

P A T A I J Ó Z S E F

HARC A ZSIDÓ KULTÚRÁÉRT

MÚLT ÉS JÖVŐ JUBILEUMI KIADÁSA

A MODERN ZSIDÓSÁG ÚTJA

ELŐADÁS A «NYUGAT» VITAESTJÉN

A Móricz Zsigmond által feladott téma nem a mai zsidóság szellemi vagy gazdasági struktúrája volt, hanem a modern zsidóság történeti útjának megvilágítása. E fejtegetéshez hozzászóltak báró Hatvány Bertalan, Kassák Lajos, dr. Friedmann Ignác, dr. Kecskeméti György, Erdély József, Nagy Endre, Pap Károly, dr. Schönfeld József.

Ha a *modern zsidóság útját* akarjuk megvilágítani, első pillanatra visszahökkent a ráeszmélés, hogy tulajdonképpen mind a három fogalom problematikus. 1. Mi a *modern*? Ami korszerű? Ami régi elfogultságoktól mentes? Akkor korhoz tapad és minden korban, minden népben, sőt minden társadalmi rétegben más-más az elfogultság. 2. Es mi a *zsidóság*? Hiszen régi vita ez is. Nép, faj, nemzet, vallásfelekezeti? Vagy ahogy *Gordon*, a múlt század héber költője mondja keserűséggel: Se nemzet, se nép, se faj, se törzs, hanem nyáj, amely céltalanul bolyong, tévelyeg szerteszét a világon és az egész földkerekség az oltár, amelyre áldozatul hurcolják? 3. És mi az *út*? Van-e egyáltalán a történelemben út, vonal, haladás, fejlődés? Nem ide-oda hullámvás-e az egész emberiség történetiája, ahogy a mi Bodnár Zsigmondunk sokat kinevetett *hullámelmélete* tanította. Hogy idealizmus és realizmus korszakai váltakoznak folyton-folyvást a történelemben és az «*idealizmus*» korában uralko-

dik a *reakció*, az *antiszemitizmus*, mely a nemzeti eszméből, a nemzeti elzárkózás ideáljából fakad?

Es ennek az érdekes felfogásnak, amely az antiszemitizmust idealizmussal magyarázza, szinte pendantja az a másik végletbeli elfogultság, mely a liberálisnak minden gyenge fuvallatában a zsidókérdés elsodródását, teljes eltűnését látja. Mikor 1917-ben a «Huszadik Század», Jászi Oszkár folyóirata ankétot rendezett a zsidókérdésről, a beérkezett hozzászólásokat két táborra osztotta: «*Akik szerint nincs zsidókérdés*» és «*Akik szerint van zsidókérdés*». A zsidókérdés tagadói kapták az első helyet. Mert többségben voltak. Persze főképp — zsidók. Izraelita vallású írók és publicisták, akik úgy vélték, hogy az emancipáció, sőt recepció után már csak egyenrangú izr. vallású magyarokról, németekről, franciákról, angolokról lehet szó. Nincs többé kérdés, nincs többé különbség. És akinek még ez a csekély *izr.* jelzőcske is kényelmetlen, az igen egyszerűen fölveheti helyébe a díszesebb *róm. kath., eu. réf.* jelzőket. Nincs ebben semmi. «Mint ahogy frakkot veszünk fel, ha úri bálba megyünk» — írta a «Nyugat»-nak egyik akkori előkelő munkatársa. Így gondolkozott akkor a liberális ifjúság nagy része. Egy másik előkelő fiatal író, akit a zsidó kultúra fórumára invitáltam, levelében, melyet tanulságul őrzök, azt válaszolta, hogy *zsidó kultúra contradictio in adjecto. önmagában ellentét.* Mert kultúra csak minden vallás kikapcsolásával lehetséges. És megfeledezett az egész ókori és középkori kultúráról, mely a vallásból táplálkozott. A tragédia születéséről, mely, mint Nietzsche oly pompásan kifejti, a görög vallásból ered. Az olasz reneszánsz halhatatlan művészetéről, amely nagyrészt a Bibliából és a mítoszból merített. Az *Amor sanctus*ról, melyet

Babits Mihály oly megindítóan maivá tudott átköltetni és amely minden vallásban a misztikum és poézis bő forrása lett.

De ez volt akkor a «szabadgondolkodás» menete vagy «mentalitása». Azóta bizonyára módosult az ő felfogásuk is a kérdésről. Alkalmuk lehetett újra át gondolni emigrációban és magáncellákban és az «eredeti tisztaságú» numerus clausus hűvös árnyékában. Ma már bizonyára ők is hiszik, hogy túl emancipáción, recepción, mégis csak maradt a zsidókérdésnek némi csirája, palántája, sőt tövise.

Amikor *a modern zsidóság útjáról* szólunk, természetesen ma is csak azokról beszélhetünk, akik a zsidóságukat nem mint elmúlt vagy múltfélben lévő jelenséget tekintik, hanem *pozitív* belső kapcsolatot éreznek vele. De akik *negatív* álláspontra helyezkednek és az asszimiláció legvégső konzekvenciáit vonják le, azok sem tagadhatják, hogy *rajtuk kívül* igenis vannak a zsidóságnak tömegei, melyeknek minden megnyilatkozása: *élni akarás abban a tartalomban és nagyrészt azokban a formákban, amelyek összekötik őket Izrael elmúlt és eljövendő generációival*. Akik Richard Beer Hoffmannál átérzik, hogy «Ufer nur sind wir und tief in uns rollt's» — Hogy part vagyunk csak és medrünk mélyén évezredek folyama hömpölyög az örökkévalóság felé. A kérdés tehát nem szűnt meg kérdés lenni: hogyan, miért, merre és meddig?

Kétségtelen, hogy a zsidó vallás *egészen speciális* helyzetet foglal el. Itt nem dogmákról van szó, hanem *a történelmi tudat továbbplántálásáról*. Minden zsidóünnep tele van nemzettörténeti vonatkozásokkal, emlékekkel és *emlékeztetésekkel*. És az utóbbi talán a legfontosabb. Az állandó emlékeztetés. Hogy

a lánc el ne szakadjon! A történeti sorsközösség folytonos kihangsúlyozása. «Minden egyes nemzedékben köteles az ember úgy mutatkozni, mintha ő maga szabadult volna ki Egyiptomból» — szól a húsvét-ünnepi Hagada. Ilyen értelemben *a zsidóság többet jelent mint vallást*. Mi tehát? Martin Buber szerint a nép definíciója: «Egy önmagát természetesen és zártságában tovább plántáló embercsoport.» Megvan-e ez a kritérium a zsidóságban?

Az ókorban természetesen megvolt a *territoriális és nyelvi zártság*. A *héber nyelvben* és a *Szentföldön*. De megvolt a *tartalmi zártság* is, tanításaiban. A «modern zsidóság» nem mai keletű fogalom. Az *ősi zsidóság* fogalma maga szinte egyenlő a modernséggel. Az ókori zsidóság «modern» sziget volt a keleti népek tengerében. Megjelenése szociális forradalmat, reformot jelentett. Mint «*Témán vihara*» száguldott a tunya sémita népek közé, akik apró agyagisteneiken pepecseltek, feldöntötte s elsöpörte bálványképeiket és hirdette a nagy világegységet: «*így szól az Úr, az Ég az én trónusom és a föld lábaimnak számolya!*» És az egész nép «*látta a hangokat*» — ahogy a Biblia mondja. Mikor az embernek az ember csak anyag volt és Istenét is saját képére, játékszerévé formálta, jött a zsidóság és megfordította a rendet: «Isten alkotta a saját képmására az embert.» «*Tehát az emberi jogok megsértése Istengyalázás*. Szentek legyetek, mert szent vagyok én, a ti istenetek.» Az emberi jog egyforma, «hiszen egy atyánk van mindnyájunknak». «A milliók egy miatt» hazájából kiszabadulva hirdette a szombatot, «*hogy pihenjen szolgád és szolgálód, ökröd és szamarad*». A zsidó «week-end» kiterjedt az *állatvédelemre* is. Még a *növény, fa* kimélésére is tudott gyöngéd, lovagi vé-

delmet. Háború idején az ellenség földjén sem szabad előfát kivágni: *«Mert vajjon ember-e a mező fája, hogy védekezhetne előled az ostromban?»* Mikor az egész világon a rabszolga hitvány áru volt, a zsidó törvény *megbélyegezte még az önkéntes rabszolgaságot is.* «A fület, amely hallotta a Sináj hegyén, hogy az én szolgálaim Izrael fiai és ment és urat szerzett magának.» A «barbárok» szidalmától visszhangzó ókorban hirdette: *«Szeressétek az idegent, mert idegenek voltatok Micrájim országában.»* És modern volt *az egyenlő földelosztás,* amely az önálló nőkre is kiterjedt. Nem volt aztán szükség birtokreformra. Mert nagybirtok, latifundium nem is keletkezhetett. A *szegény* pedig nem szorult irgalmas alamizsnára, hanem a törvény gondoskodott róla. Modern szociális érzéknek neveznök ezt ma. És «modern volt a *próféta,* ez az örök döngető és ébresztő, aki «mázsás harangnyelvével» szólt a néphez, mint élő lelkiismeret. Modern volt a maga *nemzetfölöttiségének* hirdetésével, világot átfogó gondolkodásával, amelyből a kereszténység eszméi is fakadtak. A nemzeti öntudat elfajulásának, az imperialisztikus törekvések felburjánzásának meggátlására hirdette *az egész emberiség magasabb egységének eszméjét.* Izrael *ki-választása* nem uralkodásra szól, hanem *az egyetemes emberi gondolat szolgálatára.* Nemcsak Izraelt vezette ki az Úr, hanem a «filiszteusokat Kaftorból, az áramokat Kirből». Az Úr egyformán tenyerén hordja a népeket mind. A nemzet nem öncél, hanem eszköz *a legmagasabb egység* elérésére. És el kell jönnie az örök béke idejének, amikor a népek szövetsége az örökkévaló világosságában jár Cion hegyén és jog és igazság uralkodik az egész világon.

Ezekkel az univerzális, szociális és pacifista «mo-

dern» eszmékkel telítve indult el a zsidóság a szét-szórtságba. A territoriális zártság feloldódott. Mi tartotta össze mégis a diaszpórában? *A törvény* volt az alkotmány, mely egységes népi, vagy nemzeti keretet adott a zsidóságnak az idegenben is. «*Izrael magával vitte hazáját a Tórában*» — mondja egy keresztény történetíró. Ez a törvény nem volt megme-revedett betűhalmaz, hanem folyton fejlődő és az élethez alkalmazkodó megújítás. Eleven törvényalko-tás, melynek *kötelező ereje egyszersmind kötőerő volt. A gondolat szabad szárnyalását azonban soha-sem kötötte meg.* Szombatoként felolvasták a zsi-nagógában a Tóra törvénye mellett a prófétai láto-másokat, álmódzásokat a messiási korról. Amikor «együtt legel farkas és bárány, kaszává kovácsolják a kardokat és nem tanulnak többé háborút». A leg-szentebb böjtnapon felolvasták a prófétai ígét arról, hogy «azt nevezzem-e böjtnek, amikor bólogatják fe-jüket, mind a nád? Az a böjt, amikor megoldják a bi-lincseket és megszűnik minden elnyomás». *Az ima-rend,* amely a babiloni fogságban alakult ki, tele van ábrándozással az új világról, amikor megszűnik a go-noszság uralma és «a szentséges Isten felmagasztosul a jogban». *A széles horizont megmaradt az elnyo-mottságban, az exiliumban is.* És a gondolatszaba.i-ságot nem korlátozta semmi sem. Elméleti kérdéseiben a legmesszebbmenő liberalizmus. A Midrásnak egyik mestere például Kohelet, a prédikátor egy mondatán elmélkedik: «*Gondolkodom az elnyomot-takon*» — ez a törvénytelen gyermekekre vonatko-zik, akiket elnyomnak a Tóra erejével, holott mit tehetnek róla az ártatlanok, hogy tilosból születtek? De a jövő világban rájuk is vonatkozik a prófétai ige: «Tiszta arany gyertyatartó lesz» minden szüle-

tett gyermek. Így álmodoztak egy korról, amely minden igazságtalanságot jóvátesz és a világ minden sebéét meggyógyítja. De a jelenben a törvény kötelező volt. A befogadó népek *törvénye törvény a zsidónak*, vallása szerint is, de a saját törvényeinek kereteit sem bontotta fel.

Ez volt a helyzet a *második* állami zsidó önállóság megszűnése után is. Mikor «a zsidó háború» idején *Rabbi Jochanan ben Zakai* halottat színelve kivítette magát koporsóban túl a jeruzsálemi falakon, hogy az ostromló Vespasianus elé kerülhessen, *a tanítás hazának* megmentését kérte a római hadvezértől. A tanítás háza *a törvényhozás* háza volt, a zsidó alkotmány bátyja, amelyet ismét magukkal vihettek a száműzetésbe, hogy összekovácsolja és összetartsa a népet. Együtt a régi Cion nyelvével és a jövő Jeruzsálem reményével.

A zsidó törvény háza *a középkorban sem rakott* béklyókat a szellem szabad fejlődésére. *Philo, Maimonides, Gabirol* a görög filozófiát igyekeztek összehangba hozni a zsidósággal. Éppen szabad szellemük-nél fogva lettek a zsidók a különböző új szellemi áramlatok leggyorsabb felfogói, legfürgébb terjesztői. De a törvény törvény maradt. *Sámuel Hanágid* pénzügyminiszter-hadvezér Granadában és a csatatéren héber Mincha-imát ír a győzelem után. A római héber költő: *Manuello* Danteval barátkozik, olasz szonetteket is ír, a Pokol és Mennyországról írt költeményében a paradicsomkert mennyei üdvösségében részelteti a nemzsidókat is (liberalizmus, amilyent más korabeli költőknél hiába keresünk). Verseiben épügy üti meg a legledérebb témákat, mint korának olasz poétái. «Hazám Róma, népem a rómaiak» — írja. Egész felfogásában a legszabadabb. De a zsidó törvény sza-

bályait szigorúan betartotta. *Gondolatban, filozófiában, költészetben, kabbalában, minden szabad volt. Spinozát* is csak akkor közösitették ki, amikor *gyakorlatilag* is kezdte megszegni a zsidó törvényt. Az, hogy *pantheizmust* hirdetett, hogy «Amor dei intellectualis»-ról beszélt, nem hozta ki sodrából a gettót, amely megszokta a szabad istenkeresést.

Így volt ez egészen a *felvilágosodottság* korának beköszöntéséig. Ezzel kezdődik «a *harmadik zsidó állam pusztulása*». Nem a kívülről bezárt gettókapuk őrizték meg a zsidóság egységét, hanem a belülről örökdő törvény — tanítja Achad Haam és Bialik is. Olyan magasra nem lehetett építeni a gettók falait sehol, hogy a szellemi szabadság szele be ne hatolhasson. És amint ez az új szellő kezdte megingatni a hagyomány sorompóit odakünn, bent is kezdtek lazulni a kötelékek. Akár «*enciklopédisták*», akár «*aufklöristák*» indítottak ostromot a tradíciók és dogmák csalthatatlansága ellen, a zsidóságban is érezhető volt a résütés. Sőt talán még jobban is. A német «jó német» maradt, a francia «jó francia», akár a fanatizmus, akár a felvilágosodottság karjaiban ringatózott. *A zsidó törvény életformáitól való eltávolodás egyszersmind a zsidóságtól való eltávolodást jelentette.*

És az önfenntartási ösztön kereste a pótlékot, a szurrogátumot, «*hogy megmentse a zsidóságot a válás romjaiból*». Kereste a zsidóságot zsidó életformák nélkül, elvont eszmékben, melyek továbbra is a múlt-hoz kapcsolhatják és késleltetik a teljes elszakadást. A «*jó zsidó*» típusát «*kreálta*», aki *külsőleg* elszakadt ugyan, de *belsőleg* közösséget vállal a zsidó eszméivel, tanításaival, missziójával. Felmerült aztán csakhamar a kézenfekvő kérdés: *minek a különállás, ami-*

kor ezek az eszmék a kereszténység révén közkinccsé váltak? (legalább papíron). Felállították a szomorú tételt, amely, mint Klatzkin mondja: csak halottasházban szokott vigasztalásul szolgálni: «*Csak a test halt meg, a szellem ittmaradt*». De mi az a szellem, amely a zsidóságnak kritériuma lehet? A monoteizmus? amely már sok más vallás tulajdona is? Az irgalmas és könyörületes Isten, amit a kereszténység is adoptált? Vagy a «bosszúálló Isten», ahogy a zsidóság ellenségei vádolják? Vagy az optimizmus-e, ahogy *Schopenhauer* gúnyolódik a teremtés minden napján megelégedését kifejező zsidó Isten felett?

Vagy törődünk bele a dogmatikusok osztályozásába: a zsidóság az igazságosság hirdetése, a kereszténység a szereteté. Mindkettőben megtalálható mind a kettő. Mózes tanította: «Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat és szeresd az idegent és segíts az ellenségeden is». A középkori zsidó misztikus, elábrándozott a koheleti mondáson, hogy «minden cselekedetek hiábavalók a nap alatt». *És a szeretet cselekedetei?* — kérdezte. Ezek a nap fölött állanak! — felelte. Ilyen magas szférába emelték a szeretetet. És bizonyos, hogy mikor az apostolok, az egyházatyák az Ószövetség esszenciáját akarták belevinni az Újszövetségen keresztül az emberi lélekbe, igyekeztek az eszmetartalmat, ha más formában is, lehetőleg a maga teljességében átplántálni. A zsidó szellem önmagában már semmire sem kötelez és talán éppen ezért nincs fenntartó és kötőereje *önmagában*. Ha például a *szombatból* csak az eszme marad fenn, a munkaszünet ideája, mit szólhatnak azok ellen, akik ezt a szünnapot vasárnapra, vagy péntekre teszik?

Siettette a zsidóság válságát *az emancipáció*, amely látszólag lebontotta a *külső* korlátokat és *az*

asszimiláció, amely a *belső* korlátok lebontására törekedett. Fokozott lemorzsolódási folyamat indult meg, amely egyre gyorsabban fogyasztotta a zsidóság testét. A héber nyelv, amely a középkorban legalább templomban és tanházban *élt*, és szintén kötőelemnek bizonyult a szétszórtság századaiban, lassan-lassan feledésbe ment, úgyhogy mindennapi imáját sem értette többé a zsidó. Egyre több láncszem szakadt szét.

Az ortodoxia nagy rezervoárja apadni kezdett. Nyugatról keletre terjedt a zsidó sorvadás. A zsidóság kitépődött talajából, gyökértelessé lett. És támadtak *«hitsorsosok»*, akik *nem vallják a hitet és nem vállalják a sorsot*. Amellett csakhamar ráeszmélhettek, hogy a másik talajba sem plántálódhattak át teljesen. És ez nyugtalanságot, idegességet, a légbenlógás érzését támasztotta bennük. Még *a kiválasztottak* is tévelyegtek, imbolyogtak. *Zsidó írók kerültek a zsidó lelket*, a zsidó lélekábrázolást, ahogy *Móricz Zsigmond* megállapította. Nem mert nem ismerték, hanem *mert tagadni akarták, hogy ismerik*. Veszendőbe indult egy értékes embercsoport, fajta vagy nép, amely valaha ősi talajáról igazságkereső igéivel át tudta formálni a világot.

A *belső* bomlással párhuzamosan jelentkezett Európaszerte a *külső* nyomás meg-megújulása. A múlt kísértetének hitt zsidógyűlölet kezdett egyre sűrűbben vissza-visszajárni, félelmetes árnyékával és véres valóságával fölébresztve az emancipáció édes álmában szendergőket. A *vélt* nyugalom is eltűnt.

És az önfenntartás ösztöne kereste a megmentés új útját. És önkéntelenül *kettős* feladat felé terelődött.

1. *Helyreállítani a területi zárttságot a zsidó nép egy része számára, az ősök földjén, Palesztinán.*

ban, melynek újjáépülésével enyhülni fog a feszültség, a nyomás a zsidóság körül Európában is.

2. *Helyreállítani a zsidó kultúrérdeklődést a diaszpórában*, hogy a nép széles rétegei belső kapcsolatba kerüljenek a palesztinai zsidó reneszánsz életével és értékeivel.

Mindkettő lényeges *megszorítást* jelent a nagy ábrándokkal szemben. Palesztina nem fogadhatja ne csak a zsidóság kis részét. Talán csak egy tizedét. De ez a tized lesz — amint a próféta mondja — «a tűzből megmenekült üszök», melytől újból fellángolhat az ősi szellem. *Kultúrcentrum*, amely máris csodát művelt: megmentette, megújította és élővé tette a héber nyelvet. *A 400.000 lélekből álló palesztinai zsidóság több héber könyvet termel és fogyaszt, mint a szétszórtság 18 millió zsidója!* És nem új szellemi gettóról van szó. Ez a könyvtermelés *kapcsolatokat keres a régi zsidó reneszánsz-korokkal*, de egyenesen *belekapcsolódik a modern európai kultúrákba is*. Irodalomba, tudományba, művészetbe. Egyik szentföldi utamon láttam Galileában egy zsidó pásztorfiút, aki furulya helyett könyvet vitt a hóna alatt a hegyi legrégebbre. Megnéztem. «*Chazón haádám*» volt a címe. *Madách: Ember tragédiája*, Avigdor Hameiri héber fordításában. És amikor este együtt ültünk a matbachban, az étkező barakkban és a mezőről a ragyogó tisztaságú, de forró sugarú keleti nap alatt végzett munkából hazatérő ifjak és leányok az esséus szegénységgel terített asztalnál a legmagasabb színvonalú vitákba kezdtek a bibliai Jób problémájáról, Goethe Faustjáról és az azokon a napokon megjelent *Ember tragédiájáról*, — egy pillanatra felvillant bennem a gondolat: *talán még születni fognak új csodák itt, Galilea hegyei között.*

De megszorítottsággal kell számolnunk a diaszpóra zsidóságánál is. Ez a nagy többség nem oldódik fel kultúráilag sem a palesztinai kisebbségben. Sokaknak bizonyára továbbra is csak *szimbólum* marad Cion és Jeruzsálem. Ahogy Hock János is zsol-táros esküvel fejezte be: «száradjon el jobbom, ha elfeledlek hazám, Jeruzsálem». *Jeremiás* siralmai és *Jessaiás* vigaszai évszázadokon át a hazafias búbánat és megnyugvás kifejezői voltak a világ más népeinél is. *De a feltámadt, eleven Szentföld mindenképp hozzá fog járulni ahhoz, hogy a modern zsidó önmagát emancipálva manifesztálhassa a maga zsidóságát anélkül, hogy bármi tekintetben kiszakítaná magát annak a népnek a közösségéből, amely emancipálta.*

Klatzkin túlzott álláspontja szerint a palesztinai zsidó nemzeti állam *gyorsítani* fogja a többi államban a zsidóság teljes beolvadását. Mert vagy nemzeti zsidó, *héber zsidó* lesz valaki, vagy egyáltalában nem lesz zsidó. A fél-zsidóság megszűnik. Ezt a felfogást sok történelmi példa cáfolja. Más népek történetéből is. *Hatvány* Bertalan szerint Palesztinában kialakul egy zsidó nemzet, a diaszpórában pedig tovább él a zsidóság, mint sajátos vallástörténelmi csoport *természetes sorsközösségben a befogadó-néppel, melynek kultúrájában, nyelvében, jogaiban és történetében gyökerezik.* De ki kell egészíteni ezt a meglátást azzal, hogy *a palesztinai otthon kultúrcentruma* természetesen és szükségszerűen kisugározhatja fényét, melegét az egész szétszórt zsidóságra. *Alakítja és mélyíti* annak zsidó tartalmát és óvja az elmerüléstől, az önmagáról való megfélemlítéstől. Talán még *hitmélyítés* is lesz ez, a szó igazi értelmében. Miért ne indulhatna ki újból «a Tan Cionból és az Úr szava Jeruzsálemből?»

Herzl Tivadar, aki a mai zsidóság halhatatlan út

mutatója, úgy látta, hogy *maga az út* a cioni megújulás felé más emberré teszi a zsidót. Azt is, aki nem részesülhet benne. Mindenesetre *nyiltabbá, egyenesebbé, gerincesebbé, tartózkodóbbá, tartalmasabbá és önmagába mélyedőbbé. Ez az út. A modern zsidóság útja. A cél pedig nem még egy kis nemzet, még egy kis ország létesülése a nagy világkáoszban, hanem annak a prófétai otthonnak a helyreállítása, ahonnan még megváltó igék jöhetnek az egyetemes emberiség számára.*

PÉSZACHI INTERPELLÁCIÓ

SÁNDOR PÁLHOZ

Igen tisztelt Barátom!

Észak-Európa országait jártam, a bibliai József jelszavával: «eth acháj anochi mevakés», «a testvéreimet keresem» — és szomorú szívvel láttam mindenütt a zsidóság végzetes útját a pusztulás felé. Dániában egymás után szűnnek meg a zsidó hitközségek. Évszázados zsinagógák városai levéltárakká és parasztlakásokká devalválódnak. Norvégiában egyetlen egy rabbi sem működik már. Stockholmban üresen tátongó nagy orgonás templomban hallgattam a Megillát. Hol a gyerekek purimi öröme? — kérdeztem. — A gyerekek legtöbbszörre vegyes házasságból születnek — volt a felelet. — A zsidóság nem probléma itt többé. A zsidókérdés megoldódik egyszerűen úgy, hogy a zsidóság feloldódik. Nem is érdekel senkit. Csak egy könyv rázta fel legutóbb a skandináviaiak elzsibbadt érdeklődését a zsidóság iránt, Frederik *Böök* professzornak, a hatalmas Nobel-díj bizottsági alelnökének a feltámadó Szentföldről szóló műve. A nagy keresztény humanista nemrég Palesztinában járt, látta az új zsidó generáció művét és a tudós tolla költői lantta magasztosult, valóságos himnuszokkal zsúfolt hősi eposzt írt a zsidók heroikus országépítéséről, a zsidó szellem újjászületéséről. És ámuló csodálkozásának adott kifejezést, hogy a világ zsidósága nem siet a zsidó jövő

gigászi építőmunkájának segítségére, szeretetből, lelkesedésből, — kötelességből.

Északi tanulmányutamról Pészachra hazatérve itt találtam az örvendetesen megszaporodott magyar zsidó felekezeti lapok halmazai között «Sándor Pál palesztinai úti levelét, kelt Suez és Bombay között, a Resolute hajó fedélzetén». Mohó kíváncsisággal csaptam az olvasmányra, Böök professzor esetének ismétlődését vártam, sejtettem. Átolvastam. Aztán csalódottan letettem és úgy érzem, *sürgős interpellációt* kell intéznem Hozzád, még a zsidó Szabadság ünnepe előtt. Egy új, «Ma nistanét» — miért különbözik a lelkesedésének szabad folyást engedő nagy svéd «goj» a folyton hazafiságát óvatosan féltő nagy magyar zsidótól?

Igen tisztelt Barátom. Te az interpellációk mestere vagy. Felejthetetlenek maradnak azok az interpellációid, melyekkel a fehér terror dühöngése idején, a gyűlölet tájékozó hullámai között tetemre hívtad a gyilkosságok uszító bajnokait, mentőit és rejtegetőit. A Duna mélyével fenyegettek meg akkor, mikor már sok zsidó tragédiát takargattak a Duna habjai. De Te bátran szálltál síkra az igazságért, népedért és hazád becsületéért. A Te nyílt férfias egyéniséged akkor szimbólumként vésődött a zsidó szívekbe. És én is azóta úgy éreztem, hogy Sándor Pált nem szabad megbántani akkor sem, ha hibát, botlást követ el. Akkor sem, ha temperamentuma olyan elszólásokra ragadtatja, mint Löw Immánuel esetében, amikor a képviselőházban kijelentetted, hogy «ha a vád igaz, akkor a szegedi főrabbit fel kell akasztani». Holott ha a vád igaz lett volna, akkor sem tett Löw Immánuel egyebet, mint hogy fokozott mértékben rántotta le a rejtegetés leplét az akkori atrocitásokról, amit más formában te is megtettél. A harcos Sándor Pál iránt való tiszte-

létből nem tűztem sohasem tollhegyre a Te egyéb elszólásaidat sem. Hittem mindig jóhiszeműségemben, amely tiszteletet érdemel az ellentétes vélemény részéről is. Szó nélkül hagytam azt a parlamenti elszólásodat is, hogy «cionista nem lehet jó magyar». Holott az összes német miniszterek szerint, akik tagjai a német Pro Palesztinának, lehet a Cion felépítéséért áldozó zsidó: jó német, a francia köztársaság elnöke és egész kormánya szerint lehet: jó francia, a legnagyobb amerikai államférfiak szerint lehet: jó amerikai, a svéd Nobel-díj Bizottság szerint lehet: jó svéd, csak éppen Magyarországon ne lehetne jó magyar?

Persze, hogy lehet. Éppen ezeken a hasábokon nyilatkoztak erről hónapról hónapra a magyar irodalom és publicisztika büszkeségei, a katolikus és protestáns egyházak fejedelmei. A magyar kormány pedig szintén jóváhagyta a napokban a magyar zsidóság elitje által alapított Pro Palesztina Szövetség alapszabályait. Bátran tehetted. Mert tisztában lehet vele, hogy bármily szeretettei segíti a «cionista» Cion romjait újjáépítő testvéreit, Erec Jisrael beteg földjének gyógyító kolonizálóit, senkit sem akar kivándorlásra csábítani és egyetlen négyszögöl magyar területet sem akar Palesztinához csatolni. Nincs tehát itt semmiféle «politika». Csak az a nemes, ideális törekvés, hogy az ősi földön menedékhelye legyen az üldözött zsidóságnak és centruma a pusztuló zsidó szellemi kultúra újjászületésének, ahogy ezt Achad Haam elképzelte.

Jól tudom, hogy te sokoldalú elfoglaltságod mellett nem érsz reá a kérdésekkel *személyesen* foglalkozni. Tudom, hogy a dolgok lényegébe mások információinak fátyolán át beletekinteni nem lehet. És végtelenül sajnálatosnak tartottam, hogy Te, aki zsidó közjogi és zsidó közigazgatási kérdésekben a legtisz-

tább forrásból, Mezey Ferencéből merítettél — büszke vagyok reá, hogy a zsidó kultúra terén magam is szolgálhatodra lehettem — a Palesztina-ügyben mindig végzetesen oda fordultál, ahol az elfogultság, az előítélet, vagy Isten tudja mi, megzavarja, elhomályosítja a tisztánlátást. És szavad ezeknek a zavaros vizeknek homályos tükre lett.

Azért ujjongtam a híre, hogy most *személyesen* elzarándokolsz a Szentföldre. Bizton reméltem, hogy zsidó szíved, mely testvéreid üldöztetésére oly hevesen megdobbant, megnyílik az ősi földön végbemenő fel-támadás szent csodái előtt. Hogy végre nem *mások* sötét szemüvegén keresztül, hanem a *sóját* szemeiddel fogod nézni a szentföldi új zsidó szellem sugárzó színeit. Reméltem, első utad a chálucokhoz fog vezetni, azokhoz az ifjakhoz, akiknek munkáján, önfeláldozásán az öreg szívek is megmozdulnak, elhomályosult szemek is könnyekkel csillognak. Reméltem, elzarándokolsz Jezreel völgyébe, az Émekbe, hol maláriás mocsarakat csapoltak le zsidó fiúk és leányok ifjú életük kockáztatásával. Hogy mikor majd hazajössz és a parlamentben újra megüti füledet a vád, hogy a zsidó csak «spekulálni», «tőzsdézni», «konjunkturázni» tud, Te önérzetesen fogod felelhetni: «Úres rágalom! Én láttam Erec Jiszraelben zsidó nemzedéket, amely egy ideálért elperzselteti ifjúsága virágait a forró keleti napon, én láttam fiatal, gyöngye zsidó kezeket, amint köveket törnek Izrael földjén, hogy teljesejék a prófécia: Egyengessétek, egyengessétek az utat, ösvényt a sivatagban Istenünknek! És nem igaz, hogy «hazafiatlanok» — fogod folytatni — én láttam és siettem megszorítani a kezét annak a magyar származású nagy héber költőnek, aki Az ember tragédiáját lefordította a Biblia újjászületett nyelvére. Ez csak hazafias

cselekedet?» Reméltem, hallgatni fogod Galilea hegyei között a feltámadt szent nyelv dalait és Te, aki mint «nagy magyar missziót» üdvözölted a «Héber Költők»-et, amikor anthológiámat megküldöttem Neked, — «nem is sejtettem, hogy nekünk ilyen költőink voltak» írtad akkor — hittem, ujjongva fogod hallgatni az *eleven* héber szót az apró gyermekek ajkán. És az évezredes zsidó könnyekkei áztatott Szentfal romjainál megállsz és a Multak ígézetétől lesújtvá, mellet verve fogod mondani a gyónás hagyományos héber imáját, «Osamnu, bogadnu, dibarnu dófi» . . . «Vétkezénk, hűtlenek lettünk, hiábavalóságokat beszéltünk»...

Ehelyett mi történt? Nizzából jövet, míg a hajó a szíriai parton pihent, bekukkantottál egy fél napra Palesztinába. Egy pillantást vetettél a jeruzsálemi Dobuccába, egy percre elnéztél a Szentfalhoz és nem láttál egyebet, mint tolakodó koldusokat. Aztán visszasiéttél a hajóra és megírtad «úti leveledet» egy kalap alá fogva Nizzát és Jeruzsálemet. Oh. Nizza sokkal szebb volt, sokkal érdekesebb! Ott el voltál ragadtatva. «A nizzai főrabbi szőke szakállú, szépen megtermett ember, reverendája mint a görög-katolikus papoké, széles szalag az övén, nyakán fehér baret-csipke és fején széles csillogó kalap». Sőt Nizzában még «a templomszolga is impozáns megjelenésű úr, fekete szaloneruhában, tengernagy kalappal, melyen széles ezüst pánt ragyog és a francia nemzeti kokárda. A mellén héberbetűs tábla». (Ez a pesti ideál: a héber maradjon csak a samesz szimbóluma!) És Nizzában «a zsidó templom gyönyörűen ki volt világítva, látszott, hogy a gazdag emberek imádkozó helye». (De vájjon volt-e *minjan is?*)

Oh, a jeruzsálemi koldusok nem viselnek szaloneruhát, baret-csipkét és a Kothel Maaravi romja nem

olyan «gusztusos», mint Montecarlo játépalotája. Sőt Rabbi Jochanan ben Zakkai templomának titokzatos félhomályában is látszik, hogy nem «a gazdagok imádkozó helye». És Te «degusztálva» mentél el a Szentfáltól. A Te szemed nem látta a feléd nyúló koldus karokból néped rettentő lealázottságát és füled nem hallotta a leprás vakok és bénák jajában a leláncolt messiás nyöszörgését és a meggyalázott Sechina sóhaját Izrael fiairól, akik Nizzába és Montecarlóba cipelték a pénzüket és Jeruzsálemet árván, koldusán hagyták. Ha annak a rengeteg «sekel»-nek, mit a zsidók Nizza és Montecarlo felvirágoztatására pazaroltak, csak «*maaszér*» -ját (ha talán nem tudnád mit jelent, megmagyarázom: *tizedét*) a Szentföld restaurálására áldozták volna, rég újjáépülhetett volna minden rom és Te nem írhattad volna, hogy «a mai zsidó negyed lesújtó benyomást tesz mindenkire és ez nem az a város, amelyről álmaink regélnek ...»

Rómában lenni és a pápát nem látni, nincs akkora csoda, mint Jeruzsálemben lenni és *semmit* se látni! Vájjon ki a hibás: Jeruzsálem-e vagy Sándor Pál rövidlátó szeme? Nem láttad a régi Jeruzsálem boltozatos ívei alatt fényben és árnyékban cikázó örök költészetet. És nem láttad a Jeruzsálem körül emelkedő új zsidó centrumokat, villanegyedeket és kertvárosokat, a Holttengerre néző Talpíjothot, szőlőkkel ékeskedő Bet-Hakeremet. Nem láttad a Becalélt és nem láttad a Héber Egyetemet, nem láttad az új középiskolákat és nem láttad a mai nagy Goldziherünk könyvtárával büszkélkedő Nemzeti Szifriját, nem láttad a Keren Ka femet és Keren Hajeszod szervezeteit és nem láttad a Mezőgazdasági Múzeum gyűjteményeit és dokumentumait. Semmit se láttál a vibráló lélekemelő új zsidó életből. Csak néhány óvárosi öreg koldust láttál,

akik féltik a fillérjeiket újabb kolduskonkurrensnek bevándorlásától és megírtad a szörnyű vádat, mely után szégyelnünk kellene zsidóvontunkat, ha igaz volna, hogy «még a bennszülött zsidók sem látják szívesen a zsidóbevándorlást». (Ezzel szemben tény, hogy az arabok ma lázonganak a zsidóbevándorlás szünetelése miatt, mert házuk, földjük, termésük értéke csökken.) Tudod-e, hogy ugyanakkor, amikor Te künn voltál Palesztinában, talán véletlenül, ugyanazon az egy napon a palesztinai zsidó munkások gyűlésükön újra elfogadták és egyhangúlag megerősítették a már többször hangoztatott határozatukat, melyben tiltakoznak az ellen, hogy a kormány felhasználja a jelenlegi gazdasági krízist, amely világ jellegű, a bevándorlásnak bármilyen nemű korlátozására!? Az új chalucgeneráció nem félti a fillérjeit, megelégszenek a kereseti lehetőség felével, csak az újjáépítés munkája ne szenvedjen csorbát, nem csábítanak ki senkit, de aki bevándorolni akar, vagy kénytelen, az jöhessen, ők nem akarják *zárt ajtók* mögött elmondani a pészachi formulát, hogy «aki éhezik, jöjjön és egyék», hanem valóban felemelik a tálat: «íme a szegénység kenyere», megosztjuk mindenkivel, aki komolyan veszi az ígét «most itt, jövőre Izrael földjén.» Az ő zsidó elvük távol van a többségi terrortól, a birtokban lévő reakciójától, ők *igazi* liberalizmusért küzdenek és *igazi* demokráciáért! Bátran elmehettél volna Te is a gyűlésükre. Az ifjú chalucok az öreg zsidó harcost megillető tisztelettel fogadtak volna. «Azt hittem, mint ismert anticionistát, Jeruzsálemben meg fognak kövezni» írod. Az ifjú chalucok nem ismerhetik ugyan Sándor Pált, de meghallgatták volna tisztelettel a véleményedet, mert ott nem ismerik a kisebbségi meggyőződés erőszakos elfojtását, mint a pesti Síp-uccában.

De Te csak Jeruzsálem «Csikágó»-jába kukkantottál bele és utálkozva siettel ki belőle. Csak az öreg rabbi nyerte meg a tetszésedet, aki a szombat szentségéről prédikált Neked, hogy *«tartsa meg a világ osszsidósága a szombatot és a cioni álom valóra válik»*. Sonnenfeld rabbi a talmudi idézetet mondotta el előtted, amit Te — bocsáss meg — mint «am-haarec» nem érthettél. **אלמלי שמרו ישראל שתי שבתות מיד היו ננאלים**
Magyarul: «ha Izrael csak kétszer megtartaná a szombatot, mindjárt bekövetkeznék a megváltás» volt a régi talmudisták szent meggyőződése. De őszintén és tisztelettel kérdem: Vájjon Te, aki a Szentföldnek *munkával* való megváltását utópiának tartod, valóban olyan hívő vagy-e, hogy kevésbé utópiának tartod Cion megváltásának másik módját, hogy az egész világon *minden* zsidó becsukja üzletét, üzemét, irodáját szombaton? És hazatérve fogsz-e *ilyen irányú indítványt* előterjeszteni az Omke-ben? Mint a kereskedelmi testület nagytekintélyű vezérférfia bizonyára meghallgatásra is találnál!

És őszintén és tisztelettel kérdem tovább, ha a gyermekeid, akik kikeresztelkedésükkel kétségtelenül mély fájdalmat okoztak Neked, vissza akarnának térni őseink hitére, de úgy hogy olyan típusú chászid zsidók legyenek, mint Sonnenfeldék külsejükkel és belsejükkel, vájjon kívánatosnak tartanád-e, teljes volna-e apai szíved öröme? Ha mi, akik a Tóra térdein nevelkedtünk, akiknek lelkében visszarezegnek gyermekkori emlékek drága hajnalsugarai, a formák lazulásának idején is még megindultsággal tekintünk a régi zsidó típusokra, mint veszendő korok remegő oszlopaira, mit találsz Te bennük, aki a Szentfálnál csak mohos köveket, a Szent Városban csak piszkos gettót láttál?!

Én is beszéltem Kabbí Ohajim Sonnenfelddel és

mert nekem héberül is citálhatott, idézte a Talmudot, hogy

אמר הקב"ה טובה כתיב קטנה בא"י מסנהדרין גדולה בחו"ל
 «Szól az Úr — dicsértessék — drágább előttem egy kis csoport Izrael országában, mint egy nagy szinhedrion azon kívül». És mikor megkérdeztem, igaz-e, hogy ellenzi az új Palesztina-kolonizációt, újra idézte a

Talmudot, hogy מצות ישוב א"י שקולה מכל המצות A Szentföld telepítése fölér az összes vallási parancsokkal»; az új generáció vallástalanságával kapcsolatban pedig magyarázta az imát:

ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב

előbb kell hozni Cionra a megváltást, aztán jön a vallásos megtérés is Jákobban. És annak a meggyőződésének adott kifejezést, hogy minden cháluc, aki építeni jön Palesztinába, előbb-utóbb «baal-tesuva», vallásos lesz. Mert Sonnenfeld rabbi tudta, hogy én láttán* Galileában, az Émekben és Sáron völgyében dolgozó új zsidó nemzedéknek, már-már vallási fanatizmus! érintő önfeláldozását a munkáért. Ezeknek szíve nyitva áll minden ideál előtt. Miért ne fogadhatná be az áhítat szentségét is mint esseus őseik lelke évezredekkel ezelőtt?! Hiszen Sonnenfeld rabbival egy időben már *Bialik* is a szombat szentségéről beszélt az ifjúságnak Tel-Avivban, ahol megalapították az «Oneg Sabbath» egyesületet. De Te nem láttad sem Tel-Avivot, sem Júdea, sem Galilea zsidó gyarmatait, miről beszélhetett volna neked? Ártatlan «magiduszt» mondott. Mit is felelhetett volna arra a naiv kérdésre, hogy «cionista-e», «nem cionista-e» és arra a még naivabb «rébus»-ra, hogy «hol vannak itt a cionisták?» Mintha valaki Budapestre érkezve, a zsúfolt utcán azt kérdezné, hol vannak itt a «budapestisták?» Akit Cion

szeretete kivisz Cionba, akár földet művelni, akár imádkozni, vagy meghalni, kérdés-e, hogy «cionista?» De Te feladtad a «rebus»-t még a koldusoknak is, akik nem népszichológiát, hanem alamizsnát vártak Tőled, talán a féléves világkörüli utazás «maaszer»-jét és Te a jóságos magyar zsidó elvvel traktáltad a «jeruzsálemi zsidóhitű magyarok templomelnökeit» is (magyarán: a «kólel-gabbé»-kat), hogy a magyar zsidóság «idegen» célokra nem áldozhat. «Zum Nix geben brauch ich kein Princip» — mondhatták halkán a jeruzsálemiek a régi rabbi szavaival és rezignáltán kérdezhették magukban: minek kellett akkor őket «cionizmusuk» felől faggatni, ha sem mint «cionisták», sem mint «kolelislák» nem kaphatnak semmit?

Te nem láttad Tel-Avivot, ezt az új csodavárost, amit a «cionisták» alig tíz esztendő alatt a homokos sivatagon építettek. Te nem láttad Nahallat és Ajn-Charodot, ahol a «cionisták» életük kockára vetésével rettegett Halálforrásokból Áldásforrásokat fakasztottak, mérges mocsarakat ivóvízzé varázsoltak, sziklás, beteg talajból termőföldeket hívtak elő verejtékes izomfeszítéssel. És volt szíved egyszerűen leírni azt a mondatot, amit a Biblia a hajdani «mőraglim» szájába is adott. «Rosszabb talajú, kopárabb országot el sem lehet képzelni, még a szükséges egészséges ivóvíz is hiányzik.» Pedig ugyanakkor talán véletlenül ugyanazon az egy napon, amikor Te Palesztina partját érintetted, avatták fel Jeruzsálem mellett a restaurált hajdani Salamoni tavakat, melyek évezredek elmocsarasodás után magyar zsidó mérnökök segítségével és ifjú chalucok emberfölötti munkájával újból friss vízzel látják el a szent várost és környékét. Vájjon szabad-e Sándor Pálnak zsidó dolgokhoz olyan könnyelmű felületességgel közeledni, csak azért, mert Cionról van szó?

Ha látni fogsz hosszú utadon ilyen heroikus harcot a természettel Szudánban, Tibetben, vagy az Amazon vidékén az inkák között, fogsz-e ott is ilyen könnyedén és ilyen közömbösen megállni és ítélni és hetykén kérdezni, hej «inkisták» vagytok-e? Vájjon szabad-e Sándor Pálnak azt a kétséget felmerülni engednie, hogy talán a zsidóságért való eddigi síkraszállása nem a *zsidó szív*, hanem inkább a harcias «snájdigság* eredménye?

Vagy szükségesnek találtad-e, hogy azért, mert világműködési utazásod kétszáz napjából egy fél napot Palesztinának szenteltél, «félreértések elkerülése végett» anti-Cion demonstrációval tüntess magyarságod mellett? Ki vonta ezt kétségbe? Vagy jobban mondva, ha állandóan demonstrálsz is, nem vonják-e akkor is kétségbe azok, akik ezt akarják? Elkerülheted-e ezzel, hogy az antiszemita sajtó továbbra is ne úgy aposztrofáljon, mint eddig nem egyszer tette: «a cionista Sándor Pál»? Hiába minden! És vájjon a zsidó önérettel, vagy akárcsak az emberi önérettel összeférhető-e, hogy a zsidó ember érdeklődéssel viseltethessék a kínai kantoni hadsereg harcai iránt, a délarábiai törzsek torzsalkodásai iránt és a mexikói vallási mozgalmak fejlődése iránt, csak éppen palesztinai testvéreinek a zsidó renaissancért folytatott küzdelme iránt nem, nehogy azt mondják róla, Isten ments, hogy «cionista»?! Sőt még tovább is van: Szabad a magyar izraelitáknak veszélytelenül érdeklődniök, sőt lelkesedniük a nizzai samesz iránt, kinek héber betűs tábla fityeg a mellén, de nem szabad érdeklődniök, sem lelkesedniük a tel-avivi polgármester iránt, kinek cégtáblája és egész városának, rendőrének és tevehajcsárának a nyelve héber, — mert ez «cionizmus»?

Végül, hogy pészachi interpellációmnak némi par-

lamentáris formál is adjak, a következő kérdéseket intézem Sándor Pál igen tisztelt képviselő úrhoz:

1. Van-e tudomása Sándor Pál igen tisztelt képviselő úrnak egy «*Hagada*» nevű héber könyvről, amely ilyenkor húsvét, azaz pészach táján a zsidó hitű magyarok házaiba is befurakodik, érdeklődést keltvén a Szentföld első izr. kolonizálása iránt, amelynek himnuszos dicséretétől hemzseg minden egyes lapja, ami valószínűs «cionizmus», annál is inkább, minthogy nevezetes Hagada című könyv még azzal a hallatlan mondatral is végződik, hogy «Jövő esztendőre Jeruzsálemben»?!

2. Ha van tudomása, hajlandó-e megfelelő lépéseket tenni, hogy ez a veszedelmes pészachi propaganda a zsidóhitű magyarok házaiból végleg kiküszöböltessék?

3. Van-e tudomása arról, hogy palesztinai «úti levele» téves magyarázatokra adhat alkalmat, mint-hogy az olvasóközönségnek nincs tudomása arról, hogy Sándor Pál csak egy fél napot töltött a Szentföldön és azért nem látott semmit!?

4. Hajlandó-e Sándor Pál igen tisztelt képviselő úr ezt a hibát jóvátenni azzal, hogy egyszer majd rendszer két-három hetet tölt a Szentföldön, hogy lássa azt, amit minden nyitott szemű embernek látnia lehet és látnia kell?!

V Á L A S Z A V Á L A S Z R A

Sándor Pálnak az én pészachi interpellációmra adott válaszát, sajnálatomra, nem fogadhatom el:

1. *Hangjánál fogva.* Én higgadt hangon, komoly kérdéseket, súlyos problémákat érintettem, ő pedig haragszik és gorombáskodik. Tehát nincs igaza.

2. *Tartalmánál fogva.* Mert ismét a tényeknek meg nem felelő adatokkal operál. Ime, a legnagyobb amerikai zsidó, Felix Warburg az I. T. A. Zsidó Távirati Iroda útján dementálta Sándor Pál állításait és kijelentette, hogy azt, amit Sándor Pál az ő szájába adott ő semmiképp sem mondotta. Téves az az állítása is, hogy az utóbbi években többen vándoroltak ki, mint be. A népszövetségi hivatalos adatok szerint a szentföldi bevándorlási többlet az utolsó években 104.300 volt, egyedül 1925-ben 33.800.

3. Sándor Pálnak nem tetszik a szentföldi kolonizáció angol főhatóság alatt, ellenben tetszik az a kolonizáció, amelyet Anglia bosszantására az orosz szovjet alapított az elkobzott krimi nagybirtokokon. Pedig szomorú tény, hogy ha a szovjet-uralom megdőlné, zsidó százezrek vére fogja áztatni azokat az elrabolt orosz földeket. Így történt Ukrajnában is.

4. Senkisémet küld senkit Palesztinába. De akiben zsidó szív van, nem engedheti, hogy az ott élők és oda vágyakozók önfeláldozó szent idealizmusát meggyalázzák, tiszta törekvéseit meggyanúsítsák.

5. Hazajöttek mostanában a Szentföldről magyar rabbik, földbirtokosok, művészek, mindnek volt lelkes

szava a Szentföld újjászületéséről, ki tehet róla, hogy csupán Sándor Pál nem látott semmit, ha «majdnem két és fél napig» volt is ott.

6. A «fehér terror» idejében, szerénytelenség nélkül mondhatom, én is kockáztattam életet, existenciát a magyar zsidóság védelmében, a mentelmi jog oltalma nélkül is. Tanúm az ellenem megkísérelt több «egyéni akció» és a *Múlt és Jövő* politikai hetilapjának betiltása, amit mai napig sem vontak vissza.

7. Higyje el végül Sándor Pál, hogy kedvesebb volt nekem azt a levelét olvasni, amelyben az én Palesztina-könyvemről írt: «Igazán gyönyörűséges szép könyv, minden sorából fanatikus szeretet sugárzik ki egy ideálért. . . Tudom, hogy mi ketten ellenkező nézeten vagyunk. Azt is tudom, hogy nem tudjuk egymást meggyőzni. De meg vagyok győződve, hogy te a te fanatizmusodban szintén ideálokat keresel, amelyeket épp oly kevésbé fogsz megtalálni, mint én . . . Bárhogy gondolkozol is azonban, egyet légy szíves tudomásul venni, kedves barátom, hogy az én szimpátiámat akkor sem vesztetted el. . . Te dolgoztál a magyarságért, gyönyörűségesen ültetted át héberből magyarra verseket. Te tehát a magyarság körében miszsiót töltöttél be, mely missziót én méltányolni, becsülni tudom ...» És higgye el nekem Sándor Pál, hogy a szívembe nyilalt, amikor megkaptam nagy útjáról kedves megemlékezését Yokohamából, a japán Metropolis képével. Higyje el, őszintén fájt nekem, hogy meg kellett öt bántanom. *De meg kellett írnom az igazságot!*

Halandó emberek vagyunk Sándor Pál, talán az én «romantikus könyvem» is túl él mindkettőnket, de egvben rendületlenül hiszek, hogy a feltámadó Szentföld és a zsidó renaissance kultúrája élni fog és Sándor Pál zsidó utódai is büszkék lesznek reá.

ÚJ VITA SÁNDOR PÁLLAL

Néhány évvel ezelőtt éles polémia folyt köztem és Sándor Pál között az új Palesztina-építés kérdése körül. Akkor az «Egyenlőség» és a «Múlt és Jövő» hasábjain szálltunk szembe egymással, persze a személyes barátság és tisztelet megsebesítése nélkül. Mindenesetre örvendetes közeledés jele, hogy most az Egyenlőség hasábjain is felelhetek Sándor Pál fejtegetéseire. Nem tekintem cikkét «támadásnak», mert tudom, hogy aggodalma becsületes meggyőződésből fakad és a magyar zsidóság őszinte féltése szól a hangjából. Akik azonban ismerik a Palesztina-munka struktúráját, tudják, hogy nincs erre a féltésre semmiféle ok. Nemcsak «tapintatosság» volt, hogy Silberbusch tanár került a «politikát», hanem az az igazság, hogy nincs külön «cionista politika» a diaszpórában, ami az egyes országok belső politikáját érintené. *Csak általános zsidó politika* van. Súlyos társadalmi, kulturális, gazdasági stb. problémák. Átrétegződés, tönkretett zsidó existenciák újjáteremtése. Csupa létkérdése a zsidóságnak. De ha hont kell keresni hontalan zsidók számára, nem lehet ezt politikumnak kárhoznatni, csak azért, mert Palesztinában keresik, és nem Braziliában vagy Argentínában. Herzl maga Ugandában kereste egy ideig. Aztán rájött, hogy a sokezeréves történelmi kapcsolat adhat csak erőt az emberfeletti munkára, az igények bibliai leszállítására. Az a föld, ahol már két

ezer évvel ezelőtt szántóvetők, szandalkészítők és kovácsok: mesterek lehettek Izraelben és egy galileai ács fia forradalmasíthatta a pogány emberiség egész gondolkodását.

«Ha Palesztina zsidó állam lesz» — kérdi Sándor Pál — «ha az arabok a zsidó vallásra térnek, mit fognak tenni a különböző más országokban élő nemzeti alapon tömörült hitsorsosaink? Vagy mi lesz velem, aki nem óhajt Palesztina alattvalója lenni?» Erre a kézenfekvő és érthető kérdésre már eleve megadta a választ a nagy angol államférfi és humanista, lord Balfour, aki, mint hajdan Cyrus, új korszakot nyitott meg «deklarációjával». A lord Rothschildhoz 1917 november 2-án intézett angol kormánynyilatkozat, az új Palesztina-építés magna chartája, világosan kimondja, hogy: *«az angol kormány a legnagyobb erőfeszítéssel fog odahatni, hogy a cél elérését megkönnyítse, aminek azonban tisztában kell lenni azzal, hogy semmisen történhetik, ami Palesztinában a nemzsidó közösségek polgári, vagy vallási jogait, vagy ami a zsidóknak bárhol más országokban fennálló jogait és politikai helyzetét befolyásolhatná»*. Nem kell tehát az araboknak áttérniük zsidó vallásra és nem kell Sándor Pálnak palesztinai alattvalónak lennie. Habár kétségtelen, hogy az új makkabeusok Palesztinája örömmel fogja kínálni a díszpolgárságot annak a férfiúnak, aki makkabeusi elszántsággal küzdött magyar zsidó testvéreinek jogaiért.

Hogy Palesztinát «Anglia saját jól felfogott érdekében a Suez-csatorna biztosítása érdekében akarja felépíteni?» Csak örvendetes, hogy Anglia a közmondás szerint, nemcsak bibliai textust gondol, hanem textilt is. Ez biztosíthatja legjobban a Brit birodalom állandó érdekeltségét az új zsidó nemzeti otthon fej-

lődésében. És ez sokkal megnyugtatóbb, mintha csak ideális motívumok volnának, amelyek máról-holnapra változhatnak. Ha Anglia kikötőt épít Haifában milliókért és nafta-forrásokat vezet a hajdani Ninivéből (Moszul) a Szentföldön át a haifai öbölbe, hogy innen táplálja a Fölközi-tenger hajóit, ha repülőállomásokat épít Jeruzsálem körül és a judai sivatagban, az «egyiptomi patak» és az indiai út védelmére, akkor bizonyos, hogy nem fogja mindezt otthagyni martalékul, és állni fogja a zsidósággal kötött szövetségét.

Hogy ez nem lenne önálló «független» állam? Nagyobb nemzetek, államok is függenek egymástól. Jeremiás próféta a babyloni fennhatóság hirdetésével kereste Juda boldogulását és az erkölcsi eszme fejlődését tartotta a legfontosabbnak, szemben a függetlenség fanatikusaival. És amikor Juda elbukott, ugyancsak Jeremiás hirdette, hogy: «Keressétek a város üdvét, ahová száműzetésbe mentek». Ez a zsidó hazafiasság bibliai alapja cionistának és nem cionistának egyaránt.

«Képes lenne-e Palesztina más államok zsidóságát megvédeni az antiszemitizmus ellen?» — kérdi Sándor Pál. Fizikai védelmet felfegyverzett nagy nemzetek is csak kis részben adhatnak távoli fiaiknak. De önérzetet, büszkeséget adhat a világ minden zsidójának az az országépítő munka, amelyet az alapoktól a tetőkig, a mocsárlecsapolástól az egyetemi intézetek kutatásáig zsidók végeznek. Ezek előtt a heroikus alkotások előtt összeomlik a «zsidó élősdiség» vádja. S így tulajdonképpen etikai védelmet már most is ad. És ez nem lebecsülendő. Sándor Pál is csak etikai érvekkel védhette meg a magyar zsidóságot a «fehér terror» idejében. Szava felébresztette a lelkiismeretet. És talán egy hang Mórija hegyéről, vagy a Scopusról sem

lenne hasztalan kiáltás a sivatagban. És ha a biblia népének képviselője is helyet kap a népek tanácsának asztalánál, talán megszólaltatja a régi próféták lelkiismeret-ébresztő szavát a világ színe előtt.

Hogy «Haller cionista röpiratok anyagát használta fel nálunk?» Az antiszemitizmus nem szűkölködött soha argumentumokban. Nem szorult a cionizmusra. Tiszaeszlár és Istóczy idején nem volt nálunk cionizmus, de volt antiszemitizmus. Ellenben tény, hogy a Palesztina-építés már eddig is mindenütt csak emelte a zsidóság tekintélyét a népek szemében és még az antiszemita Bileámok is kénytelenek voltak elismerni az új zsidó erőfeszítés nagyszerűségét.

örvendetes, hogy Sándor Pál ma már úgy nyilatkozik a Palesztina-törekvésekről, hogy «*nemes, ideális elgondolások*». Ez mutatja, hogy tárgyilagosan közeledik a kérdés reális részéhez, ha a cionista ideológiát ellenzi is. így következett be ez már mindenütt a világ zsidóságánál. Ennek alapján alakult a *Jewish Agency*, felerészben cionisták, felerészben nem cionistákból. Egyesültek az új Palesztina fölépítésére elveik feladása nélkül. A lényeges felfogáskülönbség köztük az, hogy a cionista minden zsidó munka felett elsőbbséget ad a Palesztina-építésnek, amelyet a nem cionista csak mint egyik nemes zsidó feladatot óhajt elősegíteni. Tudom, hogy «lerongyolódásunk előtt» Sándor Pál és társai nem tagadták meg a közösséget az egyetemes zsidósággal. Herzl maga megírja naplójában, hogy amikor a kiűzött román zsidók Budapesten átvonultak és a bécsi zsidó Unió azt kívánta, hogy a pesti hitközség tegyen lépéseket a kormánynál, hogy a román zsidókat ne engedjék át Magyarországon Bécs felé, a pesti hitközség akkori elöljárósága tiltakozott a feltevés ellen is, hogy a zsidó szolidaritást így

megtagadja. Azóta bebizonyosodott, hogy a szolidaritás sehol sincs a zsidóság ártalmára. Ma a bécsi hitközség cionista vezetés alatt működik és nem árt tekintélyének. Berlinben együttműködnek cionisták és nem cionisták a hitközség vezetésében. Sőt a legutóbbi hetekben a hitleri Berlinben nagyszabású *Palesztina-kiállítás* rendeztek hivatalosan és a nem cionista Stahl elnök nyitotta meg, Olaszországban az olasz hitközségek országos irodájának elnöke, dr. Ravenna, egyben a cionista szervezetnek is elnöke. A budai és szegedi hitközség tekintélyét is csak emelte, hogy elsőnek értették meg a Pro Palesztina gondolatát. Stern Samu, a pesti hitközség elnöke gyakorlati érzékével helyesen ítéli meg a helyzetet, hogy a pesti hitközség súlyát is csak emelheti kifelé az egyetemes zsidó kérdésekbe való bekapcsolódás. Nem jelent ez lazulást a magyar zsidóság hazafias érzésében. Ott áll a dohány-utcai templom mellett a *Hősök temploma*, amely 10.000 magyar zsidó hősi halott emlékét őrzi s hirdeti összeforrottságukat hazánk földjével. Ezt a köteléket nem akarja lazítani egyetlen cionista sem. Nincs tehát szükség az éles határvonalhúzásra a Pro Palesztina körül sem. Mikor legutóbb Győrben a világhírű Prof. Pfeiffer elnökkel az élen az ottani «Pro Palesztina zászlaját kibontottuk», tisztelegtünk a zsidó templom hősi emléktáblája előtt, amely felett a hazaszeretetet szimbolizáló fáklya lobog. Előadásaink bevezetésül pedig kiemeltük, hogy távol áll tőlünk minden gondolat, amely ennek a fáklyának fényét legkisebb mértékben is elhomályosíthatná. Ezt emeltük ki Stern Samu elnökkel folytatott barátságos tárgyalásaink alatt is. De a magyar cionista szövetség vezetősége is ismételten hangsúlyozta és a nyilvánosság előtt írásban is leszögezte, hogy «Magyarországon

zsidó nemzetiségi pártot vagy politikát lehetetlennek tartanak».

Ebben tehát a cionisták is osztoznak Sándor Pál véleményével és nincs semmi aggodalomra ok!

Ami egyébként «Palesztina támogatását» illeti, eddig a helyzet az volt, hogy Palesztina támogatta a magyar zsidóságot és nem fordítva. A jeruzsálemi egyetem katedráitól kezdve a műhelyek, gyárak és szántóföldek, narancsosok munkahelyeiig mindenütt ott találjuk a magyar zsidókat az első helyeken. Az új Palesztina már sok-sok ezer meg ezer magyar zsidónak adott existenciát, pozíciót, de a magyar zsidóság eddig csak szellemi javakat adott a Palesztina-eszmének.

Hogy Palesztina jelenleg csak Fata Morgana? Az egész élet Fata Morgana. Előbb a francia forradalom szabadságeszméiben hittünk és jött a Dreyfuss-per. Aztán a német kultúráért rajongtunk, és jött a harmadik birodalom. Miért ne hihetnénk a zsidó harmadik birodalomban, hogy meg fogja valósítani legalább részben az első zsidó birodalom prófétáinak látomásait az emberiség örök békéjéről?

JÁSZAI MARI EMLÉKE A MÚLT ÉS JÖVŐ KULTÚRESTJÉN

A ZENEAKADÉMIA NAGYTERMÉ-
BEN ELMONDOTT MEGEMLÉKEZÉS

Évről évre, mióta a Múlt és Jövő kultúrestéi benső kapcsolatot igyekeztek teremteni a zsidó múlt halhatatlan alkotásai és a zsidó jövő hite és reménysége között, évről évre egy fejedelmi asszony jelent meg ezen a pódiumon, mintha valami mesebeli birodalomból jött volna, óriások országából. Amint kinyílt az ajtó és izeragyogott királynői fenségtől sugárzó arca és palástjának leomló uszálya végig suhogott a széksorok között, úgy éreztük, mintha más világnak levegőjét hozta volna magával. Éreztük, hogy valaki jön közénk, aki megajándékoz minket, aki gazdagabbá tesz, aki szeret bennünket. És mindnyájan ujjongó szívvel, megindult lélekkel, hálával és hódolattal viszonoztuk szívének szeretetét.

Jászai Marit az egész nemzet siratja, de nekünk jogunk van őt külön is gyászolni, önök látták, amint eljött közénk a háború alatt, amikor odakünn a harc-tereken egy patakba folyt a hazáért zsidók és keresztények vére és ő, az igazi kereszténység hívő hitvallója, zsidó poéták reménytfakasztó verseivel vigasztalt bennünket. Mert Jászai Mari nem kötötte a haza fogalmát felekezethez, önök látták, amint eljött közénk mindjárt a forradalmak és ellenforradalmak véres lezaj-

lása után, amikor künn az utcán még tomboltak a felkorbácsolt szenvedélyek és tízszeres rendőri felkészültség örködött a biztonságunk fölött, nehogy a zsidók ellen uszított tömeg a művészet templomába is betörjön és ő jött és a héber költők fenséges poézisével emelte föl sújtott lelkünket. Mert Jászai Mari a művészetben csak egyetlen szempontot ismert: a szépséget. Sohasem fogom elfelejteni, amint akkor abban a szomorú, viharos időben a nagy tragika bekötött fejjel, izgatottan ült a művészszozában. Kívülről híreket hoztak a kulisszák mögé az utcán folyó tüntetésekről, atrocitásokról és Jászai Mari mutatta nekem a fenyegető leveleket, amelyeket kapott, amiért «zsidóknak mer fellépni» és dacos büszkeséggel tette hozzá:

— *«Még ha tudnám, hogy valami bolond reám akar itt löni, akkor sem lépnék vissza, tüntetni akarok a gyűlölet ellen!»*

Őnök látták, amint megjelent itt a nagy héber költőnek, Csernichovszkynak a karján és fejedelmi gesztussal adta át a forró sikerek minden babérját a vendégnek, akit a pódiumon és a sajtóban annyi szeretettel halmozott el. Őnök hallották, amint búcsúzóul üdvözölte itt a Szentföld és a Biblia nagy festőművészt, Abel *Pannt*, akiben nem látott sem zsidót, sem palesztinait, csak művésztstvért. Mert Jászai Mari testvérének érzett minden alkotót és minden rajongót!

Őnök látták, amint azon az emlékezetes estén, amikor átnyújtottam Jászai Marinak a *Keren Kajemeth jeruzsálemi díszoklevelét* és a nemzet nagy tragikája, akinek ércszobrok fogják őrizni emlékét a hazában, magához ölelte és megcsókolta a szerény héber papírokmányt és sírt, sírt a boldogságtól, hogy az újjáépülő Szentföldön az ő nevét fogja viselni egy kis olajfaliget, amelyet szent ideálért rajongó ifjú chálucok

ültetnek és arcuk verejtékével öntöznek. És Jászai Mari nem tudta megérteni, ha elmondottam neki, hogy vannak zsidók, akik a Szentföld újjáépítése ellen holmi hazafias aggályokat hangoztatnak. Ő, aki a hazaszeretet élő szimbólumaként járt közöttünk, nem bírta megérteni, hogy miért örülhet ő teljes szívvel egy emléklapnak, amelyet Nazarethből kapott tőlem és miért ne örülhetne a zsidó ember teljes szívvel, ha a Karínéi és a Sáron föltámadásáról kap lélekemelő követiséget?!

Sohasem fogom elfelejteni azokat a zengő meleg szavakat, amelyeket itt versem bevezetéséül megtisztelő meglepetésként spontán a Szentföldről mondott. *Jászai Mari utolsó fellépése volt ez és* nekem örök drága emlék, hogy az én strófáimmal búcsúzott. Orvosi tilalom ellenére betegágyból kelt föl, hogy beváltsa ígéretét. *«Másnak lemondanék, de zsidó barátaimat nem hagyom cserben»* — mondotta. És forró láztól remegve is csodálatosan csengett hangjának sejtelmes, mély muzsikája, amint szavalta, mintha a Szentföld után sóvárgó saját vágyát is beleöntötte volna a sorokba:

*És olykor fölriasztanak,
Tüzes ostorral meggyötörnek
Kegyetlen álmú hajnalok,
Hogy meghalok
És nem látom a szentelt földet. . .*

Már csak baráti karokra támaszkodva bírt lemenni a lépcsőn. Otthon visszafeküdt betegágyába, amely hosszú szenvedés után a túlvilágba ringatta át a nagy Tragédia nagyasszonyát.

Jászai Mari külön is áldozott nekünk, jogunk és kötelességünk, hogy a kegyelet külön áldozatát rójuk le az ő halhatalan emléke iránt!

LÁTOGATÁS A NÉMETORSZÁGI TESTVÉREKNÉL

Úgy indultam el németországi testvéreinkhez, mint aki nagybeteget megy meglátogatni, vagy súlyos katasztrófától sújtotthoz siet, hogy testvéri együttérzéssel magába szívja szenvedéseit. Látni akartam közleről, hogyan élhetnek abban a szörnyű megalázottságban, melynek Jób-hírei hiába futnak szét napról-napra a világ süket fülei felé. A virrasztó európai lelkiismeret fantaszták hiú ábrándjának bizonyult. «Szent egoizmus» lett a huszadik század uralkodó eszménye, mellyel népek és nemzetek egymás életét megnehezítik, elkészerítik. A robogó vonat kerekeinek kattogása különös ritmust ad a braszlavi Rabbi Nachmann mély-séges írásának, melyet útiolvasmányul magammal hoztam. «Az egész világ tele van viszályokkal, nép és nép között, város és város, ház és ház, szomszéd és szomszéd, férj és feleség, szülő és gyermek, család és cseléd között és senki se gondol a végre, milyen mulandó az élet. A nap, mely eltűnt, nem tér többé vissza. Minden nappal közeledünk a halálhoz.»

«Mondják, hogy van földi világ és túlvilág. (Ólam haze, ólam haba.) Hát a túlvilágban hiszek, hogy van. Es lehetséges, hogy van földi élet is valamelyik csil-lagon. De itt a mi földünkön csak gye-henna van, tele szenvedésekkel, kínokkal. Még a dúsgazdagoknak és nagy fejedelmeknek sincs földi életük, mert minden

napjuk tele bosszúsággal, gonddal és szomorúsággal. Mindegyiknek megvannak a maga külön fájdalmai. . .»

Hát csakugyan nem lehetne ezen a világon segíteni és nincs út, melyen ember emberhez találhat?

A német határhoz érünk. Egy percre leteszem a héber könyvet. Nem óvatosságból, ahogy a boldogult «fehér» időkben nálunk sok hitsorsos antiszemita újságba bujt a vonaton, hogy «reá ne ismerjenek». Az útlevelém is elég világosan feltünteti «nem-árja» mi-voltomat. És tetézi még a benne levő sok palesztinai vizűm. És bőröndömön a különböző palesztinai hotelek sokféle héber betűtípusú etikettje. Kíváncsian várom, mikép nyilatkozik meg a határátlépésnél a teuton düh, hogy mi keresnivalója van zsidónak a Harmadik Birodalomban? Két hatalmas Wagner-opera-alak lép be. A kis fülke egészen megtelik velük. De nem hangoz áriában, hanem halk pianisszimóban érdeklődnek elvámolni valók, pénznemek s egyéb formaságok iránt. Aztán udvarias köszönéssel távoznak a hős Siegfriedek. Ez volt az egész? — csodálkozom magamban. Minden megy a maga útján, állomás tűnik állomás után, vonatok állnak, jönnek, mennek, emberek felszállnak, leszállnak, átszállnak és minden mozog tovább a maga vágányán és sehol semmi nyoma annak, hogy itt «törvényekkel» és rendeletekkel egy félmillió zsidót téptek ki gyökereiből és örölnek fel a gyűlölet malomkerekei között?

Egy természetes szöke nő ül be fülkénkbe 4—5 éves kis leánykájával. A gyerek mellém telepedik, pajkosan elkéri héber könyvemet, lapozgatja, mintha olvasná, aztán kedvesen majszolja a szeme kérésére tőlem kapott cukorkát, süteményt. A kis germán még nem tudja, amit minden utcasarkon hirdetnek a plakátok, hogy «wer vom Juden isst, stirbt daran». Tér-

demre teszi kis lábacskáit és dicsekedve mutatja, hogy vadonat új cipője van. Otthon bizonyára már vigyázott az anyja, nehogy vétsen a kiplakátozott parancsolat ellen: «Aki zsidónál vásárol, népének árulója!» De vedd le kis lábacskádat a térdemről, nem azért, mert künn esik az eső és új cipőcskéd sáros, hanem mert a ti új törvényetek szerint ez már «Rassenschande» lehet, melyért többévi fegyház jár. Hisz épp most olvasom a ti új bibliátokban, a Stürmerben, hogy «a zsidónak *kötelességéül* írja elő a Talmud idegen fajtájú nők meggyalázását, még pedig *hároméves kortól kezdve*».

Az egyik állomásnál szemüveges, élteesebb német száll be kemény köszöntéssel. Karján széles szalagon a horogkereszt. De alig hogy leül, szundikálni kezd. Nézem a homlokát: csupa redő; évek és gondok mély szántása. És szeretnék a homloka mögé is nézni, az agy velőbe, ebbe a furcsa isteni szövődékbe: mondd, ember, csakugyan hiszed azt, hogy a zsidó minden húsvétkor gyermekeid vérét issza, ahogy ezt lapjaid plakátjai utcáitokon hirdetik? Verejtékcseppek futnak le az alvó fáradt arcán és ebben a percben úgy tűnik, mintha a horogkereszt a karján a szenvedés szimbóluma volna. Egy kereszt a sok közül, miket az ember fiai ezen a földön cipelnek.

Végigsétálok többször a vonat folyosóján, helyet foglalok a teánál az étkezőkocsiban. Szinte türelmetlenül várom, hol tör ki valami tősgyökeres zsidózás, mikor fakad fel valami valhallai árja káromkodás, amit a népszenvedély virágának lehet minősíteni. De nem. Semmi sem tanúskodik a hírhedt német drill gátjának áttöréséről. Az egyik állomáson felszálló szakállas-pajeszes zsidó (micsoda heroizmus ez a viselet itt!) sem töri meg a közömbösség hideg, sima jég-

burkát. Itt minden szenvedély nélkül, rideg, előre megfontolt szándékkal bántak el ötszázezer zsidóval — politikából. És most utólag gyártják hozzá, mintegy igazolásul és népfantáziát foglalkoztató cirkuszul a — szenvedélyt. A 65 milliós hatalmas nép úgy magába olvasztotta a maroknyi, alig egyszázaléknyi zsidóságot, hogy létezése nem igen izgathatta többé. Csak mindenféle mesterkedésekkel lehetett most a nagyanyákat és dédanyákat negyedízigen és hetedízigen kikutatni, hogy érthetővé tegyék azt a nagy talmi tudományos apparátust, amellyel oly jelentős német nemzeti ügygé sikerült felfűjtatni a kis zsidó gyülekezet megsemmisítésének szükségyszerűségét.

Mert az antiszemitizmus *tényei* még magyaráznák valahogy. Hogy el akarják venni a zsidó ügyvéd, közjegyző, bíró, orvos, iparos, kereskedő, szóval mindenki kenyerét, magyarázható a kenyérharc e kegyetlen világában, ha nem is igazolható. De teljesen értetetlen az az óriási zenekari zaj és kakofónia, az önmagát vadító vad muzsika, amellyel ezt a «ténykedést» kísérik. «Wenn nur die Musik nicht wäre!»

Az egész németországi zsidóság lelkiállapota olyan — mondotta valaki —, mintha egy nagy pályaudvaron ülnének, ki ki összekötözött batyuján. Közelről-távolról vonatok fűtyülnek, hajók szirénái búgnak. És senki se tudja, mikor indul az ő vonatja, mikor és milyen parton köt ki az ő hajója? Mindenki tisztában van vele, hogy itt német alapossggal megindított kivándorlásra-kényszerítés folyamata megy végbe. Ezt a célt hivatalosan is bevallják, sőt hangoztatják. De minek veszik még körül az amúgy is már batyun ülőket a gyűlölködés kigyóival, hogy folyton fülükbe sziszegjék: menj már, menj már, menj már! Minek szórják még a talpuk alá a gyalázások és sértések skorpióit,

hogy még kínosabbra marják a bizonytalanság sebeit? Minek az állandó ijesztés, hogy a megmaradt batyut is elvehetik, mert megvan hozzá a hatalom? Minek még a folytonos félelemgerjesztés plakátokkal, mik nincstelen, tépett, félmeztelen «nem-árját» ábrázolnak az országúton és alatta az írás: «*Így fogják a zsidók elhagyni Németországot!*»

Nem tehetek róla, de engem az egzisztenciák lerombolásának megrendítő eseteinél is mélyebben érintett az a lelki megalázás, mely írásban, rajzban, képen, sőt szoborban egyre ordítja utcákon és tereken, kirakatokban és hirdetőoszlopokon, sőt a humanitásnak szentelt *Krankenkasse-k* óriási ablakain is, hogy a zsidók a népek megrontói és halálkozói, rituális gyilkosságok szervezői, árja nők meggyalázói stb. «Die Juden sind unser Unglück» ami minden «Stürmer-Kasten» fején szép nagy betűkkel olvasható, már nem is megy sértésszámba és szinte cirógatásnak hat a többi hihetetlen durva befeketítés mellett.

A Stürmer-szekrények gyalázó plakátjainak örökércbeöntése az az új szobor, mely a «modern német művészet» aere exegi monumentum-jaként fog valamikor szerepelni. Nem emlékszem pontosan, Goethének, Schillernek, Kantnak, Nietzscheknek hány évet kellett várniok, amíg szobrok örökítették meg halhatatlan nagyságukat. De az antiszemita *Hammer* - Verlag pamfletkiadója, Theodor Fritsch alig egy évvel a halála után már impozáns bronzszobrot kapott az ugyancsak róla elnevezett Theodor Fritsch-Allee kellő közepében. «Művészi szempontból» gyönyörű megoldás: Egy ifjú germán balkezével üstökön ragad egy iszonyú karrikatúrának ábrázolt zsidó fejet, melyre a jobbkezeiben tartott nehéz kalapáccsal lesújtani készül, térdével pedig lelapítja a testet, amely szörnyetegnek van

«mintázva». A gyengébbek kedvéért pedig, akik talán még sem ismernék fel a letiprott és lezúzendó szörnyalakban a zsidót, ott az ércebe öntött szöveg köröskörül a talpazaton. «Zsidókérdés nem egyéb, mint harc a becsületesek és becstelének között.» És a másik oldalon: «A népek megváltását csak a zsidóság teljes kiküszöbölése hozhatja meg.» És hátul is hasonló márványba vésett mondatok, talán Theodor Fritsch «filozófiájának» tárházából.

Honnan veszik emberek a bátorságot embertársaiknak ilyen nyilvános lealacsonyítására? És hogyan sülyedhet ennyire a legmagasabb emberi alkotóerő, a művészet?

A Kaiserallee tájékán járok. Széles vörös vászon-sáv a Wilmersdorf-városházán hirdeti, hogy itt kiállítás van: «Berliner Kunst 1935». Stadthaus és Kunst — ha zsidómentes is mind a kettő, mégis érdekel, mit mutat itt 1935? Új utakat jelez-e? Bemegyek az előcsarnokba. Mindjárt oldalba vág a tábla: «Die Juden sind unser Unglück!» És egy kisebb plakát illusztrálja a «Schuhjud Weiler» esetét. A «cipőzsidó» cipőüzlettulajdonos volt egy vidéki városban, aztán szemközt vele fölállítottak egy transzparenst, mely egyenesen beléje világította a szavakat, hogy «wer beim Juden kauft, ist Volksverräter.» A Schuh Jude tiltakozott az inzultus ellen és mert állítólag le akarta fotografálni az üzlete elé állított transzparenst, letartóztatták szándékolt «Greulpropaganda» miatt. Másik szomorú esetet mond el egy másik plakát: Hogyan csábítja el a Teufeljud az apácát, akit ördögi kísérettel átkarol, pénzes zacskót nyomva a kezébe. Ez a Geldjud tanította meg az apácát a valutacsempészetre! — íme *Berlin 1935*. Mégis megnézem a *Kunstat* is. Lefizetem a beléptidíjat, megveszem a katalógust. (Nem

kérdik: árja vagyok-e?) Egyedül vagyok az egész kiállításban. (Rendes, unalmas közepszer.) Kényelmetlen érzés, amelyből szívesen menekülök. És ismét kérdelem magamtól: Értem, hogy a kiállítók elzárkóztak a «nem-árja» konkurrenciá elől, de minek még az előcsarnokban az az elijesztő, csúnya nyitány?

Elmegyek egy Joachimstalstrassei magánlakásba, ahol a «Damenkomitee der Künstlerhilfe der jüdischen Gemeinde zu Berlin» kiállítást rendez Arthur Segal műveiből, a mester 60. születésnapja alkalmából. Ez a zsidó Berlin 1935! Segal, a zsidók és nem zsidók által évtizedeken át körülrajongott mester, akinek tanítványai voltak a legelőkelőbb árja művészek, nem állíthat ki többé nyilvános helyen, csak a Ghetto négy fala között, meghívott közönség előtt, melyben »árja» nem jelenhetik meg. Nézem a lelkes gyülekezetet, hallgatom a kitűnő esztéta, Max Osborn melancholikus magyarázatait. Érthető kérdés: Érdemes-e még e korban, a sok gond között művészettel foglalkozni? És a dacos felelet: Éppen ezekben az időkben kell ideális értékeinket ápolni, különben magunk alacsonyítjuk le saját existenciánkat. De mikor ez az existencia már földig van lapítva. Mikor zsidó falak már nem fogadhatnak be képeket, mert senki sem tudhatja, meddig maradhat a falak között! Láttam pár évvel ezelőtt ezt a közönséget nagy ünnepélyes verniszsok fényes termeiben felvonulni és láttam neveiket a műtárgyak alatt az első «*Megvették*»-cédulákon, miket a művészek oly szomjas szemmel lesnek. Most itt tolongnak és keringnek maguk körül, mint egy ketrecben. A hölgyek erőltetett mosollyal az ajkukon. Végre mégis csak reájuk nehezedik az elfojtott «Eröffnung»-ünnep szomorú percében ennek az egész ghettói elzártságnak súlyos tragikuma.

Ennek a tragikus atmoszférának a nyomását érzem minden zsidó összejövetelen. A hitközségi irodákban és a zsinagógákban is, ahol udvaron és előcsarnokokban a figyelmeztető táblák: «Ne csoportosuljanak! Ne folytassanak beszélgetéseket.» (Füle van a falnak és az aszfaltnak is.) Ott voltam a berlini Wizo egyik estjén a Kleiststrassci Bné Brith-páholyházban, amely most a berlini zsidó élet legfőbb centruma lett. Minden teremben más-más előadás. Az emeleti díszteremben Dr. Hoffmann frankfurti főrabbi fejtegette az orthodoxia cionizmusát. A legnagyobb teremben a példátlanul népszerű Joachim *Prinz* kezdi történeti kurzusát, melyre minden jegy már hetekkel előbb elkel. A Wizo ezúttal két Palesztinába kivándorló, előkelő vezetőjének tiszteletére rendez megható búcsúünnepélyt. Hogy remeg minden felszólaló szavaiban a vágy, hogy bárcsak már az ő hajója jelzését is hallaná, bárcsak őt is vinné már biztos, nyugodt part felé. Ahogy egyik szónok enyhe humorral mondotta: mindnyájan még egy sárga foltot viselünk most a szívünk táján, az irigység sárga foltját. A megindító búcsú után a Wizo rendes munkája következett. Kis ismertetés Palesztináról és héber dalok betanulása. Körben ültek a hölgyek, köztük sokan fáradt fejjel, fehér hajjal és tanultak és tanulták előbb szavanként, aztán soronként, végül versszakonként a «*szeugdh*, a «bárány és gödölye» kedves históriáját édes-búsból víg-vidámba forduló keleti dallamával. Volt valami szívbemarkoló benne, ahogy ezek a magas társadalmi pozíciókból ledöntött dámák, akiknek a nyelve se hajlott a héber szóra, Wagnerből. Beethovenből hideg gúnygrimasszal kitéssékelve, apró jelentéktelen zsidó népdalok melegébe menekülnek és otthon keresnek egy világban, melyet hosszú távollét

után végül a magukénak ismernek fel. Az egész magábafeledkezett héber dalolás valahogy arra a megrendítő Titanic-jelenetre emlékeztetett, ahol a feltörő hullámok között extatikus szent éneklés szárnyaira emelkednek a süllyedő óriás hajótöröttjei.

Aki most járt Németországban, látja csak szemtől-szembe, mit jelent ebben a rettentő katasztrófában Palesztina és a héber kultúra feltámadása. Egyetlen ország zsidósága sem bukott ilyen magasról és ilyen mélyre. És ebben a lélekalázó, szárnyatszegő letiprásban egyetlen vigasztaló sugár, egyetlen felemelő reménység Palesztina. Ha bárhol megszólítok egy zsidó gyereket, vagy serdülő ifjút, társaságban, vagy iskolában, vagy templomudvaron: mi a terved? — a felelé: csak egy: Kimegyek Palesztinába. Nekik könnyű. A fiatal fantázia nem ismer nehézségeket és máris ott látja magát a haifai kikötőben és a kibucban, a kvucában. A felnőttek tudják, hogy vannak korlátozások és a lehetőségek határai szűkre vannak szabva. A 35 évnél idősebb már nem kaphat munkáscertifikátot s mit csináljon, ha nincs ezer fontja kapitalista certifikáthoz? És ha van tőkéje, nem tudja transferálni. Áru útján való transzfernél elveszti vagyonának legalább felét. És még hozzá várni kell sorjára, egy évig, fél évig vagy ki tudja meddig, míg a német áru mégis valahogy beszivárog Palesztinába, áttöri a bojkottot és pénz lesz belőle, melynek ellenében beutazási engedélyt kap. Szomorú circulus vitiosus: A német zsidó csak úgy juthat ki Palesztinába, ha maga segíti az üldözői ellen hirdetett palesztinai bojkott áttörését. Aminthogy zsinagógáiban elég feltűnően imádkozik «a hatóságok jólétéért», amelyek napról-napra szóban és írásban nyomatékosan biztosítják, hogy már túl szeretnék látni az összes német határokon.

A fiatalság büszkén és tele reménnyel készül az útra. Átrétegződési tanfolyamok, hachsarák, testi és szellemi előkészítés mindenfajta módjával felszerelve indul neki az új életnek, melyben teljes megújódást keres önmaga és a zsidó nép számára. Új, gerinces zsidó ifjúság nő Németországban. A héber nyelvet mint élő tanulják, mint saját jövőjük nyelvét. De önérzetes daccal térnek vissza Mózes könyveihez is, amikor az utcákon és könyvkiadásokban ilyen című pamfletek láthatnak: *«Der biblische Moses als Pulverfabrikant, Raub er hau pt mann und Erzbolschevik. Auf Grund der Zeugnisse der Bibel.»* Új zsidó iskolák egész sora létesült az új rezsim alatt. És a nevelés új zsidó szellemenben folyik. Láttam néhány pompás dolgozatot *«14 Tage in Palästina»* címmel. Hogy ismerik az Ösújhon múltját és jelenét és milyen lelkesen tudják leírni! Iskolai versenypályázat volt ez és egy 13 éves leány nyerte meg a díjat: hajójegyet oda-vissza, 14 napos szentföldi tartózkodással.

A felnőttek pedig «pártkülönbség» nélkül támogatják az ifjúságot célja eléréséhez. Mert pártok vannak és lesznek mindig. Még ma is vannak, kik minden nürnbergi törvény és *«die Juden sind unser Unglück»* ellenére németnél németebbnek vallják magukat. Sőt a berlini humor szerint, ezek a zsidók a mai németséggel való szolidaritásuk demonstrálására táblákkal járnak *«Wir sind unser Unglück»* felírással. A berlini hitközség vezetősége, fifty-fifty alapon, fele részben cionisták, fele részben nem cionistákból áll. De ezek a régi «nem cionisták» is egyetértenek abban, hogy az ifjúságnak Palesztinába való törekvését elő kell segíteni. A «Jugend-Alija» nem vitatott ügy többé. A «Hechaluc»-akciót bevezető nagy ünnepségen a «nem-cionista» vezérférfiak ajkáról hangzott el, hogy

«Palesztina ma egyetlen fénysugarunk», «Palesztina az ifjúság egyetlen reménye».

*

—A német zsidóság segítőkészsége egymás iránt csodálatos méretekben nyilatkozik meg — mondotta kérdésemre a berlini hitközség elnöke, Stahl direktor. Mindenki viszonyain felül áldoz. Es *láthatatlanul* is. A «Winterhilfe» akciót megnyitó templomi ünnepély alkalmával bámulatos összeg jött össze a perselyekben. Az önkéntes adakozások megható példáival találkozunk.

—Valóság-e, hogy a zsidó hitközség segíyezi a kikeresztelkedett zsidókat is?

—Úgy van — feleli az elnök, — a rendelet szerint a kitért zsidó «Volljude», tehát az általános Winterhilfe, amely egyébként példátlanul impozáns humánus mű, segélyben nem részesíti. Így automatikusan hozzánk és reánk van utalva. Viszont nekünk jogunk van kitért zsidók hozzájárulásait is igénybe venni.

—Vannak visszatérések is?

—Hogyne, elég sűrűn.

—Körülbelül 40.000 a segélyezendő zsidók száma Berlinben. És ez a szám napról-napra nő. A «szemérmes» szegények felkutatását külön osztály végzi. Az intellektuellek segítségét a Chevra Kadisa vette a kezébe. A művészekét külön bizottság intézi. Frau Dr. Landau, a Damenkomitee elnöke, nagy elismeréssel nyilatkozott a berlini magyar zsidók gavalléros áldozatkészségéről. Egyes konfekciósok egész rakomány új téli ruhát küldtek a művészek számára. Módos családóknál házi előadásokat rendeznek belépti díjakkal, melyeket a művészeknek juttatnak. Operába, színházba úgy se jár senki. Moziba is csak alig egy-ket-

töbe. «Zsidó kávéház» van egynéhány, alaposan öszszezűfolt ghetto-levegővel. És pár «Zsidó cukrászda», melyet a berlini humor «*Jud Süß*» névvel édesíti meg.

Egy este ott ültünk egyik ilyen «hatóságilag engedélyezett» zsidó kávéházban. Sűrű füstben jöttek mentek a régi Berlin tipikus alakjai, de nem oly biztos, hetyke léptekkel, mint azelőtt. A kis zenekar most más nótát játszik: «Es geht ein Schiff nach Tel-Aviv...» Asztalszomszédom, egy kitűnő költő, körülnéz és seregszemlét tart: — Egy csomó történelem és tragédia zsűfolódik össze itt a kávéház kódében. Minden asztalnál egy-egy tragikus «epizód» ül. Csupa «volt». Itt balra az elegáns úr nemrég még havi 15.000 márkát kereső közjegyző volt. Igen nagy lábon élt. Most kicsiben fűszerrel ügynökösködik és rendeléseket vesz fel félkiló cukorra, negyedkiló kávéra, egy doboz szardíniára. Ott mögötte volt törvényszéki bíró. Most ablaküvegbevigaszt tanul és készül Palesztinába. Jobbra egy ismert nevű volt betegpénztári főorvos, a praxisából csak az autója maradt meg, melyet maga vezet. A napokban történt, hogy beleütközött kissé egy autóbuszba. Megállt a forgalom, odajött a rendőr. Miért nem vigyázott? Hisz a jelzőlámpa tiloson volt? Nem vette észre, A rendőr megnézi a hajtóigazolványt. Sie sind Jude? — kérdi a név után ítélve, aztán részvétellel hozzátette: «Akkor elhiszem, hogy máson járt a feje. menjen tovább.» És nem írta föl.

Ilyen vigasztaló kis epizódok világítanak be olykor ebbe a középkori sötétségbe. Egy volt jómódú, frankfurti asszony elmondja, hogy egy árja zongoraművésznő az új rezsim óta ingyen tanítja a leányát zongorázni. Egy elbocsátott zsidó tanítónő mutatja egy protestáns lelkész levelét: «Büszke lehet, hogy ahhoz

a néphez tartozik, mely most a keresztrefeszített üdvözítő sorsát osztja. Én évtizedek óta rajongója vagyok a zsidóságnak és boldog, hogy 1902-ben hallottam Herzlt beszélni.» — Hogyne volnának egy 65 milliós népben olyanok is, kik sajnálják a zsidók sanyargatott sorsát. De az egész gyűlöletgyártó óriási apparátusnak, úgylátszik, épp az a célja, hogy minden érintkezést lehetetlenné tegyen és a zsidó, mint a középkorban, az ördög ijesztő képében álljon az «árja» nép minden rétege előtt.

Elmegyek a Jüdischer Kulturbund egyik «Kleinkunstbühne»-előadására. A pénztárnál az első kérdés: van-e tagsági jegyem? Nincs, külföldi vagyok. Tudom-e igazolni, hogy zsidó vagyok? — kérdik. Itt az útlevelém. Ez sem elegendő. Elém tesznek egy nyomtatványt, írjam alá: *«Ich versichere hiermit von jüdischer Herkunft zu sein.»* (Ez a nem-árja, de nem is zsidó, ellenben zsidószármazásúak kedvéért van így megfogalmazva.) Aláírom. Ez sem elég. Még egy példány kell. Egy a jegypénztárnál marad igazolásul, hogy nem engedtek be nemzsidót. Egyet nálam kell tartani. Hátha ellenőrzés jön, hogy zsidó-e mindenki, aki a teremben van. Ennyire vigyáz a törvény, hél-szerhét lakattal, nehogy a «német vér és becsület» boldog birtokosa idevetődjön egy kis «exotikus szórakozásra» és látni fogja, hogy itt is emberek vannak, akik művészetet csinálni, rajongani, lelkesedni, elérzékenyülni, sírni és nevetni tudnak . . .

És mégis! Ahogyan egyes zsidó rétegek a mai megszorítások résein át fokozott létfentartási ösztönnel keresztültörtek magukat, az a csodálatos vitalitás, mellyel a viszonyoknak megfelelő «átrétegződés», új foglalkozásokra való áttérés folyik, azt a reményt csil-lantja meg, hogy a német zsidó diaszpóra mégsem fog

teljesen megsemmisülni! Ha megkisebbedve, meggyengülve is, fenn fogja tartani a maradási kényszer, amely a történelemben már annyiszor konzerváló erőnek bizonyult. És a történelmi hullámvész törvényénél fogva talán szabad remélni azt is, hogy a nagy német nép előbb-utóbb mégis csak ráeszmél ennek a visszataszító harcnak hozzá nem méltó mivoltára.

Kell-e rezümé? Bizonyos, hogy ez a teljes izolálás, mely kímélet nélkül existenciák ezreit dülja fel német alapossággal, visszataszítja a zsidót önmagához, népéhez, kultúrájához. Még az antiszemitizmus fejlődését oly élesen előrelátó Herzl sem mert oly messzire gondolni, hogy egyszerűen vissza lehet csinálni az emancipációt és megfosztani a zsidót legelemibb polgári jogától is. Ő a zsidó emberi méltóságának megsértését is már elviselhetetlennek találta büszkeségében. Hol vagyunk már ettől? Dicsőségére válik a német zsidóknak, hogy a napról-napra plakátokból, beszédekből, cikkekből feljűk zűdulű fűktelen sűrtések és megalázások zuhatagából egyenes gerinccel haladnak — vissza a zsidósághoz. Zsűfolt templomok, előadótermek, iskolák, kurzusok, negyven-ötvezres példányszámra emelkedett zsidó lapok, folyóiratok, könyvek stb. tanúskodnak a zsidóság magáraeszméléséről. De miért van szűksűge mindig a zsidó öntudatraébredésnek olyan tragikus ébressztűkre, mint a Harmadik Birodalom?!

BEVEZETŐ BALTAZÁR DEZSÓ PÜSPÖK ELŐADÁSÁHOZ

A MAGYAR ZSIDÓK PRO PALESZ- TINA SZÖVETSÉGE KULTÚRESTJÉN

A zsidó tradíció mesterei valami egészen megkülönböztetett tisztelettel emlékeznek meg a «*chaszidé umót haolam*», a «*világ népeinek jámborairól*». Úgy vélték, hogy akik a zsidóságon kívül állanak, ha a történelem csúcsairól tudnak letekinteni, sokszor *igazabb színekben* látják Izrael arcát, még azoknál is, akik *belülről* és közelről nézik.

«*Kohanécha jilbesu cedek*» «*Papjaid magukra öltik az igazságot*», szól a Zsoltár. Es az írásmagyarázat hozzáfűzi: «*ilu cadiké umót haolám*», «*ezek a világ népeinek igazai, akik papjai a Legszentebbeknek*».

Köszöntöm Baltazár Dezsőt, mint *kohen cedeket*, az Igazság papját.

S boldog vagyok, hogy héber nyelven idézhetek itt ő előtte, aki nemcsak *héber eredetiben olvassa a mi szent írásainkat*, de némely zsidó felfogással szemben hirdetője annak az igazságnak is, hogy *a héber nyelvnek élnie kell* és a héber nyelv élete legbiztosabb záloga a zsidóság élelének és fennmaradásának.

Köszöntöm Baltazár Dezsőt, mint a «*lesón hakódes*», «*a szent nyelv*» *mívelőjét*.

Baltazár Dezsó mint egyike a «*cadiké umót haoláni-nak*», megértője lett ama másik *caddiknak* — áldott

legyen az emléke —, aki itt született a dohányutcai templom tőzsomszédságában, *Herzl* Tivadarnak, aki hirdette a zsidó nép reneszánszát és Ción feltámadását Nemrég megjelent héber mű: «*A világ népeinek nagyjai, mint a zsidó megújodás úttörői*». A történelem legnagyobb neveit találjuk itt. És ezek közé az útegyengetők közé kell soroznunk Baltazár Dezsőt is. A *Múlt és Jövő* régi évfolyamaiban gyönyörű szavakat szentelt a Feltámadó Szentföldnek, mely kultúrcentruma les/. Izrael veszendő értékeinek és menedéke bolyongó hontalanjainak.

Köszöntöm Baltazár Dezsőt, mint *az újjáépülő Ción humanista barátját*.

A zsidóság elnyomása ellen mindenkor prófétai lélekkel, szent lángolással szállt sikra Baltazár Dezső Nemcsak rokonszenves megbecsülésből, hanem meri *egy népnek, vagy fajnak, vagy osztálynak üldözésében mindig az igazság elnyomását látta*. Folytatója ő ebben a szabadságeszmék nagy magyar apostolainak, Kossuth, Széchenyi, Deák, Eötvös szellemének. Hazánk szomorú korszakában, a forradalmak és ellenforradalmak káosza után, künn járt Amerikában, ahol hódolattal fogadták a nagy magyar főpapot. És miután Clevelandban megkoszorúzta Kossuth szobrát, lélekemelő beszédét ezzel a Vizözön történetéből vett héber idézettel fejezte be: «*Vajsalach et hajoná vehiné ale zájit taraf befihá vajédá ki kalu hamájimy*». «*Kiküldtem a galambot és íme, tépett olajfalevél van a szájában és tudtam és tudom, hogy apadnak már a gyűlölet vizei.*» De abban, hogy apadtak, nagy része van Baltazár Dezsőnek, aki a gyűlölet hullámsodrában ott állott, mint a Szeretet mozdíthatatlan sziklája, fennén hirdetve, hogy *csak a Szeretet lehet a pillére minden nemzeti megújodásnak*.

Köszöntöm Baltazár Dezsőt, mint a *Szeretet főpapját*.

«*Pitchu searim vejavo goj cadik sómér emunim*», «*Nyissátok ki a kapukat, hadd jöjjön a szent idegen, hűségek őrizője*» — zengi Jézsjás. És a csodálatos liberalizmustól áthatott ókori Midras-magyarázat hozzászólása: «*Nem azt mondja az Írás: Nyissátok ki a kapukat, hadd jöjjenek a kohániták, leviták és izraeliták. hanem azt, hogy «jöjjön a szent idegen».*» A zsidóság sokszor ösztönösen megérzi, hogy *kívülről* jön feléje az igazság tanítója, aki sugaras igéket hoz neki és megvilágítja történeti útját, életfeladatait, világhivatását.

Köszöntelek Baltazár Dezsőt, mint *goj caddikot*, szent idegen testvért, aki testvérként közeledtél hozzánk és akinek fölkent fejét megilleti a bibliai koszorú, hogy «*sómér emunim*», «*hűségek őrizője*», aki a bölcsnek filozófiai magaslattáról látod és hirdeted, hogy *a különböző hűségek bibliai harmóniába illeszkedhetnek össze*, hűség a hazához, hűség a hithez, hűség a múlt-hoz és hűség Cionhoz. — Sőt minél inkább ragaszkodik a múlt szentségeihez, annál inkább megbizonyosodik a zsidó szív, mint a hűségek fészke, melyből érzések, gondolatok röppennek ki, hogy szárnyalva, átíveljék, egybekössék az egyetemes emberiség szívét, mint hajdan a júdeai próféták messiási ábrándjai.

«*Pitchu Seárim!*» Kinyitjuk lelkünk kapuit. íme, eljöttek testvéreid az igehirdetésben, a magyar Izrael papjai. Eljöttek a magyar zsidóság világi vezérei, akik áhítatos lélekkel tanulni vágnak ezen az ihletett órán. És eljött az ifjúság, mely fiatal rajongással szavaidra szomjúhozik. És künn az utcán állanak ezrek és ezrek, akiket már nem tudott befogadni ez a nagy terem sem. Kinyitjuk lelkünk kapuit, Baltazár Dezső, nagy mester, várjuk a tanítást!

BALTÁZÁR PÜSPÖK LEVELEIBŐL

Mint drága ereklyéket őrzöm azokat a leveleket, melyeket Baltazár Dezső püspöktől a «Múlt és Jövődnek huszonöt esztendeje alatt kaptam. Baltazár püspök nem tartozott azok közé a «zsidóbarátok» közé, akik egy-egy vállveregető nyilatkozattal adnak kifejezést úgynevezett filoszemitizmusuknak. Mint az igazságnak rendíthetetlen harcosa, meg akarta ösmerni közvetlen közelről a zsidóságot és problémáit, bele akart mélyedni Izrael népének és tanításainak lényegébe, hogy saját búvárkodásai és tapasztalatai alapján mondhasson ítéletet a zsidóság körül örvénylő kérdésekről és viharzó vitákról. Ez az igazság után kutató mélygyökerű vágy vitte őt oly közel a zsidó ügyekhez és tette az üldözés igazságtalanságát felismerő és hirdető félelmetes harcosná, aki meggyőződésétől hajszálnyira sem tér el, sem jobbra, sem balra.

Mikor a Múlt és Jövő megindult, Baltazár püspök az elsők között volt, aki az új folyóirat előfizetőjéül jelentkezett, «mert a zsidóság múltja és jövője, régi és új kultúrája felette érdekelt.» Kedves és megindító levélére illő formában felajánlottam, hogy állandó tiszteletpéldányt küldök. Ez ellen megható kedvességgel tiltakozott: Nem akar szellemi munkát ajándékba elfogadni. Ismeri a kulturális feladatokat teljesítő orgánusok nehéz küzdelmeit és nem hiszi, hogy az önérze-

tes, új hanggal jelentkező «Múlt és Jövő»-nek zsidó mecénások lehetővé tennék az ingyenpéldányok szaporítását. «Áldozni kultúráért kötelesség.» Alig is volt a Múlt és Jövőnek pontosabb előfizetője Baltazár püspöknél. A kiadóhivatalnak utasítása volt, hogy lejáratkor az ő példányához ne mellékeljenek postabefizetési lapot, ami figyelmeztetésül hathat. Baltazár püspök erre beküldte az előfizetési díjat postautalványon.

És jött a világháború, az összeomlás és a forradalom, mely az egyházfejedelem pozícióját sem kímélte. És egy hideg téli reggelen a következő levél érkezett Baltazár püspöktől:

Debrecen, 1918 december 20.

Kedves Doktor úr!

Becsés lapjának a magas színvonalon álló, gyönyörködtető és építő Múlt és Jövőnek úgy én, mint családom minden tagja buzgó és lelkes olvasói voltunk. Éppen ezért fáj nagyon, hogy súlyosra változott viszonyaink miatt tovább nem vagyok képes az előfizetést teljesíteni.

Higyje el, nagy lelki gyász ez nekem, de az anyagiak parancsának kérlelhetetlensége előtt meg kell hajolnunk.

A történelmi, erkölcsi és az etikai szépnek zászlóját vigye Doktor úr továbbra is fenn előre. Adja az Isten, hogy a zászlóban én is és enyéim is újra minél előbb gyönyörködhessünk.

Szeretettel üdvözlöm, kész híve dr. Baltazár.

Természetes, hogy továbbra is kapta a Múlt és Jövőt. És mert tiszteletpéldányt «a változott viszonyok között» sem akart elfogadni, kénytelen voltam «pia fraus» alkalmazását igénybe venni és egy «amerikai úrról» beszélni, aki bizonyos dollárokat bocsátott a

kiadóhivatal rendelkezésére, hogy ebből másvallású egyházfőknek küldjük a folyóiratot. Ebbe azután bele-nyugodott.

Még nem érkezett el az idő, hogy Baltazár püspök valamennyi levelét nyilvánosságra lehetne hozni. Csak arra a csoportra szorítkozom, amelyet a Palesztina-üggyel kapcsolatban kaptam tőle. *Baltazár* püspök már a *Múlt és Jövő* hetilapja számára küldött nyilatkozatában is kifejezést adott csodálkozásának némely zsidó vezetőférfiak Gion-félelme fölött. A keresztény egyházfejedelem, aki a nemzeti érzést és az egyetemes emberi érzést oly magától érthetően és természetesen összeférhetőnek tudta, nem bírta felfogni, miért riadnak vissza egyes zsidók a Palesztina építés nagy gondolatától és miért hiszik, hogy emiatt kétségbevonhatják hazafiságukat, amikor a gátlásoktól mentes nem zsidó embernek ez az asszociáció eszébe sem jut? És nem értette, *hogyan lehetnek zsidó emberek ilyen hidegek, ilyen szívtelenek* saját népük legnagyobb történeti eseményével szemben?!

1930 december végén felkértem Baltazár püspököt, hogy a leveleiben, nyilatkozataiban hangoztatott meggyőződését fejtse ki a Magyar Zsidók Pro Palesztina Szövetségének egyik erre szentelt előadóján. Mire a következő választ küldte:

Debrecen, 1930 december 30.

Tisztelt Barátom!

Nagyon megtisztelő reám nézve az a felhívás, hogy a Pro Palesztina Szövetség kultúrestélyén előadást tartsak. Ennek a szerencsének a megragadására számot is tartok. A jövő év első felében azonban engem, mint zsinati elnököt az egyházi törvényhozás vezető munkái, egyéb igen sok hivatalos dolgaim felette

annyira elfoglalnak, hogy nem tudnék alapos munkát nálatok végezni: már pedig olyan előkelő testületben a téma nagy fontossága legprecízebb munkát igényel.

Az 1931—32. téli szezonra már most jeletkezem.

Tisztelettel és szeretettel kész híved

dr. Baltazár.

Ismerve a püspök nobiletasát, tudtam, hogy ez a levél nem elodázást jelent, hanem adott ígéretet, amelyet pontosan be is fog váltani. A téli szezonban bekövetkezett gyengélkedése miatt azonban ezt nem sürgethettem. 1932 novemberében küldött levelemre postafordultával jött a válasz:

Debrecen, 1932 november 30.

Tisztelt Barátom!

Becses felhívásodra válaszul van szerencsém tudatni, hogy ha az Isten éltet és egészséget ad, a Pro Palesztina keretében megtartom előadásomat 1933 március 1-én ezzel a címmel: «A zsidóság világhivatása országgal és ország nélkül.»

Szeretettel igaz híved

dr. Baltazár.

Ezután egyre sűrűbb lett a levelezés az előadás tárgyára, helyére, előkészítésére vonatkozólag. Az óriási érdeklődés, melyet az előadás híre országszerte keltett, szükségessé tette, hogy Budapest legnagyobb termét foglaljuk le az est részére. De Baltazár püspök nem tartotta helyesnek, hogy a zsidóság legbensőbb problémáit tárgyaló előadást profán helyen, a Városi Színházban, vagy a Vigadóban tartsa. Ő a Dohányutcai templomra gondolt, mint ahogy Amerikában látta, hogy a különböző felekezetek főpapjai felváltva prédikálnak egymás templomaiban. Nálunk is volt pre-

cedens erre: dr. Kecskeméti Lipót vendégszónoklatot tartott pesti unitárius templomban. Mialatt itt teremről folyt a tárgyalás, érkezett a következő levél:

Debrecen, 1933 február 9.

Tisztelt Barátom!

Az előadásom ideje közeledik. Szeretném, ha méltóztatnál mielőbb tájékoztatni a részletek felől:

- 1. Hol lesz az előadás helye?*
- 2. Hány órakor lesz a kezdete?*
- 3. Lesz-e a programnak más pontja?*

Megjegyzem, hogy előadásom témáját: «A zsidóság világhivatása országgal és országgal nélkül» tudományosan dolgoztam ki. Az óriási anyagot megkomprimáltam, hogy két kézzelírott ívet tesz ki (8 ívoldal). Ezt azért tettem, hogy a más nyelvekre lefordítást és leközlést ne akadályozza a nagy terjedelem. Azért minden benne van az anyagban, ami lényeges. Azt hiszem, hogy a megfejtés az egész világot érdekelni fogja.

Szeretném, ha előadásomat minél nagyobb közönség előtt tarthatnám meg. Ugyanezért arra kérek, hogy a hely megválasztásánál, mint a zsidó társadalom idejében való megfelelő értesítésénél ez iránt megfelelő intézkedéseket tenni méltóztatással.

A hozzákészülésem nagy munkája igényt tarthat a zsidóság részéről megfelelő figyelemre. Ez, azt hiszem, hogy nem túlzott pretenzió a részemről.

Becsés választatot kérve, vagyok tisztelettel és szeretettel igaz híved
dr. Baltazár.

Majd két nap múlva, miután közöltein, hogy az előadás a Zeneakadémián, vagy a Goldmark-teremben lesz és kértem az előadás szövegét betekintés és lefordítás végett:

Debrecen, 1933 február 11.

Tisztelt Barátom!

Becsés válaszodat köszönöm.

Ad. 1. Ha más teremben állapodtok meg, légy szíves velem tudatni.

Ad. 2. Az előadás pontos idejeként 1933 március 1-i 20.30-at tudomásul vettem.

Ad. 3. A programot is tudomásul vettem. Bevezetőül igen felemelő volna egy szép zsidó ének valamilyik kar által előadva.

Kérés.

Ad. 1. Az előadásom szövegét nem szoktam előre kiadni. Ha azonban megígéritek, hogy más, mint a szerkesztő s a szedő és a fordító nem fogja látni, és senki a beszédem tartama alatt nem tartja a teremben magánál, akkor elküldöm előre. Erre garanciát kérek.

Kérés.

Ad. 2. Évtizedeken át követett szokásom, hogy a beszédem tartása előtt nem vegyülök társaságba. A beszéd tartásához, ha egészen komolyan vesszük, magunkbamélyedés útján ki kell alakítanunk a beszéd témájához szükséges hangulatot. Én tehát közvetlenül a beszéd tartásának idejére 20.30-ra érkezem a megjelölt helyre. Budapesti utam alkalmával Stern Samu ömértósága szokott szíves lenni az autóját rendelkezésemre bocsátani. Ezen fogok titkárom kíséretében menni. Érettem senki ne jöjjön.

Mindenesetre szerencsének tartom, hogy a beszéd után mindjárt, vagy azután valamelyik napon a Pro Palesztina elnökségével eszmét cserélhessek.

Szeretettel vagyok igaz híved

dr. Baltazár.

Az utóbbi levél érdekes bizonyossága annak, mennyi áhítattal és elmélyedéssel készült Baltazár püspök erre az ünnepi előadásra. Mint a régi rabbik, kereste a «hithbodeduth» magányát a szükséges hangulat kialakítására. Néhány nap múlva beérkezett a szöveg a következő levél kíséretében:

Debrecen, 1933. február 16.

Tisztelt Barátom!

A beszédem szövegét mellékelve van szerencsém küldeni.

Nagyon örvendek, hogy Stern Samu barátom szíves volt a Goldmark-termet felajánlani. Ez megfelelő lesz.

A meghívást március 2-ra nagyon köszönöm. Csak 7 órára tudok odamenni, mert délután gyűlésem van.

Szeretettel és tisztelettel igaz híved

dr. Baltazár.

Közben egyre magasabb hullámokat vert az érdeklődés és nyilvánvaló volt, hogy a Goldmark-terem az este özönlő közönség tizedrészét sem fogja tudni befogadni. Felmerült a gondolat, nem kellene-e jótékony-célra belépőjegyeket kiadni? Baltazár püspök telefonbeszélgetésben kifejtette, hogy ezt nem tartaná helyénvalónak. «Aki szomjazik az Úr igéjére, jöhessen be szabadon.» Demokratikus felfogása az ellen is tiltakozott, hogy csak meghívottak számára tartsák fenn a helyeket névszerint. «A nép embere vagyok és mikor a zsidósághoz szólok, sem szeretnék különbséget tenni.»

Aztán megindult az intrika. Különböző zsidó helyekről próbáltak befolyást gyakorolni a püspökre, hogy ne tartsa meg az előadást. Sőt el akarták hitetni vele, hogy a Pro Palesztina vezetősége is ezt óhajtja, csak udvariasságból nem akarja az estét lemondani,

de maga is szeretné legalább elhalasztani. Erről szolt a sürgönyöm, hogy az egész zsidóság érdeklődése annyira fel van már csigázva, hogy «elhalasztás lehetlent Válaszul érkezett alábbi levél:

Debrecen, 1933 február 17.

Tisztelt Barátom!

Tegnap sűrgönyötök vételét igazolom, örvendek, hogy igazán megfelelő helyet találtak és hogy nagy az érdeklődés. Vajha ne csalatkoznék a hallgatóság a felfokozott várákozásban.

Szeretettel igaz híved

dr. Baltazár.

Ezután megindult a befolyásolás abban az irányban, hogy ha már megtartja az előadást, legalább is ne beszéljen Palesztináról. Baltazár püspök felhívott telefonon és ismét csodálkozásának adott kifejezést, miért félnek annyira egyes pesti zsidók a Palesztina szótól? Kijelentette, hogy természetesen ő csak az igazságra van tekintettel, semmi egyébre és senki másra. En kérttem, hogy ezek után minden «félreértés» és «félre-magyarázás» elkerülése végett tegyen be előadásába egy mondatot, mely egyenesen a mai Palesztinaépítésről szóló véleményét fejezi ki. Erre jött alábbi levél:

Debrecen, 1935 február 20.

Tisztelt Barátom!

A hozzád küldött kopogtatott beszéd-szövegirat 8-ik oldalán az első bekezdés után (ezek után a szavak után: szent csomópont marad) légy szíves felvenni egy új bekezdésnek a következőt:

«Cion történelmi követelményeit elvi és gyakorlati vonatkozásban is helyes megoldás vágányára igazította a palesztinai kérdés nemzetközi elintézése, amely kedvező lehetőséget nyújt az őz nemzeti állam kiépítésére

és annak keretében elhelyezkedésre mindazoknak a zsidóknak, akik az országnélküliség állapotában nem találták meg sem létfenntartásuk, sem vallásos nemzeti szükségleteik kielégítésének feltételeit, sem a testvérré befogadás szerető kezét.»

Szeretettel üdvözöl igaz híved

dr. Baltazár.

Majd néhány nap múlva:

Debrecen, 1933 február 24.

Kedves Elnök Barátom!

Örvendek, hogy a pótlást is sikerült tetszésednek megfelelően csinálnom.

Szabolcsi Lajos öcsénk — úgy látom a passzivitásából — nagyon örvendene, ha néptelen lenne az estély.

Szeretettel igaz híved

dr. Baltazár.

És elkövetkezett március elsejének emlékezetes estje. Az előadás 8 órára volt hirdetve, de már 6 óra-kor feketélt az egész Wesselényi-utca és Síp-utca a teremnyitásra várakozó közönségtől. Valóságos ostrom folyt, melyet csak a kivezényelt rendőrség tudott némileg megfékezni. És félelmetes volt, mikor a mindenünnen özönlő tömeg kiemelte a kapukat és betódult és elfoglalt minden talpalatnyi helyet és félretolták a székeket és összesűrűsödtek állva, szorongva, hogy aggódni kellett, vajjon elbírja-e a Goídmarterem a nagy túlterhelést. Még a Pro Palesztina vezetősége is alig tudott a terembe bejutni. Minden szomszédterem és folyosó nyitva és túlszűfelve és künn az utcán ezrek és ezrek állanak, reménytelenül künnrekedve, de kitartanak így is várakozva az előadás végéig. Benn pedig áhítattal hallgatják Baltazár püspök szavait. Halk nesz se hallatszik az összeszorított közönség köréből. És Baltazár püspök beszél «a zsidóság világ-

hivatásáról országgal és ország nélkül», «a politikus tudatlanságról a zsidókérdés irányában», mely «a végtelenségbe érő jelentőség igényével lépett fel már akkor, amikor Isten fogalmával az embert eszményi mivoltában felemelte az égig s az eget lehajlította a földre». Beszelt *Herzl* Tivadarról, mint «az újkori zsidóság legnagyobb történeti alakjáról», beszelt a zsidó történelemről, mely a teremtéssel kezdődik. «Szinte csodával határos, hogy milyen érinthetetlen félelmeteséget tudott kisugározni az az óriási világnézleti fölény, amellyel a zsidó nép kimagasodott.» Beszelt Mózesről, akinek «törvényei és kormányzata olyan óriási kincstár, amit évezredek során sem tudtak a világ összes népei sem széthordani». Beszelt a prófétákról, akik «csillagokat verő nagyságuk méreteivel» átfogták az egyetemes emberiséget. Beszelt Cion vallási és nemzeti jelentőségéről, Cionról, mely «a világ négy táját és ezeknek minden pontját a választott nép igazolásának arany szálai val egybekötő szent csomópont marad». És a konklúzió: zsidókérdés volt, van és lesz a földön. «A zsidó vallás a reménység vallása. Csak szántson ez alatt a reménység alatt, míg az el nem száradó kezek hűsége meg nem építi Jeruzsálemet!»

Természetesen szívesen teljesítettük Baltazár püspök kívánságát, hogy előadás előtt és után héber énekek hangozzanak el. Bevezetésül zsoltárokat és szentföldi dalokat énekeltek a m. kir. Operaház művészei és a kórus és befejezésül a Hatikvát, melynek szövegét értette és szerette.

Es sohasem felejttem el, amikor másnap Baltazár püspök, mint vendégem, ott állt megindultan a *Herzl* anyját ábrázoló olajfestmény előtt és így szólt: «Ez az anya Izraelben az újkori zsidó történelemnek legnagyobb alakját adta a világnak. Mennyit kellett küz-

denie és szenvednie az igazságért, melynek mártírja lett. Mikor a te Herzl-könyvedet olvasom, vigasztalást meríték belőle saját küzdelmeimben.»

Szóba került a keresztény Pro Palesztina Bizottság megalakítása. Mint ahogy más országokban is a legelőkelőbb keresztény egyházfők és államférfiak ilyen bizottságai működnek. Baltazár püspök szívesen vállalta ezt a feladatot, de úgy vélte, hogy mint titkos tanácsosnak jelentést kell tennie a dologról legfelsőbb helyen is és csak a kormányzó hozzájárulásával foghat a megvalósításához. Néhány nap múlva érkezett az alábbi levél:

Debrecen, 1933 március 12.

Kedves Barátom!

Mind azokat, amiket írtál, igen kedves, sőt meghatározó megnyilvánulásnak veszem és igen köszönöm.

Tényleg nem fogadták kedvetlenül a jelzett helyen az előterjesztésemet. Csak azt mondták, hogy Palesztinából, respektíve Jeruzsálemből kellene jönni valami iniciatívának, hogy ne tűnjék fel a dolog semmi kínálkozás színében. Reám bízták, hogy tanácsoljak neked valamit.

Talán lehetne ez a jeruzsálemi egyetem részéről pl. filozófiai doktorság, honoris causa. Erre tényleg magam is igen büszke lennék s meg is érdemelném.

Mellékelten egy viseltes fényképet van szerencsém küldeni.

A Múlt és Jövő Debrecenbe szánt tiszteletpéldányát légy jó egy köteggben nekem küldeni. Én majd szétküldöm.

Nagyon szeretném a beszédem héber és angol szövegét. Ha tehetned, kérlek, juttass a birtokába.

Szeretettel igaz híved

dr. Baltazár.

Valóban megindító, hogy dr. Baltazár Dezső püspök, a ref. zsinat elnöke, a felsőház tagja, excellenciás úr és annyi kitüntetés birtokosa, ily magasra becsülte a jeruzsálemi héber Egyetem tiszteletbeli doktorátusát, hogy szíve vágyának teljesedését látta benne. A keresztény Pro Palesztina Bizottság persze csak közvetve függött össze ezzel. Amint telefonon közölte, úgy képzelte, hogy a felszólítást, illetve felkérést a bizottság megalakítására a jeruzsálemi héber Egyetem küldené és a «honoris causa» doktori avatással kapcsolatban elzarándokolna a Szentföldre a bizottság számos tagjával együtt, hogy aztán a helyszínen nyert saját tapasztalataik alapján karolhassák fel a Palesztina-építés ügyét. Legközelebbi levele a bizottsági tagok névsorának összeállítására vonatkozik:

Debrecen, 1933 március 17.

Kedves Barátom!

A Múlt és Jövő nagyszerűen nyomott példányait nagyon köszönöm. Köszönöm a többi lapok megküldésére vonatkozó ajánlatodat is.

Én várok tőletek egy 25—30 tagból álló névsort és abból én választanék ki 12—15 társat. Jobb lesz, ha tőletek indul a propozíció. Senkit sem szeretnék felszólítani, akivel szemben a legkisebb kifogások is lehetne.

Szeretettel igaz híved

dr. Baltazár.

Baltazár püspök megrendült egészségi állapota ezután igen gyakran korlátozta mozgási szabadságában és az egész ügy halasztást szenvedett. De szanatóriumból, betegágyból is szerető figyelemmel kísérte a szentföldi építő munka haladását. Erről tanúskodik alábbi levele, amelyben az annyiszor fájdalommal

hangoztatott vádnak ad kifejezést, hogy hol tartana ma a Palesztina-építés akciója, ha a zsidóság több áldozatkészséggel állott volna a történeti feladat mellé.

Debrecen, 1934. február 12.

Tisztelt Barátom!

A palesztinai zsidó építő munka folyását élénk érdeklődéssel kísérem.

Mindjobban be kell látnom, hogy most lett eltalálva az egyedül helyes út mindazoknak a zsidóknak a letelepítésére, akiket befogadó hazájukból kiüldöznek, vagy akiket lelkük mély vágya az ősi földhöz von. Hol járna már ez az akció, ha közbevetődött különben igen tiszteletreméltó célkitűzések nem vettek volna el sok időt és sok erőt! Mennyivel kevesebb lett volna a szenvedés! Mennyivel nagyobb a szabadulás öröme!

Szeretettel igaz híved

dr. Baltazár.

Sűrű levélváltás folyt Baltazár püspökkel a *Múlt és Jövő* 25 éves jubileuma alkalmából is. Ebben az időben már sokat gyengélkedett. Arra a felhívásra, hogy ő is résztvegyen a *Múlt és Jövő* jubileumi bizottságának munkájában és írjon a jubileumi számba cikket, a következő levéllel válaszolt:

Tisztelt Barátom!

Itt küldöm a kívánt dolgokat.

A jubiláris bizottság tagjának lenni számomra megtiszteltetést jelent.

A cikkem korrektúráját majd légy szíves beküldeni hozzám. Magam szeretném ellenőrizni a helyes szedést.

Szeretettel igaz híved

dr. Baltazár.

Ugyanekkor felmerült a gondolat újabb előadás megtartására, amely azonban éppen a püspök gyengélkedése miatt már nem valósulhatott meg. Erről szól az alábbi levél.

Kedves Barátom!

A cikk megírásában állok rendelkezésedre. Írd meg, meddig nem késik, mert ebben a hónapban nagyon el vagyok foglalva.

Tudod, hogy eröm határán belül mindig igyekeztem embertársaimnak szolgálatot tenni. Éppen a zsidókórház nagynevű orvosa, az én nagyon tisztelt és szeretett kezelőorvosom és barátom, dr. Biedermann János, intett szereplési mérsékletre. Emiatt megengedsz, ha 2-ik kérésednek nem tudok eleget tenni.

Debrecen, 1934 november 3-án.

Szeretettel igaz híved

dr. Baltazár.

Amikor aztán a Múlt és Jövő jubileumi estje közeledett, Baltazár püspök a legnagyobb készséggel és melegséggel vállalta, hogy a Zeneakadémia nagytermében rendezendő jubileumi estnek, melyre a Magyar Tudományos Akadémia, a Petőfi Társaság stb. is bejelentette hivatalos képviselőit, az ő megnyitójával fényt és díszet adjon. Pontosan beküldte előre a szöveget, melyet *kezdetől végig sajátkezű írásával* írt le. Itt fekszik előttem az ő férfias, kemény betűivel teleírt négy folio lap, amelyekből a Múlt és Jövő kulturmunkájának legmagasabb értékelése sugárzik. «*A Múlt és Jövő a zsidó értékek, eszmék és érdekek szolgálatában nemcsak a zsidóság számára bizonyult pótolhatatlan irodalmi eszköznek, hanem az általános emberi igazságok és eszmények kultuszában is első teljesítő volt az örök szentségit közös oltár körül.* Ilyenekkel

és hasonlókkal van tele minden fólió oldal. És meny-nyi meleg elismerés a zsidóság és örök igazságai iránt. S a végén eredeti héber idézet szép kvadrát betűkkel leírva és kipontozva. A zsidóság szimbóluma, az igazság fejedelme, *a Béke királya!* מלכי צדק מלך שלום

A kéziratnak kiszedett kefelevonatát már Budapestre kellett küldeni a Svábhegyi Szanatóriumba és egyre kevesebb lett a remény, hogy a jubileumi est megnyitóját a püspök személyesen mondhatta el. Erről szól a következő levél, amely igen érdekes ítéletet is foglal magában kis emberekről és nagy emberekről:

Kedves Barátom!

A korrektúrákat küldöm. Kitűnő volt a szedés.

Arra nincs reménység, hogy megjelenhessek az ünnepélyen, mert passzív nem maradhatnék. Szerepelni pedig, orvosi rendelkezés tiltja. Kis embert nem bízhatok meg a felolvasással. Az úgynevezett nagy emberek pedig gyávák, önzők és irigyek. Nem előre-, nem felel-, hanem körületekintők.

Egészen megfelelő lesz, ha közületek valamelyik vezérember olvassa fel. Csak először tanulja meg olvasni és ne akadozzék. Én igazságokat írtam. Az igazság pedig nem akadozik.

Nagyon örülnék, ha szerencsém lehetne hozzád. De éppen e tekintetben is igen erős tilalom alatt vagyok. Még a telefonálás is csak a családom és hivatalom viszonylatában szabad. Fenntartom tehát későbbre a szerencsét, amikor majd a betegség kötelékéből kioldoz az Úr hatalmas keze.

Budapest, 1935 január 12.

Tisztelettel és szeretettel, kész híved

dr. Baltázár.

Nemsokára már a tavaszi szentföldi útról küldtem üdvözlőlevelet Baltazár püspöknek, aki a következő levéllel válaszolt:

Tisztelt Barátom!

Nagyon meghatott annak a megállapítása, hogy még olyan messze távolból, Palesztinából is szeretettel gondoltok rám.

Áldjon meg érte Téged, a lelki vezért s a magyar kolónia minden tagját áldja meg az Isten.

יהי שלום בחילך שׁלוה בארמנותיך

Debrecen, 1935 április 24.

Szeretettel üdvözöl igaz híved

dr. Baltazár.

Különösen érdeklődött a héber Egyetem sorsa iránt. A Múlt és Jövő egyetemi estjére a szanatóriumból küldött üzenetet és meleg üdvözetlet:

«Mi, igaz keresztények, akik a törvény és próféta nélkül el sem tudjuk képzelni sem a keresztény hitet, sem a keresztény tudományt, hálásak vagyunk a zsidóság iránt, amelyik ezen az egyetemen tömérdek tudományának készségét állítja az egyetemes emberi vallásosság és egyetemes emberi művelődés szolgálatába, ott azon a Szentföldön, ahol a «genius loci» semmivel sem pótolható szárnyalást ad a léleknek.»

Mikor legutóbb Jeruzsálemben voltam, a héber Egyetem első doktori avatása után felvettem a gondolatot, hogy most már sor kerülhet a tiszteletbeli doktori cím adására és milyen nagyszerű propaganda volna, ha az első jeruzsálemi díszdoktori címmel azokat a másvallású egyházfejedelmeket tisztelnék meg, akik a különböző országokban a zsidóság iránt megkülönböztetett szeretetet tanúsítottak. Ezek közé tar-

tozott volna első sorban Baltazár Dezső püspök. Egyszer Oxfordban jelen voltam, amikor az ottani egyetemen nagy pompával díszdoktorokká avattak több külföldi előkelőséget különböző érdemeik alapján. Így történe ez, de bensőséges egyszerűséggel Jeruzsálemben is. Az egyházfejedelmek mindenünnen nagy kísérettel jelennének meg és szétvinnék a lélekemelő esemény hírért az egész világba. Baráti körben már elképzeltük és kiszíneztük Baltazár püspök jövő tavaszi útját a Szentföldre. Milyen boldogan járt-kelt volna ott, ahol «a hely szelleme semmivel sem pótolható szárnyalást ad a léleknek.» A jeruzsálemi Egyetem rektorának levelére adott megható válaszában Baltazár püspök mint életének megkoronázásáról beszél szentföldi útjának lehetőségéről. «Régesrégóta becézett vágyam, hogy meglátogassam a Szentföldet és ezzel méltó befejezést adjak egy viszontagságokkal, harcokkal és szenvedésekkel súlyos életnek. Nagyon hálás vagyok, hogy ezt a reménvt kedves meghívásával közelebb hozta a megvalósuláshoz.»

Ez a vágya, fájdalom, már nem teljesülhetett. Most már csak haló poraira küldhet áldást Cion és Jeruzsálem.

És ennek a levelezésnek szinte tragikus kicsengése az a levél, amelyet nemsokára kaptam Jeruzsálemből a Héber Elvetem kancelláriától. J. L. Magnes elnök őszinte fájdalmának adott kifejezést a héber egyetem igaz nagy barátjának elhunytá fölött és kért, hogy tolmácsoljam a jeruzsálemi héber egyetem nevében a Megboldogult hozzátartozóinak az egyetem vezetősége és tanári kara mélységű részvétét és együttérzését a súlyos veszteség fölött...

NYÍLT LEVÉL

BUDAI GOLDBERGER LEÓHOZ

Méltóságos

BUDAI GOLDBERGER LEÓ DR.
nagyiparos, felsőházi tag, kormány főtanácsos, OMIKE-
elnök, hitközségi elöljáró stb., stb. úrnak

BUDAPEST.

Méltóságos Uram! Kedves Barátom!

Talán emlékszel még arra a beszélgetésre, amelyet annak idején az Unió Klub halljában hitközségi elnökséged lehetőségei ügyében folytattunk. Mint «ifjú zsidók» küldöttsége fordultunk akkor Tehozzád, aki az úgynevezett «fehér terror» idejében annyi dacos zsidó önérzetet tanúsítottál, hogy az ifjabb generáció a jövőre reménységét látta benned. És ez a remény vitte a te táborodba nemsokára azokat, akik a hitközségi vezetésben változást vártak valami jobb felé. Közöttük voltam én is, ha nem is egészen «ifjú zsidó». Bizonyára ennek emléke élt Benned, amikor pár évvel ezelőtt Stern Samu elnöksége ellen kibontva a zászlódat, szíves voltál telefonon felhívni, hogy «támogassalak nehéz küzdelmedben». Ezt, ismételt Palesztina-ellenes nyilatkozataid, folytán, nem ígérhettem meg. Mégis, mikor ott találkoztunk keménynyakú barátunknál, Friedmann Ignácnál, átöleltél és kijelentetted, hogy bár tudod, nem tartozom pártodhoz, örömet

akarsz szerezni a hírrel, hogy *programodba felvettél egy pontot a Szentföld újjáépítésének segítéséről is.*

Te aztán elhagytad a zászlódat, letted a fegyvert és helyesebbnek láttad harc helyett a béke szolgálatát. Nemes feladat várhatott itt reád: elsimítani az ellentéteket és nagy tekintéllyel egyengetni a belső harmónia útját, amely a zsidóság egyedül járható ösvénye, amikor jobbról és balról támadások tömegei zúdulnak reá.

Annál meglepőbb tehát az a harci riadó, amelyet az *Egyenlőség*-ben cionizmus és cionisták ellen közzétettél. «Hajrá Turul», Kékkereszt, Nyilaskereszt, Fajtisztaság, «Harc a bolsevizmus ellen» és mindenféle egyéb jelszavak alatt folyik az aknamunka a zsidóságnak még megmaradt és megtépzott pozíciói ellen, a zsidó ifjúság kétségbeesetten néz a bizonytalan jövő elé, a kitérések kezdenek olyan arányokat ölteni, mint a kommunizmus utáni időkben, a pesti zsidók tízezrei nem tudják megfizetni sem hitközségi adóikat, sem temetkezési költségeiket, — és Te nem találál sürgősebb «mentő munkát», mint hogy megkonítsd a vészharangokat a cionizmus és a cionisták ellen, akik szerinted «halálos veszedelemben döndöthetik a magyar zsidóságot».

Tudok arról a házi perpatvarról, mely a pesti hitközség közgyűlésén lefolyt és amelyet cikkednek kiindulópontjává tettél. Kis csetepaté, parlamenti csatározás, melynek nem voltak hála Istennek se sebésztjei, se áldozatai. Egy-egy harcedzett képviselő, egy-egy cionista «vezérszónok» kissé magasabb hőfokra fűtött temperamentummal összecsapott egymással, — hála Istennek, csak szellemi fegyverekkel — elhangzott egy-egy keményebb kritika, — ami még nem lehet főbenjáró felségsértés — különösen a *Te említett*

ellenzéki zászlóbontásod szemszögéből nézve — hosszabbra nyúlt kissé a zsidóság nagy ügyeiről a tárgyalás, melyre úgyis csak egyszer egy esztendőben ad alkalmat a közgyűlés, — hol itt a katasztrófa? Miért kellett ezt a közgyűlési harcot kivinni a fórumra és továbbfolytatni? A pesti hitközség vezetősége igen bölcsen nem is adott ki «harcéri jelentést» a négy fal között lejátszódott vértelen háborúról. Miért kellett Neked pajzsot és fegyvert ragadni és idő elmúltával újra olajat önteni a tűzre, és zavaros vizet az egész cionizmus arcába, mely millió és millió zsidónak tiszta, szent ideálja?

Tudod Te, mi az a cionizmus? Szentelhetnél-e hatalmas gazdasági elfoglaltságod közepette pár órát is ennek a kérdésnek, amely a zsidóság legnagyobb szellemeit foglalkoztatja? Ismered-e az erőt, mely megmozgatta a zsidó tömegeket a világ minden szélén, hogy pár esztendő alatt tízszer annyian térjenek vissza az ősi földre, mint Ezra és Nechemja idejében a babyloni fogságból? Láttál-e már öreg zsidókat, akik erejük fogytán, mikor már minden mindegy, felviszik életük utolsó szikráját a Szentföldre, hogy ott lobbanjon ki lelkük és testüket átadhassák az Olajfák hegyének? És láttad-e a fiatal zsidókat, fiúkat és leányokat, akik kiszakítják magukat becézett környezetükből, — olyan kényeztetettből is mint a Tiéd — és viszik élettavaszuk virágát mocsaras földek gyógyítására, nappal munkára és éjjel őrségre, a honfoglalás szent lázában?

Mikor 1929-ben Zürichben, az egész világból cionisták és nemicionisták egyesültek a Jewish Agencybe Palesztina felépítésére, láttam *Einsteint*, amint bozontos nagy fejét meghajtva ment fel a pódiumra és megindultan beszélt a kozmikus erőről, melynek csodála-

tos misztériuma megragadta a zsidó lelket, hogy visszavezesse a múlthoz. — Akkor még nem volt Harmadik Birodalom és nem külső nyomásra, hanem spontán feltárult belső erő előtt hajtott fejet Einstein. Lehet-e erről fennhéjázón beszélni?

Honnan merited a jogot és bátorságot, hogy így magasból szólj egy kérdésről, melyen népünket féltő nagy mesterek alázatos lélekkel, töprengve és vajúdva kínlódnak? Herzl, Hess, Nordau, Achad Haam, Bialik, Buber, Dubnow, Gordon, szívük vérével írt halhatatlan művek sorával tépelődtek a nagy és nehéz probléma egyes részletein és Te csak úgy könnyedén odavetted ezt a schneidig mondatot: *«Elutasítom magamtól ezt a cionista gondolatvilágot. Nekünk erre szükségünk nincsen!»* Így. De vájjon csakugyan ez a legmagasabb szempont, hogy szükségünk van-e *nekünk* valamire, vagy nincsen? Nem kelti-e ez a feltároló utilitarisztikus felfogás azt a látszatot, hogy az asszimiláns zsidóknak csak egy fontos kérdésük van: szükségünk van-e *nekünk* erre? Hogy másoknak van szükségük reá, egyáltalában nem fontos! Üldözött testvérek tragédiája, a hontalan zsidók száz- és százezreinek bolyon gasa, a zsidó nép milljóinak sorsa mellékes, a fő, hogy *«nekünk* erre szükségünk nincsen». De nem ugyanezt mondták-e a büszke német zsidók is, az egykor oly gögös «deutsche Staatsbürger israelitischen Glaubens», akik hatalmas asszimilációs egyesületeik védőbástyáiból lövöldözték a gúnynylakat a gyöngye kis cionistacsoport ellen és most tízezreinek és tízezreinek lett egyetlen menedéke a cionista úttörők vérével és verejtékével előkészített Palesztina, közöttük nem egy iparmágnásnak is, aki egy pillanatig se hitt a sors forgandóságának ekkora lendületében?!

A történelem léptei dübörögnek a világon keresz-

tül, senki se kötött a szerencsével örök frigyet, halkítani kell a szavakat az ember fiának és odahajolni a próféta ige felé: « Csituljon minden hús, mert az örökkévaló szája szól...»

Bialik, aki Juda Halévi óta a Gondviselés legnagyobb ajándéka volt a zsidó népnek, áhítatos alázattal dalolja:

«*Ki vagyok én s mi vagyok én,
hogy köszöntsön arany sugár?*»

Csak így, meghajlott lélekkel lehet fogadni akár a Napnak aranysugarait, akár a materiálisabb arany-sugarakat, melyeket a zsidó felfogás szerint szintén csak «bizományba» kap az ember, továbbításra, mások melegítésére, akiknek «szüksége van reá». «Enyém az ezüst és enyém az arany — szól az Úr . . .»

Tudom és őszinte elismeréssel regisztrálok, hogy Te itt-ott jótékonyági példával jársz elül sorstársaid előtt, akik közül nem sokan követnek. Annál diszharmonikusabban hat, amikor szóról szóra ezt írod:

«Az egyetemi ifjúság körében, melynek gondozását élethivatásomnak tekintem, *nem engedem* meghonosodni a cionista s így nemzetellenes eszméket», így, egyszerűen: «*nem engedem*». Én, budai Goldberger Leó, *nem engedem*. Belelátok az ifjúság veséjébe és ha ott cionista eszméket látok, kitépem csirástól, gyökerestül. És ha jön fázva, dideregve, kérve, adj egy kis meleg levest, mert éhes vagyok, előbb górcsőves szigorú vizsgálatot indítok: nem rejtőzik-e a fázó fiatal szív mélyén valami cionista eszme, aminek meghonosodását «*nem engedem*». Legfőlebb hazudjon az ifjú és tagadja le, ha van ideál a szívében és ha Cionról álmodik mint ifjú Juda Halévi, mondja háromszor is Judásként a kakas szó előtt: «nem ismerem!»

De e szomorú groteskségtől eltekintve, ha ez a kijelentésed azt jelenti, hogy a vezetésed alatt álló OMIKE diákmenzán cionista érzelmű egyetemi hallgatónak meleg ebédet «nem engedsz», — úgy világosan le kell szögezmem, hogy ez az eljárás nem *politikus*, sem nem *hazafias*, sem nem *zsidó!*

1. *Nem politikus*: mert hogyan követelheti a zsidóság kifelé, hogy a hatalom birtokosai ne tegyenek különbséget polgár és polgár között, ha zsidók maguk ilyen kíméletlenül és kenyérfosztóan különbséget tesznek a saját fajtájuknál? Miért ne követelhetné például az állam, a város, a megye, hogy akinek állást, pozíciót, kenyeret ad, — nem egy ebédet, — az egy bizonyos, szerinte meghatározott mentális körből kerüljön ki és ha akad ilyen zsidó, az legalább is térjen ki — hogyan tiltakozhatunk ez ellen a meggyőződés tiszteletbentartása nevében, ha egy zsidó jótévő pár pengőjével vagy párezer pengőjével jogot formál tiszta meggyőződések eltiprására és pár tál lencséért cserébe kéri az elsőszülöttséget, az önérzetet és kitérésre kényszeríti az ifjúságot az ő ideáljából, vagy legalább is «*menzamarannus*»-sá alacsonyítja, aféle «titkos-cionozók» szomorú szektájává, mint a titkos zsidózók voltak a spanyol inkvizíció alatt?!

2. *Nem hazafias* az eljárás, mert a haza érdeke megkívánja, hogy minél kevesebb szükségét szenvedő legyen az országban. Mert a szükség nem csak törvényt bont, de törvénytiszteletet is ront, tekintélyt rombol és könnyen tévutakra vezet. Sem a kormányzóné, sem a székesfőváros nagyszabású ínségakciói nem tesznek különbséget «világnézetek» szerint, nem osztályoznak és nem fürkésznek semmit, csak adnak. És mint az izraelita felekezeti perpatvaroktól független hazafiak bizonyára a jövőben sem fogják utánozni

a példát, aminek követésére ismét az «*azt óhajtanám*» szelídebb imperativusával szólítod fel «*zsidóhitű magyar testvéreidet*».

3. *Nem zsidó* az eljárás, végezetül, mert a zsidó Tan szerint az Úristen egyformán táplálja minden teremtményét, «a rénszarvas óriásoktól a féreg petéjéig». A Talmud azt tanítja, hogy «*én bodkin limzónóth*», «*nem szabad vizsgálatot indítani étkeztetéssel kapcsolatban*». Sőt azt is tanítja, hogy «*el kell látni a pogány-szcgényeket is a zsidó-szegényekkel együtt*». Ezt parancsolja a zsidó etika! Amely a jótékonyt oly magas piedesztálra emeli. «*Figyeltem mindent, ami a nap alatt történik és ime mind hiábavalóság*» — szölt Kohelet. Es a zsidó misztika hozzáfűzi e kérdést: «*Hát a jótékony?*» Es a felelet: «*Az a nap fölött áll!*» Lehet-e itt kormos szemüveggel foltokat keresni? Lehetséges-e, hogy a zsidó jötevés azt a látszatot keltse, mintha itt csak játék folya babákkal, miket a gyerekek szeretnek szétboncolni, hogy belenézzenek a belséjébe?

«*Nem engedem meghonosítani a cionista és így nemzetellenes eszméket*» — írod szóról szóra. Nem gondolod-e, hogy legalább is könnyelműség ezt a két szót így, a *denunciálás* határait súroló módon papírra vetni? Nem gondolsz-e arra, hogy ugyanannyi logikával kívülről, ahol ezek a finom nüanszok elhomályosodnak és a zsidó fajt mint egésznek nézik, abban a sötétségben, melyben tudvalevőleg minden téhen fekete, ezt a meghatározásodat egyszerűen így fogják módosítani és általánosítani: *zsidó és így nemzetellenes*? Vagy éppen csak az a cél, hogy ez az egész zsidóság ellen annyiszor elhangzó vád áttolódjék a cionistákra, mintegy villámhárítóul, a bonyhádi védekezés mintájára: «*Nem a mi őseink feszítették keresztre*

Jézust, hanem a paksi zsidók ősei». Nem célravezetőbb-e inkább az egész vérvádmesét megcáfolni, mint egymásra tolni? Nem volna-e zsidóbb és szebb a cionisták denunciálása és *kiszolgáltatása* helyett inkább lovagiasan reámutatni, hogy az utolsó névtelen cionista is szereti úgy a hazát, mint bármelyik hangos fajvédő és leszögezni a tényt, hogy a *tízezer magyar zsidó hősi halott között messze számarányukon felül vannak a cionisták!*

Miért volna a magyar cionista nemzetellenes? Birtokomban van Herzl Tivadarnak, a cionizmus prófétájának Mezey Ernőhöz írt levele, melyben a magyar zsidók számára mintegy «pirosfehérzöld cionizmust» ajánl a viszonyoknak megfelelően. Folyton hangoztatják, *magyarázatul* és *mentségül*, hogy a «magyar zsidóságnak egészen speciális a helyzete». Miért ne lehetne végre elmagyarázni és megértetni, hogy az *itteni cionizmus is speciális valami*. Itt ismételtelen hangsúlyozták és *hivatalosan deklarálták a cionisták, hogy nem akarnak se faji, se nemzeti «kisebbség» lenni és mindenféle jogcsökkentő megoldást elutasítanak*. A Te frazeológiáddal élve, ők «nem is magyar cionisták, hanem cionista magyarok» és egy hajszállal sem féltik kevésbé a hazát és a nemzetet, mint Te! Miért vegyited tehát össze az itteni speciális cionista viszonyokat az utódállamok és egyéb országok cionizmusával, amely egészen más vonalakon mozog a különböző viszonyoknak megfelelően?

Természetesen könnyebb feladat egyszerűen átvenni az antiszemiták fegyvereit. Az antiszemita vád szerint: a zsidók az okai minden bajnak, veszedelemnek, destrukciónak, kapitalizmusnak, kommunizmusnak. Miért? Mert a zsidók a kevesebbek, a gyengébbek. Erre egyes zsidók tovább címezik a vádakot saját

kebelükben azok fejére, akik öközöttük a kevesebbek, a gyengébbek. Elszomorító és fájdalmas jelenség, de ez az igazság csupaszon.

Ki csinálja az antiszemitizmust? — Természetesen a cionisták. Miért vesztették el a háborút? — A zsidók miatt! És miért vesztették el a zsidók a háborút? — A cionisták miatt! Hitler Herzl tanítványa volt. És Istóczy? És Hámán? És Pfefferkorn? És Chmielewiczky? Minden korban keresett a zsidóság misztikus feleleteket erre a kérdésre: miért üldözik a népek? Sokszor a büntudat ömlött el rajta és kereste a tisztulás útjait. Sokszor a kabala titokzatos világába merülve kutatta a megoldást. A mi józan és hitetlen korunkban megtalálta néhány bölcs és biztosan ülő zsidó a rejtély legolcsóbb nyitját: a cionizmus miatt.

Egy vidéki kirándulásom alkalmával történt, hogy ott álltunk a hitközségi elnök új palotájának ablaka előtt, amikor éppen arrafelé ment az uccán egy öreg szakállas-pajeszes zsidó. «Borzasztó! — fakadt ki az elnök, a város legszebb palotájának tulajdonosa, — rémes, hogy ezek még mindig így járnak! Ez csinálja az antiszemitizmust!» — «Tévedsz, kedves barátom, — feleltem, — nem az a szakállas zsidó csinálja az antiszemitizmust, — bár ilyen volna mind, mondják ők, — Te csinálod az antiszemitizmust, Te a Te legszebb palotáddal, fogatoddal, üzemeddel, de azzal is, hogy vagy, élsz és dolgozol.» — Neked is, budai Goldberger Leó méltóságos vagy talán már kegyelmes úrnak is csak azt mondhatom: nem a cionisták. Te csinálod az antiszemitizmust, Te a Te hangos nagy pozícióddal, gazdasági sikereiddel, címeiddal és rangjaiddal!

És csinálja az antiszemitizmust mindenki, aki az első hegedűt akarja játszani és az is, akinek már csak szakadt húrok jutottak osztályrészül. És mindenk-

előtt azok a túlbuzgó zsidók, akik azt hiszik, hogy feladatuk itt az egész nemzetet hazafiságra oktadni, még pedig minél hangosabban. Hagyományhű zsidók ha összejöttek hárman, étkezés után «mezument» imádkoztak (Istennek mindent tápláló jószágáról, Cion és Jeruzsálem felépítéséről szól ez az ima is), ma ha három zsidó összekerül egy fehér asztalnál, hazafias beszédek tartanak. Az összes katolikus, protestáns, református, evangélikus és unitárius gyülekezetekben együttvéve nem beszélnek annyit a hazáról, mint némely izraelita hitközségben! Ha ez a túlbuzgóság szívből fakad is, ez csinálja az antiszemitizmust! Mert azt a látszatot kelti, mintha a zsidók maguknak akarnák lefoglalni a hazát és a hazafiságot egyaránt.

Megszámláltam például, hányszor fordul elő rövid cikkedben: *haza, magyar, nemzet, sőt nemzetem*. Valóságos provokálás és profanálás ez. A Nemzet és Haza szent fogalmak, amiket nem lehet folytonos sakkhúzásokra felhasználni. És legkevesbé lefoglalni és birtokba venni. «Nemzetem.» A nemzet tiszta szférákban lebegő eszmefoglat, melyhez az egyén csak bizonyos magasságbeli distanciát tartva közeledhetik. «Nemzetem.» Csak a kormányzótól hallottam ezt így, mikor bevonulása előtt és után fogadott néhányunkat, zsidókat. De nála a szó mögött visszhangzott egy darab történelem, Pola, Novara, flottatények és egy nemzetépítő misszió tudata. «Nemzetem.» Kinek von joga ezt a szót üres kongassa devalválni?

Aki mint játéklabdával dobálódzik a haza és nemzet fogalmával, nem tudja felfogni azt a mélységes értelmet, amelyet a palesztinai honfoglalás a megtépett zsidó léleknek adott. Éppen az a *Montefiore*, akire cikkedben mint nemcionista koronatanúra hivatkoztál, fejtette ki a napokban Londonban, hogy a né-

met zsidóknak nagy tragédiájában Palesztina tartja a lelket, a lelki egyensúlyt, azokban is, akik maguk kivándorlásra nem gondolnak.

Azt mondd: kivándorlás, szentföldi újjáépítés támogatásához nem kell cionizmus. De mindjárt reá is cáfolsz magadra a következő mondatban: *«Bár az a hitem és meggyőződésem, hogy mindenki, aki erre képes, áldozzon elsősorban a magyar nyomor enyhítésére.»* Nyílt állásfoglalásnak látszik ez az ellen az akció ellen, amelyet Stern Samu a Palesztina-ügyben megindított. Cionizmus nélkül tehát már ez is soknak, főlőslegesnek tetszik! Ismerem következetességed ebben régen. Mikor pár kivándorló fiú és leány számára néhány méter olcsó kék vásznat kértem Tőled munkásruhára, megígérted, de amikor megtudtad, hogy Palesztinába vándorolnak ki, *«elvi okokra»* hivatkozva *megtagadtad* az ígéret teljesítését! Hiába apelláltam a logikára, hogy hát ha *a szegény fiúk és leányok Paraguayba vagy Brazíliába vándorolnának ki, támogatnád őket és most csak azért tagadod meg, mert arra a földre mennek, hol Mózes és Jézus hirdette a szeretetet?* — íme a legjobb bizonyíték *«ad personam»*, hogy a Szentföld újjáépítéséhez elsősorban Palesztina szeretete szükséges, különben jönnek a ghetto-aggályok, zsidó meggondolások és gátlások és a Palesztinától való félelem-komplexumok, hogy *«mit szólnak a nemzsidók?»* Pedig azokat a zsidók viszonya Palesztinához nem érdekli. A fenti fiúknak és leányoknak több *keresztény cég adott felszerelést — Palesztina iránti tiszteletből.*

A nemzsidónak, aki ezektől a «félelem-komplexumok»-tól távol áll, eszébe sem jut, hogy lehet a Palesztina-építést más hazafias szempontból is latolgatni. Ellenkezőleg, itt egy terület, melyen szabadon, elfogu-

latlanul csodálhatja a zsidó alkotást. Te nemrég «fel-fedezted Amerikát», amint kedves humorral hirdetted, akkor tudnod kellene, mennyi elismeréssel nyilatkozik állandóan a cionista Palesztina-építésről Roosevelt, az Egyesült Államok elnöke. Legutóbb pedig, január 12-én, *Mussolini* lapja, a *Popolo di Roma*, a palesztinai *Toscanini-koncertek* után vezércikkben lelkesedik a «cionista-teljesítmények»-ért. *«Egy országban, mely még pár évvel ezelőtt sivatag volt, a bevándorló zsidók városokat alapítottak, földeket mocsártalanítottak, vízműveket építettek, sőt nagy egyetemet emeltek, mely őseiknek évszázadok óta halott nyelvét, a hébert, újra életretámasztotta. Lehet a zsidókat nem szeretni, de nem lehet csodálat nélkül elhaladni ennek a népnek sajtóságos zsenije előtt, mellyel az egész világ civilizációját előmozdította. És csak őszinte bámulattal csodálhatjuk, amit Palesztinában alkottak. Egy országban, amely a világ legszomorúbb és legelhagyottabb tája volt, egy kis embercsoport oltárt emelt a legistenibb műsának. Nem a legmélyebben megható és megrendítő-e ez?»*

Így emeli a mai Palesztina a nemzsidók előtt az egész zsidóság presztízsét: a nemicionistákét is. Jár-e ezért sárraldobálás, rágalmazás és «hazafias» leckéztetés?

Egy pedig egészen bizonyos, hogy nem lehet a Szentföldet újjáépíteni a *cionisták* ellen. Különben ez is az antiszemitizmus módszerének átvétele volna. Beengedni a zsidókat bizonyos termelési ágakba és amikor elvégezték a pionirmunkát, megkezdeni a kiszorítás megszervezését, mert «ezekre nekünk szükségünk nincsen». A cionista pionírok, chalucok tették lehetővé, hogy Palesztinában maholnap félmillió zsidó van, tekintélyes termelő és fogyasztó piac. amellyel ma

már mindenfelé számolnak. (Magyarországból is közel ötmillió pengőért exportálnak oda árut.) Aki ma ki-megy Palesztinába, a cionisták által tört és kövezett utakat járja, az általuk fűrt mély kutak vizét issza, az általuk mocsártalanított mezők kalászaiból készült kenyeret eszi, az általuk megtisztított levegőt szívja, asszonya az ő otthonaikban szüli meg csecsemőjét, η gyereke az ő kertjeikben tanulja meg az első héber szavak gagyogását, serdülő fia, leánya az ő iskolájukban tanul és készül az életre, ha megbetegszik, az ő úttörő munkájukkal emelt kórházban keres gyógyulást és ha meghal, ott talál pihenőt a földben, hol mindenütt az első cionista mártírok szentelték fel a temetőt.

Boldogult *Baracs* Károly, a nagy zsidó és nagy hazafi, aki nagy koncepciójával még a «Jewish Agency» zürichi átalakulása előtt megalkotta nálunk a cionisták és nem cionisták együttműködési fórumát, a Magyar Zsidók Pro Palesztina Szövetségét, mint vasúti kapacitás nagyon szerette a hasonlatot a párhuzamosan haladó vonatokról, amelyeket bizonyos állomáson összekapcsolnak, hogy azután már közösen folytathassák útjukat. Herzl is használt hasonló példázatot a vonatról, amelyre különböző állomásokon szállnak fel, némelyek csak a végcél előtt, de végül valamennyien együtt békében és harmóniában ülnek az érkezés ünnepét. Én továbbra is remélem, hogy ezen a vonaton köszönteni fogjuk még Budai Goldberger Leót is!

Addig is a viszontlátásig üdvözöl mindig a béke útját kereső, tisztelő híved

Patai József.

CSAK N É H Á N Y DAL, AMI M E G M A R A D . . .

MEGEMLEKEZÉS SOMLYÓ ZOLTÁN RÓL A SZABAD EGYETEMEN TARTOTT ELŐADÁS ELŐTT

Ez az óránk, program szerint, a mai Palesztina egyik legnagyobb héber költőjének, a jubiláló Dávid Simonovitznak van szentelve. De most kell, hogy a jubileum átengedjen helyéből a gyásznak. Úgy érzem, nem kezdhetünk ma ilyet előadást zsidó irodalomról, zsidó költőről anélkül, hogy meg ne emlékezzünk arról a nagy magyar zsidó poétáról, akit tegnap temettünk el városunk határában. És úgy érzem, mintha a feltámadó Palesztinának héber költője is ideküldene néhány röggöt a Szentföldről a magyar nyelven daloló társának friss sírhantjára, hogy édesebb legyen neki a nyugalom hányatott életének sok-sok szenvedése után.

Ki tudja, mi az az erő, amely fiatal lelkeket, meglett férfiakat, őszfűrtű családapákat és frisslelkű öregeket arra kényszerít, hogy érzéseiket, gondolataikat ritmusba faragják, csengő-bongó verseken pepeszeljenek és rímek szárnyán keressék az utat az örökkévalósághoz? Ki tudja, mi az a hatalom, amely üstökön ragad komoly gondokkal terhelt embereket, hogy megrázza egész valójukat és elvonja az élet valóságaitól, célszerűségeitől és ábrándok, dalok, képzeletek talajtalan lantosaivá avassa? De azt tudom, hogy mind a célszerűségek és valóságok elenyésznek, címek

és méltóságok eltűnnek, mindnyájan ott porladnak a minden ellentétet elfedő anyaföld mélyében, de iskolás gyermekek ajkán és ábrándos lelkek rejtekében tovább élnek ezek a rímek, tovább zengenek ezek a dalok. És a tanítómester kérdi kis növendékektől és az Irodalomtörténet kérdi a felnőttektől: Hol, mikor született és mit alkotott a rímeknek álmodója? Ez marad életben egyedül ebből az agyonhajszolt és szétmarcangolt világból: egynéhány dal, egynéhány ének...

És ilyenkor lázad a benső kérdés: Miért, hogy akik a kornak maradandó értékei, szellemének átvi-vői, haláluk után felavatott üstökösei, miért, hogy életük útján csupa sár és göröngy, tövis és bogáncs között csetlenek-botlanak? És szinte feltör a gyászoló szívből a tetemrehívás: Hogyan történhetett, hogy költő, mint Somlyó Zoltán, éhezve, fázva és didegve hajszolódott a társadalom kegyetlen közönye között? Hogyan történhetett, hogy kenyértelen asztal és fűtetlen szoba várta azt, akinek emlékezete fűteni fogja a zsidó önérzetet és költészete kenyér lesz a jövő nemzedéknek? Hogyan történhetett, hogy zsidók és kikeresztelkedett zsidók által alapított irodalmi intézmények, kulturális szakosztályok a legszűkebb falatot sem biztosították a zsidóság nagy költőjének, akinek a nevével dicsekedni fognak majd: «íme ez is a miénk volt!?»

Könnyelmű a költő és távol áll a realitások vilá-gától, — mondják sokan. De nem a legnagyobb könnyelműség-e a zsidóság részéről, hogy szellemi értékeit úgy pazarolja, hogy szétszóródnak a nyomor rengetegében és megszakad életük fonala félúton, mielőtt húrjaik kizenghették volna magukból a rájuk lehelt ihlet isteni áldását? A szellem munkásainak tragikus sorsa ez. Hogy csak hulló morzsák jutnak azoknak,

akikre a halhatatlanság birodalmának alabástrom asztala vár.

Tragikus sors és vigasz is egyben.

Ki tudja még a nevét a zsidó hatalmasoknak és hatalmaskodóknak, akik Juda Halévi, Ibn Ezra, Al-charizi idejében felfuvalkodottan gögösködtek és felfelé alázatosan udvaronckodtak? Elmúltak, eltűntek. Még emléküket is elvitte a «zordon enyészet». És a korból, melyben éltek, néhány dal maradt csupán az örökkévalóság számára, azok a rímes sorok, amik örök mécseseket gyújtottak a jövő századoknak, hogy szétszórt szívekben tovább ragyogjon az összetartó múlt, amely új életre támasztja a jövőt. Csak néhány dal maradt, melyek élnek és zengve szállnak nemzedékről nemzedékre és visszaviszik gyermekek szívét apáikhoz és örökül adják az apák lelkét a gyermekeknek.

Az utókor büszkén emlegeti a költők nevét, de talán elérkezett az idő, hogy revideáljuk azt a felfogást, mintha a költőt egy nép csak saját halottjának kell hogy tekintse és nem saját élőjének is. Talán eljön a belátás, de addig «szétszóródnak a szent kövek minden utcák sarkain», a zsidó Genius megszállottjai elkallódnak, elvesznek időnek előtte.

A magyar zsidó költészet történetének lapjain élni fog Somlyó Zoltán neve és a nyomor tikkadt fiának poézise tápláló forrása lesz szomjazó szíveknek.

AZSIDÓ ASSZIMILÁCIÓ

NYÍLT VÁLASZ
RIEDL FRIGYES EGYETEMI TANÁR ÚRNAK

Méltóságos Professor Uram!

Méltóságod azzal a megtisztelő kéréssel fordult hozzám, hogy világítsam meg objektív szempontból a zsidó asszimiláció problémájának lényegét, amelyről annyi ellentétes és zavaros felfogás van forgalomban, őszintén megvallva, bármennyire megtisztelő és erőfokozó ez a feladat, mégis aggodalommal fogok a megoldásához, mert attól tartok, hogy amit én elmondok, az is csak egy szubjektív vélemény lesz. De viszont kétségtelen, hogy emberi dolgokról mindenki csak szubjektíve ítéltet és ilyen ítélet értékének fokmérője egyedül csak az lehet, hogy mennyire látszik előítéletmentesnek és elfogulatlannak. «Látszik» — mondom; mert nem volnánk igazi emberek, ha minden emberi dolog nem állna legalább annyira közel hozzánk, hogy valamelyes becsületes szubjektivitás meg ne zavarja a teljes érdektelen semlegességet.

De a zsidó asszimiláció problémáját sokan a legszélsőbb előítéletek céltáblájává teszik. Egyrészt halljuk, amint némelyek így humorizálnak: «Az új gettó építői ostorozzák a zsidó asszimilációt, hát miért nem vesznek fel ők elsősorban kaftánt?» Elfelejtik, hogy a lengyelországi zsidók a kaftánhoz is, amely tulajdonképpen lengyel nemzeti viselet, éppen asszimiláció út-

ján jutottak és hogy a kaftán épp úgy nem jelent műveletlenséget, ahogy a frakk még egyáltalában nem jelent nyugateurópai színvonalat és kultúrát. Másrészt vannak, akik az asszimilációt bizonyos pártszempontból ítélik meg és hajlandók mindenkit «asszimiláns»-nak bélyegezni, aki nem fizeti például a sékelt, a cionista pártadót. Achad Haam, a kiváló héber gondolkodó valóban nemes elfogulatlansággal állapította meg, hogy Geiger és társai, akik a zsidóság számára új benső vallási formákat kerestek, egyáltalában nem nevezhetők «asszimilánsok»-nak, mert hiszen ők csak zsidó individualitásuk megőrzésére és kidomborítására törekedtek a változott viszonyok között!

Voltak továbbá, akik a kérdést természettudományos, biológiai szempontból tették «objektív» vizsgálat tárgyává és kutatták az analógiákat a növény- és állatvilágban, ahonnan tulajdonképen az «asszimiláció» származik. Asszimilációnak nevezzük ugyanis azt a folyamatot, amidőn egyes tápanyagok az élő lény szervezetébe jutva, annak alkatrészeivé válnak. E szerint kezdték azután kutatni, vajjon az asszimiláció haladást, fejlődést jelent-e. És pattogtak az érvek pro és kontra. A holt anyag, a víz, a szén, alkatrészévé válik a növénynek, a növény az élőlényt táplálva, élőlény alkatrészévé asszimilálódik; az asszimiláció útja léhát fölfelé vezet. Rákontráztak azután az ellenérvek: Igen ám, de az asszimiláció egyszersmind pusztulást jelent, az individuum elveszését, feloszlását és kimondották a szentenciát, ismét zoológiai és botanikai megfigyeléseket segítségül hívva, hogy csak az asszimilálódik, ami értéktelen, erőtlen, az élősdi; ellenben minél értékesebb és minél erősebb valamely lény, annál kevésbé van alávetve az asszimiláció törvényének, tehát az asszimiláció visszaesést, degenerációt jelent.

Természetes, hogy itt egy egészen sajátos tévedéssel van dolgunk. Mert sem a zoológiai, sem a botanikai, sem a grammatikai asszimiláció nem lehet analógja az emberi asszimilációnak. A grammatikában pl. asszimilációnak nevezzük azt a simulást, azt a nivellálódást, amelyet a szomszédos hangok egymáson előidéznek. Mikor a Halotti Beszédben még előforduló «hadláva» helyett ma «hallá» használatos. És a grammatikus nyugodtan osztályozhatja az efajta asszimilációt, hogy van regresszív, progresszív és kölcsönös asszimiláció. Csakhogy a ‚d‘ betűnek igazán mindegy és cseppet sem fáj neki, hogy a «hadláva» szóban progresszív vagy regresszív asszimiláció folytán ‚Γ‘ betűvé lett. A vizet és a szénsavat sem bántja, hogy a növényben szénhidráttá asszimilálódott. A növény bizonyára a Maeterlinck megálmodta intelligencia mellett sem sajnálja az előléptetést az élőlény testébe. És könnyű a vágóhídon megkötözött ökörnek bebeszélni, hogy most tulajdonképpen fejlődésen fog keresztülmenni, mert az ember emesztocsatornájába kerülve, a nemesebb emberi test részévé válik. Talán ezzel mentegetődzik a halál is, amikor lekaszálja az embert, mint a füvet, hogy asszimilálódjék a földdel, amelyből vétetett. Mert a halál a legnagyobb asszimiláns. asszimilál, nivellál mindent, az ő univerzalizmusa előtt a porrávált ember sem több, mint az l betűvé asszimilálódott d betű a «hadlává»-ból lett «hallá»-ban.

De az élet nem törődik bele a halálba, csupáncsak az univerzalizmus vagy asszimiláció vagy egyéb magas szempont kedvéért. Minden élőlény védekezik a halál ellen és minél magasabb kultúrfokon van az ember, annál elkeseredettebb harcot vív a megsemmisülés ellen. Minél magasabb kultúrfokon van az élet, annál többretegű, annál többet jelent, annál több a tartalma,

melyről az ember nem akar lemondani semmiféle filozófia, okoskodás vagy osztályozás kedvéért. II. József bizonyára teljes jóhiszeműséggel vallotta a meggyőző dést, hogy a magyar nyelvet, a magyar kultúrát ki kell irtani, hogy semmi sem álljon útjába annak, hogy a monarchia népei így teljesen asszimilálódva egy nagy univerzális kultúrába olvadjanak össze. Bizonyára őszinte magas szempontok vezették őt, de a magyarság egyáltalában nem volt hajlandó az ő életét, az ő külön speciális tartalmú magyar életét holmi magasabb szempontoknak feláldozni. Mert minden népnek első-sorban az ő élete — az élet szót tágabb értelemben véve — a legdrágább, és az ő élete fenntartása a legmagasabb szempont.

A zsidó asszimiláció kérdése azonban az általános emberi asszimiláció problémájánál sokkal komplikáltabb. A speciális zsidó élettartalmat ugyanis két tényező adja, a vallás és a történeti tudat, mely utóbbinak forrásai a közös nyelv és a közös múlt. De mint-hogy a zsidóság kezdetől fogva teokratikus állam volt, sőt mint nomád törzs is már külön vallást alkotott, a vallás szinte nagyobb fontosságú tényezővé fejlődött, mint a történeti tudat. Ennek a körülménynek tudható be, hogy a zsidóság minden külsőséget a leggyorsabban asszimilált és minden kívülről jövő formát csakhamar be tudott olvasztani a maga egyéni életébe. Mózes külsőleg annyira «asszimiláns» volt, hogy Jetro leányai egyiptominak nézték, de lelkében a csipkebokor lángja és Izrael jövője lobogott. Dániel szír nyelven írta meg zsidó látomásait, de a babilóniai király ételéből nem evett, italából nem ivott. A második templom idejében a zsidók legértékesebb része egészen elgörögösödött és tiszta görög nyelven gyönyörű zsidó kultúrát teremtettek. Sámuel Hanágid arab miniszter, nagyvezér volt

és talmudi munkákat írt és az arab seregek élén aratott győzelmeit héber versekben örökítette meg. Majmonides, Gabiról, Bachja, Jehuda Halévi arab nyelven csináltak zsidó filozófiát, koncipiáltak zsidó világfelfogást, Mendelssohn, Zunz, Hess, Geiger s a többiek német nyelven küzdöttek a zsidóságért; a mai cionista irodalom legnagyobb részét idegen nyelveken íródik. Van zsidó tudomány, irodalom, költészet, apológia a világ minden nyelvén, ami azt jelenti, hogy a zsidóság folyton, mindenütt és minden időben magába olvasztotta az idegen kultúrákat, vagyis asszimilált.

Asszimilált és nem asszimilálódott. Magába olvasztott és nem magát olvasztotta be.

Mert ezt a két fogalmat kell egymástól élesen elhatárolnunk. Az asszimilánság mint cselekvő forma, mint participium activi, mindig életteljességet jelent. A régi Decartes-féle formula szerint azt lehetne mondani: *assimilo ergo sum*. Amíg az egyén asszimilál, vagyis idegen elemmel termékenyíti meg saját individualitását, addig él és egészséges. A beteg állapot a passzív «asszimilatus», az asszimilálódott állapota, amikor megszűnt a történeti tudat, a speciális zsidó életnek eme pulzusütése, amikor az egyén, Achad Haam szavával, kiürült régi tartalmából, kivetkőzött a zsidóságból és az így megmeztelenedett és megüresedett forma megtelik idegen tartalommal és betakarózik idegen ruhával, amely a múltat teljesen elpalástolja.

Azt szokták mondani a zsidóságról, hogy különös hajlama van az asszimilálódásra. De ez az állítás tulajdonképpen tévedésen alapul. Mert a zsidóság mindig csak asszimilált és nem asszimilálódott. Különben nem tudta volna magát szétszórtságban évezredek át fenntartani, amíg más, valóban asszimilációra hajló fajok százszor ekkora tömegekkel rég eltűntek. Csak a

látszat volt olyan, mintha a zsidóság passzív fél volna. A régi rómaiak magukba olvasztották, asszimilálták a görög kultúrát, de ezzel egyáltalában nem mondtak le saját egyéniségükről, saját történeti tudatukról, ami náluk érthető is, mert hiszen saját birodalmukban, saját nyelvükön tették. A zsidóknál, minthogy szét-szórtságban és egységes nyelv nélkül éltek, külsőleg úgy látszott, mintha ők asszimilálódnának, pedig ők csak asszimiláltak és görögül, arabul és később az európai nyelveken zsidó kultúrát teremtettek, zsidó kultúrát, amely a zsidó egységet alkotó zsidó vallás, zsidó etika és zsidó történeti tudat szolgálatában állott és a saját egyéniségén keresztül szolgálta, mint minden más nép az egyetemes kultúrát. Az idegen elemeket a zsidóság olyan szerencsésen tudta egyéniségébe asszimilálni, hogy a zsidóság már évszázadok előtt elmondhatta magáról, hogy nihil humani me alienum esse puto, semmi sem maradt távol tőle, ami emberi. Talán ennek a szerencsés asszimilálásnak, amely mindenünnen kiválasztotta és magábaolvasztotta a jót, az emberit, köszönhető, hogy a zsidóság nem tudott dogmákba merevedni, hogy etikája, életfelfogása folyton fejlődött és tisztult, hogy mindig és mindenütt a haladás zászlaját hordozta.

Sőt igazán sajátságos és szinte paradoxznak látszik, hogy a zsidóság a zsidó nemzeti vagy faji érzésnek elméleti megfogalmazásához is voltaképp asszimiláció útján jutott. A középkorban és az ókorban a zsidóság nem ismerte, amint nem is ismerhette a faji zsidó vagy nemzeti zsidó fogalmát. Előtte a zsidó egyenlő volt a vallásos zsidóval. A bibliában a vallás parancsainak elhanyagolása egyenlő a megsemmisüléssel, a pusztulással. A nagy zsidó szabadgondolkodók az ókorban és a középkorban szigorú vallásos, sőt cere-

móniás életet éltek. Az a gondolat, hogy valaki lehet «jó zsidó» vagyis faji zsidó akkor is, ha a vallás szer- tartásos törvényeivel nem törődik, — az újabb időkig teljesen ismeretlen fogalom volt a zsidóságban. Még 1845-ben is, amikor a művelt Oppenheim rabbitól a hatóság véleményt kért azokról a szombaton vásároló kolozsvári zsidókról, akik magukat «reformált zsidók»- nak nevezték, a liberális rabbi azt felelte, hogy refor- mált zsidók egyáltalában nincsenek és nem is lehetnek, mert aki szombaton nyitva tartja az üzletét, az már egyáltalában nem zsidó. De ahogy a vallási indifferen- tizmus terjedni kezdett, ez a teória természetesen nem tarthatta magát többé, a vallásos élettől elidegenedett zsidóság asszimilálta az akkor világszerte romboló és építő nemzeti eszmét, amelynek nála mindenesetre ki- sebb aktivitású faji eszmévé kellett tompulnia. A leg- extrémebb példát erre Heine szolgáltathatja, aki ki- keresztkedése után is mint öntudatos zsidó lépett föl, vagy Konstantin Sapiro, a héber költő, aki a múlt szá- zad második felében elhagyta a hitét — szintén állás miatt, mint Heine, — de verseit tovább is közölték a nemzeti szellemű orosz héber lapok, sőt egyes megze- nésített versei orosz zsidó népdalokká váltak.

A zsidó faji érzés, vagyis az egyetemes zsidóság együvértartozandóságának a tudata, természetesen, megvolt a zsidóságban minden korban. De amíg a val- lás, helyesebben a vallásos élet, volt a domináns, a faji eszme nem differenciálódott tőle, hanem csak an- nak természetes és alávetett kísérőjeként jelent meg. Jeruzsálem elpusztulásánál, Josephus Flavius előadása szerint, a szentély lángbaborulását tekintették a leg- nagyobb katasztrófának, a makkabeusi szabadsághar- cok főmotívuma a szent olaj volt, Juda Halévi Cion- rajongása a vallásból táplálkozik (egy modern cionista

kritikus szemére is veti ezt). Majmonides a görög filozófia és a zsidó vallás összeegyeztetését tekinti főproblémájának. De mindezeknél a zsidó nemzeti tudat valami magától érthető volt, amit nem is kellett külön eszmékbe és elvekbe foglalni, mert vér volt a vérükből, hús a húsból, lélek a lelkükből. Aminthogy a próféták csak vallásos, erkölcsös életre buzdították a népet, nacionalizmusra, hazafiságra külön oktatni nem kellett. Ha már most azt látjuk, hogy a zsidóság a nemzeti eszme teóriájához is asszimiláció útján jutott: mi hát a lényege annak az asszimilációnak, amelyet minden önérzetes zsidó megmosolyog vagy megvet és mik a lényeges jegyei a nem asszimiláns zsidónak? Érzésszerű dolgokról, szinte imponderabiliákról lévén szó, nehéz a definíciókat valahogyan matematikai szabályossággal «more geometrico» körülírni. A hit és akarat mélykomplikációjú kérdése ez. Hiszünk-e a zsidó nép örökkévalóságában és megvan-e bennünk az akarat és a vágy örök útja akadályainak elhárítására? Ez a legfőbb választóvonal. Aki hisz a zsidó nép örökkévalóságában, az természetesnek tartja, hogy a zsidóságnak, mint minden más népnek, magába kell olvasztania az összes kultúrák legfőbb értékeit, hogy zsidósága is annál értékesebbé, annál tartalmasabbá legyen. A kultúrákkal bevetni a zsidó talajt mint alapot és egyetemes értékekkel bekapcsolódni a zsidó múltba, tehát «asszimilálni», magába felvenni és nem «asszimilálódni», magát megsemmisíteni. A zsidóságot ezek abszolút magáért valónak tekintik, tehát minden haladása és átalakulása is önmagáért kell hogy legyen és örökkévalóságáért és persze fölösleges hangsúlyozni, hogy ez a haladás, valamint a zsidóság munkája általában eo ipso a befogadó nemzetek haladását és erőgyarapodását jelenti.

A vallásos zsidót a zsidóvallás, a Tóra örökkévalósága tanítja a zsidóság örökkévalóságára. A cionistát az a tudat, hogy a zsidó nép is jogot tarthat egyéniségének teljes kifejlődésére és ha a távoli jövő álma egy egységes emberiségre vágyik is, ez az egységes emberiség is csak a különböző kultúráramlásokban, földrajzi vagy faji határok szerint differenciálódott embercsoportok, vagyis népek szervezkedése lesz, amelyben nem ismernek majd különbséget német és francia, kínai és japáni, pápua és hottentotta között — csak éppen a zsidó volna kizárva? A zsidó kultúra harcosa, aki a zsidóság egységes, de szűk földhatárainál fontosabbnak tartja, hogy belekapcsolja a zsidó jövőt a zsidó múltba, ebben a közös múltban és jövőben találja a zsidóság örökkévalóságának a talaját. Mindezek a zsidóságot mintegy meglevőnek és magától érthetőnek tekintik, a zsidó emancipációt nem ajándéknak, amelyért viszonzásul fel kell áldozni a zsidóságot, hanem a legtermészetesebb emberi jognak: a zsidóság nálunk nem átkelő híd, amely aztán el is sülyedhet, hanem önmaga a cél, az út, az élet.

Akik pedig nem hisznek a zsidó nép örökkévalóságában, azok az egész zsidóságot csak átmenetnek tartják és tudatosan vagy öntudatlanul ennek az átmenetnek útját egyengetik. Ezek az «asszimilánsok» aszó becsmért értelmében, helyesebben, nem asszimilálok, hanem asszimilálódok, akik a zsidóságot nem önmagáért valónak tekintik, nem talajnak, alapnak, hanem termékenyítő trágyának, eszköznek, valaminek, aminek át kell hasonulnia, tehát végeredményben meg kell szűnnie.

Ezek az «asszimilánsok», akiknek két legszélsőbb pólusa a kikeresztelkedő zsidó és az úgynevezett miszsió-zsidó, tulajdonképen csak az időmértékben kü-

lönböznek egymástól, a misszióhirdetők szerint pl. a zsidóság feladata, hogy a népeket az egyistenhitre tanítsa. (A népek nem keresik ugyan a zsidókat házi tanítóknak.) Amde ezek szerint, ha az összes népek a kereszténység, mohamedánizmus stb. vallások útján már az egyistenhiten lesznek, a zsidóság eltűnhet a föld színéről.

Sokan nem törődnek már az egyistenhittel sem, a zsidó vallásos élettől rég eltávolodtak és most keresnek valami kis mentségi formulát, amellyel a «vis inertiae» eredményét, az ő még-zsidóvoltukat megmagyarázzák. Némelyek csak nehezen tudják magukat elhatározni az átmenetre és azért egyelőre maradnak, de távortartják magukat minden zsidóügytől, még a zsidóság kultúrájától és művészetétől is, hogy mutassák: ők «túlnőttek a felekezeti ségen», aztán gyűjtanak karácsonyfát, gyűjtenek Krisztusokat, hogy mutassák: ők elfogulatlanok. És beáll aztán a kulturátlan ferdeség, hogy zsidók csakugyan nem elfogultak mással, csak épp a zsidósággal, önmagukkal szemben.

Némelyek rövidebbé, mások meg kellemessé igyeksenek tenni az átmeneti utat és mindenféle jóhiszemű és furfangos eszközökkel iparkodnak eltakarni, elfeledtetni zsidó voltukat, hogy észre ne vegyék őket, amikor mennek. Mert hiába az átmenőkre nemcsak azok néznek megvetéssel, akiket cserben hagyunk, hanem azok is, akikhez átmennek.

Némelyek «vallásfelekezeti különbség nélkül» gyakorolt luxusjátékonysággal akarják restéit zsidó voltukat megbocsáthatóvá tenni a nem zsidók előtt, némelyek meg odavetett izraelita alamizsnákkal akarják kiengesztelni a zsidóságtól való elidegenedésüket a zsidók előtt. Akik anyagi vagy szellemi tőkélük-nél fogva arra volnának hivatva, hogy a zsidóság elő-

harcosai legyenek és népük áldásaivá váljanak, ahelyett úgy viselik a zsidóságot, ezt a legrégebb, legszebb nemesi oklevelet, mint egy szégyenfoltot, mintha minden percben bocsánatot kérnének zsidó voltukért. Oda-dörgölődznek alázatosan azokhoz a nem-zsidó körökhöz, amelyekben ők azt hiszik «feljebb jutottak» és nem látják ott a hátuk mögött vigyorgó gúnyos mosolyokat. Átmenők ezek mind, akik talmudi szóval «elhagyják az örök életet és a pillanatnyi életbe kapaszkodnak». És mert átmenők, mert úton vannak és nincsenek sem itt, sem ott teljesen, úgy járnak, mintha valami ideges titkos betegséget hordanának magukban. Félemberek, akiknek a lelkén valami csorba esett és nincs benne az egészséges edény teljes, tiszta csengésének harmóniája; legtöbbször túllármások, hogy ne hallják csorba ürességük kínos kongását. Ez az átmenet belső átka. Sokan azonban egyszerűen megrövidítik az átmenetet, asszimilációt úgy, hogy mindjárt valóságostul asszimilálódnak bele a környezetükbe. Kikeresztenek, vagy legalább a gyermekeiket kereszteltetik meg. És mondjuk ki nyíltan: akik a zsidóságot csak aféle helyi ima-egyletnek vagy jótékonyági egyletnek tekintik, amelyet a «részvéthiány», a «korszellem» vagy egy rendelet megsemmisíthet, nem vehetik zokon, ha valaki vallásból kiábrándulva, imában és jótékonyágban hitét veszítve, az «egyesület»-ből még feloszlása előtt önként kilép. Aki nem hisz a zsidó nép örökkévalóságában, annak nincsen joga, hogy a renegátokra követ vessen. Néhány száz esztendő az örökkévalóságban nem számít és ha valaki úgyis veszendőnek tartja a zsidóság ügyét, nem vetheti meg azt, aki az átmenetet megrövidíti és maga teszi meg azt a lépést, amelyet unokája vagy dédunokája fog, szerinte, úgyis megtenni. Az asszimiláció legszélsőbb konzek-

venciája ez csupán és az idő kérdése nem számíthat. Csak az, aki hiszi, vallja, hogy a zsidóság élő örök nép «am ólam», az vetheti meg a renegátot, mint egy zászló elhagyóját, mint egy nép árulóját, akit a legemberibb szempontból is csak megvetéssel sújthatunk.

Mínthogy pedig a zsidóság nagyrésze a jövőben is diaszpórában fog élni, — hiszen a cionizmus megvalósulása után is csak a zsidóság egy részét fogadhatja be Palesztina, — a zsidó asszimiláció megmarad továbbra is távoli jövőndők kérdésének, amellyel a zsidóságnak foglalkozni kell a legnagyobb komolysággal, mint élete kérdésével. Képzeljük csak el egy pillanatra, Herzl nagy álma valóság és ha a zsidó Palesztinában például egy polgárjogot szerzett francia mellátverdesve mondaná: «Én büszke vagyok francia származásomra, a francia kultúrára. Voltaire-re és Rousseau-ra, híven tartok katolikus vallásomnál is, mert az az én legbelőbb ügyem, de azért én jó zsidó vagyok, ápolom és gyarapítom a zsidó kultúrát és zsidó polgári kötelességeimet minden tekintetben teljesítem», — azt hiszem, senki sem emelne ellene kifogást egész Júdeában! Az Amerikában emancipált németnek sem fogja senki a szemére vetni, hogy nem dobja el Luther, Kant és Goethe kultúráját. Csak a diaszpóra zsidóságának kellene úgy asszimilálnia, hogy elfelejtse régi szent nyelvét, letagadja prófétáit, Majmuniját, Haléviját?

És vájjon az emberiség érdeke-e, hogy a zsidóság a megsemmisülésig asszimilálódjon? Ha a zsidók a régi Egyiptomban vagy később Babilóniában úgy asszimilálódtak volna, hogy nyomuk is elvész, nyereség lett volna-e az emberiség számára, hogy meg nem születik vagy elvész a Könyvek Könyve, a Biblia! És hol lett volna akkor a keresztény kultúra, amely most magába szeretné olvasztani a szülőjét, a zsidóságot? A kul-

túrhistoria általában azt mutatja, hogy a kultúrák differenciálódásából származnak az igazi, teljes és egyéni értékek és minden nép a maga differenciált egyéni kultúrájú talajából termeli ki az egyetemes emberi alkotásokat. És ma is például azok a zsidó írók és művészek adtak egyéni univerzális értékeket a világnak, akik mélyen benne gyökereznek a zsidóságban, mint autochton alapon. A nagy héber és zsidó nyelvű írókról nem szólva, az angol zsidó Zangwill, a holland zsidó Israels stb. És kell-e bizonyítani, hogy ezek szerettek nemcsak zsidó fajuknak, hanem az angol, holland stb. nemzeteknek is dicsőséget és nem azok a zsidó írók s művészek, akik őstalajuktól elszakadva, magukbamélyedés helyett parvenü lármával igyekeztek a nagy túltermelés szürkeségéből kiemelkedni?

Mégis bizonyos, hogy amíg gazdasági előny, anyagi haszon, pozíció, cím, rang stb. csábítószer lesz az ember előtt (és mikor nem lesz az?) mindig akadnak bőven, akik hajlandók minden ideális érték feláldozására, minden ideális kapocs felbontására és a maguk személyét olcsón vagy drágán áruba bocsátva, szívesen követnek el ámulást népük, fajuk, vallásuk ellen. Viszont bizonyos az is, hogy a zsidó nép nagy tömegei, amint a történelem mutatja, csábítástól és üldözéstől el nem tántorítva, kiirthatatlanul mélyen gyökereznek a zsidóságban, a zsidó múltban, a zsidó tradíciókban és ez a zsidóság jövőjének és örökkévalóságának záloga. És egyben záloga annak is, hogy éppen ez az asszimiláló és nem asszimilálódó zsidóság fogja produkálni a jövőben is a zsidó faj és a befogadó nemzet kultúráján keresztül az igazi egyéni egyetemes értékeket, amelyek értékek maradnak nemcsak amíg a dobpergés szól körülöttük, hanem sub specie aeternitatis, az örökkévalóság jegyében.

CION ÉS A ZSIDÓ KULTÚRA

A BALFOUR - DEKLARÁCIÓ MEGJELENÉSEKOR
(1917 NOVEMBER)

A Palesztina-kérdés, amely soká csak Cion rajongóinak lelki problémája volt, a világháború véres forogókerekén világpolitikai kérdéssé lendült. Megoldása azonban mégsem a békekonferencia konyhájából kerül ki készen, amint sokan hiszik, hanem továbbra is csak Cion rajongóinak szívében-lelkében lesz letéve. A nagyhatalmak megadhatják Palesztinának a nemzeti autonómiát, kinevezhetik centrummá, vagy közjogilag biztosított otthonná, de a Szentföldet Zsidóországgá, Izrael földjévé mégis csak a zsidók tehetik.

Volna ma Palesztinában egy-kétmillió zsidó, nem kellene a kérdéssel tovább bíbelődni. A zöldasztalnál egyszerűen elhatároznák, hogy a népek önrendelkezési jogát eo ipso a Szentföldre is kiterjesztik, a palesztinai zsidók lerázzák a török jármot, mint a lengyelek az orosz, a csehek az osztrákot, Dávid tornyára kitűzik a fehér-kék zsidó lobogót és Júdea folytathatja a történelmet ott, ahol kétezer évvel ezelőtt abbahagyta. De a helyzet tragikuma éppen az, hogy a kedvező világtörténelmi konstelláció talán kissé korán következett be. Egész Palesztinában alig él ma már százezer zsidó (ennek is csak a fele produktív elem) több mint egy félmillió arab között és a népek önrendelkezési jogának elve a Szentföldre alkalmazva elsősorban az arabok autonómiáját jelenti, akiket nem lehet az alig ötöd-

résznyi zsidó lakosságnak alárendelni, és akik az esetleges történelmi jog érvényesítésével szemben már ma is hangoztatják, hogy Omar nem a zsidóktól vette el Jeruzsálemet.

Nincs tehát még ok a Hozsannára. Balfour nem messiás, a megváltás műve még nincs befejezve és a külügyminiszteri «nyilatkozatok» nem azok a várva-várt legendás sófárhangok, amelyek a szent hegyek közé seregeltetik Izrael szétszórt fiait. Az «Erklärungs-Zionisten» új táborát, akik a különböző kormánykijelentések hallatára a cionista zászló alá siettek, amint Sokolow okkal aggódik, elpárologtatja majd az első csalódás. Azok azonban, akiknek azelőtt is nyitott szemek az új palesztinai események el nem kápráztatták, tisztában vannak azzal, hogy Palesztina zsidó gyarmatosításának több évtizedes útján nagy és fontos lépést jelent a lehetőség, hogy ezentúl a kolóniák szabadon fejlődhetnek és gyarapodhatnak, és a zsidók, ha egyelőre az arab autonómián belül is, külön nemzeti autonómiát kapnak; mégis mindez csak közjogi keret, amelyet a zsidóknak maguknak kell kitölteniök, forma, melynek csak a zsidóság Cion-szeretete adhat tartalmat és életet. Marad tehát továbbra is a kérdés, miként lehet a zsidó bevándorlást Palesztinába fokozni, illetve miként lehet a zsidó kivándorlást, amelyet elvégre legtöbbszörre existenciális kérdések mozgatnak, Palesztina felé irányítani, hogy a zsidó lakosság ott többségre jusson; és ha már ezen is túl vagyunk, mennyire lesz majd az egy-kétmillió palesztinai zsidóság a különböző országokban szétszórt 12—13 millió zsidóság centruma, a továbbra is fennmaradó diaszpóra szellemi életének gyűjtőpontja?

Mert bizonyos, hogy ez az, ami Cion lelkesedőit mindenekelőtt hevíti, nem a palesztinai zsidóság

«emancipációja» akár felekezeti, akár autonóm nemzetiségi alapon, esetleg orthodox, neológ és status quo árnyalatokkal és irodákkal, melyeknek perpatvaros röpiveit majd szétszállítják a diaszpórába.

Mit jelentett és jelenthet a Szentföld a zsidóságnak?

Palesztina, mint földrajzi fogalom, már az Ókorban sem volt elegendő az egész zsidó nép befogadására. Egymásután bocsátotta ki magából a rajokat a világ minden részébe, természetesen nem éppen kereskedő-csapatokat, hanem földművelőket, harcosokat, akik vitézkedtek Egyiptomban, az ázsiai és afrikai sivatagokban és mindenütt, ahol fegyvereikre szükség volt. De bárhol a világon éltek Izrael fiai, szemük és szívük a Szentföld felé volt irányítva, a földre, melyen «Isten szeme nyugszik». «Aki a Szentföldön kívül lakik, olyan, mintha nem volna Istene» — mondták. Mert valóban a Szentföldön koncentráltak a vallási funkciók, amelyek az Ókorban még nem voltak annyira a magánélettel összebogozottak. Később a zsidó állam megszűntetése is csak külsőleg választotta el a zsidó népet országától. Belső életében, rítusában, imáiban továbbra is «Izrael földje» maradt. A hit, a remény, hogy visszatér még, tartotta fenn benne a lelket az exilium rettentő elnyomatásában. Reggel, délben és este, templomban és asztal után azért imádkozott. És csodát várt. «Majd, ha eljön a Messiás!» . . . vigasztalódott kis és nagy sujtottságában és ez a Messiás nem volt valami absztrakt fogalom, «messzianizmus» vagy «misszionizmus», mint ahogy később zsidó opportunisták magyarázgatni próbálták, hanem reális valóság. «Hiszek a Messiás eljövételében, ha késik is, naponta várom, hogy eljön» — így hangzik a zsidó Credo egyik főpontja a racionalista Majmuni fogalmazásában is.

A zsidóság nem akart a galuthban semmiféle missziót. A vándortanító szerepére nem gondolt. Cionba jönnek a népek tanulni. Így vezet az út a nacionalizmuson keresztül a szupernacionalizmushoz, a nemzeten át a nemzetfölöttséghez. A nemzettelenséget, a hontalanságot Isten büntetésének tartotta. Ez a «galuth», amely miatt az égi Anyának, a Sechinának sincs nyugalma. Erről daloltak a héber költők a pajtanoktól Luzatlóig, Jemenben és Andalúziában egyaránt. Erről szóltak a gettóban a népdalok, erről zengtek a szombati énekek, a beköszöntők és búcsúzóik. Ez töltötte ki a szíveket és tartotta távol az elsötétítő depressziót. Így lett Izrael országa a diaszpórában is az a talaj, amelyet a zsidóság a világ minden részében képzeletével művelt és megtermékenyített. A Szentföld az övé volt, csak valahogy ideiglenesen birtokon kívül. «A gazda távollétében a szolgál bitorolja» — dalolta egy héber poéta.

Így volt ez az egész középkoron át a XIX. századig. A szétszórt zsidóság egységes nép volt. közös országgal a fantáziában, az ősi honnal «in spe», közös nyelvvel a tanházakban és a zsinagógákban (mind a két helyen élt a nyelv, hiszen mindenki értette!), közös törvénnyel a közös hazából hozott szent írásokban, közös múlttal a sok évezredes történelemben és közös sorssal a csak itt-ott ritkán megszakított keserű elnyomatásban. Amíg ez az állapot tartott, nem kellett a zsidó népet felbomlástól félni. Vaspántok tartották össze belülről és kívülről.

Akik ezeket a tényeket külső okokból letagadják, meghamisítják a történelmet. De vajjon várható-e, hogy a Szentföld ma vagy holnap ugyanezt jelenti majd az egész zsidóságnak? Az asszimiláció néhány évtizede mint emésztő rozsdá kezdte ki a zsidóságot összefogó abroncsokat. Sikerült-e már a cionizmusnak a repera-

túra? Azon a naiv együgyűségen mindenesetre már túl vagyunk, hogy a zsidó közösség megtagadása «hazafias kötelesség». Aminthogy idejét múlta a szörszálhasogató filológiai boncolás is, hogy nép, faj, nemzet vagy vallás-e a zsidóság, és hogy megvannak-e nála azok a bizonyos kritériumok, amelyek a népet stb. jellemzik. A zsidóság él. Vallásos része, mely ma is sokmillió lélek, sohasem tekintette az emancipációt a várva-várt messiási megváltásnak, ma is elmondja a Hiszek-et és ha imádkozik Cionért, ma is érti imája nyelvét. Neki legföljebb a hullámzó harmadik nemzedék számára van szüksége a cionizmusra, ő maga, aki hatszáztizenhárom fő- és sokezer mellékvallási parancsolat erejéig vállal lelki érdekeltséget a zsidóságban, a nagy kapitalista göggyével néz le a cionistára, aki «egy sékel»-le! akar a zsidósághoz kapcsolódni. A régi hívőnek a Szentföld továbbra is csak ígélet és remény marad, melyet a modern Zsidóország, szentély, áldozat, főpap és messiás híján be nem válthat. A cionizmus érdeme főképen az, hogy a cioni gondolatba kapcsolta azokat, akik már nem imádkoznak Cionért, mert egyáltalában nem imádkoznak, olyanokat, akik eltávolodtak zsinagógától és zsidóságtól. Mit jelent ezeknek Cion, ahová visszatérni alig akar száz közül egy, és amely úgylis csak kis reszöket fogadhatná be? Ha valóban csak «egy sékelt és néhány hédádot» jelentene, akkor semmivel sem volna értékesebb, mert nem volna népfenntartóbb, mint az «asszimilánsok» mell verdeső jó-zsidóságának szóközi közhelye, amely mellett lehet elnökölni, szépeket mondani és — a családot kikereszteltetni.

Cion a zsidó nép életéhez való feltétlen ragaszkodásnak, a zsidó közösséghez fűződő akaratnak a szimbóluma. De ennek az akaratnak meg kell valamiben nyilatkoznia, a szimbólum kell hogy meg legyen töltve

valamelyes szilárd tartalommal, különben szétpattan, mint a buborék, ellobban, mint a szalmaláng. A zsidó közösséghez való akaratot alá kell támasztani a héber nyelv, a zsidó miljö, a zsidó kultúra, a zsidó nevelés pilléreivel, különben már a második nemzedékben rombadől. A cionizmusnak is tehát elsősorban belülről kell erősítenie a zsidóságot és ez a munka, amelyet a diaszpórában kell végeznie, talán még fontosabb, mint az, hogy egy kolóniával több vagy kevesebb lesz-e a Szentföldön. Zsidó kultúra nélkül megszakad a kapcsolat Cionnal, amely a zsidó múltnak és jövőnek, a zsidó eszmevilágnak, a zsidó etikai és kultúrkinccsnek foglatját kell hogy jelentse.

Maga Cion csak úgy lehet hatással a diaszpórára, ha magasabbrendű kultúrájával képes lesz a fejlett európai kultúrájú, szétszórt zsidóságot in judaicis vezetni, irányítani, megtermékenyíteni. Különben sohasem lehet a zsidóság centruma, ha oly sűrűn kolonizált lesz is, akár Belgium vagy Dánia. Nem azért, mert akkor is még mindig kisebbség lesz a diaszpóra zsidóságával szemben, hanem mert a történelem tanítja, hogy a zsidóságnak ott volt mindig a centruma, ahol a szellemi uralom trónolt. Az ókorban még a jeruzsálemi talmuddal szemben is az egykorú babilóniai jutott fölénybe, a középkorban pedig majd Provence, majd Spanyolország, majd Róma, majd Amsterdam, majd Lengyelország, majd Németország volt az egész világ zsidóságának centruma, aszerint, hogy hol léptek fel szellemi vezérei, hol termelődtek új szellemi értékei. Palesztina csak akkor volt zsidó kultúrcentrum, amikor Lurja, Nadzsara, Karo stb. a kis Szafedban koncentrálták a héber poézist, dogmatizmust és miszticizmust, amely szétsugárzódott az egész diaszpórába. Pedig akkor alig élt egész Palesztinában pár ezer zsidó.

A zsidó kultúra kérdésének tehát a palesztinai probléma megoldása után is állandóan előtérben kell maradnia. A zsidó többség kérdése lesz az, amely azonban a palesztinai kisebbség sorsát is eldönti. Mert hiszen az csak innen meríthet erőt, innen szívhat magába új meg új gyarapodást. Viszont a teljes zsidó millió utáni vágy, a szentföldi szabad életnek feltétlen áhítása leginkább a zsidó kultúrával átítatott lélekben támadhat elhatározó aktív erővel. De ha ettől a nexus-tól el is tekintünk, a diaszpóra sok millió zsidójának a jövője Palesztinától függetlenül is fontos. Mert azt alig remélhetjük, hogy újra feltámad egy kor, amelyben a diaszpórában egy zsidó miniszter és főhadvezer, mint ezer évvel ezelőtt a kordovai Hanágid, héber zsoltárokban zeng hálát fegyveres diadalokért és szabad óráiban talmudelőadásokat tart a hitközségnek, melynek egyszerűs mind tiszteletbeli főabbija is. Akkor az asszimiláció valóban külsőség volt. Arab ménen mór f egy ver ^ zetben jámbor zsidó lelkek ültek. Az utóbbi évtizedek asszimilációja azonban gyökeres. Ma különböző külső és belső tényezők működnek és ütköznek össze és a cionizmus is, ha a szavakat tettekké kell váltania, ugyanazokba a nehézségekbe és akadályokba ütközik, melyek miatt a jóhiszemű «asszimilánsok» zsidó munkája meddő maradt. Hiszen most olvassuk a berlini cionista Jugendtag panaszát, hogy az «ifjú zsidók» folyton a héber nyelv nagy fontosságáról szavalnak és alig akad száz közül egy, aki csakugyan hozzá fogna a héber nyelv tanulásához.

Valóban az «asszimiláns» Makó nincs olyan messze Jeruzsálemtől, mint a héber nyelv magasztalása annak megtanulásától. Pedig cionizmus Cionon kívül, héber nyelv nélkül, zsidó kultúra nélkül, épp olyan üres frázis, mint az «izraelita vallás»-ság zsidó vallá-

sosság nélkül. De hát számolni kell a diaszpórai élet reális adottságaival és ha a nagyobb nyugati tömegek a héber nyelvet meg nem tanulják, szólni kell hozzájuk az «asszimilánsok» nyelvén, magyarul, németül, franciául, angolul. Mintahogy az alexandriai Philó is írt zsidó műveket görögül, Gabirol, Bachja arabul, Frug oroszul. Sőt a cionizmusnak át kell vennie részben az «asszimilánsok» eszközeit is. Mert hiszen a cionizmus sem tehet egyebet a zsidó érzés fokozására a diaszpórában, minthogy egyesületekben, előadásokban, könyvekben, folyóiratokban kutatja és ismerteti különböző nyelveken a zsidóság történelmét, vallási és világi irodalmát, küzdelmeit, kultúráját, eszmei tartalmát, etikáját

Ebből pedig önként következik, hogy a cionizmus nem vetheti meg és nem negligálhatja azt a kultúr munkát, amelyet a jóhiszemű «asszimilánsok» végeztek és végeznek a diaszpórában, amennyiben szintén a zsidóság és a zsidó szellem konzerválása a cél. Az a nagy, tudományos munkásság, amellyel Zunz, Bacher, Geiger, Güdeman és a többiek a régi literatura kincseit a legaktívabb asszimiláció idejében kihámozták és fölcsillogtatták, kétségtelenül zsidó kultúr munka volt és bizonyos, hogy a zsidóság szeretete vezette őket ezekhez az önfeláldozó tanulmányokhoz. Egy jó előadás Juda Haléviről egyforma becsű, akár egy «asszimiláns» irodalmi társulatban, akár egy radikális cionista egyesületben tartják. Az asszimiláns Műnk Palesztina-könyve épp olyan zsidó érték, mint a cionista Trietsch Palestina-Buchja. Minden zsidó kultúr munka fontos és termékenyítő és mindenképp gyarapítja a zsidóság belső erejét, táplálja a faji érzést és fokozza a zsidó sajátosságok szabad kifejlődését.

A cionizmusnak tehát nem szabad megtagadnia az

eddig «galuthmunkát», amelyre bizony a jövőben is szükség lesz, hanem igyekeznie kell azt új tartalommal megeleveníteni, felfrissíteni, életteljesebbé tenni. Annak a hipokritaságnak mindenesetre meg kell szűnie, hogy nem vallásos emberek kenetesen az izraelita vallásosság megmentéséről prédikáljanak. Meg is fog szűnni, mihelyt elmúlik a gettói félelem és az asszimilált zsidó is belátva, hogy az antiszemitizmust, mint faji és gazdasági jelenséget, sem fölösleges hazafias demonstrációkkal, sem logikai bizonyítékokkal, sem gerinctelen önmegtagadással megszüntetni nem lehet, ki fog egyenesedni, magára eszmél és inkább a belülről fenyegető veszélyre fordítja figyelmét, kifelé pedig majd nyíltan ki meri mondani, hogy igenis én nemcsak a vallásomat féltein, hanem az ötezeréves kultúrában megnevesedett fajtámat, a népemet is, de azért nem lehetek rosszabb polgár, mint az, aki a saját fajtát sem félti. Hiszen a diaszpórai zsidóság Palesztina önállósága mellett is csak szellemileg, minden földrajzi és anyagi aspiráció nélkül kapcsolódhatik bele a távoli kisebbségi Zsidóországba és így zsidó nemzetiségi kérdés a diaszpórában irredenta értelemben egyáltalában nem támadhat.

Mindamellet számolnunk kell a jövőben is olyan tömegekkel, amelyek gondolkozásukban, kultúrájukban, teljesen a befogadó nemzethez hasonulva, ideológiájukat megváltoztatni nem képesek és a zsidóságnak ezeket sem szabad elvesztenie. Egy hetven milliós Németország lemondhat néhány százezer vagy millió kivándorolt németről, akik esetleg Amerikában teljesen felolvadnak, felszívódnak és eltűnnek, a zsidóságnak azonban a többszörös többsége marad a diaszpórában és ha Palesztina anyagi hatalom híján nem oldhatja meg teljesen a zsidó kérdés politikai és materiális ré-

szét, mint szellemi hatalom is csak úgy oldhatja meg a zsidó szellem fejlődésének problémáját, ha valahogyan atmoszférájába tudja vonni az egész zsidóságot. Ennek egyedüli eszköze pedig a zsidó kultúra, amely Palesztina és a diaszpóra különböző vetítésű kristályaiból még beláthatatlan csúcsok felé emelkedhet.

A cionizmusban, amelynek a Palesztina-kérdés felvetése, napirenden tartása és előtérbe tolása köszönhető, amilyen lélekemelő a cél, olyan jelentőségteljes maga az út. Herzl szerint is a cionizmus visszatérés a zsidósághoz a zsidóországba való visszatérés előtt. Cionizmus: zsidóság útközben. A Cion után való vágyakozás, a Cionba való szellemi bekapcsolódás esetleg termékenyítőbb lehet, mint maga Cion. A kolonizálás, amelyet minden erőnkkel támogatni a legszentebb kötelességünk, talán a zsidó autonómia mellett is még leküzdhetetlen komplikációkba ütközik: lehet, hogy akik könnyel vetettek, nem fognak tudni örömben aratni, de az a gyönyörű dalos emelkedettség, amelynek a gerinckiegyenesítő cioni gondolat adott szárnyakat, élni és munkálni fog a zsidóság jövő történetében, amelyben mindenesetre ismét egy új reneszánsz tesz lélekemelő tanúságot élő és ható szellemének örök újjászületéséről.

SCHÖNFELD JÓZSEF

GYÁSZBESZÉD A ZSIDÓ SAJTÓ NEVÉBEN

Szűkebb kartársaid, a zsidó sajtó munkásai nevében búcsúzom tőled, testvérünk, Schönfeld József.

Nehéz és sorsterhes a sajtó harcosának feladata, ha nem akar csupán csak a kor krónikása lenni. Az élet valóságai hajszojják egymást szörnyű körforgásban. És aki ideálokért küzd, aki eszményeket hirdet, bizony gyakran hallhatja a mosolygó gúny szavát: «*Hiné baál hachalomót*» «íme, az álmok embere», aki nem tud számolni az élet realitásaival.

De kétszerte súlyos a zsidó sajtó harcosának sorsa. Aki a zsidóság sebeit, Izrael beteg testének leg^érzékenyebb pontjait érinti gyakran. És hinned kell a próféta szavában: «*Kerafi VJiszráel v'nigleh avón Efrájim*». Ha gyógyítani akarjuk Izraelt, bizony feltárul Efrájim vétke, hibája, mulasztása. És aki sebeket érint, bizony sokszor sebesít és sebeket kap maga is. A zsidó sajtó harcosa egy magasabb hivatás papjának érzi magát. Sokszor úgy tűnik, mint a régi bibliai vízióban: «*Hiné is óméd bén hadas*21m». «íme a férfiú, aki mirtusok között áll.» Oszlja a mirtusokat, nyújtja a babérkoszorút, melyért sokszor töviskoszorút kap cserébe. S gyakran úgy érzi, ott áll, mint őrző az örök tűz oltára előtt és hallja a magasból az Űrnak hangját: «*Hách hakáftor vejirásu hászipim!*» «Űss az oszlopfőkre, hogy megremegjenek a küszöbök!» Igen, a küszöbök, melyeken oly sokan lépnek ki hűtlenül, halkan, vagy hangosan kiszökdösve a zsidóság Szentélyéből.

És háromszorosan súlyos a küldetése annak, aki úgy érzi, hogy elpusztult oltárokat kell újjáépítenie, amikor mindenki csak saját kis tűzhelyét félti és becézi. Aki multat álmodik vissza, amikor mindenki a jelen gyümölcsét szeretné tépni mohón. Akire ránehezedett az ige: «*Kinéthi l'Cijon kinah gedolah*». «Tele vagyok végtelen buzgósággal Cionért.» És megy az álmok embere, szívében a tűzlátomás varázsával és várja, hogy teljeseedik a vízió: Tűzben ereszkedik alá a «*Jerusolájim sel ηιαάθα*», az égi Jeruzsálem és világít és vigaszt oszt az egész Szétszórtságnak. És érzi, hogy ezt a csodálatos tüzet is csak a szívek lángja szítja. Éleszteni kell a szó fuvalmával, a betű szikráival, vinni kell a fáklyákat és gyújtani, lelkesíteni a nagy jövő ideáljáért, a zsidóság örök fennmaradásáért, az örökkévalóságért, mikor az egész világ oly hideg s mindenki ridegen számolgatja a mát és legfölbjebb az arasznyi holnapot.

Schönfeld József testvérünk, te ezt a legsúlyosabb hármass missziót vetted vállaidra a küldetés tudatával. Ennek szentelted életedet. Ezért harcoltál ifjúságod napjaitól kezdve. Nem tántorodva sem jobbra, sem balra, mentél az egyenes úton az égi tűzoszlop után, mely az ígéret földjére vezet.

Még fülemben csengenek szavaid, mikor 50. születésnapodat ünnepeltük — ó, nem rég. És te megújítottad fogadalmadat: «*Path bemelách tocháh*. «Kenyeret sóval fogsz enni és vizet is kimérve inni» «*weal haarec tisan*», de a Földre fogod lehajtani a fejed, a Szentföldre fogsz hajolni, mert a Szentföldé a lelked. És álmodtál róla, hogy egykor majd a Szentföldnek adod át a testedet is. S fülemben cseng még, mikor ott jártunk együtt az Olajfák hegyén és te oly boldog voltál, hogy legalább egyszer látnod engedte a Gondvise-

lés az ősök földjét, melynek föltámadásáért harcoltál. Gyönyörködtél a Szentföld új, ifjú életében és virulásában. A szent sírok között pedig megindultan mondtad: Itt akarok majd pihenni a napok végén. «*Veata má lechá pó ki chacavta lechá pó kever.*» Mi történt veled, Schönfeld József, drága testvérünk, hogy ily korán ástak itt sírt neked? Érzitek-e, testvéreim, hogy az égi oltár is könnyeket hullat érte?

Búcsúzom tőled, Schönfeld József, a Magyar Zsidók Pro Palesztina Szövetsége nevében is, melynek munkáját egyengetted. Egy marék földet teszünk a fejed alá az Olajfák hegyéről, álmodd rajta tovább szent álmodat a zsidó föld újjászületéséről, a zsidó nép feltámadásáról. És azoknak, akiket oly korán itthagytál, drága hitvesednek és egyetlen gyermekednek fogadjuk itt a koporsódnál, hogy melléd állunk barátaid, testvéreid szívvel-lélekkel. Segíteni fogunk mindnyájan, hogy örökséged, a Zsidó Szemle a te szellemedben folytassa munkáját. És érzem, mind, akik együtt körülkönyezik koporsódat, mind, akik szeretnek téged, melléje állnak özvegyednek, árvádnak és a te lelked áldást küld reájuk az Örökkévalóság hónából.

Schönfeld József testvér, «*baruch ata bevoecha.*» Áldott volt a te jövedeled erre a világra, mert életed lelkeket termékenyítő volt és szent eszméért lobogott. «*Uvaruch ata becétecha.*» És áldott legyen kimeneteled a földi világból, ahol mint örökmécses fog lobogni a tűz, melyet a szívekben gyújtottál. És egyesülni fog ez a tűz az egész Szétszórtságból föllángoló szívek tüzével, amelyből hatalmas szimfóniában száll Cion felé az építők éneke és zsoldáros esküje «*Im eskachéch Jerusalájim tiskach jeminh.*» «Száradjon el a jobбом, ha elfeledlek. Jeruzsálem!»

NYÍLT V Á L A S Z S Z A B Ó D E Z S Ő N E K

A «MÚLT ÉS JÖVŐ»-HOZ INTÉZETT NYÍLT LEVELÉRE»

Igen tisztelt Uram!

Igaz gyönyörűséggel olvastam azt a nyílt levelet, amelyet Ön a Huszadik Század márciusi számában a Múlt és Jövőhöz intézett. Amint hogy igaz gyönyörűséggel olvasom az Ön becsületes fanatizmusba mártott tollának minden mélyszántású sorát. És valóban örömmel tölt el, hogy az én nyolcsoros, csak úgy «tollhegyről» odavetett megjegyzésem egy komoly, nyolcoldalas cikket termékenyített elő az ön lelkéből. A magas

* A «Nyílt levél» a Huszadik század 1914. márciusi számában jelent meg. Tartalma a maga egészében kihámozható e «Nyílt válasz»-ból, amely a zsidóság legfőbb alapproblémáit, úgyszólván «lenni vagy nem lenni» kérdését érinti. Erre a válaszra Szabó Dezső a Huszadik Század 1914. júniusi számában a következőben felelt:

«Dr. Patai cikke (Múlt és Jövő 1914. április) őszintén, mélyen meghatott. Ha bármely irány ilyen emberiességgel nyilatkozik meg: az én irányom is és képviselőjét testvéremnek érzem. Mert nem X irány és nem Y irány az igazság: minden emberi áramlat ez, mert az ellentétes igazságok csak a logikában zárják ki, de az életben feltételezik egymást. Ám hasson dr. Patai igazsága, amennyiben a zsidó faj erőit, emberi mély értékeit megőrzi és hatóvá tenni tudja. De hasson az én igazságom, mindannyiszor, mikor a zsidó fajiság és felekezetiiség, a más emberformák ellen támadást, gyűlölködést akar jelenteni. Hiszen ezzel csak nem az uniformizálást hirdetem! Mély problémák a felvetett kérdések. És higgye meg dr. Patai, hogy az, ami vitánk-nak nemes tónust adott, éppen az, hogy zsidóságunkból és magyarságunkból mindketten emberré tudtunk ágaskodni.»

szempontok, amelyek az Ön nemes tónusú írását diktálták, fel is mentenének az alól a kötelesség alól, hogy a polémiát folytassam. De ön megvallja, hogy soraival vitát szeretne előidézni, és nincs semmi okom reá. hogy ez elől a vita elől kitérjek. Haladjunk tehát sorban

Mindenekelőtt az illetékesség kérdése, amelyet azonban nem én. hanem Ön vetett fel először. Eszem ágában sem volt állítani., hogy Ön vagy más nem-zsidó nem beszélhet a zsidóság problémáiról. Ilyesmit állítani valóban nem is elfogultság, hanem egyszerűen korlátoltság volna. A zsidó kérdés mai megoldása tudvalevőleg a Gromwellek, az Eötvös Józsefek szociális érzékének a munkája, akik meglátták azokat a hatalmas, terebélyes életfákat, amelyeknek a zsidóságból kisarjadó csiráit évszázadokon keresztül martírvérbe akarták belerothasztani. És voltak nem-zsidók, akik nemcsak a zsidóság realitásai iránt bírtak érzékkel, hanem bele tudtak ereszkedni a zsidó psziché legmélyébe, ahol sajátos ritmusú melódiákra feszült a fülük és új misztikus káprázatok fényével telt meg a szemük. Rembrandt elment a zsidók közé és ezért az útért hállával tartozik neki nemcsak a zsidóság, hanem az egész emberiség. És ma is csak örülnünk kell, ha egy Jászi Oszkárt, egy Szabó Dezsőt, a zsidóság, mint élő probléma foglalkoztatja. Sőt ma még inkább, amikor ez elől a probléma elől a zsidóságban magában, sajnos, oly sokan hősieesen elmenekülnek.

De egészen bizonyos, hogy mérhetetlen különbség van a között a látás között, mellyel a nem-zsidó régebben, bezárt gettók ablakán vagy kulcslyukán keresztül nézte a kegyeitől függő zsidó vergődését és a között a látás között, mellyel ma a gazdasági élet-halálharc puskaporán és füstjén keresztül szemléli a

teljes életenergiával s jogegyenlőséggel küzdő zsidót. Az elfogulatlanok szemüvege akkor a lány irgalmatlanság volt, ma az objektív kritika. Akkor a nem-zsidó úgy ítélte még a zsidóságot, mint aki magas hegy-csúcshoz vagy repülőgépről nézi a kilátást és csak általános benyomásokat kaphat. Bileám felment a hegyre, hogy a moabita király parancsára átkot mondjon Izraelre, de a magasból látta Izraelnek törzsekben pihenő táborát és átkok helyett elmondotta a híres «mily szépek a te sátraid, Jákob»-ot. Ma a nem zsidó egész közletről, szemtől szembe ítél a zsidóról, nem általánosít, hanem boncol és ez a boncolás iszonytatóan komplikált és a legfinomabb pengét követelő operatőri munka, amilyen agyösszekuszálóan komplikált és differenciált maga a zsidóság. És talán éppen onnan származik a legtöbb idevágó tévedés, hogy a zsidóságot még mindig mint összegyúrt kovászdarabot — nemelyek szerint a népek kovásza — ítélik meg. Egy liszt-mennyiség és vízmennyiség, amely együtt erjedésnek indul. Pedig ma már a liszt minden egyes szemcséjének más-más biológiai feltétele van, más-más kémiai összetétele, mindegyik más-más forrású víztől indul erjedésnek, sőt némelyik éppenséggel csak — kereszt víztől

Az általánosítás, az egykaptafárahúzás az, ami ellen nekünk zsidóknak mindennek előtt tiltakoznunk kell, valahányszor nem-zsidók ítéletet mondanak a zsidóságról. Ilyen általánosságban a zsidóság fejére telt dicséretbabérkoszorút épp úgy kell magunkról letépünk, mint az általánosságban a zsidóság homlokára szögezett rágalomtöviskoszorút. Mert ez rejti magában a legnagyobb veszedelmet reánk nézve. «A zsidóság lelki és anyagi élete — írja ön — annyi gyökérrel szövdött bele a magyar életbe, hogy jövőjének, elhelyez-

kedésének kérdése egyike a magyarság vitális alapproblémáinak. Én tehát a kérdést emberi és magyar szempontból ítélem meg.» Ez az, ami ellen kifogásom van. Mert én a tételt teljesen megfordítva tartom helyesnek: A zsidóság lelki és anyagi élete annyi gyökérrel szövődött bele a magyar életbe, hogy ma már *magyar* szempontból külön zsidó probléma nincs! Van magyar szempontból román, tót meg szerb probléma, mert ezek, mint nemzetiségek, tömörülve külön nyelvvel, külön nemzetiségi aspirációkkal a szomszédos államokban külön lakó fajtestvéreik felé gravitálhatnak és csökkenthetik a magyar nemzet erejét és súlyát. De a magyar zsidóságnak nincsenek és nem is lehetnek külön nemzetiségi aspirációi; anyanyelve, érzése, nótája, kultúrája magyar. Még a cionisták is, akiket nacionalistáknak korholnak, az ő lapjukat, a Zsidó Szemlét, magyar nyelven adják ki és ha Palesztinában egy millió kiűzött vagy kivándorló zsidót fognak is telepíteni, ez igazán nem lesz ok arra, hogy pl. néhány magyar vármegyét Palesztinához akarjanak átkapcsolni.

A magyar zsidóság organikus elhelyezkedésének kérdését nagyjában megoldotta a zsidók emancipációja és ma már csak gazdasági elhelyezkedésről lehet beszélni. De nem külön a zsidóságéről, hanem általában a gazdasági osztályokról. Ma csakis zsidó szempontból lehet zsidó kérdéstről beszélni, de magyar szempontból nem. Nem lehet szó zsidó kérdéstről sem a magyar politika, sem a magyar közgazdaság, sem a magyar közoktatásügy szempontjából.

Ez az, amit én az Ön «Nyugat»-béli cikkében is kifogásoltam, ön búsult a klasszikus nyelvek elmúlásán, fájjalta bennük az elmúló emberit, a feledésbe menő szépet és ebben a fájaldalmában teljesen oszto-

zom én is. Hiszen én egy klasszikus nyelvvel többet siratok mint ön. A hébert, amely épp úgy kezd teljesen kiszorulni az iskolából, mint a latin-görög. Pedig a héber nyelv nemcsak egy-két ezer évvel Vergilius és Homeros előtt, hanem egy-két ezer évvel Vergilius és Homeros után is gyönyörű virágokat fakasztott, sőt ma Palesztinában fel is támadt és élő nyelvvé lett. Bizonyára Ön is olvasta, hogy a palesztinai diákok és tanárok hosszú sztrájkjal küzdöttek ki, hogy a haifai műegyetemen a matematikát és fizikát is héber nyelven tanítsák. És az európai iskolákból mégis még a zsidó hittanórákról is eltűnik a héber. Eltűnik, mint az általános oktatásból, a két másik klasszikus testvére, a görög meg a latin. Eltűnnek, mert csak ideális értékek, amelyeket félretolnak a reális értékek. És félretolják a zsidók épp úgy, mint a katolikusok és protestánsok. De ön, a következőket írta a Nyugatban: «Mert mindenki látja: a görög-latin oktatás ellenségei általában azok, akik a radikális névvel dicsértetnek vagy bélyegeztetnek. A latin nyelv a radikális fulben a szicíliai véres est c-betűje. Mintegy mutatója ennek a ténynek a zsidó intellektuellek állásfoglalása . . . A latin nyelv a zsidóság előtt az az egyház, mely szörnyű bosszú Krisztusával rávampírkodott a zsidó testre, az a jog, mely szervezett hajtóvadászat volt fajuk ellen.»

Es ezt nem azért citáltam itten, hogy «antiszemita bélyeget» süssek Önre. Először is, nem tartom megbélyegzettnek, ha valaki antiszemita. Elvégre ez is egy álláspont, csak legyen őszinte és becsületes. Másodszor, én egy Szabó Dezsőt vagy Jászi Oszkárt nem egy cikkből kivágott cikkelyből ítélek meg, és inkább tíz porció az ő nyílt és őszinte kritikájukból, mint egy porció ismeretlen töltelékű filozemitizmus. De reá kellett mu-

tatnom egy folyton ismétlődő tévedésre, amely a zsidóságot még ma is, mint külön komplexet ítéli meg akkor is, amikor nem zsidó kérdésről van szó. Mert nem is szólva arról, hogy ez az előítélet még a középkori zsidóknál sem volt meg, — hiszen jámbor zsidó rabbinusok latin nyelven közvetítették a középkori arab kultúrát Európának, — ma, Ignotus kifejezésével élve, akasszanak fel, ha akad egy zsidó, aki a latin nyelv-nél hajtóvadászatra, egyházra és bosszú-Krisztusra gondol. Hisz a hébert, amelynek zsoltárai vigasztalták meg őseit az egyház hajtóvadászatainál, épp úgy nem akarja. Sőt sokan azt használják fel olcsó kifogásul a gyermekeik kikereszteltetésénél, hogy ne kelljen «olyan sok» hébert tanulniok. Persze, hogy vannak aztán, akik tudnak lelkesedni a próféták nyelvéért és legtöbbszöyre ezek azok, akiknek a lelkében a többi klasszikus nyelvek, a latin meg a görög is az örök szépség nimbuszával vannak körülszőve.

Az általánosítást tűztem ugyanakkor «tollhegyre» Jászi Oszkárnak egyik cikkéből is, amelyben egyebek közt kifakadt a békéscsabai zsidóság ellen, hogy nem teljesítette a kötelességét, hogy a radikális pártot nem részesítette kellő támogatásban. Józan ésszel senki sem fog Jászi Oszkár eddigi tevékenységében antiszemitizmust felfedezni. De itt egy általánosan megrögzött konok tévedésről van szó. Mert nemcsak az egész magyar zsidóságot, hanem még magát a békéscsabai zsidóságot sem lehet nem-zsidó kérdésben egy kalap alá vonni. (Sőt, sajnos, még zsidó kérdésben sem!) Mert a békéscsabai zsidók közt lehetnek olyanok, akiknek agrárius érdekeik vannak és olyanok, akiket merkantil szempontok vezetnek, lehetnek konzervatívok és lehetnek radikálisak, lehetnek Tisza-pártiak és lehetnek Justh pártiak. És nem véletlen, hogy ugyanakkor egy kon-

zervatív napilap azt írta, hogy a békéscsabai zsidók mindenáron az istentagadó szabadkőművesség és a forradalmi radikalizmus aklába akarták hajtani az istenfélő csabai magyar népet, melynek jámbor ösztöne azonban ellent tudott állani a sátáni kísértésnek. Egy komoly konzervatív folyóirat pedig ugyancsak ekkortájt nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a zsidóság kötelessége, hogy a konzervatív irányzatot támogassa, különben magára vessen, ha ebben az országban egy erős antiszemita áramlat fogja felütni a fejét. Erre kérdeztem én: «Már most mit csináljanak a zsidók, szegények? Melyiket szeressék?

«A zsidóság kötelessége!» — Ez az! Itt rejlik a veszedelem. Mert minden politikai frakció, egyik jóhiszeműen, a másik alattomosan, a zsidóság kötelességéről beszél. Pedig világos, hogy a zsidóságnak, mint zsidóságnak, csakis a zsidóság iránt lehetnek kötelességei, aminthogy a protestánságnak is mint protestánságnak csakis a protestánság iránt vannak kötelességei. Mint a magyar haza testének sejtjei a zsidók, protestánsok, katolikusok egyaránt a legkülönbözőbb tagokhoz, a legkülönbözőbb szervekhez tartoznak és a legkülönbözőbb módon járulnak hozzá a magyar organizmus fejlesztéséhez.

«A magyar jövő kialakulásánál, írja ön, döntő tényezőnek azt tartom, hogy milyen lesz a zsidóság szerepe. De éppen azért fatális és el nem alkudható kötelességei vannak a zsidóságnak. Teljenek el a múlttal, szívják magukba mindazt a jövőt, ami Európa múltjában van ...»

De ha csakugyan kötelességük a zsidóknak, hogy elteljenek a múlttal, miért veszi ön tőlünk, modern magyar zsidóktól rossz néven, hogy el akarunk telni nemcsak az európai múlttal, hanem a zsidó múlttal is

és magunkba akarjuk szívni mindazt a jövőt is, ami a zsidóság múltjában van? Hiszen ezt írtuk mi zászlónkra, ez a mi mottónk: Múlt és Jövő!

Igen tisztelt Uram! Ismeri ön Jónás próféta legendáját? ő megjövendölte, hogy Ninivé városa elpusztul és nagyon zokon vette, hogy az Úr mégis megsajnálta a várost. Erre egy féreg elpusztította azt a nagy pálmalevelet, amely a prófétának árnyékot adott. Jónás el volt keseredve és ekkor így szólt hozzá az Úr: «Te sajnálsz azt a pálmalevelet, amelyért nem fáradtál, amelyet nem neveltél, hogyan sajnálnám én Ninivé nagy és hatalmas városát, több mint tizenkétszer tízezer emberével?»

Ön, tisztelt Uram, sajnálja a latin és görög nyelvnek elmúlását, amelyet mi nem neveltünk, amely kétezer év óta halott, ön fájlalja benne a meddővé váló emberi munkát, amelyért mi nem fáradtunk, sajnálja az elszáradt pálmát, amely alatt a napsugárban álmodozni lehetett és mi zsidók ne sajnáljuk azt a nagy zsidó kultúrát, amely ötezer év óta él és ma is több mint százszor százezer embertestvérünk lelki tápláléka? Mi zsidók ne sajnáljuk azokat a nagy etikai értékeket, amelyek a zsidóság erőit erjesztették és amelyek az egész emberiséget a humanizmus szívevéreivel változtatták meg?

Ön azt írja, hogy a zsidóság tegye tisztelettel múzeumba a múlt lelki ócskaságát, ölje meg a Jehovát, ölje meg az ószövetség és Talmud zsidóját, de váltsa meg újra az embert, ön nevetséges ostobaságnak tartja vicсорogni a zsidó ellen, ki más vallásba szórakozott át. De hiszen ön írta azt is, hogy «a zsidó vallás nemcsak vallás, a Jehova nemcsak Isten. A vérnek, a testi-lelki egyből-fakadásnak húsos szimbólumai, amelyek az embertörténet egyik legnagyobb csodáját csinálták meg:

a zsidó lélek integrális megőrzését kétezer év véres kavargásában.» Lehet-e ettől a testi-lelki egyből-fakadás-tól csakúgy átszórakozni más vallásba? Nem áruulás-e ez az egyből-fakadás ellen, az ötezer éves zsidó muH ellen, a kétezer év véres kavargásában megőrzött zsidó lélek, zsidó ember-energia ellen? S különösen amikor a többi vallás a faji szupremácia érvényesítésének ürügyül szolgál, amikor a zsidónak még mindig oly sokszor és oly sok helyen kell szenvednie vallásáért, «átszórakozás»-e az, ha a zsidó elhagyja küzdő faját és ebben a nagy életharcban átpártol az ellenséghez? Az ilyen «átszórakozásért» az ellenséghez a katonáéknál, ahol a becsület fogalma fokozottabb, — de különösen hadi állapotban — rögtöni fejbélövés a honorárium. Mert a más vallásba átszórakozó renegát nemcsak gyengíti a maga faját, de szaporítja a zsidóság ellenségeit, mert ha ő nem, a gyermeke már biztosan antiszemita lesz, csak azért, hogy takarja származását. Ha történész, be fogja bizonyítani, hogy az inkvizíció az emberiségnek leghumánusabb intézménye volt, ha filozófus, ki fogja mutatni, mint Weininger, hogy a zsidónak nincs intelligibilis énje, filozófiai értelemben nem is ember.

Es mert a zsidó intelligenciát féltjük leginkább a hazard «szórakozás»-tói, a « modern »-t, aki Ön szerint felvilágosultnak fújja fel magát és «olcsó szabadgondolkodással ökönyálazza tele a levegőt» — és mi hozzátehetjük, aki már-már Weiningerre és Wagnerre kezd esküdni és lebecsüli és lebecsmérli a saját faját, — kiemeljük a zsidó múltból mindazt, ami jövő, azt, ami kultúrérték, azt, ami etikai tisztaság, azt, ami költészet, dal, szépség és útravalóul akarjuk adni az élet zsidó vándorainak, hogy fáradt, szürke alkonyatok idején üdítést, erőt meríthessenek belőle. És ami

mindebből az egyetemes értékmérésnél átszelektálódik, kiegészíti majd az egyetemes magyar kultúra színes mozaikját. Aminhogy Szenczi Molnár Albert zsoltafordításai ma nem protestáns felekezeti munkák, hanem beletartoznak az egyetemes magyar irodalom kincsesházájába.

A modern magyar zsidó irodalom és újságírás nem hirdet sem intranszigenst nacionalizmust, sem korlátolt maradiságot, sem monopol-istent, sem nyúzottbőrű sovinizmust, sem céljukat vesztett tradíciókat, hanem ellenkezőleg, meg akarja mutatni a ceremóniákon, az elfogultságokon túl csillogó örök zsidó értékeket, bele akarja vinni a tudatba a zsidóságot, mint kultúrfogalmat és míg egyrészt védelmi álláspontba helyezkedik a külső támadásokkal szemben, megerősíti a belső erődítményeket és ellátja eleséggel, fegyverrel, lőporral. És épp azért, mert, amint Ön is mondja, a zsidóság gyökeresebben van eljegyezve a haladásnak, az emberiségnek, a kultúrának, mint Faust lelke az ördögnek, épp azért, mert a zsidóság világfelfogása maga a progresszió, — magának az általános kultúrának az érdekében is meg kell óvnunk azt az eszmetartalmat, amely évezredek beidegződésével a zsidóságot az emberi haladás harcosává kente fel.

Talán el fog érkezni valamikor az idő, amikor nem lesz sem Pázmány-egyesület, sem Protestáns Irodalmi Társulat, sem OMIKE, sem IMIT, amikor a vallás s faj szerint differenciálódott lelki folyamatok kipatakozó vizei egy nagy kristálytiszta kultúratengerbe folynak majd össze. De mindaddig, amíg intelligens fejek is a zsidó faj inferioritásáról beszélnek, míg Wagnerek és Mommsenek is gyűlöletet hirdetnek a zsidóság ellen, míg császárok felbérelnek tudósokat, hogy ragadják ki a zsidók kezéből a bibliát és tegyék a biblia teremtőivé

a germánok árja őseit, míg a héber vonatkozású műre azt mondják az akadémiák: «adják ki a zsidók, ez az ő dolguk» —, mindaddig szükség van az OMIKE-re, szükség van az IMIT-re és szükség van a zsidó sajtóra! Attól pedig egyáltalán nem kell tartania, hogy aki zsidó a Múlt és Jövőt olvassa, «zsidó lesz kicsiny és nagy dolgokban, zsidó az évszámításban, a napok elnevezésében stb.» Mert egyrészt a Múlt és Jövő sohasem kívánta ezt, másrészt, — bármennyire megtisztelőnek tartjuk reánk nézve az Ön feltevését, — a magyar zsidó nem olvassa hajnaltól éjfélig egyetlenegy életvezérfonalul a Múlt és Jövőt, mint pl. én talmudi stakoromban a Talmudot, hanem szakít magának egy kis időt a Huszadik Század, a Nyugat, sőt a Kelet olvasására is.

Tisztelt Uram, Ön elmondotta őszinte bizalommal az Ön lelki útját, hadd beszéljek Önnek én is testvéri szeretettel az én lelki metamorfózisomról. Szüleim — a világegyetem építőmestere áldja meg őket — azok közé az Ön által is becsült orthodoxok közé tartoznak, akik nemesen és hősiezen a vallásnak áldozzák fel minden életörömüket. Engem is ilyen szent áldozatnak szántak. Hároméves koromban héber imakönyvből imádkoztam, négyéves koromban bibliát fordítottam a chéderben, hatéves koromban talmudot tanultam és tízéves koromtól tizenhétéves koromig jesivából jesivába sodrott nyugtalan vérem. Kisvárdán és Sátoraljaújhelyen, Szatmáron és Mármaroshuszton hosszú éjjelen át sápadt gyertyafénynél szürcsöltem fiatal lelkembe a szomorú talmudéneket és ez volt lelkem egyedüli tápláléka. És egyszer csak a napbúcsúztató alkonyok, az átvirrasztott éjszakák és a misztikus hajnalébredések átlendítettek a kabbalába és a héber költészetbe, ami a talmudiskolában tiltott gyümölcs volt.

Emiatt kellett otthagynom Husztot, az egyik jesivát. Azután Nyitrán a színházplakátok csábításától elkap rázva, öreg szobaasszonyom ruháiba öltözködve és tincseimet oldalhajnak fésülve, felsurrantam a színház karzatára és végignéztem az új világtól megmámorosodva — ha jól emlékszem — a Suhancot. Emiatt kellett otthagynom a másik jesivát. Végül Szatmáron, ahol állítólag eretnekségen kaptak rajta, egy hosszú üldözési kálvária után, melyben utcai kődobálásnak és revolvervásárlásnak is volt szerepe, egy tizenhétéves Uriel Acosta elkeseredettségével dacosan hátat fordítottam a gettónak és felesküdtem a vallás elleni irtóháború apostolának. Három évig tartott ez az «apostolkodás», miközben magánúton összevont vizsgákkal leérettségiztem és átlendültem a tincses talmudistából az úgynevezett «intellektuellek» közé. És ekkor jött az én Damaskusom. Láttam a zsidó intellektuellek lelki sivárságát, lelki koldusszegénységét, mert semmijük sincs, ami igazán az övék volna, semmijük, ami ne volna kölcsönzött vagy az igazi uraságoktól levetett. Láttam, hogy pusztul itt napról-napra az a szentséges energia, amely a zsidóságot évezredekken át kitéphetetlenül plántálta bele a jövőbe. Láttam, hogy hullnak életfánk virágai, gyümölcsei és nemcsak a rothadtak és férgesek. És ekkor mint nagy világosság világlott felém a tudat, hogy a felvilágosodottság nevében vakon hadat izenni a vallásnak, épp oly elfogultság, mint a vallás nevében vakon hadat izenni a felvilágosodottságnak. Az inkvizíció mindig inkvizíció, akár fekete, akár vörös. Itt nem hadizenet és inkvizíció kell, hanem oktatás és szeretet. És a görög-latin klasszikusokon finomodott szemmel kezdtem olvasni a prófétákat, az emberiségnek eme legelső szabadgondolkodóit, akiknek könyveiben már benne van a mai progresszív esz-

mék egész szótára. Megismerkedtem a hatalmas zsidó irodalommal, költéssel, felismertem a zsidó vallásban rejlő kultúrértékeket és örülni kezdtem a kincsnek, amelyet a meddőnek és elfecséreltnek vélt esztendőben szereztem. És két nagy feladat kezdett a lelkemben megváltásként derengeni: a felvilágosodottság szelíd eszközeivel közelebb hozni a gettók homályában sínylődő fajtestvéreimet a kultúrához és a felvilágosítás fegyverével megmenteni a zsidó intellektuellek számára a zsidó múltból mindazt, ami jövő, mindazt, ami kultúra, mindazt, ami igazán a mienk, mindazt, amit ma is büszkén a miénknek vallhatunk. Ez volt az én utam az Egyenlőségen, Babylon vizein, Héber költőkön át a Múlt és Jövőig.

Igen tisztelt Uram! Igaz gyönyörűséggel olvastam az Ön nyílt levelét és igyekeztem kérdéseire és megjegyzéseire, sine ira et studio, a tőlem telhető objektivitással felelni. Csak egy kifejezés az, amit az Ön írásában, kollegiális tanári nyelven szólva, meg kell rónom. Hogy ki mikép tesz jó vagy rossz szolgálatot a zsidóságnak, a magyarságnak, az emberiségnek, az igazán nehezen eldönthető kérdés. Az ellenzék szerint pl. Tisza és hívei teszik tönkre az országot, Tisza és hívei szerint pedig ezt a munkái az ellenzék és a radikálisok végzik el sikeresen. Azért oly nehéz dolog « kortárs »-nak lenni, mert semmiről nem lehet biztos ítéletünk. De jogunk legalább van az ítéléshez. De mi adott Önnek jogot arra, hogy leírja ezt a befejezést: «csinálhatnak jó üzletet»? Ez nem méltó Önhöz, aminthogy nem volna hozzám méltó, ha így fejezném be: «Szabó Dezső írhat, ha tetszik, jól megfizetett cikkeket.» Kultúrharcosok vagyunk és nem üzletikönyvrevizorok, tehát ön nem pillanthat bele a mi könyvelésünkbe s mi nem vagyunk kíváncsiak az ön honorá-

riumaira. Mi tudjuk, hogy ön azért ír cikkeket, meri van mondanivalója és mondanivalójáért már nem egy nagy áldozatot is hozott, önnek is tudnia kell és illik, hogy mi azért indítottuk meg a Múlt és Jövőt, mert van mondanivalónk és mondanivalónkért már sok-sok nagy áldozatot is hoztunk. Hogy nem mentünk hamarosan tönkre és nem fojtotta belénk egyre termékenyebben felbuggyanó mondanivalónkat egy közbejött csőd, az valóban a mi különös szerencsénk és — ma már szerénytelenség nélkül tehetjük hozzá — a magyar zsidóság szerencséje is.

A ZSIDÓ IFJÚSÁG NEVELÉSE

A «Remény»-nek, a magyar zsidó ifjúság új lapjának megjelenése hirtelen előtérbe tolta a zsidó ifjúság nevelésének problémáját, amely kétségtelenül a legfontosabb és legégetőbb kérdések egyike.

Hogy a múltak nagy mulasztásain okulva, a mai zsidó ifjúságot önmagához és zsidóságához hűnek kell nevelni, hogy a jövő generációt meg kell menteni a széthullástól és elmerüléstől, hogy a zsidóság pilléreit alá kell támasztani és meg kell erősíteni, nehogy az egész építmény összeomoljon, — abban nincsen ma eltérés a vélemények között. De annál tátongóbb a szakadék a mód, a hogyan tekintetében. Abban a rengeteg levélben, amely a «Remény» megindulását mindenfelől köszöntötte, amennyiben az ifjúság nevelésének programját érintette, alig van kettő, amelynek felfogása azonos volna. És épp ez mutatja a hiányt, hogy a kérdés még nem tisztázódott nálunk, hogy még nem alakult ki a problémáról sem egységes felfogás, sem határozott vonalak közt mozgó közvélemény.

Voltak — és érdekes: közöttük néhány vallástánár is —, akik kifogásolták az új lap kidomborított zsidó jellegét. Szerintük a modern nevelésben részeseülő ifjúság idegenkedni fog a kimondottan zsidó olvasmánytól és a «jobb szülők» nem fogadják be a gyermekszobába az olyan lapot, melynek zsidó zászló leng a homlokán. Eszerint kerülni kellene az ilyen

«nyílt zsidózást», mint «chanuka», «pörgetyű», meg-
 ütközést fog kelteni a «kaddis». mint cím, vagy —
 horrible dictu — «Solem Alechem», mint szerzői. Néze-
 tük szerint óvatosnak kell lenni és tekintetbe venni a
 mai ifjúság elkényeztetett gyomrát, amely a zsidóságot
 csak afféle finom Gerbaud-bonbonba bújtatott orvos-
 ság alakjában veheti be.

Mások meg, éppen ellenkezőleg, kifogásolták,
 hogy mi köze a zsidóságnak Nobelhez, vagy a jégvi-
 rágokhoz, amikor a Nobel-díj alapítója nem is volt
 zsidó és a jégvirágok nemcsak a zsinagógák és a gettó-
 házak ablakain szoktak kivirágzni? A novellában sem
 elég, ha az anyai szeretet van glorifikálva, vagy az
 elnyomottak szociális elégtételére izgat, hanem szólnia
 kell Beile-Rochelről és Chájem Noteről. És a költő is,
 mikor nagyanyjáról zeng, nem emelte ki kellőképpen,
 hogy a nagymamája zsidó vala. «Radikális zsidó»
 irányt kell követni és főleg zsidó politikai kérdéseket
 fejtegetni az ifjúság előtt. Vallásra, szépirodalomra és
 «kultúrmázra» nincs szükség.

Voltak, akik minden egyébnek a mellőzésével a
 zsidó vallási szertartások ismertetését követelték. A
 hitbuzgalmi életre való buzdítás és lelkesítés legyen a
 cél. Ismerje meg az ifjúság a «Tarjag micvot» a zsidó
 vallás 613 parancsolatát és eszerint éljen, — és jellemző,
 hogy azok között, akik ezt követelték, voltak, akik a
 Tarjagból jagot, a 613. szertartási parancsolatból 13-at
 sem teljesítenek. Mások meg viszont óva intenek ben-
 nünket, nehogy az ortodoxizmus, a «reakció» vizein
 evezzünk, nehogy visszaállítsuk a gettót és zsidó uni-
 formissá avassuk a kaftánt.

Az a bizonyos sétalovaglás a számmal és a szem-
 bejövő négy vándorral jut eszünkbe. Az irányok, a fel-
 fogások mindig eltérők voltak és valamennyinek eleget

tenni nem lehet. Aki tehát útra indul, annak mennie kell egyenesen a maga útján előre. A zsidó ifjúság nevelésének problémáját senki generaliter megoldani nem tudja. Az Úr a maga alakjára formálta az embert, és mindenki a maga felfogása szerint akarja nevelni az utódját. Az ortodox ortodoxnak, az atheista atheistanak, a szocialista szocialistának és a kapitalista kapitalistának. Ezzel a tényezővel mindig számolni kell és ami akár egy sajtóorgánumnak, akár egyéb közintézménynek a feladata, éppen az ellentétek kiegyenlítése, nivellálása, kiemelni mindegyik oldalról azt a becses részt, amely egyetemes értékével hozzáférhetővé tud válni mindenütt, keresni az összetevőkből egy eredőt, amelyen a különböző irányú vonalak összefuthatnak, kikeresni a közös tényezőt, amely iskolai kifejezéssel szólva, mindenütt benntaláltatik.

Ez a közös tényező pedig három rövid szóban foglalható össze: *nyilt zsidó embereket* kell nevelnünk.

Embereket kell nevelnünk, aiktól «semmi emberi távol nem áll». Nagy látókörű, széles műveltségű, egészséges testű és egészséges lelkű embereket, akik egyformán tudnak gyönyörködni a természet és a kultúra szépségeiben, egyformán tudnak örülni a technika és a lélek gyümölcseinek. Az ortodox szülők is kultúrembereket akarnak nevelni gyermekeikből, hogy «lépést tartsanak a korrallal». És érdekes, hogy a zsidó nemzeti nevelést sürgető cionisták is a néhány hét előtt Berlinben tartott konferencián szinte egyhangúlag megállapították, hogy «Nationale Erziehung ohne menschliche ist eng und unfruchtbar. Diese, die menschliche Erziehung der jüdischen Jugend ist bisher zu wenig berücksichtigt worden. Unsere nationale Erziehung war bisher allzusehr eine nationalistische. Es handelt sich darum, dass wir auf alle Interessen, auf alle

menschliche Bedürfnisse eines jungen Menschen eingehen. Ein guter Blau-Weiss Führer etwa hält es für seine Aufgabe, nicht bloss jüdische Parolen herauszugeben und jüdische Kenntnisse mitzuteilen, sondern sich mit allen Jugendinteressen, mit allen die Knabenseele bewegenden Fragen in der rechten Weise abzugeben ... so dass ihm sein menschliches und sein jüdisches Ideal zu einem verschmelzen: zur Vollendung des eigenen Wesens». Ezt mondotta Buber a konferencián, hol szintén belátták, hogy a mai ifjúságot egyoldalúvá nevelni nemcsak lehetetlen, de értéktelen is. *Zsidó* embereket kell nevelnünk, akikben a zsidóság egybeolvad az általános emberivel, akik az általános emberi értékek között felveszik a lelkükbe a zsidóság értékeit is és becézik ezeket, mert tudják, hogy ezek speciálisan az övéik és az őseiké; ezekből íródott az ő ötezeréves nemesi oklevelük, amely ki kell, hogy egyenesítse gerincüket, fel kell, hogy emelje a szemüket és a homlokukat. Zsidó embereket kell nevelnünk, akik ismerik múltjukat, történetüket, irodalmukat, ismerik népük örömeit és szenvedéseit, nótáit és keserveit és évezredekén át elnyomott sóvárgását a szép és fenséges után. Zsidó embereket kell nevelnünk, akiknek, ha kint a skipályán, vagy bent a hangversenyteremben megüti fülüket egy régi zsidó melódia, megrezzenjenek a szívük húrjai: «Ez a mi melódiánk!» Akik, ha a Kárpátok tövében sportolva, vagy Budapest utcáin sietve, megpillantanak egy rongyos- vagy selyemkaftános öreget, ne fordítsák el az arcukat, hanem nézzenek a szemébe szeretettel: «Ez az én testvérem». Akik, ha hősokeket idéznek fel lelkükben, ne csak Julius Caesarra és Napóleonra gondoljanak, hanem Józsuára. Dávid királyra és a makkabeusokra, mondván: «Ezek a mi hőseink». Akik, ha szépség után repes a szívük

és a költészet szárnyán akarnak magasba emelkedni, a világirodalom varázsforrásai között forduljanak a mi nagy prófétáinkhoz is és a mi Juda Halévinkhez és a mi Gabirolunkhoz és a mi Bialikunkhoz, átérezvén: «Ezek a mi poétáink». Akiknek a zsidó eszmék tanítása, a zsidó múlt históriája ne «kötelező tantárgy» legyen, hanem vér a véreből, hús a húsából. Akiknek a Szentföld nem geográfiai fogalom, a hébernyelv nem ókaldeus idioma, hanem népünknek bölcsője és gyökere, elmúlt és éledő történelmének forrása és színhelye.

És *nyílt* zsidó embereket kell nevelnünk. A zsidóságot nem kell takargatni, nem kell semmi és senki elől sem rejtegetni. A rosszakaratú, vagy együgyű rágalmozókat, akik az álhazafiság vészharangját akarják megkongatni, nem fogjuk tudni elnémítani semmivel. Minden asszimiláltság és önmegtagadás ellenére sarkon harap a zsidógyűlölet kígyója, amelynek éles méregfogait mi semmiféle mesterséges kígyóbűvöléssel kiszedni nem tudjuk. Ahol a zsidók a legbuzgóbban semmisítették meg zsidóságukat, Franciaországban ütötte fel a fejét a legdühösebben; amikor az asszimiláció és zsidó önmegtagadás Németországban a legtökéletesebb volt, lépett fel a tudományos antiszemitizmus, a német kultúrprogróm; és nálunk sem használt semmit, hogy az «izraeliták» ima helyett reggel, délben és este verték a mellüket: mi csak szegény mózesvallású hazafiak vagyunk. A zsidók hazafiassága nem szorul bizonyításra seholsem. Százvezreknek kiömlött vére kiáltja ezt a földből, de akiknek jólesik, bedugják a fülüket és süketeknek tetetik magukat. A zsidó hazafisága, polgári köteleességtudása épp oly természetes és magától értetődő emberi dolog, mint amilyen természetes és magától értetődő a konzekvencia, amelyet a zsidó faj-

hoz vagy valláshoz, vagy néphez (lényegben itt ugyanaz különböző okokból más-másképen kifejezve) való tartozandóságból le kell vonnai. Csak az áruoló teheti túl magát ezen akár itt, akár ott. Nyílt zsidó embereket kell nevelnünk. A zsidóságnak nincsenek titkai, nincsenek nemzetiségi aspirációi, csak föntartani akarja önmagát, mint minden élő lény a természetben, nem akar elmerülni és nem akar megsemmisülni, hanem élni akar és megtartani azt, ami az övé és egyenlőséget akar abban is, hogy a kultúra nagy és örök szobrán a zsidó nép is megörökíthesse a maga csillogó ércpikkelyeit.

Ez a cél és ennek eszközéül kell szegődnie a zsidóság minden nevelőintézményének és így a «Reményinek is. Emberi, zsidó és nyílt legyen. Szoktassa hozzá a fiatalságot korán, hogy az ő művelődésének elemei közé tartozik és elsősorban tartozik a zsidóság is, amelyet ismernie, tisztelnie és szeretnie kell. A szíve nyitva legyen minden iránt, ami emberi, de a szíve mélyén ott muzsikáljanak zsidó érzésének hárfái és ezt ne is titkolja, mert ez is emberi. A Nobel-díj és a Cross Country sport mellett olvasson a héber nyelv és a Szentföld életéről, a biblia és a zsidó költészet szépségeiről, a földrajzi ritkaságok és technikai vívmányok mellett termékenyítsék meg a fantáziáját a zsidó hagyomány és a zsidó legendák hősei, a repülőgép szárnyalása mellett szálljon a lelke a zsidó eszmék magas régióinak halhatatlan mártírjaihoz is. És ha eljön egy-egy ünnep, tanulja meg ennek jelentőségét és szívja magába a zsidó szokások örökszép poézisét. Lássa a zsidóságot szépségben és költészetben, és tudja, hogy hibái általános emberiek. Szokja meg, hogy a chanuka akár mint szó, akár mint ünnep van olyan szép, mint a karácsony: hogy a hébert épp úgy nem kell eldug-

dosni, mint klasszikus testvéreit, a latint vagy a görögöt, hogy a kaftános zsidó testvért épp úgy nem kell szégyelni, mint a ködmenes, subás parasztot, hogy Solem Aléchem épp olyan szerzői név, akár Frederi Mistral, és a «jiddis» épp olyan nyelvjárás, akár a plattdeutsch vagy provençal zsargon, hogy egy pajeszes galíciai zsidó épp úgy lehet művészi festmény tárgya, mint egy hosszúhajú spanyol vagy hollandus, és végül, hogy oktalanság, ha az úgynevezett «jó zsidó» zárt borítékban küldeti magának a zsidó lapot, mert nem akarja, hogy — a cselédje lássa.

Nyílt zsidó embereket kell nevelni, akiknek a zsidóság éppoly természetes, mint emberségük. Nem kell lármázni vele és felesleges zajt ütni, a zsidóság sohasem volt «ecclesia militans», de a leplezgetés gyávaság és elárulni alávalóság. Ezt kell az ifjúság szívébe vésni. És ez a feladat, tudjuk, jóval nehezebb a zsidóságnál, mint bárhol. Mert az egész élet ellene dolgozik. Ezer gát, ezer akadály, régi előítéletek és új rosszhiszeműségek sorakoznak ellene és a legnehezebb olyan hőssé lenni, aminőt a zsidóság állít fel ideálul: győzedelmeskedni saját vágyaink felett. Sok ambíciót, sok belső titkos várankozást kell feláldozni. Az öröklött kincsek áruba bocsátásával sok mindent lehet megszerezni. De kárpótol a belső megtisztulás és szabadság, az önmegbecsülés, az autoemancipáció szabad, nyílt érzése, a kötelességteljesítés felmagasztosító tudata és a jövődő derengő reménye.

A MAGYAR ZSIDÓ KÖLTÉSZETRŐL *

Akik előtt még most is kérdés, hogy van-e egy külön fejezetet kérő magyar zsidó költészetnek létjogosultsága — azoknak elébe tárhatjuk ma már a magyar zsidó poéták munkáinak egész sorát. Hadd igazolják önmagukat és szerzőiket. Minden, ami él és fejlődik, jogot tarthat az életre. Amint a természetben semmi sem fölösleges, amint ezerféle szín, illat és hang olvad a nagy mindenségben egységes harmóniává, az emberi lélek világának ezerféle színe, hangja és illata között sem lehet eldönteni, melyik értékesebb, melyik fontosabb, melyik mélyebb, melyik tónusosabb. Különösen nem a költészet szempontjából. Ki mondhatná, hogy a testvéri vagy faji szeretet, ahogy a prófétáknál látjuk, nem válthat ki ép oly poétikus hangulatokat a kiválasztott lélekből, mint a nemi szeretet? Ki vonná kétségbe, hogy a szent és sorvasztó vágyakozás egy távoli föld után, akár Libanon, akár a Montblanc vidéke az, nem lehet ép oly őszinte és költői, mint a sóvárgás egy leány után, akinek a nevét suttogva sóhajtja bele valaki az éjszakába? Vagy a lélek felemelkedése az áhítat szárnyain, hogy a legfelsőbbel, az istenséggel egyesüljön, amint azt Gabirolnál látjuk, nincs-e olyan magasztos, olyan poétikus, mint az epekedés akár a legtisztább földi egyesülés után?

* Előadás az Izr. Magyar Irodalmi Társulatnak 1910 decemberben estjén.

Az az idő, amikor az «általános emberi» jelszavas frázisát hangoztatva, gúny tárgyává tették az úgynevezett «hazafias» és az úgynevezett «istenes» énekeket — rég lejárt. Az emberi lélek differenciálódott és nem várnunk többé tőle egy egész életen át következetesen keresztülvitt általános emberi igazságokat. Sokkal mélyebben látunk is most belé, mint száz évvel ezelőtt. Mint a bűvár ereszkedünk alá nyitott szemekkel a lélek mélységeibe és látjuk a hullámokat, amint egymást kergetik, egymást hajszoják, egymást elnyelik. Habok jönnek, habok mennek, majd tiszták és a nap aranyában csillogók, majd szennyesek és iszaposak, mint a halálos mocsár vize. És a gyöngyöket nem mindig a csillogók dobják ki magukból. Az érzések finomabban rezegnek, mint az aether. Szeretet és gyűlölet, imádat és utálat, boldog életöröm és keserű undor, fekete gyász és ragyogó ujjongás, áhítatos ellágyulás és konok pogányság, mint finom aether-atomok reszketnek végig egy pillanat alatt lelkünk mélységeiben és akit a sors poétának szánt, annak a lelkéből majd ez, majd az az érzéshullám veti föl az igazgyöngyöt, amely mint költészet ragyog és tündököl.

Az «általános emberi» köre ma már nagyon kibővült. Minden érzés, amelyet a lélek felszínre dob, általános emberi. Gubózzuk ki az egyén és a viszonyok kuszált gombolyagából és meglátjuk, hogy az. Goethe még restelte volna, hogy vallásos verset írjon, ép úgy, ahogyan a nyomorgó Schiller nem mert volna a pénz után való vágyakozásról dalolni. Pedig mind a két érzés természetes és emberi. Mindenkinek van pillanata, amikor felhullámzik lelkéből a hit, vagy legalább is vallásos áhítattal hisz a hitetlenségében. Ez is hit és vallás, amint egy kabbalista mester tanítja. És minden embernek vannak testvérei, van szeretett röge, talaja a

közelben vagy távolban, a valóságban vagy a képzeletben — és ha szépet tud erről mondani, ki mosolyogna rajta, mert «hazafias» vagy «bibliás»? Hiszen az igazi költészet legtöbbször nem az intellektus terméke, hanem az érzése és minden érzés egyformán jogosult a poézisre.

Ki merné állítani, hogy Petőfi szeretete a magyar Alföld iránt, Jehuda Halévi sóvárgása Cion felé nem olyan őszinte, mint Goethe vágyódása a világ városa, Róma után? Vagy hogy Ady dalai a zsoltárok istenéről nem oly mély gyökernek, mint Schiller versei Zeusról és a többi görög istenekről?

Változnak az idők és változnak a viszonyok. Most ez okoz örömet, holnap amaz. Itt gyászba borít, ami ott ujjongással töltene el. És minden szívbe beleidegződnek múlt századokból, vagy évezredekben tradíciók, amelyek bizonyos húrok megütésére rezonálnak. Némelyeknél honfoglaló harcok büszkesége, némelyeknél véres martiromság fekete fájdalma. És minden lélek mélyén ujjonganak gyermekkori emlékek rajai. Némelyikben pillangókergetés bájos örömei, némelyikben dohos tanházak boldog, önfeledt talmudsírámái. Az élet minden viszonya és vonatkozása önthet belénk örömet és fájdalmat. Némelyikbe a hite, némelyikbe a hitetlensége, az egyikbe hazája, a másikba hazátlansága. Ezerféle sebtől vérezhetünk és akármi okozta a sebet, a vér, amely belőle folyik, mindig emberi.

Hogy milyen befolyással volt a vallás mindenütt a költészet és általában a művészet fejlődésére, ismeretes. De a zsidó vallás, minthogy ősi idők óta mélyebben nyúlt bele az életbe, az exilium óta pedig szociális elszigeteltség, nyomor és üldözés forrásává vált, a költészetnek is bővebb táplálékot nyújtott, mint minden más vallás. A zsidó költészet nem is vallási költé-

szét, hanem poézise egy népnek, amely dalokba sírta ezer bánatát és gyér örömeit. És ezért ennek a költészetnek intenzitása mindenütt a zsidók szociális helyzetétől is függ és ennek kedvező voltával fordított arányban áll. A szabad Olaszországban vagy Hollandiában a zsidók emancipációja óta alig termett zsidó költészet, a reakciós Németországban fejlődőfélben van és a legerősebb természetesen a sötét Oroszországban.

Ha ebből a nézőpontból akarjuk a magyar zsidó költészetet megítélni és beleilleszteni az általános zsidó költészet kereteibe — elsősorban meg kell állapítanunk, hogy ugyanazok a motívumok, amelyek mindéütt megszólaltatták a zsidó poézist, jutnak érvényre itt is, csakhogy kissé tompítottan, gyöngítve, ami szintén a mi viszonyainkban leli magyarázatát.

Aminthogy Magyarország általános folytonos átmenetben van a Balkánból a Nyugat felé, a magyar zsidóság állandó átalakulásban van a zsargon ghettojából az európai műveltség felé. Ez a folytonos átmeneti állapot tompítja a magyar zsidó költészetet bizonyos határozatlanságra. Ezen a földön, ahol több zsidó vér folyt a magyar haza védelmében, mint a zsidógyűlölet gyilkos bárdja alatt, nem zenghették a zsidó poéták a harag vulkánikus énekeit, mint az orosz zsidó mézszárlásokat látó Bialik tette. Ebben az országban, ahol az asszimiláció szinte virtuskodássá, dzsentri-majmolássá fajult, nem ujjonghattak Cion feltámadásának dalai, mint a krimi Csernichovskynál. Sőt ez az átmeneti zsidóság nem mélyedhetett el eléggé a biblia poézisébe sem. A ghettóban a biblia nem poézis, hanem szent valóság és amikor az átmeneti zsidó fölér a csúcra, azt veszi észre, hogy a biblia a poézisével együtt lent maradt a völgyben.

Nem panaszkodhatunk ugyan, hogy poétáink nem

dolgoznak fel elég bibliai tárgyakat. Ellenkezőleg. De ezekben a versekben a bibliai szöveg csak téma, ahogy témája volt Michel-Angelónak Mózes, akiből görög félistent faragott. De nem megy át a biblia a vérbe, ahogy azt Gordonnál, Frugnál, vagy akár Klopstocknál vagy a magyar protestáns költőknél látjuk. A biblia itt nem része az életnek, amelybe szent hangulatokat önt, hanem artisztikus tárgy és azért a bibliai tárgyú magyar zsidó költészetben inkább a könyv hatása érzik, mint az életé.

Mindenütt, ahol valamely kultúra lázasan fejlődő átmeneti állapotban leledzik, erősen érvényesülnek a könyvhatások. És azért nem kell ezt restelnünk. Nekünk nem lehet nagy tömegek érzéseit megszólaltató Morris Rosenfeldünk, aminthogy például a magyar irodalomnak nem lehetett még a nagy élettől megihletett Shakespeareje. A magyar zsidó költészetben, mint a magyar irodalomban általában sokat, szinte túlsókat virágozott a fordítás, az utánaköltés. Mert a zsidó élet itt kevés ihletet adott. A zsidó poétákat is «Nyugat eszmelángja» hevíti és csak olykor zendültek fel halk, öntudatlan strófák, amelyek arra a zsoltárra emlékeztetnek, hogy «száradjon el a jobbom, ha elfeledlek, Jeruzsálem».

A magyar zsidó költészetnek nincsenek cionidái. Pedig a cion-motívumok azok, amelyekből a zsidó költészet mindenütt a legtöbbet és a legszebben merített. Itt-ott felcsillan ugyan bizonyos esztétikai rajongás, a Kelet után, de ez nem Gion, ahonnan a Tan származott, hanem a pálmák és olajfák hazája. A vágyakozást Cion után csak koldusok álmaként festi egy-egy poétánk. De azért nem mondhatjuk, hogy költészetünkben nem nyilvánkozik meg elég érzés az egyetemes zsidó szenvedés, a kétezeréves zsidó tragédia iránt. A távolban

omló testvéri vér és könny hírére könny tolul a magyar zsidó poéta szemébe is. A kis gödölye sorsa, akit tép a farkas, a fekete vad, szomorú nótára pendíti a magyar zsidó poéta szívének húrjait is. A kiüldözött zsidó hánvkódása a háborgó tengeren, viharos dalt fakaszt a magyar zsidó poéta ajakán is. És kigyúl a nagy testvéri szeretet lángja, amely annál bensőbb összetartásra ösztönzi a család tagjait, minél nagyobb veszély fenyegeti az oltalmazó fészket. És fellobban a férfias büszkeség, a dac tüze, amely az egész világgal szembeszállva harsogja: Hitemet akarjátok? Nem, nem adom!

De nem kellett éppen a magyar zsidó poétának távoli üldözések jajkiáltásait hallania, hogy lelke mélyén felébredjen a szunnyadó zsidó fájdalom. Kiss Józsefnek nemcsak odesszai vérengzések hírére jajdult fel zsidó lelke. Volt idő, amikor a dicsőség, amelyet a magyar költészetnek szerzett, itt sem volt elég védelem az ár ellen. Amikor itt is arról kellett dalolnia fia bölcsője mellett, hogy majd felnő és megátkozza örökségét.

És az idő kereke forog és ami egyszer volt, újra eljő, vagy legalább is eljöhet. «Zsidónak lenni, hej, még mindig átok» énekli Peterdi Andor is. És a lélekemelő vígasz csak az, hogy «mi vagyunk az üszök, a zsarátnok». A sebek felfakasztják a zsidó önérzetet és büszkén valljuk magunkat zsidóknak. És előbb-utóbb valamennyien reájövünk, hogy zsidók vagyunk. F fiatal korunkban még énekeljük a Marseillaiset, de mire megöregszünk, tartja a közmondás, valamennyien öreg zsidók leszünk. Akár itt, akár ott. És a poéta érzi meg ezt legelőbb. Az öreg doktor, vagy az öreg nagyságos, vagy az öreg méltóságos, mire megöregszik, észreveszi, hogy egyszerűen öreg zsidó, akár Odesszában, akár Pesten, akár Parisban. A forró ifjú álmok Nyugat eszmelángjáról, igazi benső emancipációról, fenkölt hu-

manizmusról, egyenlőségről és testvériségről, szétfőszlanak, mint a színes buborékok és a dermesztő hideg téli napokban olyan jól esik az öreg zsidó szívnek egy régi péntekesti gyertyafény melege, egy megkapó gyermekkori emlék melegítő parazsa. És olyan jól esik egy régi zsolttárt halkán elmormolni, mielőtt lefekszünk a fagyos göröngyre.

Ezek a motívumok, amelyek a magyar zsidó költészetben az általános zsidó költészettel közösek, természetesen ezerféle variációban juthatnak érvényre, ahogy ezerféle variációja lehet minden emberi érzésnek. Ha ketten egyet érznek, az érzés nem ugyanaz. Legalább nem mindig az. És ez ád a költészetnek mindig új meg új varázst. Hetvenféleképpen lehet, a talmud szerint, a biblia egy-egy versét magyarázni. De hétszázféleképpen is dolgoztak már fel egy-egy bibliai témát és még mindig lehet róla újat mondani. A gyermekkor távoli kódéből átszűrődő emlék ezerféle szíri* ben csilloghat a szemeink előtt. Aminthogy általában változnak a színek, ahogy változik az üveg, amelyen keresztül a távolba nézünk.

A magyar zsidó költészet üvege sohasem volt vörös és általában nem mutat rikító színeket. Megtört, halvány sugarakat gyűjt, amelyek nem lángolnak, nem perzselnek, de azért melegítenek.

A ZSIDÓKÉRDÉS MAGYARORSZÁGON

F E L E L E T A « H U S Z A D I K
S Z Á Z A D . K Ö R K É R D É S É R E *

A zsidókérdés oly régi és örök, mint maga a zsidóság. Mint ősi nomád nép a kelet pogányai között új Istent és erkölcsöt hirdetve, mint prof étás nemzet a kis Palesztinában a viláгурalomért versengő nagy birodalmak között ütközőül állva, mint a diaszpórában ezerfelé szétszóródott és évezredes kultúrájával sehoh el-tűnni nem tudó törzs, faj vagy nyáj, mindenütt magával hordta a zsidókérdés gyökereit, amelyek ott ereszkedtek a földbe, ahol éppen letelepedett. És ezek a gyökérszálak valahogy a titokzatos mélységben összefutottak és összefonódtak. A zsidókérdés lényege és benseje ma is egyetemes. Mert amíg bárhol a világon van zsidókérdés, addig egyetlen ország zsidósága sem vonhatja ki magát alóla. Ha sokan túlzott óvatosságból ki is kürtölik, hogy például «mi közünk az orosz zsidókhoz?» — önmagukban és önmaguk között, őszinte per-

* A «Huszadik Század» szerkesztősége ankétet rendezett a zsidókérdésről és a probléma egész komplexumának (vallás, faj, nemzetiség stb.) érintése mellett a következő körkérdésekre kért feleletet. 1. Van-e Magyarországon zsidókérdés? 2. Mi ennek lényege és mik az okai? 3. Milyen intézkedések volnának szükségesek a magyarországi zsidókérdés megoldására? Az ezekre a kérdésekre felelő alábbi cikk egyidejűleg jelent meg a «Huszadik Század» és a «Múlt és Jövő» 1917 augusztusi számában.

ceikben mégis csak megrezdül a lelkük a zsidó szóra, akár Litvániában, akár Marokkóban bántják őket.

Mi hát a zsidóság? Nemzet, nemzetiség, faj vagy vallás? Mindegy. A név úgy sem teszi. Akik csak-zsidó-vallásról beszélnek, tudják, hogy a zsidó vallás át van szöve nemzeti elemekkel, nemzeti reményekkel. Viszont a cionizmus, mely nyíltan zsidó nemzeti érzésről beszél, tudja, hogy a «nemzeti» definíciója itt egységes nyelv és föld hiányában szinte imaginárius valami, mely a múltból, a közös történelemből, a közös tradíciókból, hogy úgy mondjam, a levegőből táplálkozik. Bizonyos azonban, hogy a zsidóság semmiképp sem rejt magában úgynevezett nemzetiségi veszedelmet. Legkevésbé pedig nálunk Magyarországon, ahol a zsidóság annyira belegyökeredzett a magyar életbe, hogy még a nemzetiségi vidékeken is mint a magyarság pionírja és őrszeme jelenik meg. És ha a «vallás-zsidó» imáiban Palesztináról emlékezik és ha a «nemzeti-zsidó» egy palesztinai zsidó kultúrcentrumért küzd, semmiképp sem lehet szó zsidó irredentizmusról, amely esetleg Magyarországot elárulhatná — Palesztinának.

A zsidók szerint épp ezért nem is volna a nemzetiség szempontjából zsidókérdés. És magam is még a háború előtt a Huszadik Század és Múlt és Jövő között folyt vitában kifejtettem, hogy ma tulajdonképpen csakis zsidó szempontból van zsidó-kérdés. Ágoston Péter szavával: csak zsidó zsidókérdés van igazán.

Miben látom ennek a kérdésnek lényegét? Beszélhetünk erről is nyíltan és őszintén. Ha a zsidóság úgy tudna beolvadni a népek közé, mint például a magyarságba a kunok és besenyők, nem volna többé zsidókérdés a világon, se külső, se belső. De a zsidóság mindennütt és minden korban védekezett a megsemmisülés ellen, a gazdanépek pedig éppen az elnyomással segítet-

ték elő ezt a védekezést. És ezen a tényen keveset változtatott az emancipáció, amely tulajdonképpen sehol sincs teljesen végrehajtva, ellenben mindenütt ellenállást és reakciót idézett elő. Még csak nemrég, e század elején mondotta Herzl, hogy a «zsidóság nemzet, amelyet a közös ellenség tart össze». Ez az ellenség vagy ellenszenv olykor-olykor szunnyad, de azután újra meg újra felébred és folytatja történetkovácsoló munkáját, amelyben a zsidóság részéről segíti az úgynevezett «atavizmus», helyesen az az egészséges zsidó faji ösztön, amely az egész diaszpórán keresztül gyűjti az erőket a maga értékeinek, léte kincseinek fenntartására.

És itt természetesen egyáltalában nem a vallás szabad gyakorlásáról van szó, ahogy azt némelyek opportunizusból elhitetni szeretnék. A vallások ellenzői és közömbösei, akik egy negyed lépést sem tennének a dicsőített monoteizmus egyeduralomra juttatásáért, ateista zsidók, akiknek teljesen mindegy, akár egy Isten, akár három Isten és esztéta zsidók, akik legjobban szeretnék valahogy a régi hellén világ politeizmusának poézisét feltámasztani, — a szívük mélyén rejtenek egy halkán hárfázó érzést, mely zsidó rezdülésekre rezonál és nem hallgat el akkor sem, ha a renegát észkülső vagy belső okokból széttépte az utolsó kapcsot is, amely urát a zsidósághoz fűzi.

De a zsidóságnak ez a faji érzése vagy tudata, amelyet becsületesen bevallhatunk, nem gátolja nála annak a nemzeti érzésnek vagy tudatnak kifejlődését, amely a gazdanépek nemzeti tartalmából táplálkozik. Épp a «Huszadik Század» munkatársa, a szociológus Oppenheimer volt az, aki megvonta a határokat Stammesbewusstsein és Nationalbewusstsein között és reávilágított a kettőnek összeférhetőségére, nem mell-

verdeső demonstrációul, hanem mély pszichológiai szempontból. És ez a Stammesbewusstsein, sőt a Nationalbewusstsein is. érintetlen maradhat, még az internacionális érzés vagy ideál mellett is. Eduard Bernstein, az internacionalizmus nagy harcosa, leírja a «Der Jude» egyik számában, hogy milyen meglepetést keltett a keresztény barátai között, amikor egyszerre így szólt: «wir Juden». Pedig a legtermészetesebb alapérzésnek megnyilvánulása volt, amely fölött a nagy internacionálé vágya és akarása uralkodik, mint ki-küzdendő cél az egész emberiség javára.

De ha olyan természetesnek találjuk a zsidó faj ösztönös törekvését, hogy önmagát fenntartsa, ha a magunk részéről üdvösnek tartjuk azokat az eszközöket, amelyeket a zsidó faj a létért való küzdelmében tudatosan vagy tudatlanul alkalmaz, el kell készülnünk arra, hogy esetleg a nem zsidó fajok a maguk érvényesülése érdekében a zsidó faj visszaszorítására töreksszenek. Bele kell törődnünk abba, hogy míg a fajok és gazdasági érdekek harca tart, mindig lesz antiszemitizmus a világon és a nem zsidók nem fognak mind velünk egyetérteni abban, hogy csak zsidó zsidókérdés van, hanem sokan vallani fogják, hogy igenis van nem zsidó zsidókérdés is. És ha mi a zsidó zsidókérdés lényegét a zsidóság fenmaradásának problémájában látjuk, esetleg a nem zsidók a nem zsidó zsidókérdés lényegét és megoldását a zsidóság érvényesülésének «szabályozásában» keresik. Ez persze az általános emberi jogokba ütközik. De lehet-e még általános emberi jogokról beszélni, amikor népek irtóháborút viselnek egymás ellen, amikor ma pl. a németeket jobban gyűlölik talán a zsidónál is? A németekkel azonban ki fognak békülni, mert negyvenkettesek, bűvhajók és Zeppelinek ellensúlyozzák az ellenszenvet és

tiszteletté tompítják a gyűlöletet. A zsidóság mögött ellenben nincsenek sem ágyúk, sem torpedók, sőt gyakran még a szellemi fegyvertartástól is eltiltották. Ellene pedig a legmérgezőbb nyilatkozat röpítik, sokszor, sajnos, a szellem leghatalmasabb arzenáljából is. Amikor Wagnerek, Mommsenek, Bismarckok zsidógyűlöletet hirdetnek, nem lehet az antiszemitizmust hetykén a Lipótmezőre vagy Illavára küldeni, hanem számolni kell vele, mint tényezővel, mint állásponttal, amely ellen való védekezésben nagyon is meg kell válogatnunk a fegyvereket. Hiába verdessük a mellünket, hogy mi csak izraelita vallású magyarok, németek, törökök, bolgárok stb. vagyunk, hiába akarunk a hazafiságban hiperhazafiak lenni, sőt az utolsó lépést is hiába teszik meg némelyek. Zsidóknak tekintik a vallás-cseréig asszimilálódott zsidókat is, akik aztán ott, ahol sokan vannak, külön kikeresztelkedett zsidó hitközséget alkotnak a társadalomban. (Némely helyen el is járnak a nagyünnepeken a zsinagógába, némelyek azonban beállnak az antiszemitizmus demagógjai közé és tolvajmódra ők is tolvajt kiáltanak, hogy reájuk ne ismerjenek.) Mikor Oroszországban a zsidó diákság között elharapódzott a kikeresztelkedés divatja, a kormány a zsidókra vonatkozó kivételes törvényeket utólag a renegátokra is kiterjesztette. Nálunk nincsenek kivételes törvények, de itt is lezsidózzák még a kikeresztelkedett zsidókat is. Nemcsak a zsidó faj nem tud és nem akar a megsemmisülésig asszimilálódni, hanem bensőleg a nem zsidó fajok sem kívánják a zsidóság asszimilálását.

Lehet-e hát a zsidókérdést Magyarországon megoldani? Amint láttuk, akár a zsidó zsidókérdés, akár a nem zsidó zsidókérdés egyaránt egyetemes és nincs földhöz kötve. A lelkek mélyében gyökeredzik és ha

akár a zsidók, akár a nem zsidók társadalmi viszonyai, intézményei, tulajdonságai, szokásai megváltoznának, a zsidókérdés továbbra is fennmaradna vagy feltámadna új változatban. A forradalmi Franciaországban, ahol a zsidók szinte harakirihoz hasonló asszimilációt hajtottak végre önmagukon, oly erős antiszemitizmus támadt fel (Dreyfus-pör stb.), hogy Oroszországot is megszegényíti. Társadalmi vagy törvényhozási reform nem segít. Emancipáció és asszimiláció egyaránt csődöt mondott. Aminthogy hiábavaló volt minden kivételes törvény is évszázadokon át. De még a privilégiumos törvények sem használnának. Ha például, némely hitsorsos utópiája szerint, a törvényhozás olyan bűncselekménynek minősítené az antiszemitizmust, mint a felségsértést vagy köztársasági propagandát, épp oly rossz szolgálatot tenne a zsidóságnak, mint azok a zsidók, akik, mihelyt a zsidóságot bíráló szó hangzik el valahol, mindjárt akasztófa után kiáltanak és éktelen lármájukkal minden elhaló gyöngye hangnak szenvedélytkeverő ezerszeres visszhangot adnak.

Külső beavatkozás csak elmérgesítené a viszonyokat. Javulást csak belső változásoktól lehet remélni. Ha majd valamikor megszűnnek azok az okok, amelyek ezt a förtelmes világháborút előidézték, ha megszűnik a nemzetek, fajok és gazdasági érdekek harca és az ember arra a magaslatra tud majd emelkedni, amelyet a zsidó próféták és a keresztények számára a zsidó Krisztus állított fel ideálul, meg fog szűnni a zsidókérdés is, mert csak egy kérdés lesz, — az ember kérdése. De ez még csak a távoli jövő zenéje, amelyet egyelőre elnémít az egymásba karmoló emberiség rút macskazenéje.

Egy feltétlen tanulságot azonban hozott a háború:

hogy az emberiség harmóniáját nem lehet természetellenes hangszereléssel és erőszakos hangelfojtással biztosítani, hanem inkább a természetes fejlődés lefolytatásával, amelyben mindenkinek alkalmat kell adni, hogy a saját életét élje és «a saját fazonja szerint üdvözüljön.» A nagy és szabad akaratok aztán hatalmas világakarattá egyesülhetnek. A világháborúból kibontakozó világdemokrácia nagy álma ez, amelyből nem lehet a zsidóságot sem kizárni. A zsidóságnak is emberi joga, hogy résztvegyen abban az orcheszterben, mely majd a jövő szabad ember szimfóniáit zengi.

Addig pedig enyhíteni lehet a nem zsidó zsidókérdést és nemesíteni a zsidó zsidókérdést — a zsidó érzés mélyítésével.

Az eszközökre, amelyek ezt elősegítik, nem terjeszkedhetem itt ki. Erkölcs, vallás, cionizmus, tradicionalizmus, kultúra, világszemlélet stb. — a zsidóság legbensőbb nagy kérdései ezek, amelyekben lehetnek a vélemények eltérők, sőt homlokegyenest ellentétesek. De bizonyos, hogy bármiképpen értjük el a célt, a zsidóságnak és a magyarságnak egyformán hasznos, ha mindenütt a felemás zsidó ellenszenves félszégeit és elhelyezkedési feszültségeit, a sárgafoltot kívül vagy belül hordozó gettó-zsidó lemosolygott görnyedéseit egyenesgerincű, nyílt homlokú, tiszta tekintetű, tehát emberileg értékesebb elem váltja fel, amelynek nem kell a külső tisztelet után pénzhajszolással és fényűzésfitogtatással kapaszkodni, hanem megtalálja saját értékeinek tiszteletét önmagában, és saját sok évezredes kultúrájának ápolásával a magyar nemzeti kultúrának is új értékeket ad.

Mélyíteni kell a zsidókban a faji öntudatot, ami többet ér minden emancipációnál, mert «külső szabadság és belső szolgaság» helyett igaz belső felszaba-

dulást, önbecsülést, méltóságot és szilárd etikai talajt ad. Emelkedett lelket és minden kihívástól visszariadó előkelő tartózkodást vonna ez maga után, amiből aztán becsülés és tisztelet fakadna. Mélyíteni kell a zsidókban a zsidó érzést, amivel együtt jár a zsidó felelősség-érzés, az a tudat, hogy minden cselekedete az egész faj rovására Íródik és hiába mondjuk aztán: ez emberi bűn, a köztudat zsidó bűnnek bélyegzi. Ápolni kell a zsidók között, de természetesen a nem zsidók között is, azt az idealizmust, amelyet a sokezeréves zsidó biblia adott eszményképül, amelyben benne van minden demokratikus haladás magva és minden szociális és minden «szabadkőmívesi» emberi ideál.

NYÍLT VÁLASZ A MÚLT ÉS JÖVŐ VISSZAKÜLDŐJÉNEK

Igen tisztelt Uram!

Engedje meg, hogy egyszerűen így szólítom, minthogy más titulását nem ismerem. Nem tudom, vajjon nem kapott-e a kurzus alatt kormánytanácsosi vagy kormányfőtanácsosi címet is nagy birtokának méltó díszéül és így joggal a Nagyságos, esetleg Méltóságos Uram megszólítás illetné. Én — engedje meg — ezúttal mint zsidó a zsidóhoz szólok önhöz azon az ötezer éves demokratikus alapon, amely szerint mindnyájan a kanaánországi Ábrahám, Izsák és Jákob gyermekei vagyunk. Ezeknek a tiszteletreméltó patriarcháknak is volt rengeteg jószáguk, sok tevéjük, ökrük, szamaruk, bárányuk és mégis folyton az volt a gondjuk, hogy mi lesz az ő ivadékaikkal. És addig ostromolták az eget, míg legfelsőbb ígéretet nem kaptak, hogy örök frigy léssen magzataik és az Úr Isten között. A patriarcha nábobok rengeteg jószágát sajnos, kevesen örököltük. De kaptuk helyette az örökös gondot: *mi lesz a zsidósággal?* Nem bomlik-e fel a sok ezer éves frigy? Nem hull-e szét az a sok drága kincs, melyet nemzedékről nemzedékre adott Izrael szelleme?

Ez a gond gyötör ma is néhányunkat, akik az ősi frigy megerősítését tűztük ki életünk szent céljául...

Ön szíves volt visszaküldeni a Múlt és Jövőt azzal a megjegyzéssel, hogy Ön nem akar Palesztinába

menni és ön nem kíváncsi arra a kisázsiai országra, amellyel mi annyit foglalkozunk. Nem ön az első, aki a Múlt és Jövőt visszaküldi. Az okok természetesen különbözők. Voltak, akik azzal indokolták, hogy mi «fanatikusok» vagyunk, mert küzdünk a renegátság ellen, holott nekik nagyon derék kikeresztelkedett rokonaik, meg barátaik vannak. Egy hitközségi elnöktől visszakaptuk a lapot, mert azt írtuk, hogy talán mégsem egészen ildomos dolog, hogy a zsidóság élén álljanak olyanok, akik a zsidósághoz való ragaszkodásukat úgy dokumentálták, hogy saját gyermekeiket maguk kereszteltették meg. «Ez a gyermekek érdekében történt — érvelt — és a gyermekekről való gyengéd gondoskodás igazi zsidó vonás, azonkívül jótékonykodik is és fő a zsidó szív, stb.» És ha már a zsidó szívnél tartunk, voltak, akik azon sértődtek meg, hogy emberséget, diszkréciót, humanizmust követeltünk a jótékonyágban a hangos és megszegyenítő nyilvános tamtarraram helyett és annak a szerény nézetünknek adtunk kifejezést, hogy a zsidó közéletet általában bensőségesebbé kell tenni, különben az egész zsidóság üres parádévá süllyed. És ha már parádénál tartunk, néhány előfizetőjébe került a Múlt és Jövőnek az a véleménynyilvánítása is, hogy talán mégsem illik teljes hitközségi parádéval, sőt rabbinikus asszisztenciával fogadni a templomban egy kikeresztelkedett zsidó minisztert, még ha «zsidóbarát» is, mert elvégre az Úr Isten előtt, «in excelsis» a magasságban talán még sincs olyan nagy jelentősége az emberi excellenciás magasságos címnek, még ha nincs is rajta a renegátság bélyege. Volt, aki visszaküldte a Múlt és Jövő első számát, mert állítólag «orthodox» irányú és sok lengyel zsidó pajeszes ábrázatot mutatott be, (ha jól emlékszem, egy Rembrandt nevű festőtől). És voltak, akik visszaküldték a lapot,

mert állítólag «neológos meztelen képeket» közöl. Volt, aki visszaküldte, mert úgy találta, hogy a Múlt és Jövő «cionista» és volt, aki visszaküldte, — oh, halljad Izrael! — mert «a Múlt és Jövő nem csinál cionista propagandát!»

Az ön lemondó levele tehát, amint látni méltóztatik, nem ért bennünket teljesen edzetlen állapotban, meglepetésszerűen. Ez a sorsa minden nyilvános tevékenységnek: ki van téve a legszélesebb kritikának, amelyhez mindenkinek joga van. «Mindenkinek joga van a kritikához», ezt mindenki tudja. Csak ott kezdődik a baj, hogy azt már viszont nem mindenki tudja, hogy a *másik* is bennfoglaltatik ebben a *mindenkiben* és hogy a *másiknak* is megvan a kritikai joga és tán egy sajtóorgánumnak is joga van nem mindenben egy véleményen lenni a nyájias olvasóval. Sőt, ha az életben mégis némileg az udvariasság követelménye a másíknak a meghallgatása, ami esetleg kölcsönös eszmecsere útján meggyőzéshez is vezethet, a sajtóorgánummal szemben a meg nem hallgatás elve sokkal *takarékosabbnak, olcsóbbnak* bizonyul...

Az ön argumentációja azonban, úgy véljük, az összes eddigek között a *legigazságtalanabb*. És ez az, ami arra késztet, hogy ne elégedjünk meg az ön címszalagjának egyszerű kicserélésével, hanem megvilágítsuk az ön indokolásának gyökerében helytelen mi-voltát.

Ön nem akar Palesztinába menni! De *ki buzdította önt arra*, hogy itthagya birtokát, gyárát, címét, kényelmét, pozícióját, a szolgabíró meleg feketekávéját és hideg vállveregetését és Palesztinába menjen? Ha az *északafrikai* zsidók életéről, társadalmi helyzetéről és kultúrájáról olvas a Múlt és Jövőben, ki mondja önnek, hogy vándoroljon ki Észak-Afrika pál-

más oázisai közé és k. neje önagysága vagy öméltósága váltsa fel a legfrissebb párisi divatot a legősibb afrikai Szahara-kreációval? Ha az *amerikai* zsidó színházakról, *Paris* vagy *Berlin* zsidó művészeiről, *London* vagy *Kisenev* zsidó tudósairól írunk, ki mondja önnek, hogy váltson útlevelet Amerikába, expressz-jegyet Parisba, Berlinbe, Londonba vagy Kisenevbe? Sőt azok számára, akik saját szemükkel győződhetnek meg mindenről, talán nem is kell írunk. Inkább azokhoz szólunk, akik csak távoli írások útján vehetnek tudomást mindarról, amit zsidó testvéreink keleten és nyugaton, északon és délen cselekszenek, szenvednek, alkotnak! Hogy *mi közünk hozzá?* — kérdi ön. Hogy *mi közünk* a kisenevi zsidókhoz vagy az afrikai zsidókhoz? Sajnos, hogy ezt a kérdést is fel lehet vetni. «Hogy *mi közünk* az amerikai zsidókhoz» — arra megadják a feleletet azoknak a dollároknak százezrei és milliói, amelyek a tengeren túlról jöttek a háborúban tönkretett országok zsidóságának segítségére. Ez mégis csak kézzelfogható argumentum. Sőt még a francia zsidókkal is lehet némi közösséget vállalni, ők csinálták az «*Alliance Israelite Universelle*»-t, melynek meg nem kontreminált régi, jó frankjaiból évtizedeken át szintén csurrant-cseppent szépen a mi szegény hazánkba is. De az afrikai vagy kisenevi zsidók! Mit várhatunk tőlük? Sőt még pénzünkbe is kerülhetnek talán. Mi hazafiak vagyunk és semmiféle közösséget más országok zsidóságával nem tartunk. Igaz, hogy a francia zsidók is talán jó hazafiak és ők csinálták a fentnevezett Alliancet, és nem restelltek hozzátenni, hogy *Israelite Universelle*, azaz *egyetemes* zsidó, amelynek mindegy, akár párisi, akár marokkói, akár damaskúsi, akár kisenevi. Oh, ezek a francia zsidók ötven év óta árulják így a hazát és egyetemes zsidóságot hir-

dettek, akárcsak a megátalkodott cionisták. Igen, de ők ezt nem «nemzeti», hanem vallási alapon tették, mert hát tagadhatatlan, hogy egyesíti a zsidóságot az egész világon a közös «smá *jiszroeh*, a közös *zjiszgádáh* és ha a katolikusok péterfilléreket küldenek az egész világból Rómába, miért ne lehetne a zsidóknak «Méir-bál-nész»-filléreket küldeni Jeruzsálembé? Nos, már helyben is vagyunk: Palesztinában. Csak menjünk egy lépéssel tovább. Ha ugyanennél az egyetememes zsidó érzésnél fogva, veszendő, jótékony fillérek helyett alkalmat akarnak teremteni a jeruzsálemi vagy hebroni zsidóknak, hogy koldulás helyett *produktív* munkájuk után élhessenek és teret nyújtanak a Kise-nevből, Ukrajnából, Jemenből vagy bárhonnan kiüldözött vagy kivándorlásra kényszerült zsidóknak, hogy iparral vagy földmunkával kereshessék meg kenyerüket szentföldi telepeken, — lehet ez ellen bármilyen hazafias szempontból kifogás? Ez a *humanisztikus* oldala a dolognak. De menjünk még tovább egy lépéssel. A nemzetközi konstelláció folytán úgy alakult a helyzet, hogy a Népszövetség mandátumot adott Angliának, hogy a Szentföldön, a Biblia ősi hazájában nemzeti otthont létesítsen a Biblia népe számára, még pedig azzal a kifejezetten hangoztatott elvvel, hogy ez a palesztinai nemzeti otthon a *zsidóság helyzetét sehol a világon nem befolyásolhatja, vagyis a Népszövetség és Nagybritannia egyenesen szerződésileg biztosítja önt, hogy esze ágába sincs önt Palesztinába kicsábítani*. Ellenben azoknak, akik künn vannak, biztosítja a héber nyelv jogát, a zsidó kultúra fejlődésének lehetőségét, a zsidó autonómiát, héber egyetem felállításának alkalmát, persze «*numerus clausus*» nélkül. Anglia katonai védelmet ad a fejlődő Palesztinának, ahol az ötezeréves zsidó kultúra hihetetlen virágzásnak indult.

Lehet-e oka zsidónak bárhol a világon, hogy ezt a fejlődést és felvirágzást rossz szemmel nézze?

De ön nem is nézi rossz szemmel. *Csak egyszerűen nem nézi.* Illetve nem érdekli ez a «kisázsiai ország» akkor sem, ha a zsidó szorgalom csodálatos önfeláldozó munkával Európát varázsol elő ebből az Ázsiából. Ámde akkor méltóztassék visszaküldeni a könyvkereskedőnek kis fia *hittankönyvét*, mert abban bizony elejétől végig Palesztináról van szó. Palesztinai patriarchákról, palesztinai honfoglalásról, palesztinai törvényekről, miket ön úgysem tart meg, és palesztinai prófétákról, akik Cion tanairól és Jeruzsálem ígéiről jövendöltek. Becsületszavamra kijelentem, hogy a kis fia *Bibliája* többet foglalkozik Palesztinával, mint a Múlt és Jövő. Tehát vissza vele! És méltóztassék visszaküldeni a könyvesboltba k. neje önegységének ima könyvét, mert abban is bizony minden oldalon fohászok vannak a Szentföld romjainak felépítéséről. Mért ezt az imakönyvet, mi türes-tagadás, bizonyos babyloniai «cionisták» szerkesztették, akik szintén a szent Jeruzsálem felépítéséről ábrándoztak pár ezer évvel ezelőtt. És fel is építették. Ott van a minden reggeli és esti imában, a sachrisz, mincha és maariv tizenyolc áldásában: «Hadd lássák szemeink, midőn visszatérsz Cionba irgalommal», — «És Jeruzsálem városába térj vissza kegyelemben és építsd fel hamar napjainkban örök épülésül...» és a mindennapi semá előtt: «*Üj fényt ragyogtass Cionra és érijük meg mindnyájan a ragyogását ...*» És a tóra kiemelésénél: «*Szemtől-szembr lássuk, midőn az Úr visszatér Cionba...*» Ámde ezen könnyen lehet segíteni. Az ember egyszerűen *nem imádkozik* egész éven át. «Nem olvasom az imakönyvet, mert az cionista.» De akkor méltóztassék visszaküldeni az izr. hitközségnek a *nagyünnepi templom-*

*jegy*it is. Mert bizony, bizony, Ros-hasono és Jom-kipurkor Palesztináról szólnak a könyörgések, Cion-hegyéről és Jeruzsálem szent városáról, a «muszaf», az «aboda», melynél Jom-kipurkor háromszor borulunk le a földig, valóságos «*palesztinai leírás*» a jeruzsálemi szentélyről, istentiszteletéről és a Szentföld jövőjéről. Csak vissza neki! Hisz ez a «sionizmus» netovábbja! És méltóztassék visszaküldeni minden «*bar mi cva*» -*meg hí v ót* is, bárhonnan jöjjön, mert fájdalom, a tizenhároméves maftir-gyerek, amikor a tóra elé idézik, «palesztinai leírásokat» olvas fel a prófétákból és utána azt írniadkozza, hogy «*Könyörülj Cionon, mert az életünk háza ...*» Az ön fia talán már nem fogja ezt a fohászt elmondani, mert ön jókor át fogja menteni a túlsó partra. «Elvégre a gyermek jövőjéről van szó» stb. Az ön fia talán, de unokája már valószínűleg a katolikus vagy református hittant fogja tanulni. De méltóztassék azonnal visszaküldeni a *keresztlevelet* is, mert végtelenül sajnós, *ott is* palesztinai leírásokkal fogják traktálni, ugyancsak palesztinai patriarchákról, palesztinai prófétákról, bölcekről, apostolokról, sőt kibővítvé ama palesztinai rabbik tanítványának dolgával, akit Nazarethi Jézusnak nevezének.

Hiába, ettől a Palesztinától sehol sem lehet szabadulni! Épp azért távolról sincs elintézve ez az ügy a Múlt és Jövő visszaküldésével. Viszont, ha ön valóban «jó zsidó» és olykor-olykor önt is gyötri a súlyos probléma, hogy mi lesz az ivadékaikkal, mi lesz a zsidóság jövőjével, akkor igenis fokozott érdeklődéssel kell kísérenie a szentföldi zsidó élet megújódását és örömmel kell, hogy eltöltse a tudat, hogy van egy hely, ahol a zsidóság nincsen kitéve az asszimiláció kísértésének, a renegátság csábításainak; hogy a zsidó kultúra, a héber nyelv visszanyerte legermészetesebb ősi

menedékhelyét, ahol szabadon fejlődhet és új virágokat hajthat mint évezredek előtt. És míg az egész világ zsidóságánál visszaesést lehet megállapítani, míg Itáliából és a Provenceból, ahol valaha a Tóra nagyjai éltek, még a héber alef-béth tudása is kiveszett, míg az oroszországi nagy zsidó rezervoárt felszívja a szovjet erőszaka, sőt az amerikai zsidóságot is fenyegeti már a gazdasági kiéleződésből fakadó yankee-antiszemizmus, — lesz egy hely, ahol a zsidóságot visszaesés helyett állandó fejlődésbe serkenti egy nagy nemzetépítő ideál és fejlődése természetes zsidó fejlődés lesz. Renaissance.

ön nem hisz ebben és nem tartja az egész dolgot reálisnak. Rendben van. Nagy zavarba jutna az egész ügy, ha mind a tizenhatmillió zsidó hinne benne, amikor az egész Palesztina alig nagyobb mint Belgium. Tehát úgyis csak egy hányadát fogadhatja be a mai zsidóságnak. A szám azonban nem lényeges. Annak idején a Biblia leírása szerint *negyvenkétezeren* tértek vissza a babyloni fogságból. Az akkori «sionisták» tehát jóval kevesebben voltak, mint ahányan most a világháború után következő pár esztendőben Palesztinába bevándoroltak. És «vallástalanság» miatt is panaszkodik Ezra és társai. Mégis ebből az «Izrael maradékából» lett a makabeus zsidóság, a misna- és talmud-zsidóság és szellemük a szent földön megtermékenyülve, vallásokat adott az egész világnak. És mit csináltak akkor a Babylóniában maradt zsidók? Támogatták tanáccsal, buzdítással, arannyal, eszközökkel az ő szentföldi testvéreiket, akik az egész népért s jövőjéért vívták héroszi küzdelmüket, egyik kezükben építő-szerszámmal, másikkal fegyverrel. így olvassuk ezt Ezra és Nechamiás könyveiben. És ma sincs másról szó. Láttuk trónusok ingását, vagyonok pusztulá-

sát és ha vannak zsidók, akik mégis a legmagasabb piedesztálra a pénzt helyezik, legalább is hagyják dolgozni és ne bántsák azokat, akik hinni tudnak egy magasabb ideálban, akik lelketlen destrukció és olcsó lekicsinylés helyett lelkes, önfeláldozó, konstruktív munkát végeznek a Szentföldön, — talán azoknak az unokái számára is, akik ma gúnyolódnak.

Hogy a számítások be fognak-e válni? Ki tudja. De méltóztassék megengedni, hogy *Einstein*, aki a nemizraeliták véleménye szerint is a jelenkor legnagyobb matematikusa, talán ért annyit a számításához, mint ön és ő ismételten hangoztatta a jeruzsálemi héber egyetem érdekében tartott gyűléseken, hogy szerinte Palesztina a zsidóság jövőjének egyetlen fix pontja, mert mindenütt másutt a zsidóság állandóan lemorzsolódik, feloldódik, néhány generáció és a zsidóság teljesen elpusztul; ellenben Palesztina mint zsidó kultúrcentrum beláthatatlan hatással lehet az egész világ zsidóságának fejlődésére is. így szól a tudós. És talán bír olyan reális ítélettel mint Ön, az *Amerikai Egyesült-Államok legfőbb bíróságának elnöke Brandeis* is, aki minden szabad idejét Palesztina felépítésének szenteli és csak legutóbb hangoztatta, hogy a palesztinai nemzeti ott-hon létesítése a *jogérvényességesebb cselekedete volt az emberiség egész eddigi történetében*. így beszél a jogász és a bíró. És *Rothschild* is, gazdasági sikerei után ítélve, van talán olyan reális *közgazdász* mint Ön és úgy találta, hogy az összes zsidó jótékonyaságok között Palesztina felépítése a *legreálisabb*. És zsidó kolóniákat teremt az egész Szentföldön, ahol a «*Keren Kajemeth*» nagy kolóniáival párhuzamosan, zsidó munkások eleven bizonyítékul szolgálnak, hogy a *zsidó fizikai munkát is gyönyörűen végez és nem a spekuláció a zsidók specialitása, ahogy ellenségeink mondják*.

És mikor legutóbb künn járt Palesztinában, könnyezett a meghatottságtól: «Életem legnagyobb boldogsága ez az eredmény.» Így beszél *Rothschild* a közgazdász. És Lord *Balfour*, *Macdonald* és *Lloyd George* vannak talán olyan jó politikusok mint ön és úgy találják, mondják és írják, hogy a szentföldi megújulásnak nagy jövője van és politikailag is csak használni fog a zsidóságnak mindenütt. Mert *kiegyenesíti a gerincét és emelni fogja a tekintélyét.* így beszél a politikus. És Herzl, aki mindenét, zsenialitását, életét, egészségét, vagyonát áldozta fel a zsidóságnak, azt mondta: «*Ha akarjátok, nem mese!*» Így beszélt a poéta. És aki a mai szentföldi fellendülés csodáját saját szemeivel csak egyszer is látta, bátran mondhatja Ussischkinnal: «*És ha nem is akarjátok, akkor sem mese!*»

Ezért van tele a becsületes zsidó sajtó az egész világon Palesztina problémáival, *amelyek ma már távolról sem a «cionisták» vagy a «cionizmus» problémái!* Ezért foglalkozunk mi is többet Palesztinával, mint mondjuk Észak- vagy Dél-Afrikával. És ezért nem törődhetünk egyes példányok visszaküldésével. Mert nem a kiadóhivatali kalkuláció lebeg a szemünk előtt, hanem a zsidóság jövője!

Egyébként maradunk hazafias, hitrokoni és cioni üdvözléssel

a Múlt és Jövő szerkesztősége nevében:

Dr. Patai József.

A ZSIDÓK MINT FAJ ÉS KULTÚRNÉP

Azoknak a fiatal és hiszékeny zsidó lelkeknek, akik Chamberlainért rajonganak és Weininger tanításait úgy szívták magukba, mint kábító hasist, nem lehet jobb ellenszert és gyógyító orvosságot ajánlani, mint Fritz Kahn «Die Juden als Rasse und Kulturvolk» című új könyvét. A faj fogalmával történt a legtöbb visszaélés, a legképmutatóbb tudományos megtévesztés. Amikor az emberiséget szigorúan elkülönített fajok ketrecébe akarták zárni, sohasem a tudományos meghatározás volt a cél, hanem maga az elzárás, a szabadságtól való megfosztás. A jogok politikai korlátozását akarták tudományos eszközökkel igazolni.

A zsidó próféták mindig azt hirdették, hogy az egész emberiségnek egy az atyja, ami tehát az egyfajúságot, az emberi egyetemességet jelenti. Akár a biblia alapján állunk, hogy az emberiség Ádámtól és Évától, az Isten kezétől teremtett őspártól származik, akár Darwin alapján állunk, hogy az emberiség az ősmajom leszármazottja, mindenképpen egy ősforrásból ered az egész emberiség és az egyes válfajoknak vagy elágazásoknak megkülönböztetettsége csak a viszonyok és idők változásának köszönhető. Mert feltéve, hogy Darwinnak van igaza, akkor sem mondhatja az egyik vagy a másik embercsoport: mi egy magasabbrendű

pedtek volna le. Talán ok lettek volna a kereskedelem alapítói és az ecset mesterei. Ma azonban mégis botokudok és természetesen nem állíthatjuk azért őket egy sorba a velenceiekkel és nem házasíthatjuk őket össze a Rialto patríciusainak leányaival.

Más kérdés azonban, hogy ha a faj fogalmának tudományos megállapítását politikai jelszavakkal való üzérkedésre használják fel. És ilyen tudományos üzérkedés volt az *árja* és *sémíta* fajnak tendenciózus ki-domborítása, ami azután már Chamberlainnál való-ságos szélhámoskodássá fajult.

Még 1808-ban fedezte fel August Wilhelm Schlegel, hogy a régi indiai szanszkrít nyelv egy egész sor indiai és európai nyelvnek az anyadialektusa. Nagy lelkesedéssel fogadták a felfedezést és elnevezték ezt az egész családot indiai szóval «árj»-nak, ami annyit jelent, hogy előkelő. Ehhez az ősnemesi famíliához tartoznának a kelták, germánok, szlávok, italok, görögök, örmények, irániaiak, (médek, perzsák) és indiaiak. És ebből a népi nemességből ki vannak zárva, mint nem-árják a törökök, hamiták és természetesen elsősorban a sémiták!

Hogy mennyire hipotézis ez az egész, elég ha leszögezzük, hogy az árja tudósok azt se tudják, merre volt hazájuk azoknak a bizonyos árjáknak, Max Müller szerint az árják őshazája Közép-Ázsia, Pösche, Latham szerint Kelet-Európa, Geiger szerint Németország, Penka szerint Skandinávia, Benfey, Tomaschek és Rader szerint a Fekete-tenger környéke. Íme ennyire biztosak a legnagyobb szaktudósok az árják ősi lakóhelyében. És ugyanilyen biztosak az árjaelmélet tudósai az árják külsejében is. Huxley szerint hosszúfejűek voltak, Tyllor szerint éppen fordítva: rövidfejűek, Gobineau úgy írja le őket, mintha saját személyes tapaszt

lalata alapján meggyőződött volna, hogy nagyok és szőkék, viszont Sergi szerint kicsik és barnák. Pictet szerint az árják földművesek voltak, Schrader szerint kulturátlan barbárok. Wirchow szerint ellenben «az ősrja léte nem állapítható meg», sőt Hartman szerint ezek az úgynevezett árják sohasem léteztek és az egész embertypus nem egyéb, mint a szobatudósok fantasztikus találmánya!

Ennyire vagyunk tehát ezzel az árjával, akiért az írók, zsnurnaliszták, politikusok, művészek és az egész félművelt és negyedművelt publikum vakon lelkesedett, íme kisül, hogy az egész egy fantázia szüleménye. Bizonyos embercsoportok már büszkék voltak arra, hogy ők az árja-ősnemességhez tartoznak és mint egy torony tetejéről néztek le ebből a büszke várból kizárt szegény sémitákra. És nem vették észre, hogy csak papírtornyon állnak, amelyet a legkisebb szellő szárnyára kap és elsodor.

A németeknek azonban nem volt elég még ez az árja nemesség sem, ők megcsinálták maguknak külön a germán ősnemességet és ennek a nemesi oklevélnek a kiállítója és megszerkesztő je egy francia nevelésben részesült angol, Huston Stewart Chamberlain volt. «Egy igazi germán — írja Fritz Kahn — sohasem kurtólhette volna világgá ezt a pöffeszkedő, mellveregető teóriát, mert az igazi faji büszkeség tiltakozott volna ellene. Az igazi büszkeség mindig szemérmességgel párosul. Erre a paroxistikus hivalkodásra csak egy renegát volt képes!

A germánelmélet első ígéje, hogy csak a fehér faj képes a kultúra befogadására, a fehér fajon belül pedig az egyedüli alkotó typus a magas, szőke és kékszemű germán. Chamberlain szerint minden emberi nagyság az egész világon és minden nagy emberi alko-

lás az egész földkerekségen germán. Tehát ősgennánok vándoroltak évezredekkel ezelőtt Görögországba és ott megcsinálták a görög kultúrát, elmentek Mezopotámiába és megteremtették a sumeri, babyloniai és asszír kultúrákat, Indiába kerültek és megteremtették a védákat, egyes ágak Kinába hajtottak és ott rögvést megalapították a porcellánipart, a papírt és a fuvolajátékot, sőt minthogy ősamericában is felfedezték egy régi kultúra nyomait, nem lehet ezt másképp magyarázni, mint hogy germán törzsek Grönlandon keresztül Amerikába vándoroltak és megvetették az ottani kultúra alapját. Szóval a germánok mindennütt. «Deutschland, Deutschland über Alles.» És ezek után természetes, hogy bárhol a világon valami zseni lépett fel, akár Dante, akár Ráffael, akár Shakespeare, akár Michel Angelo, az mind germán volt, legfeljebb egy odatévedt germán, de hogy germán volt, az egészen kétségtelen és bizonyos! Viszont azt hangsúlyozni is felesleges, hogy magában a germán fajban a legmagasabb nemesi típus a porosz, akit Driesmann szerint «minden túlzás és hízelgés nélkül *nevető oroszán* kifejezéssel jellemezhetünk a legtalálóbban.»

A szőke germánok teljes ellentéte aztán a barna típus és elsősorban «a zsidó, aki semmi jóra sem képes, akiben semmi alkotóerő nincsen.» Chamberlain szavai szerint a zsidó fattyú faj, akinek «a léte vétek az élet legszentebb törvényei ellen». Meg kell mindjárt itt nyugtatni azokat a zsidókat, akiknek az érzékenységét ez a túlerős kifejezés esetleg sértené, hogy hasonlóképpen nyilatkoztak a művelt népek a németekről a háború kitörése előtt és az egész háború alatt. Az orosz Menschikow antropológiai adatokkal bizonyítja, hogy a németek a legalantasabb fajhoz tartoznak, aminek a fejalkatuk a legjobb tudományos tanu-

sága. Az angol Daily Graphicban kimutatták tudósok, hogy a németek csak utánzók és idegen szellem kizsákmányolói, inferiális faj, amelynek összes zsenije nem germánok voltak, hanem a népvándorlásnál visszamaradt kelták. A francia tudósok megállapították, hogy Goethe fűzfapoéta volt és Kant közönséges kontár. Az olasz Sacconi bebizonyította, hogy «a német lélek barbár, kegyetlen, kapzsi és erkölcstelen, amint azt ma minden gyermek tudja».

Amilyen igaz az egyik, olyan igaz a másik. Es semmivel sincsen több tudományos értéke Chamberlain megállapításainak és az ő híres művének «Die Grundlagen des 19. Jahrhunderts» című könyvének, amelyet császári asszisztenciával guruló német márkákkal, óriási reklámmal, porosz puskatűzzel és germán könyvkereskedői élelmességgel millió és millió példányban terjesztettek el az egész világon. Még a zsidók is hozsannával fogadták a könyvet, gyönyörűséggel fogadták magukba annak tanításait s nem vették észre, hogy mérget szívnak a lelkükbe, hogy gyilkost fogadtak a házukba, aki a zsidó egyéniségre, a zsidó lélekre támad. Nem ébredtek tudatára, hogy pestist terjesztenek maguk között, amely megmételyezi az ifjúságot és elragadja a legszebb virágait. Ennek az áldozata lett Weininger is, ez a nagytehetségű húsz éves zsidó fiú, aki a legmérgezőbb könyvet írta a zsidóság ellen (és a nők ellen) és végül, amint ő maga bevalotta, törvényt ült önmaga felett és nagy erkölcsi bűnének megtorlásául halálra ítélte önmagát: öngyilkos lett.

Fritz Kahn kimutatja, hogy Chamberlain mindig közönséges politikai agitátor volt, tudományos szélhámos, akinek csak az volt a célja, hogy az új uralkodó porosz osztagynak hízelegjen és a zsidóságot mint

«minden kultúra és ember veszedelmét» gyűlöletessé legye. Chamberlain-nek ez a műve megszerezte neki Vilmos császár legbensőbb barátságát és hogy mennyire le tudott alacsonyodni ennek a politikai agent provokateurnek a jelleme, a háború alatt tűnt ki a legvisszataszítóbban. Chamberlain egy angol admirális lia és megtette azt, hogy a háború alatt az angolelles uszítás élére állva hazája ellen a legocsmányabb gagságokat és rágalmakat zúditotta. Ez a férfitű, aki a «germán hűségűről» zeng himnuszokat, mikor nemzete veszélybe került, leveti angol állampolgárságát, «csalók, hazugok és hamisjátékosok fészékének» nevezi eddigi hazáját. Ez a hazaáruló bastardnépnek meri nevezni a zsidó népet, amely három évezred óta a nemzeti hűségnek legcsodálatosabb jelét mutatta. Ez az ember, aki az erkölcsi forgatásnak legcsúnyább példáját adta, merészeli állítani a zsidóság erkölcsi törvényeiről, hogy azok «gonosztevő merényletek a föld összes népei ellen». Ez az ember, akit a háború alatt a német bíróság is elítélt rágalmazásért, mert egy nagy napilap ellen indított hajszájában rágalmazó állításairól «még a bizonyítékok látszatát sem tudta felmutatni», ez az ember szabadon rágalmazza meg a zsidóságot, amikor itt «a bizonyítékok látszatára» sincsen szüksége. Chamberlain 1915-ben, amikor Bethman-Hollweg kancellár volt, nagy dicshimnuszokat zengett róla és «a világtörténelem legnagyobb államférfiának» nevezte. Bethman-Hollweg bukása után pedig azt írta róla, hogy «a legtehetetlenebb államférfiű, akit a világtörténelem ismer». Ez a Chamberlain, ez a szélkakas jellem mondotta a legsúlyosabb marasztaló ítéletet a zsidóságról és a megtévesztett zsidó ifjúság hajlandó volt legnagyobb erkölcsi értékeiről, legnagyobb zsenijeiről lemondani egy ilyen kalandor kedvéért.

Fritz Kahn szinte kaleidoszkopszerűen mulatja be nekünk Chamberlain úgynevezett «tudományának» boszorkánykonyháját és hamis bizonyítási módszerének egész agyafürtségét. Chamberlain szerint pl. «Dante karakterisztikus germán arc volt, de hogy germán volt, az művének zsenialitásával is eléggé bizonyítható». Ezzel szemben Woltman szerint Dante egy olyan keverékfaj származéka, melyben egy csepp germán vér sincs. Chamberlain szerint Cervantes a germán lény reprezentánsa, Driesman szerint viszont «Don Kichote afféle bosszút lihegő Debóra-ének», ami azt sejteti, hogy Cervantes zsidó származású volt. Schopenhauer dicséri Spinoza «árja-szellemét», Chamberlain szerint viszont Spinoza testestől lelkestől zsidó és anti-árja. Chamberlain dicshimnuszot zeng, «az igazi germán gondolkodóról, Leibnitzről», az antropológus Krause viszont bebizonyítja, hogy Leibnitz lengyel származású és nagyapját Laubeniec-nek nevezték. A szociáldemokraták Chamberlain szerint általában elzsidósodott faj, Driezmann szerint keltomongolok, Woltman szerint viszont a szabadságért küzdő proletariátusnak igazi germán rétege. Goethe Chamberlain szerint az ideális germán árja, viszont Hans Hermann pontos adatokkal leírja Goethe hajlott orrát, rövid lábait, szóval «Ábrahám ivadékának ősképét», szerinte Goethe a zsidó típusnak legjellemzőbb képviselője és nem német, hanem sémita. Napoleon Chamberlain szerint a káosz küldöttje, Loyola kiegészítője, az antigermánság megszemélyesítője, viszont Ammon szerint ugyanaz a Napoleon «a kerek fejű népek valóságos született félistene.» A pápaság Chamberlain szerint minden antigermán törekvés fészke, a francia forradalom a sátán antigermán műve, Woltmann szerint ellenben a pápaság és a francia forradalom a germán

szellem, legnagyobb alkotásai, míg a francia Taine szerint «a középkori olaszok szerencsére nem germanizálódtak, tehát mentek maradtak a barbarizmustól.» Loyola, a jezsuita-rend alapítója, Ottó Häuser szerint ősgermán volt, szőke germán arccal, Chamberlain szerint viszont semmi köze a germánokhoz. Ő is a káosz gyermeke volt és «aki nem látja be, hogy nem véletlen, hogy Loyola igazi fajzsidóval érintkezett legintimebben, annak nincs érzéke a tények fensége iránt. » Nekünk van érzékünk a tények fensége iránt és hol hajolnánk meg mélyebben előtte, mint itt, amikor a saját szemünk előtt látjuk a germán elmélet heroldjait, akik Don-Kichote-küzdelmükben egymásra rohannak és délibábokat hajszolva fel akarják spékelni egymást tollszigonyaikkal. A zseniális ember, — mondja Fritz Kahn kissé kárörvendve — legtöbbszörre antigermán típusú, sőt — óh rettenet! — talán még közelebb áll a zsidó típushoz, amint ez a legtöbb germán zseninél is megállapítható. Nagy Frigyes, Beethoven, Mozart, Brahms, Wagner, Kant, Schopenhauer, Menzel, egyikük sem volt szőke, hanem barna, «mint a legtöbb zsidó.» Temperamentumuk sem volt hűvös-szőke, hanem eleven, tehát inkább «zsidós» és legtöbbszörre alacsonytermetűek, rövidfejűek voltak és zsenialitásuknak sohasem hiányzó járulékeként arcukon nagy meghajlott zsidó orrot hordtak. És ez annyira feltűnő, hogy Woltmann is kénytelen bevallani, hogy a nagy emberek portrait-i általában nagy, keskeny, hajlott sásorrúak, (tehát zsidóorrúak) és ebben a tekintetben megegyezik Dante Schillerrel, Raffael Feuerbachhal, Mozart Wagnerrel, úgy, hogy nem csoda, hogy Gothét, Lessinget, Nietzschét, Napóleont és Rembrandtot, sőt Nagy Károlyt is zsidósággal gyanúsították meg. Elvégre a zsidóság szerteszétszóródott az egész világban,

kistörzs pedig már az ókorban eltűnt, lehetséges lehal. hogy egész természetes úton található meg a zsidó típus a világ összes népei között.

Chamberlain ezzel szemben azt is «tudományos biztonsággal» véli megállapítani, hogy még az ókori zsidóságnak is minden kiválóbb embere szőke, tehát germán volt. így «Dávid királyról az írás maga mondja el ezt.» Ez csak Chamberlainnak kitalálása, mert a szövegben csak Dávid «arcának pirosságáról» van szó, vagyis hogy Dávid pirosspogás ifjú volt és nem arról, hogy szőke hajú. De még hogyha vöröshajú lett volna is Dávid, az sem bizonyítja azt, hogy germán volt, aminthogy a «vörös Icig» nem ritka jelenség a gheztóban sem. Ugyanilyen erős Chamberlainnek az a bizonyítása is, hogy Jézus nem régi zsidó rabbinus, hanem afféle germán főpap volt.

A tudományos szélhámoskodásnak és zsonglörködésnek legmagasabb fokát éri el Chamberlain, amikor a régi szemitákat akarja pörére vetköztetni. Mint képzelt Szancherib összekeveri Palesztina és Mezopotámia legkülönbözőbb népeit és úgy dobálódzik velük, mintha csak valamennyien az ő képzeletbeli játékának sakkfigurái volnának, hogy azután a végén, mint «matt» maradjon a felszínen a leterített zsidó. Chamberlain kiemeli a keleti népek közül a sumeritákat, akiket nagy lelkesedéssel ír le, mintha azok lettek volna Palesztina őslakói, magas, fejlett kultúrával, melyet azután a bevándorolt zsidók tönkre tettek. A sumeriták természetesen szintén germánok voltak és Chamberlain olyan pontosan írja le külsejüket és olyan, pontosan tárja fel egész életüket, «mintha csak most érkezett volna az Orient-expresszel a sumeri pályaudvarról.» Ezzel szemben sok archeológus egyáltalán tagadja a sumeri nép létezését és szerintük az egész sumeri nép csak

egy tudós fantázia szüleménye. Az a sumeri írás pedig, amit találtak, az ószemita papoknak benső használatra szánt írásmódja, mint pl. a középkorban a tudósok latinja. Íme a tudomány komédiája, vagy tragédiája.

Tény az, hogy az ősi sémita civilizáció 2800-ban Kr. e. már igen magas fejlődési csúcst ért el és már akkor is vagy kétezer éves múltra tekinthetett vissza. I. Sargon király alatt 2800-ban egész Elő-Ázsia egy nagy birodalom volt, amelyben tudomány, művészet, kereskedelem, ipar klasszikus virágzásban állott. Az ebből a korból napfényre került ásatások között találtak gyakorlótáblákat olvasásra, írásra és grammatikára, számolótáblákat, geometriai és asztrológiai táblákat, földrajzi jegyzeteket, nyelvtani összefoglalásokat és rajzmintákat, amelyeket az akkori iskolákban a gyermekek használtak ötezer évvel ezelőtt! Amint-hogy a sémita Alef, Beth, Gimmel, Dalét lett a görögök Alfa-Beta-Gamma-Deltája, a latin és modern nyelvek A-B-C-D-je. A sémita, babylon, héber Alef-Beth lett a kultúremberiség Alfabétája. Itt találjuk a kalendárium, a mérték, a számrendszer, a matematika alapjait, építészet, plasztika, festészet és irodalom első művészi próbálkozásait, az állampolgári életnek, hadseregnek, iskoláknak, osztályoknak első intézményeit, a jogfogalmak első kodifikálását.

Chamberlain természetesen mindezeket az alkotásokat «germán»-nal fémjelzi és a szumeriták eltűnése után kijátssza a zsidók ellen az amoritákat, akik per-se szintén germánok voltak szerinte. «Mint a zseni szeme a közönséges embertömegeből, úgy néznek felénk a rossz, ravasz, hülye és gonosz fajok közül, a babyloniaiak, héberék, hetiták, nubiaiak stb. csöcselékéből az amoriták nemes vonásai. Homo Europeust

hogyan tévedhettél ebbe a társaságba? Igen, mint egy isteni túlvilágból meredő szem, úgy tekintsz felém! Ezekkel a dagályos szavakkal üdvözli Chamberlain az «amoriták». Azután csak úgy mellékesen megjegyzi, hogy «különbén a filisteusok és amoriták eredetének kérdése még nagyon is vitás.»

Természetes, hogy nagyon is vitás, de Chamberlainnek elegendő az, hogy «az amoriták magas, szőke, kékszemű emberek voltak», ez bizonyos, tehát germánok. Ezzel szemben egészen csekélység az, hogy Luschan, a berlini antropológiai múzeum igazgatója azt írja, hogy «az amoritákra, mint szőke zsidókra már rég nem helyez súlyt». Edward Mayer szerint, aki az előázsiai kutatásnak egyik legnagyobb specialistája, az amoriták feketehajúak voltak s legfeljebb a szakálluk volt itt-ott vöröses-sárga. Szerinte «hajlott orrúak és erősen tipikusan sémiták.» Wellhausen szerint *ai* amoriták biztosan sémiták voltak, Ottó Häuser szerint Hamurabi, a nagy hadvezér és törvényhozó, mint amorita «csak szőke lehetett», ezzel szemben Hamurabi szobra alatt olvasható: «mint nap keltem fel a feketefejűek felett, hogy világítsak a feketefejűeknek.»

De hogy mennyire légből kapott az egész vita és hogy mennyire nem lehet a pár kiszáradt koponyából és csontvázból vagy akár szobrokból és leírásokból a lényegre következtetni, vagyis hogy mennyire hamisak Chamberlainnek a germánokról írt fiziológiai dithirambusai, annak legérdekesebb példaképe, hogy miket olvasnak ki ma élő emberek a ma élő embereknek az arcából. Chamberlainnek fajtársa, az angol lord Headly, a német vezérférfiaknak a fiziognomiájáról értekezik a *Daily Graphic*-ban és megállapítja, hogy az összes német vezéreknél, a császártól kezdve az utolsó generálisig bizonyos sátáni kifejezést találunk. «Berns-

dorf gróf arca ördögien kegyetlen és kemény. Hindenburg külseje állati és kissé hasonlít a vaddisznóhoz. A császár és Falkenhayn a sötétség fejedelmeinek nagyszerű típusai, Bülow és Mackensen a macskafajnak típusát reprezentálják, tele kegyetlenséggel és áru-lással. Bethmann és Lichnovszky arca hamisságot és ravaszságot árul el». Ez után a tudományos jellemzés után így folytatja az angol lord: «Ezzel szemben néz-zük meg az angol generálisokat, valamint a szövetsé-gesek hadvezéreit általában — úgy érezzük, mintha a földalatti pokolból a mennybe jutnánk». íme a tudo-mányos megállapítás a mai emberekről és ennek a vilá-gítása mellett nézhetünk vissza a múltba is.

Fritz Kahn reámutat arra, hogy mennyire tenden-ciózusak a történeti megállapítások általában. Az európai keresztény történetírók például legtöbbszörre hallgatagon, vagy egy lenéző mosollyal haladnak el a mohamedánok tudományos, kulturális alkotásai mel-lett, míg az amerikai Draper elfogulatlanul felsorolja, hogy mit tettek a sémita-arabok az új kor fejlődéséért ők honosították meg Európában a rendszeres agrikul-túrát, a rizst, a cukrot, a gyapotot, a nemesgyümölcsöt, a selyemtenyésztést, különböző iparágakat alapítottak, szövést, fém- és nemeskő munkát, feltalálták a puska-port, a compasst, a szemüveget, ők az árja tudomány modern rendszerének igazi alapvetői, ők az alapítói az algebrának, a magasabb matematikának, ők építették Európában az első csillagvizsgálót és 800 évvel az ola-szok és hollandusok előtt feltalálták a távcsövet. Míg Kolumbus matrózai még attól féltek, hogy a világ szé-lére jutva le fognak zuhanni a pokolba, az arabok a kilencedik században az elemi iskolákban a földrajzot már földgömbökön tanítják. Az arab orvostudomány is igen magas fokot ért el. És milyen fejlett volt az élet!

Kordovában tíz mérföldnyire lehetett látni éjjel egyenes vonalban az utcai lámpák fényénél, míg 700 évvel később Londonban még egyetlen lámpa sem világított az utcán. Az utcák a móroknál kövezeve voltak, míg évszázadokkal később Parisban eső után térdig sárban kellett gázolni. Az arab kultúra a modern Európában ugyanazt a szerepet játssza, mint az ó-babyloniai a klasszikus ókorban. Az alapot szolgáltatta, melyen a kultúra csarnokát felépítették.

«A Sardanapal-könyvtárnak romjai között találtak egy agyagkönyvet: Die Grundlagen des 19. Jahrhunderts vor Christus.» Ó-semita szerzője 3800 évvel ezelőtt épp olyan lelkiismeretesen hordta össze az anyagot, mint mai kortársunk és a következő természetes eredményre jutott: «Mi sémiták ahhoz a nemzethez tartozunk, amely a homályból a világosság felé törekszik. Ami nagy a világon, azt mi sémiták teremtettük. Könyvtárunkban sorakoznak az emberi elme összes tudományai. A mi etikusaink adták a világnak a vallás és erkölcs alapfogalmait. A mi polgári jogrendünk páratlan. A mi karavánjaink elvándorolnak Északra és Délre, flottáink az Atlanti-tenger távoli szigeteihez. A föld különböző fajokkal van benépesítve és kétségtelenül a legalacsonyabb fajhoz tartoznak a szőkék Észak-Európában, akik mindenféle kultúra befogadására képtelenek és még ma is reménytelen barbárságban élnek. Valóban alkotóerővel csak egy faj bír, a sémita. Neki és kolonizációinak köszönhetőek az összes országok kultúrái». — És kis anachronizmussal a mai Chamberlain szavaival fejezi be a sémita agyagtáblát: «Valóban csak szégyenletes tudatlanság és gonosz történeti hazugság tagadja, hogy a sémiták belépése a világtörténelemben az agonizáló emberiség megmentése az örök bestiálítás karmaiból!»

Ha a babyloniai és arábiai sémiták főképp a civilizációnak tettek óriási szolgálatot, a sémita zsidók egész történeti fejlődésükkel, benső lényük kialakulásával, tanításaikkal és eszméikkel a magasabbrendű kultúrának vetették meg az alapjait. Mert kultúra és civilizáció két különböző fogalom. A kivilágított, aszfaltos utca a civilizáció eredménye, sőt egy német író szerint «a Krupp-féle gyorstüzelő ágyú legszebb diadala a modern civilizációnak.» A mulandóságnak alávetett civilizáció, a mechanizmus, az emberi önzés ösztönéből fakad. A rómaiak utakat építettek pusztító seregeik számára. A kultúra a lélek altruizmusának virága; a kultúra tehát a lélek elidegeníthetlen sajátja, egyedülvaló és örökkévaló. Az a nép pedig, amelynek népkönyve a Biblia, az a kultúra legmagasabb fokán áll. És csak a kor lelki szegénységének sajnálatos bizonyítéka, hogy ezt még ma, Chamberlainnek és hasonló koponyáknak vádjaival szemben erősíteni kell!

Ha a zsidó szellem egész történetének folyamán csak ezt az egy művet, a Bibliát hozta volna létre, akkor is tisztelet illetné meg ennek a könyvnek a kedvéért, mely kétezer év óta kimeríthetetlen és úgyszólván a legújabb korig egyetlen forrása volt a lelki üdülésnek az összes népek számára. Milyen hatással volt Plató az árja szellemre? ötvenezer közül legfeljebb hárman olvasták és egy értette. Kant misztérium marad a nép előtt. Mikor egy német kulturhistorikus nemrég Frankfurtban — Goethe születési helyén — a piaci halasasszonyoknál érdeklődött, hogy mit tudnak Goethéről, csodálkozva kérdezték egymástól: «Weiss! Du, wo Goethe liegt?» Azt hitték valami faluról van szó. Ha megkérdezték volna ugyanazoktól a keresztény asszonyoktól, mit tudnak Mózesről, bizonyára egy se tévesztette volna össze faluval. Az egyetlen dolog, ami

az árja népeket igazán összeköti, az a tízparancsolat, ez a háromezer éves zsidó örökség. Ez a kategorikus imperativus: «ne ölj, ne kívánd felebarátod birtokát, feleségét», bizonyára nagyobb diadala a kultúrának, mint a Kurpp-féle ágyú, minden lángszórával és gáz-mérgezővel együtt.

Mózes az egész emberiség törvényhozója lett, az emberi jogoknak első proklamálója az emberiség történetében!

Chamberlain természetesen a régebbi Hamurábi törvényeivel hozakodik elő, de ez csak annyi, mintha valaki Goethének szemére vetné, hogy a Faustot plagizálta, mert egy jelentéktelen csirája megtalálható a régi népmesék zagyvalékában. Hasonlítsuk össze a zsidó szombat szentségét, emelkedettségét és vallásos áhítátát, ezt a napot, amelyen az Ur is megnyugodott hat nap munkája után, hasonlítsuk össze ezt az Istennek szentelt és a lélek elmélyülésére szánt napot a babyloni babonával, hogy a hetedik napon nem szabad semmi-féle dologba belefogni, mert az mint hetedik, szerencsétlen nap! És így viszonylik körülbelül az egész Hamurábi-kodex Mózes fenséges törvényeihez. Egy húsz éves ifjú el van ragadtatva, amikor olvassa, hogy Kung-fü-tse és Lao-tse írásaiból 300 évvel Chr. -előtt találunk néhány bölcs mondást a könyörületességről. Mózes már 1000 évvel azelőtt a szeretet tanát nem egy lemondó szektának, hanem egy egész népnek alkotmányává tette. Azért születtek ebből a népből a szeretet és altruizmus ama nagy hősei és mártírjai, akiket később az árják az isteni szentség dicsfényével vettek körül, mert nem tudták felfogni, hogy emberek képesek lehettek ilyen önzetlenségre.

Chamberlain egyrészt szemére veti a zsidóságnak, ennek a szó legmagasabb értelmében vett kultúrfajnak,

hogy «bastardfaj, amelynek léte bűn az emberiség ellen» és ugyanakkor szemére veti a zsidóságnak a zsidó törvények körülbástyázott zárkózottságát, az exkluzivitást, amely az egész életet szűk korlátok közé szorítja. Holott éppen ez a zárkózottság, ez a körülbástyázottság volt az, ami a zsidóságot megmentette a többi babyloni, sémita és egyéb ókori népek sorsától: a pusztulástól. Különösen a diaszpóra után mutatkozott ez nagyszerű gyógyítószernek, amikor a galuth beteges állapotában a zsidóságnak szüksége volt mintegy a lélek diétájára. Hiszen mikor a babyloniai fogságból visszatértek, alig ötvenezeren az őshazába, az elharapódzott vegyes házasság felolvasztotta volna ezt a kis kolóniát a környező népek kohójában, ha akkor is nem lép közbe Ezra és Nehemiás tudatos népfeljesztő és fajtenyésztő politikájával, amely páratlanul áll az ókori kulturnemzetek történetében.

Mindamellettt történtek idegen vérbeáramlások a zsidó fajba is, amint azt a bibliában is gyakran olvaszuk. Mindenünnen csatlakoztak prozeliták a zsidósághoz és vallásához, rabszolgák és szabad népek egyaránt, egyiptomiak, arabok, örmények, irániaiak, kaukáziaiak, görögök, rómaiak és germánok tértek át a zsidó vallásra. Még csak nemrég fedezett fel An-Ski egy százezer lélekből álló szektát a Volgamenti falvakban. «Magas, hatalmas, szélesvállú parasztok, igazi szláv arccal, széles orral, világosszürke szemekkel és vastag, szőke pajesszal.» De ha ezt koncedáljuk is, még mindig a zsidó fajt tartották meg törvényei legjobban eredeti tisztaságában a népek és fajok folytonos keveredésének nagy káoszában.

Fritz Kahn megállapítja, hogy mit tettek a zsidóság nagyjai az emberiség szolgálatában. A zsidó zseni lélekzseni és vájjon a szív zsenialitása kevésbé érté-

kes-e, mint az észé? A szív zsenialitása folytán leü Izrael az emberiség erkölcsi atyja. Az ő törvényei és tanításai lettek a keresztény vallásnak és kultúrának alapjai. A biblia a maga etikai mélységével és halhatatlan irodalmi alkotásaival a nemzeti irodalomnak tanítómestere lett. A biblián tanultak meg a népek gagyogni. A biblia volt a szellemek dajkateje. A hatalmak civilizációjukkal együtt eltűnhettek, a kultúra az örökkévalóságé. Ez az egy szócska: Golgotha, ez a négy betű: Cion, ma is több érzést vált ki az emberiség szívéből, mint a római történelem egész négy évszázada.

De ha végignézzünk azon a kultúrmunkán, amit a zsidó faj a Gettóból való kiszabadulása óta végzett, az adatok itt is nemcsak kielégítőek, hanem meglepőek. Németországban pl. a zsidóság létszáma az egész lakoságnak csak 1 % -a. Eszerint minden zsidó zsenire vagy talentumra száz német zseninek vagy talentumnak kellene esnie.

Már most olvassuk csak pl. a zene terén ezt a tizenkét nevet: Mendelssohn, Meyerbeer, Moscheles, Offenbach, Goldmark, Brüll, Halévy, Rubinstein, Joachim, Mahler, Korngold és Bizet — és kérdezzük meg: vajjon találunk-e ezeknek megfelelően százszor ennyi tehát 1200 hasonló kaliberű komponistát nemcsak Németországban, hanem az összes árja népek között és nemcsak az utolsó évszázadokban, hanem kultúrájuk kezdetétől fogva? És ezzel a jelenséggel találkozunk a kultúra minden terén.

Chamberlain szerint «a zsidóság barbár lelkületénél fogva az emberi tudásnak egyetlen területén sem tudott soha a legcsekélyebbet sem alkotni». Ezzel szemben száraz adatok szólnak arról, hogy például a technikai tudomány terén az évezredek gettóból kikerüli zsidók mindjárt közreműködésük első évszázadában

feltalálták a mikrofont (Berliner), a benzinautomobilt (Márkus), az elektromobilt (Davidsohn), a merev léghajót (Schwarz, akinek nyomorúságban meghali özvegyétől szerezte meg Zeppelin a léghajóépítés terveit), a dynamitot (Nobel), a galvanoplastikát (Jacobi), a salvarsant (Ehrlich), az indigót (Bayer), a szifilisz - reakciót (Wassermann), a káliipart (Frank), a phisikóbiológiát (Löw), az elektroipart (Rathenau) stb., stb. Hivatkozunk-e még Ehrlich nagy orvosi találmányaira, Freud psichoanalízisére, vagy Einstein új teóriájára, amelyet korunk legjelentősebb szellemi felfedezésének tekintenek?

A zsidóknak, — akik a szív zsenijét adták az emberiségnek, patriarchákat és zsoltár-költőket, prófétákat, megváltókat és apostolokat — nem kell, hogy «nagy cselekedetekre» is hivatkozzanak. Nagynak lenni nagyobb, mint nagyot cselekedni. Nagy Sándor «nagyot cselekedett» Korinthos elpusztításával, Caesar háromszáz népet igazott le, három millió harcost győzött le és egy millió embert koncoltatott fel. Mózes nem kívánta magát ilyen nagy cselekedetekkel megörökíteni. Ő az emberek leigázása helyett az ember felszabadításáért küzdött, elnyomás helyett elnyomottak védelmét hirdette, kizsákmányolás helyett szegények oltalmát. És ez a felfogás vált vérré és ideggé azokban a zsidókban, kik a harmadik birodalomért, minden erőszak megszüntetéséért, a szellem uralmáért, egy szebb jövőért, a messianikus beteljesülésért harcoltak.

Csak ez lehet a magasabbrendű ember ideálja, erről ábrándoztak Júdea prófétái, Görögország művészei és Észak zsenije. Ez az igazi kultúra egyetlen célja

NYÍLT LEVÉL KASZABALADÁRHOZ

Elnök Úr!

Mikor a nagy választás után múltakon és múltadónokon elmerengve ültem a Közgyűlés termében és váratlanul megütötte a fülemet az én nevem szólítása azok közé a férfiak közé, akiket az új Elnök és vezérkara elé küldenek, az ünnepi készülődés rövid percei alatt és a keskeny folyosó félhomályában megtett úton átvillant rajtam egy gyermekkori emlék: amikor a kis gyöngyöspatai imaház udvaráról néztük szemközt a szücsii hegyet, hogy jönnek-e már távoli szomszédaink, akikkel együtt egészül csak ki tizes gyülekezetté a mi községünk; és napsütéses szombatokon és ünnepnapokon elébe mentek a pataiak a szücsieknek és oly üdítően szép volt, mikor a testvéri Salóm-váltás után együtt indultunk gyerekek és felnőttek a kakukfüves Kecskekő tetejéről sziklás lejtőkön és csörgedező patakokon át az Isten házába.

Ez a kép elevenedett meg előttem, amikor most annyi év után újból elébe mentem Szücsi szülöttjének, akit a világ egyik legnagyobb zsidó hitközsége elnöki székébe emelt. És elém rajzolódott a kis falusi frigyszekrény függőnye, melyen két név volt ó-héber aranybetűkkel kihímezve, két név, mely most ott csillog két sírkövön a gyöngyösi zsidó temetőben . . .

Es ugyanez a két szeretett és becézett név az ima

zsámoly fölött világitó misztikus rajzú Siviszi-táblán, — körülvéve oroszlánokkal és kerubokkal, szent angyalokkal és titkos lángoló betűkkel, mik a hit és bizalom zsoldáros mondatává fonódnak ... És a két szív- és íéiek-névnék, a gyöngyöspatai kis zsinagóga megajándékozójának gyermeke elindult a fancsali tanyáról, hogy szív- és lélek-megajándékozója legyen testvérei legnagyobb gyülekezetének . . . Valahogy úgy éreztem, hogy a falu friss levegője, hegyi patakjának tiszta vize, dombjainak üdítő kakukfű-illata vonul be a városba, ebbe a hajszolódó, hisztériás zürzavarba, ahol minden festékes, álarcos, képmutató, Szodomaszagú.

«Te vagy-e, ki eljövendő?» — kérdezte aztán a félénk szkepszis. Ha ki jön széles vállal, kitért karral, bő marokkal hirdetve *«új magvetésnek idejét»*, nem veszik-e körül a konkolyhintók, a barázdabillegetők, hogy a *«jószándékú munkát»* megrontsák?

«A jelenen túl a jövőnek akarunk dolgozni» — hangzott a célkitűzés. Ennek a *jövőnek* a kérdése, a zsidóság jövője: *egyetemes* probléma, amelyet nem lehet lokálisan megoldani. A magyar zsidóság évtizedeken át távortartotta magát az egyetemes zsidóság kérdéseitől. Mintha egymaga akarta volna kovácsolni a történelmet. És akadtak kikiáltók, kik tele tüdővel kürtölték, hogy itt valóban história kovácsolódik. pedig az eszme nélkül való megmerevedés és elszigetelődés szomorú folyamata volt. És mert kikapcsolódunk az egyetemes zsidóság vérkeringéséből, «elszáradtak a csontjaink» a zsidó élet kulisszaélet lett, rút intrika, színjáték és hiúság vására, amilyenre nincsen példa a világon. Mily nehéz lesz ezek után felelni az oly szépen föltett kérdésre: *«Miként akarunk a magyar zsidóságban pajsz és vért lenni? És miként akarunk példaadás és minta lenni az egyetemes zsidóságban?»*

Tény és valóság, hogy először hangzott fel a pesti hitközség gyűléstermében az elnök ajkán is a nagy *Herzl Tivadar* neve, «aki a mi templomunk szomszédságában született és aki egy közömbösségre hajló korszak közömbös ernyedtség felé erőtlenedő generációjának odakiáltotta az útmutatást: *Vissza a zsidósághoz!*» Senki sem fog Kaszab Aladár szavaiba holmi «politikai cionizmust» belemagyarázni. Az elnöknek fölötte kell állnia minden pártnak és politikának. De a «*zsidó presztízs*» politikájának egyik legfőbb követelménye, hogy a demokráciát ne csak kifelé hirdessük, hanem befelé is megvalósítsuk. Hogy amikor a kisebbség elnyomása ellen «Júda oroszlánjaként harcolunk», ne akarjuk elnyomni a magunk kisebbségének véleményét és ne akarjunk láncot rakni a «Gur-arjé-Jehuda», Júda fiatal oroszlánjai nyakába, akik tekintetüket távoli sivatagokon át Izrael örök jövője felé irányítják. A nagy Löw Immánuel izente régen egyik responzumában: «Hogy a cionizmus ebben a formában micva-e vagy nem, az lehet kérdés, de hogy a cionizmus üldözése avéra, bűn, az kétségtelen». Meg fog-e szünni az a szégyen, hogy a pesti hitközség templomaiban mindenre szabad adományokat felajánlani a Tóra előtt, csak a Szentföld fölépítésére nem, amely a Talmud szerint: Tóránk legszentebb parancsolata!

És meg fog-e szünni az a szégyen, hogy a pesti hivatalos zsidó felolvasó-asztalok előtt lehet előadni Kínáról és Japánról, Polinéziáról és Kamcsatkáról. csak az újjáéledő Szentföld és a héber kultúra reneszánszát kell féltő gonddal eltitkolni, nehogy kitudódjék, hogy a zsidóság nem múzeum és kegyelet, hanem élet és valóság?! Vagy addig kell-e várni, míg az új zsidó kultúra is múzeumi ereklyévé penészesedik?

«Templom, iskola és család az Igehirdetés és az

ige messze világító fáklyái.» De mit csináljunk, ha a templomból kiköltözik a hit, az iskolából távozik a zsidó tudás és a családból kivész a zsidó élet? Ha lazulnak a kapcsok, amelyek a generációt a zsidósághoz fűzik és nem erősíti sem a zsidó kultúra ismerete, sem a zsidó népi összetartozás tudata? Ha a tradíciók nélkül felnövekedő fiatalság a zsidóság jövőjében többé nem hisz, mi serkentse kitartásra, önfeláldozásra? Hogyan lehet így «csökkenteni a szomorú és szégyenletes vérveszteséget, amely a zsidóság arrivait részének hitehagyásából ered!?»

Mint súlyos ércek csengtek a szavak, hogy «*erkölcsi közületeknek közpénzekkel nyitott ablakok mellett kell gazdálkodniok*». De ugyanúgy áll a tétel, hogy erkölcsi közületnek az *eszmei kincsekkel* is nyitott ablakok mellett kell gazdálkodniok! Nem zárhatjuk el az ablakokat, különben megdohosodik a levegő. Új meg új eszmék, újjászületett gondolatok, világnézetek áramlatai járnak át az egyetemes zsidóságot és felfrissítik tetterejét, megacélozzák energiáját. Nem lehet és nem szabad elrekeszteni az ablakokat a felvilágosítás elől! Meg kell ragadni minden eszközt, amely a zsidó önértetet erősíti és föl kell tárnai minden forrást, amelyből zsidó szépségek bugyognak.

A magyar zsidó közélet első vártájára felvonult a Jó Szív lobogója.

Ott künn a város ligete mellett áll a *Kaszab Aladár és Józsa* poliklinika hatalmas épülete, a jó szívek palotája, amelyben ezreknek meg ezreknek nyújtanak szenvedésükre enyhülést és senkitől se kérdik sem származását, sem Tstenét. Aki belép a jótevés e palotájába, érzi a jó szívek dobogását és zengését a prófétai ígérek, amelyet Hajdú Miklós olvasott reá e hajlékra: «És adok nekik Házamban és falaim közt emléket és nevet

— fiúknál és leányoknál jobb nevet — örökké tartó nevet adok nekik, amely el nem múló.» És körül nézünk és csodák csodája, seholsem látható sem kép, sem szobor, amely a jótévőket ábrázolná. Csendben a háttérből láttatlanul nyúlnak előre az ajándékozó, segítő kezek. Át fogja-e hatni a «két szív oltárának» ez a szelleme a pesti zsidóság jótékonyosságát, ezt a reklámdobokkal, harsonákkal és hozsannákkal dübörgő jótékony jazz-band zenebonát?

Ó, gyakran láttuk az utóbbi időkben a magyar Izrael nagyjainak ajándékozó gesztusait. Az egyik odaajándékozta a tokaji zsidókat, a másik a sátoraljaújhelyieket, a harmadik a cionistákat, a negyedik a galíciaiakat, ortodoxok a neológokat és neológok az ortodoxokat. Csupa bőkezű ajándékozó és tékozló Izrael testéből, mintha már annyi fölösleges erő duzzadna benne és nem volna ma igazabb, mint valaha a bibliai borús kép, hogy «minden fej beteg és minden szív sajog» . . . Sziklaszilárd lesz-e a Jó Szív a maga jóságában, hogy vége legyen az ember-áldozásnak és teljesedjék az ige: «drágább lészen az ember színarany-nál»?

A *Szabadság ünnepének Hagadájában* magasra emeljük a szédertálat és hirdetjük: «*aki éhes, jöjjön és egyék, aki szűkségét érzi, jöjjön és ünnepeljen velünk*». A testvériség és szeretet szimbóluma minden zsidó ünnep. Valósággá válik-e ez a szimbólum, hogy vége szakadjon a kitúrásoknak és bizantinizmusnak, az agyondícsérésnek és agyonhallgatásoknak és mind a szomorú jelenségeknek, amelyek a zsidóság legértékesebb szellemi erőit mesterségesen távoltartották a zsidó fórum hiú tülekedéseitől?

Kaszab Aladár elnöke *a tisztességtelen versenyről szóló törvény alapján bíraskodó kamarai zsűrinek*.

Meg kell hogy szüntesse a tisztességtelen versenyt a zsidó közéletben is!

Él-e még a falusi «Perek»-olvasás emléke? öt tanítványa volt Rabbi Jochanan be Zakkajnak. Szólt hozzájuk: Menjetek és lássatok, melyik a jó út, melyhez az ember ragaszkodik? *Jó szem* — felelt az egyik. — *Jó társ* — felelt a másik. — *Jó szomszéd* — a harmadik. — *Jövöbelátást* — dicsőít a negyedik. — *Jó szív* — monda Rabbi Eleázár. Mire a Mester így szólt: Rabbi Eleázár választ látom a leghelyesebbnek, mert az ő meghatározása magába foglalja valamennyit. »

Én is bízom a *Jó Szívben*, hogy magába foglalja az ösztönös jó szemet, a tisztánlátást és jó társsal és jó szomszédal, ösztönös jövöbelátással fogja kormányozni a magyar zsidóság ügyeit az egyetemes zsidóság magasabb szempontjaiból.

AZ ANTISZEMITIZMUS MAGYARORSZÁGON, A GALÍCIAIAK ÉS A MORÁL *

Végre valahára hangsúlyozni kell magyar zsidó részről is teljes nyomatékkal és határozottsággal, hogy a magyarországi antiszemitizmusnak és az úgynevezett «galicianerek» idemenekülésének egyáltalában semmi köze egymáshoz. Az igazság egyszerűen az, hogy a magyar zsidók egyrésze nem látja, vagy behunyja a szemeit és nem akarja látni, hogy amikor a parlamentben vagy a sajtóban zsidógyűlölők galíciaiakról beszélnek vagy írnak, nem is azt a mai pár száz ittrekedt «galíciai» menekültet értik, hanem tulajdonképpen a tegnapi «galíciaiak» gyermekeit és unokáit, vagyis az egész magyar zsidóságot, úgy, amint van, apástul, fiastól. Azok azonban, akik nem akarják észrevenni, hogy «az anyát szidják és a leányát gondolják», célszerűnek vélik, hogy együtt üvöltsenek a farkasokkal: «Persze, a galicianerek! Azokat mi is ki akarjuk irtani, azok

* A galíciaiak majdnem mind visszatértek feldúlt hazájukba, mégis állandóan napirenden maradtak és szónokoltak ellenük nemcsak a parlamentben, hanem zsidó egyesületekben is, mintha ők teremtették volna nálunk az antiszemitizmust. Ezt a kérdést világítja meg e cikk, mely a bécsi «österreichische Wochenschrift» számára íródott. Ott jelent meg először (1918 július), onnan került több külföldi német és héber lapba; épp ezért felhasználtam az alkalmat, hogy egyben a magyar zsidóság kulturátlanságáról terjesztett túlzó híreket is kellő értékre szálítsam le.

más fajtából valók, azoknak más a moráljuk!» Mintha általában volna még joguk morálról beszélni olyan zsidóknak, akik elárulják és megrágalmazzák a saját testvéreiket.

Honnan is volna ez a «különböző morál?» A morál nem keletkezik máról holnapra, hanem mélyen a tradícióban gyökerezik. És vájjon nem egy «galíciai» rabbinus Sulchan-Áruch-pótléka-e az, amelynek privilégiumos birtokbavételéért verseng Magyarországon az úgynevezett orthodoxia és neológia a szétszakadás napjai óta? Vagy talán a pozsonyi «Ghaszám Szófer» vállalási rezponzumai nem érvényesek Lembergben és Krakóban is? Nem ugyanabból a héber imakönyvből imádkoznak-e Cionért és békéért Budapesten és Tarnopólban? Nem ugyanaz a biblia-e, nem ugyanaz a talmud, nem ugyanazok a próféták és nem ugyanazok a költők, nem ugyanaz a szent nyelv-e, amelyre a galíciai és magyarországi iskolákban egyaránt oktatják Izrael gyermekeit? Nem ugyanaz a sors-e, ugyanaz a remény, ugyanaz a múlt és, sajnos, már ugyanaz a jelen is — az antiszemitizmus jegyében?

Vagy talán bennünket magyar zsidókat az utolsó ötven esztendő az emancipáció óta többet nemesített, mint a zsidó nép történetének ötezer éve?

Ki merne valóban speciális «magyar zsidó morál» -ról beszélni, ha csak nem akarja mint szégyenbélyeget reánszűtni, hogy a zsidó közösségtől teljesen elszakadtunk! De ez sem igaz. Sok mindenféle túlzott hír került rólunk a külföldi lapokba, melyek gyakran elvetették a sulykot, ha Magyarországról volt szó. A magyar zsidókat épp úgy nem lehet mind egy kalap alá fogni, mint más ország zsidóságának heterogén elemeit. A magyar zsidóság nem minden zsidó kultúra nélkül való. amint azt némelyek állítják; és tudjuk, hogy

Ausztriában vagy Németországban sem túlságos rózsásak a viszonyok ebben a tekintetben. Magyarországon is különfélék a zsidók. Vannak, akik fel akarnak szívdni, el akarnak tűnni és azért «modern» kötelességüknek tartják, hogy küzdjenek a «galicianizmus». de tulajdonképpen a zsidó tradíciók ellen (mert ezekenél szintén csak szimbólum ez a szó: Galícia). És vannak, akik éppen legszentebb kötelességüknek tartják, hogy az önmegtagadás és önmegsemmisítés ellen küzdjenek. Sajnos, ezek nincsenek szervezve és sokan közülök, ahelyett hogy együtt működnenek, hiúságból vagy féltékenységből egymás ellen dolgoznak, mialatt o/élet a maga materiális erejével diadalmasan folytatja romboló munkáját. De vannak még Magyarországon nagy tömegek, a millió lelket számláló magyar zsidóságnak körülbelül a fele, akik testtel-lelékkel csüngenek a zsidó tradíciókon, itt találunk zsidó tudást, zsidó életmódot, van itt jesiva, tóra és talmud, — nem zsidó kultúra-e ez? Van továbbá jelentékeny része, amely a maga módja szerint igyekszik zsidó intézményeket — közöttük szépeket és nagyokat — teremteni a zsidóságot öntudatosan kidomborítani; zsidó művek, tudományosak és szépirodalmiak, jelennek meg, ha nem is nagy számban, de megfelelő színvonalon, zsidó történeti könyveket, régi és újhéber költőket fordítottak, néhányan héberül is írnak, zsidó felolvasásokat, művészestéket és műkiállításokat rendeznek, a zsidó lapokat és folyóiratokat tízezrek olvassák — nem zsidó kultúra-e ez? És vannak cionisták, ha szintén nem nagy számban, akik zsidó nemzeti és ifjúsági egyesületeket alapítanak, százezer koronás sajtóalapot gyűjtöttek és hetilapot és itt-ott egy-egy könyvet adnak ki, — nem zsidó kultúra-e ez?

Legkevésbé sem tartozom azok közé, akik a ma-

gyar zsidóságnak tömjénnel és dicshimnuszokkal hódolnak. Ellenkezőleg. Mikor felmerült az eszme, hogy a magyar zsidóság hangos lármával ünnepelje emancipációjának ötvenéves jubileumát, felállítottam ennek az ötven évnek a bilánszát (Múlt és Jövő 1918. jan.) és az eredmény bizony nagyon elszomorító volt. Minden téren több a «Tartozik», mint a «Követel». A neológok és orthodoxok meddő és hiábavaló «unifikációs harca» felemésztette az energiákat mind a két oldalon. «Igen, ha unifikálva volnánk!» — ez volt az állandó jelszó, ahelyett, hogy az ortodoxia tradicionális, a neológia meg modern zsidó értelemben teljesítette volna kötelességét. Némelyek felháborodtak akkor, amikor megállapítottam, hogy «még a háborútól letiport Galiciának kifosztott és lenézett zsidósága is többet áldoz univerzális zsidó célokra, mint a magyar Izrael, az egyetemes zsidóság nagy problémáit, melyek a külföldön a „zsidóság legnagyobbjait foglalkoztatják, üres frázisokkal intézik el nálunk üres fejek, úgy, hogy a magyar zsidóság az egyetemes zsidóság megvetett renegátjaként szerepel a külföldön». És üres frázisokkal akarták «elintézni» nálunk évtizedeken át a magyarországi antiszemitizust is.

Mert az antiszemitizmus Magyarországon nem tegnapi és nem tegnapelőtti való és nem a galíciaiakkal vándorolt be hozzánk, mint jött-ment idegen, hanem itt született egyszerre az emancipációval, mint annak ikertestvére és ma, az ötvenéves emancipációs jubileum idején az is ötvenéves, magyar állampolgár, izmos, erős és egészséges.

A zsidógyűlölet különben mindenütt a zsidók emancipációjával együtt lépett fel. Amíg a zsidók csak páriák voltak, inkább zsidómegvetés volt, amely a népek nemesebbjeinél szájalommá változott és végül a

zsidók felszabadításához vezetett. Gyűlölni pl. akkor gyűlöltek a zsidókat a római birodalomban, amikor még hatalmon voltak és gyűlölik őket újra, mióta polgári jogokat adtak nekik és «Izrael fiai nőttek, sokasodtak és mozgolódtak és elhatalmasodának nagyon, nagyon, hogy megtelik vala velük az ország». így nőtt Magyarországon az antiszemitizmus, minél nagyobb lett a terület, amelyet a zsidók földművelésben, kereskedelemben, iparban, művészetben, politikában verejtékes munkájukkal, kitartó szorgalmukkal elfoglaltak. És hogyan «harcoltak» «nálunk ez ellen az antiszemitizmus ellen? Nem szervezkedéssel, a zsidó önérzet erősítésével és a belső zsidó tartalom és érték fokozásával, hanem főleg túlkiabálással és leviceléssel. A zsidógyűlölőket egyszerűen örült gazembereknek mondták és «hazaárulóknak» minősítettek, mivelhogy a nemzet testrészét (tudniillik a zsidókat) akarják megsemmisíteni. Kimutatták nagy éleselméjűséggel, hogy az antiszemiták nemcsak a talmuddal, hanem a logikával is hadilábon állanak. De a talmud és a logika meghamisítóinak és a « hazaárulók »-nak száma napról-napra nőtt és most már köztük látjuk a nemzetnek némely nagyjait is. Sokan azonban homokba dugták az orrukat, mondván: «nem látunk semmit!» A zsidók társadalmi bojkottálása szinte minden rétegben érezhető volt, ha egy zsidó belépett reggel keresztény kollégái közé a hivatalba, hirtelen elnémult a társalgás, mert éppen a zsidókról volt szó. De azért verték a mellüket büszkén és elégedetten, hogy Magyarországon, hála Istennek nincsen zsidókérdés és hogy iti rendben van minden. Aki pedig zsidókérdésről meri beszélni, azt antiszemitának vagy cionistának bélyegezték, akik mindketten a fenti teória szerint tudvalevőleg egyformán «hazaárulók».

És az asszimilációs düh némely körökben undorításig fokozódott. És a feltolakodás és dörzsölődés csak dagasztotta az antiszemitizmusnak már amúgyis hőmpölygő folyamát. Hiába torlaszolták fel egyre gátul az antiszemitizmus elé, mi mindent tettünk mi izraelita vallású magyarok a nemzetért. «Az első nemzeti költő, az első nyelvész, az első gyáros stb. stb. csupa zsidó. * Ez a folytonos gyerekes dicsekedés és nagyizolás nemcsak hogy nem gyógyított, hanem még szemet szúrt. Mert bizony a «második» nemzeti költő, a «második» nyelvész és a «második» gyáros egy cseppet sem örüli a zsidóságban rejlő nemzeti kincsnek, hanem csak arra gondolt, «ha nem volna itt az a zsidó, én nem a második volnék, hanem az első».

Aztán jött a világháború és a zsidók, akik nagyrészt a kezükben tartották a kereskedelmet, nem hagyták a «konjunktúrát» nyomtalanul eltűnni, hanem éltek vele, sajnos, itt-ott talán kissé mohón, bár ugyanazt tették az agrárok, a parasztok és a grófok is. De azt, hogy a paraszt 1 koronát kér egy tojásért és 200 koronát egy libáért, mindenki természetesnek találta e meddő időben, csak azt találták bosszantónak, hogy a zsidó kereskedő képes (mert kénytelen) e magas árat megfizetni, amit a fixfizetésből élő állami és megyei hivatalnok, legtöbbször tönkrement dzsenti, nem engedhet meg magának. Ehhez járult még, hogy a zsidókat, minthogy Magyarországon is legtöbbször bírják a német nyelvet, aránylag többet alkalmazták az osztrák-magyar hadsereg németnyelvű irodáiban, mint a németül nem tudó bajtársaikat. És ezzel szemben hiába fogjuk gyűjteni a statisztikai adatokat, hogy a zsidók a harctéren is megfelelő hősiességet tanúsítottak. A gyűlölet és irigység természetrajzához tartozik, hogy nem akar tudni sem statisztikáról, sem logiká-

ról, sem józanságról, sem igazságról. Nem lehet rajta segíteni.

A magyar «tudományos antiszemitizmus» is, fájdalom, a közhangulatnak köszönheti eredetét. Nem egy-két püspök vagy «radikális» privát passziója ez, nem indítóok, hanem eredmény. Azok a magyar tisztek, akik már a háború elején az orosz vagy olasz fogóságban sem akartak zsidó tisztvárosaikkal egy asztalhoz ülni, nem olvasták még sem az új Ágostont, sem az új Prohászktát, sem a Huszadik Század zsidó számát.

És most némelyek megkísérlik, hogy a nagy és általános krízist a galíciaiak fejére zúdítsák. Teutonok, idegenek jöhetnek és alapíthatnak bankfiókokat, üzlet- és gyártelepeket, kereskedhetnek nagyban és kicsinyben, kicsempészhetnek élelmiszereket és felferhetik az árakat, de mindennek mégis az a galíciai az oka, akinek a kaftánjában két gombolyag cérnát és egy fél kiló lisztet találtak bevarrva. A hatóság azonban gondolkodhat ahogy tetszik, a zsidógyűlölők mennydöröghetnek a «galicianusok» ellen és ha a nép ezalatt az összes zsidókat fogja érteni és nálunk is pogromok lesznek, mint Oroszországban, a vezetők ártatlanul mossák majd a kezüket, hogy ők csak a «polisiak» ellen keltek ki. Szégyenletes azonban, ha akadnak zsidók is, akik azzal akarják demonstrálni, hogy nem őket értik, hogy maguk is kígyót-békát kiáltanak galíciai testvéreikre és «más morál»-ról prédikálnak, mintha nem az az ősi törvény volna az egész zsidóság morálja, mely szerint: «Egy jogotok legyen az idegen és az ország benszülöttje számára!»

De vannak Magyarországon is elegen, akik mindig felháborodva elítélték, ha rég a háború előtt is bizonyos zsidó körökben heccdalokat pengettek a «kaftán

ellen» és a «galíciait» (kinek gazdag kultúráját nem egy számban mutatta be a Múlt és Jövő), már békeidőben megvetés tárgyává tették, mintha egy kaftán alatt nem doboghatna épp olyan nemes szív, mint egy jól szabott szmoking alatt, vagy a strajmli alatt nem vibrálhatna épp oly finom agyvelő, mint egy jól kifényesített cylinder alatt. Vannak már elegen Magyarországon is, akik meg tudják különböztetni a külsőt a belsőtől, akik nyitott szemekkel néznek a világba, akik a zsidóság jövőjét és megváltását nem kívülről várják és remélik, hanem csak belülről, a zsidó Én elmélyítésétől és zsidó tartalommal való telítésétől, akik nem tesznek különbséget zsidó és zsidó között és akik meg vannak róla győződve, hogy esztelenség azt hinni, hogy a zsidónál minél kisebb a szakáll, annál nagyobb a morál.

LEVÉL EGY ZSIDÓGYŰLŐLŐ ZSIDÓ ASSZONYHOZ

(1917 AUGUSZTUS)

Nemes Nagyságos Asszonyom!

A nyár elején szíves volt ismeretlenül hozzám fordulni, hogy ajánljak nevelőt tízéves kis fia mellé. Előkelő modorú, gyakorolt pedagógus legyen — mondotta a telefonba, — mert a birtokon, ahol a nyaral töltik, előkelő urak fordulnak meg; tudjon németül, angolul és franciául és lehetőleg vívást és zenét is, meri valamit a nyáron is kell gyakorolni, hogy mindent el ne felejtсен, főképpen pedig tudjon szépen, uriasán lovagolni, mert a kis fiú nagyon szereti a lovaglást és messze túrákat egyedül még sem tehet; no meg a szolgabíró úr fia, aki a házban gyakori vendég, huszár hadnagy, aki a lovaglást igen éles kritikusi szemmel bírálja meg. (Apropos! Most jut eszembe tulajdonképpen, miért is van a szolgabíró úr fia, aki huszár hadnagy és a lovaglás mestere, még a háború harmadik esztendejében idehaza, ahol mindig csak «zsidó bujkálókról» hallani? De ez nem tartozik most ide! Egyszóval ezermester legyen az a szegény nevelő, aki mint szép nippekkel tele vitrin illeszkedjék bele az Önök tanyai szalonjának stílusába.

Nehéz feladat volt, Nagyságos Asszonyom; meri elvégre a zsidó milliomosok fiai, akik saját telivér lovaikon nyargalnak végig naponta a Stefánia-úti lovaglókorszón, a legékesszólóbb rábeszélésemre sem

hajlandók a nyáron át reggeltől estig az Ön kedves fiát nevelni, tanítani, lovagoltatni és szórakoztatni havi 100, mondd száz koronáért. (Nem is szólva arról, hogy ha egy brichesset koptat el, már oda van a mai drágaság mellett az egész nyári gázsija.) Keresnem kellett tehát ezt a csodalényt azokból az osztályokból, ahol nem kergetik a gyermekeket az asztal körül lóháton, ahol keservesen küszködve, gyalogszerrel iparkodnak előre és sokszor, igen sokszor, mészszebbre és magasabbra jutnak el, mint némely autó vagy aeroplán boldog tulajdonosának elkényeztetett gyermekei. «Heuréka» — kiáltottam fel, amikor véletlenül betoppant hozzám egy előttem rég ismert derék egyetemi hallgató, aki a harctéren súlyosan megsebesülve, épp felülvizgálatról érkezett haza Prágából, ahol néhány havi üdülési szabadságot kapott. De a szabadsághoz kenyér is kellett. Gyakorlott pedagógus volt, aki ajánlatomra már több előkelő házban nevelősködött és ebből tartotta fenn magát, sőt segítette szüleit is. Mint «makkabeista» bátor, egyenes fellépést sajátított el, mint a Vívó és Atlétikai Club tagja megtanult vívni, sportolni, az Omike-menza tanfolyamain privát szorgalomból idegen nyelveket is hallgatott és — majdnem elfelejttem! — mint soronkívül előléptetett tiszt, a harctéren megtanult szépen lovagolni is. De még egyet kihagytam: a németen, francián és angolon kívül még egy nyelvet tudott: héberül, amit, mint hajdani talmudista, sajátított el. Ez nem szerepelt az ön feltételei között, Nagyságos Asszonyom, sőt éppen ez volt a bökkenő. Az ütközőpont. Mert a fiatalember a héber tudással együtt magával vitte zsidó érzését, végtelen rajongását és szeretetét a zsidó kultúra iránt, valamint, amit ön, Nagyságos Asszonyom, nem ismert és amit nem is volt hajlandó kimélni. És

minthogy az önérzetes zsidó fiatalember nem tudta szó nélkül túrni azokat a leszólásokat és gyalázásokat, amelyekkel Ön a zsidóságot oly gyakran illette, disputációkra került a dolog. Illetőleg nem is került a sor szóváltásra. Mert Ön, Nagyságos Asszonyom, egyszerűen és igen kedves logikával megvonta a fiatalembertől a szót, kijelentvén előtte, hogy az ő feladata csak az, hogy az Ön fiát nevelje és ne Önt.

A fiatalember, aki zsidó érzésében és önérzetében megsértve, egy havi nevelés és lovaglás után kikérte obsitját, ilyenformán nem fejthette ki az Ön antiszemita velleitásaival szemben a zsidóságra és kultúrértékeire vonatkozó nézeteit, nem adhatott kifejezést az ő legszentebb meggyőződésének, amelyen Ön, Nagyságos Asszonyom, finom csizmacipős lábaival végigtiport. Engedje meg tehát, hogy helyette én mondjak el egyet-mást ezen az úton. Engem sem köteles meghallgatni. Behunyhatja a szemeit, hogy egy betűt sem lásson. Bedughatja a füleit mogyorós butonjaival, hogy a gyémántok egy hangot se eressenek át. Mégis elmondom a mondandómat, mert az ön zsidógyűlölete nem egyéni vonás, hanem, sajnos, tipikus valami, amit meg kell világítani, járványos betegség, amelyet meg kell gyógyítani és legalább is nem szabad engednünk a fertőzést terjeszteni.

Mint úgynevezett «jó házból való és modern nevelésben részesült» leány valószínűleg nem ismerhette meg a zsidóság problémáit a jelenben, sem a zsidóság történetét a múltban. A zsidó élettől, a zsidó ismertektől távol állva nem volt semmi, ami a fajához való hozzátartozandóságát erősítette vagy dokumentálta volna, de annál sűrűbben hallotta mindenfelé a zsidóházakban is divatosá vált zsidószidást. Az első — és talán egyben utolsó — kapcsolata a zsidósággal a

«kötelező tantárgyként államilag reátukmált» héber olvasástanulás volt, amikor bizony nagyon kellett törnie szegény kis fejcskójét az ó-kaldeus betűk szemelgetésén és összeolvasásán. Hogy haragudhatott ezekre a furcsa betűkre, amelyek annyi kedves játékorától fosztották meg. Arról természetesen sejtelve sem lehetett, hogy ezek a jobbról balra összeakombakomozott betűk mit jelentenek. És még kevésbé lehetett sejtelve arról, hogy ezekben a rómainál és görögnél jóval régibb betűkben egy sokévezredes nagy kultúra örökéletű és örökértékű kincsei vannak felhalmozva, az elme és fantázia gyönyörű gyümölcsei, melyeknek minden magvából százados terebélyes fák emelkedtek a magasba. Ezek a betűk civilizációt, prófétai emelkedettséget, tiszta szívet és tiszta lelket, szeretetet és igazságot, szabadságot és világosságot hirdettek, amikor még más mai «kultúrnépek» őszálati korszakukat élték sötét barlangjaikban. Ezek az ó-kaldeus betűk vitték szét az egész földkerekségnek az erkölcsi törvényt, amely az embert emberré szentelte. Fagyos téli hajnalokon vitték a zsidó apák rongyokba bugyolált kis gyermekeiket a szűk «szobákba», a chéderekbe, hogy ezeket a betűket tanulják és melódiájuk szárnyán szebb világba emelkedjenek a gettó fojtó levegőjéből. Ezeknek a betűknek köszönhetjük, hogy a társadalomból kitalizva, üldözve és sanyargatva nem züllötünk kóbor cigányokká. Mert velünk volt a betű, a szellem, a tanítás, mely népek arisztokratájává avatta az üldözött zsidót. A test meggörnyedt a hosszú év századok alatt, de a szellem elevenen fejlődött. Az elnyomás útjain dalok fakadtak, amik új tavaszra vártak. És alighogy meglegyintette a zsidót az új szabadság szellője, szétröpködtek a nép fiai, mint a kalitka ből kiszabadult madarak és megtelt dalukkal a föld . . .

Igenis, Nagyságos Asszonyom, a héber betűknek köszönhetjük, hogy más betűket is gyorsabban tudunk megtanulni. A mi prófétáinknak köszönhetjük, hogy lelkünk könnyebben fogadja be a világosság eszméit. És ha ön szereti ma Adyt, Wildet és a «modern irodalmat» általában, ezt annak a «Geena Ureena» nevű héberbetűs zsidó könyvnek köszönheti, amelyből nagyanyja, — ó mindnyájunk nagyanyja! — gyönyörű bibliai legendákat, poétikus történeteket és élelméjű talmudi fejtegetéseket szokott olvasni.

A zsidó nő évezredek óta olvas.

Nem kívánom, persze, hogy nemes Nagyságos Asszonyom is elővegye a Geena Ureenát és olvassza a gyermekeinek. De legalább is ne oltson gyűlöletet gyermekei lelkébe a zsidóság iránt, amelyet nem ismer. Ne szoktassa őket abba a csúnya madárfajtába, amely bepiszkítja a saját fészket. És ne mondja előttük, ha tót parasztok énekét hallja, hogy «ilyet csak zsidó templomban lehet hallani». Mert először is lehet, hogy a tót parasztok éneke szép annak, aki a melódiát érti. akinek gyermekkori emlékeket és ifjúkori álmodást csengetyűz a fülébe. Másodszor ön nem ismeri a zsidó templomot sem és így nem tudhatja, milyen az éneke. Aminthogy nem tudja pl. azt sem, hogy a katolikus templomoknak — amelyekért ön bizonyára rajong — minden éneke, zsoltármája, zsoltára, ritusa, dallama a zsinagógából van átvéve. Aminthogy a zsidóságból vette át a kereszténység nemcsak ünnepeit és ceremóniáit, hanem erkölcsi tanításait, etikai törvényeit is.

Nem akarom itt a zsidóság történelmi hivatását, kultúrájának jelentőségét kifejteni. Ha levelem érdeklődést kelt önben a zsidóság iránt, egész könyvtár áll rendelkezésére, amely a zsidóság múltjával és lényegével foglalkozik. De egyre mégis ki kell terjeszkednem,

hogy mit köszönhet a zsidóságnak a zsidó nő? Hát azt lehet mondani, hogy mindent. A nőt a zsidóság emancipálta. Mikor még mindenütt áru- és cseretárgy volt, a zsidó törvény gondoskodott a családi tűzhelynek és a női becsületnek legmesszebbmenő védelméről. Még a háborúban fogságba ejtett nőt sem volt szabad törvényes házasság nélkül megközelíteni. A nő szociális helyzetét a legliberálisabban szabályozza a biblia. Az első zsidó köztársaság idejében egy nő ült az «elnöki», vagy bírói székben és csatákat vezetett és törzsek engedelmessé váltak neki. Nem volt Jeanne d'Arc-féle csodaszűz, hanem egyszerű hús és vérből való asszony és anya Izraelben. Szónokok és próféták támadtak Izrael leányaiból, jelölve annak, hogy olyan nevelésben részesültek, amely egyéniségük teljes kifejlődését tette lehetővé. Királyok és költők gyönyörű énekekben, Énekek Énekeiben zengték a nő himnuszát és amikor római és görög költők egyforma érzékiséggel írnak «szép fiú»-ról és szép leányról, Judában az egyetlen Sulamit-ről dalolnak és az örök hűségéről. «Viselj engem, mint pecsétet a szíveden, mint pecsétet a karjaidon, mert erősebb a halálnál a szerelem». A nő becézése, amely a zsidóságnál tradicionálissá vált, annyira túlzásba ment, hogy olykor-olykor kihívta maga ellen a próféták kritikáját is. A talmud — ó ne tessék ettől a szótól megijedni — tele van a nő himnuszaival, a nő iránt való gyengédséggel. Az asszony a ház, a birtok, minden. (Jóma 2.) Akinek nincs felesége, nem ember. (Jebamoth 63. 1.) Akinek nincs felesége öröm nélkül, áldás nélkül, boldogság nélkül él. (U. o.) Kicsoda gazdag? Akinek jó felesége van. (Sabbat 25.) Aki hozzáillő nőt vesz feleségül, azt Isten is szereti. Aki egy nőt csak pénzéért vesz el, annak sikerületlen gyermekei lesznek és a pénze is elúszik. (Kidusin 70.) Aki magához nem

illő asszonyt vesz el, ötféle bünt követ el. Aki a leányát idős emberhez adja nőül, annak az Isten sohasem tud megbocsátani. Aki a leányát durvalelkű emberhez adja, olyan, mintha oroszlán karmai közé dobná. (Peszachim 49.) Nagyon tisztelje az ember a feleségét, mert az áldás csak az asszony miatt jön a házba. (B. M. 59.) Aki szereti feleségét jobban, mint önmagát és aki tiszteli jobban, mint önmagát, arról mondja az írás: Boldogság a te hajlékod. (Jeb. 62.) Ha kicsiny a feleséged, hajolj le hozzá és súgj a fülébe (B. M. 59.) Izrael leányai mind szépek, csak némelyeket elcsúfít a szegénység. (Kid. 66.) Aki elválik feleségétől, azt az oltárkö is megkönnyezi. (Gittin 90.) Akinek meghal első felesége, olyan, mintha a szentély pusztult volna el napjaiban. Mindennek lehet pótlása, csak az első feleségnek nem. (Szinhedrin 22.)

Így gondolkodik asszonyról, szerelemről, házasságról a Talmud, amelyet Nagyságos Asszonyom szintén nem ismerhet, de ennek a szellemnek köszönheti, lia kedves férje ura oldalán kivételes helyzetet élvezhet ma is. Míg másutt arról vitatkoztak a scholasztikusok, hogy van-e a nőnek lelke, vagy csak «asszonyi állapot», zsidó misztikusok azt a gyönyörűen fantasztikus tant hirdették, hogy maga az Isten is férfi és női princípium, mert csak így lehet igazán Egy, minthogy férfi nő nélkül csak fél. . .

Nagyságos Asszonyom! A zsidó nő oly végtelenül sokat köszönhet a zsidóságnak, — hálából (és saját érdekében is) kell hogy megóvja a jövő számára a zsidóság poézisét, azt az erőforrást, amelyből népe annyi életerőt, szépséget és naggyátevő energiát merített. A nagyság és szépség glóriájában látja a zsidóságot az, aki foglalkozik vele, az, aki ismeri. És ha szépségek iránt fogékony lelke van, meg kell azt nyit-

nia saját népének, saját fajának szépségei előtt is. A honleány mindig szent fogalom volt a költők előtt. És a zsidóságnak, amely Deborákat, Juditokat és Esztereket adott a történelemnek, ne volnának honleányai, akik megértik népük küzdelmeit és szenvedéseit, akiknek szíve meg tud telni fajuk fájdalmaival és örömeivel, akiknek lelke át tud ittasodni a múltnak és a jövőnek szépségeivel? «A szépség, a művészet az az út — mondotta Herzl —, amelyen a zsidóságnak újra be kell vonulnia elidegenedett leányai szívébe.» De egy kis fáradság kell az út megtalálásához is. És bünt követ el az anya, aki ezt az utat elzárja a gyermekei elől. Mert kincset zár el előle, mely táplálja az önérzetet és megóvja a lelket a meghasonlástól. Mert elérkezik az idő, amikor a zsidó érzi, mert éreztetik vele nyíltan és titokban, hogy zsidó, és szeretne visszatérni, visszamenekülni önmagához. És akkor átok neki ez a szó «zsidó», ha pusztá sivatagnak érzi, de áldás, ha termő talajnak tudja, melynek évezredes cédrusai az egekbe nyúlnak . . .

A zsidóságnak nincsen semmi oka reá, hogy önmagát lesajnálja. A zsidóság többet adott a világnak, mint amennyit kapott. Erejének, bölcsességének és szépségének dús forrásai sohasem apadtak ki. Csak le kell hajolnunk hozzájuk, hogy felemelve érezzük magunkat. És ha tendenciózus beszédek és írások mindenféle rágalmat hordanak össze a zsidóság értékének lebecsmérlésére, legalább mi magunk ne álljunk be a becsmérlők hangos kórusába. Elvégezzük ezt helyettünk mások. Nekünk pedig kötelességünk önmagunk és fajunk iránt, hogy fürkésszük múltunkban és ápoljuk magunkban azt, ami érték és adjuk át sértetlenül és csillogóbban a gyermekeinknek.

BARACS KÁROLY HAGYATÉKA

EMLÉKBESZÉD
A PROP ALESZTINA SZÖVETSÉGBEN

Csak néhány napja, hogy ott álltunk a zöld hegyektől körülvett budai temető kertben, a korán elköltözött dr. *Edelstein Bertalan* főrabbi drága koporsója előtt. És a temetés megrendítő szertartása alatt folyton folyvást előttem lebegett egy vízió: Ugyanezen a helyen, ugyanezek között a hegyek és fák között, ebben a Halál gondolatát is megszépítő környezetben, *öt évvel ezelőtt* egy másik szent koporsót könnyezettünk körül. *Baracs Karolyét*, a Pro Palesztina Szövetség első elnökéét. És megelevenedett előttem a szívbemarkoló kép, amikor a ravatal felett, a gyász-szószéken ott állt fájdalomtól és izgalomtól sápadt arccal dr. *Edelstein Bertalan* és remegő hangon mondotta — még fülemben csengenek szavai —: «*Százvezrek között, milliók között nem találni olyan férfiút, mint Baracs Károly*». És ugyanekkor dr. *Kiss Arnold* költői képet festett az elköltözőtről, aki «*Goethével, Kanttal, Spinozával társalgott, de feléje zengett a szentföldi chaluc éneke is, kinek építőmunkája szent lelkesedéssel töltötte eh*. És nem éreztük túlzásnak, mikor a budai hitközség elnöke szólt: «*Baracs Károly sírja szentté avatja a budai zsidó temetőt*».

Most immár két sír int a budai temetőből a Palesztina-munka iránti hűségre, a Szentföld szeretetére. Immár két sírhoz kell elzarándokolnunk a budai he-

gyek közé, abba a történelmi milióbe, amelyből 800 éves zsidó múlt buzdít a zsidó jövő megmentésére.

A zsidó jövő gondja volt az, ami Baracs Károlyt, az igaz embert, a Pro Palesztina szövetséghez vezette. És valóban fájdalmasan tragikus a Palesztina-gondolat szempontjából, hogy Baracs Károlyt alig egy évvel a Pro Palesztina Szövetség legalizálása után, már el kellett vesztenünk. 1928 nyárelején tartotta Baracs Károly a Szövetség első legális közgyűlésén azt az elnöki megnyitót, amely méltán a Pro Palesztina-eszmének mintegy klasszikus magna chartája lehet. Tanulmányozni kell ezt, kommentálni, mint egy régi kódexet, mint a zsidó Mesterek tanításait szokás magyarázó szövegekkel kísélni. Sokszor, mikor előveszem a Múlt és Jövő 1928. évfolyamát, amelyben ez a megnyitó beszéd egész terjedelmében megjelent, úgy érzem, hogy minden szava, minden mondata ma is aktuális, minden megállapítása ma is érvényes igazság.

Fölvetik a kérdést újabban: *Mi a különbség cionizmus és Pro Palesztina között?* És szól a vád: A Pro Palesztina nem egyéb, mint a cionizmusnak burkolt agitációs eszköze. És szól a könnyelmű felelet, sokszor a mieink részéről is: Valóban most már nincs különbség, tehát nincs is a Pro Palesztinának létjogosultsága. Ha így volna, ez eltávolodást jelentene attól a vonaltól, melyet Baracs Károly jelölt meg bölcseségével a Pro Palesztina számára. De a lényegbe beletekintve, meg kell állapítanunk, hogy a probléma nem oly egyszerű. A cionizmus a Palesztina-munkának primátust, elsőbbséget ad minden zsidó kérdés felett. A diaszpórának sem élettartamában, sem élettartalmában nem hisz, pusztuló résznek, elszáradó ágnek, elhanyagolható mennyiségnek tekinti az egyetlen és igaz gócponttal, a zsidó jövőt rejtő Palesztinával szem-

ben. És ha a pesti hitközség legújabb jelentését olvasuk, hogy tíz év alatt a pesti zsidó iskolásgyerekek száma 30.000-ról 18.000-re csökkent, valóban katasztrofálisnak kell tartanunk a diaszpóra zsidó jövőjét. Mert hiszen a pesti hitközség jelentése mellé állíthatjuk a hasonló szomorú számadásokat Berlinből és Párizsból, Varsóból és Newyorkból. És hol van még a nagy gazdasági összeomlás egyéb tragikus jelensége és következménye? A Pro Palesztina azonban, mint a Jewish Agency elvét képviselő szerv magába ölel olyan nemcionistákat is, akik nem tudják a cioni eszmét minden zsidó betegségünk általános gyógyszerének tekinteni. Részt óhajtanak venni a Palesztina-építés munkájában, de ebben a zsidóságnak csak egyik fontos feladatát látják, amely mellett épp oly fontossággal bír számunkra a diaszpórabeli zsidó élet kiépítésének minden egyéb pontja.

Herzl beszélt különböző állomásokon felszállókról, akiket a Palesztina-vonat fel fog venni, tekintet nélkül arra, hogy hol és mikor határozták el magukat a felszállásra. Baracs Károly beszélt párhuzamosan lefektetett sínpárokról, amelyeken különböző utakon indulva, végül egy célhoz érünk. Vájjon közelebb jöttek-e egymáshoz ezek a sínek?

A német zsidóság nagy tragédiája megrendítette az egész zsidóság lelkét. És paradoxonnak hangzik, de igazság, hogy ez a tragédia a diaszpóra ápolásának fontosságát még csak jobban felszínre emelte. *Herzl* maga, aki a zsidógyűlöletben összekovácsoló nemzet-építő faktort látott, nem hitt a zsidógyűlöletnek ilyen fellángolásában. Ő látta a Dreyfus-pert, hallotta a párizsi Palais Bourbon antiszemita szónokait, olvasta a zsidógyűlölettől izzó cikkeket és mint zsidó fejedelmi egyéniség a lenézést, a gyűlöletet magát is oly

mélyen sebzőnek találta, hogy elviselhetetlennek vélte és ellenszerűl fellobbant benne a zsidó államalapítás nagy eszméje. De hogy tettekkel idáig juthat az antiszemitizmus, hogy vissza lehet csinálni Goethe és Lessing földjén az emancipációt, hogy ennyire vissza lehet forgatni az emberi történelem kerekét, azt ő se hitte. Valahogyan varázsigének gondolta a cionizmust, amely a zsidót kiemeli megalázottságából és visszaadja neki emberi méltóságát.

De úgy voltunk vele, mint az a keleti varázsló, aki hirdette, hogy tud talizmánt, varázsigét minden ártás és bántás ellen és amikor a ráuszított kutyák mégis a lábába haraptak, így szólt: «Nem az én varázsigém rossz, de mit tehettem, mikor nem hagytak időt egy percnyit sem, hogy a varázsszót elmondhassam?» Valahogy a népek sem engedtek egy történelem-percnyi időt sem, hogy a zsidó kipróbálhassa az építés varázsigéjét. Zavarták a munkát kívülről és belülről. És szomorú paradoxon, hogy olykor éppen a köröskörül felhangzó csaholás vitte a zsidóságot közel a Palesztina-építés sáncaihoz. Circulus vitiosus ez. Olykor maguk a zsidók is beálltak a csaholás orcheszié-rebe, amelyet altatózenének tartottak saját lelkiismeretük elszenderítésére. És felhangzott a jámbor ebek dala, ahogy a Perek Sírában, a Dalok fejezetében olvassuk: «kólávim omrim, bóu venistachave lifne hásém». Minden aktivitás ellen ezt éneklük: jertek és boruljunk le az Úr előtt. Az embernek nem szabad tenni semmit. És voltak, akik megálltak a fele mondatnál: Bóu venistachave: Jertek, boruljunk le, hunyáskodjunk meg, mint a kéznyaló kuvaszok. De közben fölébredt egy egész falka, köröskörül a nagy földkerekségen, mindegyik a maga új jelszavának csaholásával. És az egész világ, mint egy megvadult Bar-

num-cirkusz járja örült táncát, paragrafusokkal és paragrafusok körül, rágalmakkal és rohamsisakokkal, hogy egy hajszolt kis népet elriasszon a megélhetés aklaitól. És nem maradt nyugton a finom szimatú foxterrier sem s maga a házőrző bulldog, melynek idegesen összegörcsösödik az állkapcsa, ha valamit zsákmányul ejtett. *Ha engedték volna elmondani a varázsigét, ha engedték volna érvényesíteni a talizmánt, ha csak néhány évtizedig engedték volna építeni, mennyi kérdés oldódott volna meg Izrael és a népek számára.*

De ebben a kaotikus, diszharmóniás, zene-bonás világban, valóban csodálatos, amit a zsidó nép ily rövid idő alatt alkotni tudott. Csodákat lehet beszélni Tel-Aviv rohamos fejlődéséről, a kolóniák, kwucák, kibucok gyönyörű munkájáról. Fizikai erő kifejtéséről és szellemi fejlődéséről. És ha ezeket az álomból lett realitásokat nézzük, azt kell mondanunk: *igenis, közelebb jöttek egymáshoz a sínek! A Pro Palesztin, t embere belátja, mit lehetett ilyen mostoha körülmények között is cselekedni, alkotni és megerősödni a hite a Szentföld jövőjében. Viszont az ebben a jövőben hívő cionista látja, hogy minden rajongás elé szinte ledönthetetlen korlátokat állít a kérlelhetetlen való sag. Az eukaliptuszok, a mocsarakat szárító «zsidó fák» sem nőhetnek az égig.*

A súlyos problémák tehát megmaradnak, *a diaszpórát nem lehet, mint egy elvesztett világ csata frontját felgöngyölíteni.* Nem kicsinyelhetjük tehát le azokat, akik a diaszpórában is építik a bástyákat a zsidó pozíciók erősítésére. Ámde az is bizonyos, hogy ez a tudat nem old fel a kötelességek alól Palesztina építésével szemben. *«Lo álécha hamlachá ligmór.»* Nem a te dolgod, hogy a munka teljes befejezést nyere, de nem szabadíthatod fel magadat a kötelesség alól. *«A*

*Pro Palesztina építésével, — mondotta Baracs Károly beszédében — jelentős lépéssel vittük előbbre a magyar zsidóságot a kötelességteljesítés útján.**

Néhány év alatt mindnyájan nagyobb distanciát kaptunk a dolgok enyhébb és objektívebb megítélésére. Látjuk, milyen igaz, amit Baracs Károly megállapított: «*Nem mintha a kötelesség tudata hiányzott volna a magyar zsidóságban. Ott élt, ott égett minden magyar zsidónak lelkében is. De fogalmi zavarok, a helyzet nem ismerése, vagy félreismerése és főleg bizonyos aggályoskodás, amelyet tendenciózus beállítások még fokoztak, a lelki megfélemlítés szorongás érzését vitték bele a Palesztina-kérdés tekintetében a magyar zsidó közvéleménybe. Ezeknek az aggályoknak a lényege rendszerint abban csúcsosodik ki, hogy ellenségeink számára a Palesztina-mozgalom alkalmas ürügy lesz arra, hogy kétségbevonja a hazához való hűségünket, jogcímet merítsenek ebből jogaink csorbítására. Pedig nyilvánvaló, hogy ellenségeink egyébként sem jönnek zavarba ürügyek találásában és az ő szemükben is kevésbé árt a zsidóságnak, ha önérzetesen ragaszkodik zsidó voltához, mintha azt palástolni igyekszik.*»

Ezek az aggályoskodások, fájdalom, ma sem tűntek el. Ma is halljuk őket. De ma már talán leginkább csak hazánkban. Amikor Baracs Károly ezeket a szavakat mondotta, akkor még a német zsidók között is sűrűn hangzott fel ez a vélemény. A német zsidóság ment a legmesszebb az asszimilálódásban, a zsidó szellem megtagadásában. És rájuk is vonatkozott Baracs Károly megállapítása, hogy «*komolyabb és bántóbb jelenség, ha zsidók részéről merül fel mozgalmunk résztvevőivel szemben a hazafiatlanság vádja, szomorú tüneteként annak az erőlködésnek, mint kíván*

nak egyes zsidó testvéreink a hazafias érzés tüntető hangoztatásában a haza leghívebb fiain is túltenni. És hogy ez a tragikus erőlködés mit sem használt, azt a harmadik birodalom története lesújtóan igazolja.

Ma már a német zsidóságnak ez a része is «*mea culpa*», vagy inkább «*osammu*» gyónással vallja, mennyivel többet adhatna Palesztina, amely így is nem-cionista német zsidók ezreinek ad menedéket.

De felhangzik újra és újra napjainkban is az a különvélemény, mintha a magyar zsidóságnak valami különös, Isten kegyelméből való privilégiuma volna. Halljuk, hogy *a magyar zsidóság más, egészen más, nem mehet idegen példák után.* A magyar zsidóság más, mint az angol, francia, amerikai vagy délafrikai. *Nem érzik-e az ebben az állításban rejlő sértést külföldi testvéreink felé?* A magyar zsidóság talán rózsabokorban született? Valami különös lokálpatriotizmus ez, ami itt azt a hitet táplálja, mintha a magyar zsidóságot valami külön Gondviselés tartaná a tenyerén és lobogtatná az űrben a világ eseményei felett. Mi tiszteletben tartjuk ezt a lokálpatriotizmust, de viszont semmi ok reá, hogy bárki más a mi hazaszeretetünket kétségbevonja. A cionisták sem akarnak Magyarországon nemzetiségi politikát, többször deklarálták, hogy nem kívánnak ennek «sem mézéből, sem töviséből». Akár cionisták vagyunk, akár a Pro Palesztina hívei, mint hazánk egyenjogú fiaink akarjuk hazánk kultúráját szolgálni, ápolni és fejleszteni. De szolidaritást kell vállalnunk az egyetemes zsidóság sorsával és nagy problémáival. Amint Baracs Károly megnyitójában kifejtette: *«A Pro Palesztinát önerzetes magyar zsidók alapították, kik az egész világ zsidóságával szolidárisak abban a törekvésben, hogy üldözött, kifosztott, nyomorban sínylő testvéreinknek a Szentföldön bé-*

kés otthont, emberséges megélhetést biztosítsanak. Szolidaritást tartunk chaluc-testvéreinkkel, akiknek hősiess, önfeláldozó, emberfeletti munkája csak meghatottsággal és bámulattal tölthet el minket.» A zsidó humanitás kérdése ez!

De nemcsak az *existencia-építés*, nemcsak az *anyagi segítség* a fontos. Hanem a *zsidó lélek felélesztése, a héber kultúra feltámasztása is*. Az anyagi súlylédéssel szinte párhuzamosan haladt a zsidóság lelki elszegényedése. Elveszett lábai alól az etikai talaj. Szükség volt a fölemelkedésre, szellemi renaissancere. Ezt is oly klasszikus tömörséggel fejezte ki Baracs Károly: *«Szövetségünket öntudatos zsidók alakították, akik mint a Bibliának, mint a könyvnek gyermekei öröklött fogékonysággal szemlélik az emberi kultúra minden életnyilvánulásai. S annál nagyobb megértéssel, szinte áhítatos érdeklődéssel tekintenek azokra a törekvésekre, amelyek a régi héber kultúra újraélesztésére, feltámasztására irányulnak.»*

Ezen a kulturális téren pedig azt kell mondanunk, hogy *az új Palesztina ma már szinte többet termel, mint a diaszpóra egész zsidósága*. A tejjel-mézzel foiyó ország ígérete még távolról sem teljeseedett be, de kiteljesedik máris a prófétai íge, hogy *«Cionból indul ki a tan és az Úr szava Jeruzsálemből»*.

«Hogy ezen célokon túlmenően, milyen várakozást fűzhetünk még, azt a jövőre kívánjuk bízni», — mondotta még bölcsen Baracs Károly. *«Nyilván sokan lesznek közöttünk, akik Palesztina legnagyobb sikerétől sem várják azt, hogy egyúttal a zsidókérdést a maga teljességében megoldja. Hiszen csak kis részét fogadhatja be a zsidóságnak Palesztina és így kérdés, hogy a diaszpóra zsidóságának számszerű összetételét lényegesen befolyásolhatja-e majd. És akadnak sokan a Pa-*

lesztina-építés lelkes hívei között is, akik ezt a körülményt a zsidóságnak és az emberiségnek fejlődése szempontjából, nem is tartják sajnálatosnak.» Ezek közé tartozott maga Baracs Károly is, aki előtt az az igazság lebegett, hogy már az ősi júdeai próféták is az univerzális emberiség érdekeiért küzdöttek. *Nem zárokoztak be a népi vagy faji önzés elefántcsonttornyába, hanem mind úgy érezték, hogy az ember sorsát hordják a vállukon. A Palesztina-építés feladatait ebből a magasabb emberi szempontból kell szemlélnünk. «Kétségtelen, hogy Palesztina csak a legüdvösebb hatással lehet a diaszpóra zsidóságára, — mondotta Baracs Károly. — Már most is megnyilvánul a Palesztina-mozgalomnak az egész világ zsidóságát megmozdító, föl-emelő ereje. Amikor a Szentföld újjáépítéséért dolgozunk, egyúttal a magyar zsidóság Öntudatának, önérzetének fokozása is egyik eredménye és jutalma lesz munkánknak.»*

Ezt az önérzetet *csak fokozza bennünk az újabb fejlődés tapasztalata.* Ha figyelemmel kísérjük a mai szentföldi generáció alakulását, érezzük, hogy *kiemelkedőben van egy új ember-típus, az a chaluc-típus, amelyről Baracs Károly ábrándozott és amely feléje zengett akkor is, amikor Goethével, Kanttal és Spinozával társalgott.* Az önzetlen, magasabbrendű ember kitermelődését várta a Próféták földjén. És bármennyire hangzanak is panaszok az új jisuv vallási élete ellen, bizonyos, hogy egyre közeledik az ősi lélekhez, az ősi szellemhez. Ezt vallotta nemrég az Agudának egyik vezére is. A frankfurti dr. Breuer Izsák, aki a cionizmus elleni harcban hirdette: *«inkább golumsz Edom, mint golumsz Cion»*, hazaérkezve most szentföldi útjáról, ámulattal beszél Cion feltámadásáról. Hogy: Herzl a Gondviselés eszköze volt a zsidóság meg-

mentésére. Hogy nyíltan kell szembenézni az orio doxiának is az igazsággal, hogy a cionizmus egyen gette az utat és aki most Palesztinába megy, azt élvezzi, amit a cionisták előkészítettek. Csoda előtt állok, — mondotta rajongva. — Kik jöttek a Szentföldre? Zsidótlanul nevelt generáció jött a galutból és visszatért a Biblia, a Szombat szelleméhez. Új típus alakul a Szentföldön. Az önfeláldozó bibliai ember típusa. Testvéreim, mialatt a diaszpórában egyesek még a zsidó szolidaritás minimális hangoztatásától is aggályos kodva visszarettennek, csak a napokban történt, hogy palesztinai orvosok tiltakoztak az orvos-bevándorlás mindenféle korlátozása ellen. Pedig már túlságosan is zsúfolttá tette ezt a pályát a német zsidó orvosok tragédiája. De épúgy, mint a fizikai munkások a munkáshiány folytán emelkedő béreik dacára, a legerélyesebben tiltakoznak a munkás-bevándorlásnak mindenfajta korlátozása ellen, a szellemi munkások is csak a zsidó jövőt tartják szem előtt, a zsidó fejlődést, i zsidó szolidaritást.

És ha olykor megszáll a kétség pártoskodások, testvérharcok, emberi gyengeségek miatt, elénk áll a/ *új chaluc-típus, kinek hangja szól felénk: Itt vagyok, építetek nemcsak magamnak, de mindnyájatoknak.* Es mi úgy érezzük, hogy Baracs Károly fönt a zengő szférák között is gyönyörködve hallja ezt a chaluc-éneket. amely feléje száll a magasságokba és elvegyül a mi áldásunkkal, amely fokozódó kegyelettel emelkedik emléke felé. זכר צדיק לברכה Áldott legyen Baracs Károly, az igaz ember emléke!

EGY BECSÜLETES ANTISZEMITA

GÖRCSÖNI DÉNES HALÁLÁRA. 1914 MÁRCIUS

Amíg élt, harcolt és verekedett, sokan a magyar zsidóság Hámánjának nevezték és a szenvedélyek felkorbácsolt hullámai közt nem lehetett az alakját tisztán meglátni. De a halál, a Talmud szerint, mindent kiengesztel és most, hogy az elhunyt lelkéről, Prohászka püspök szavaival, leoldódtak az indulatok, mi is objektív szemszögből nézhetjük az ő egyéniségét és működését, mi is, akik olyan sokszor összemértük vele a fegyvereinket.

Görcsöni Dénes nekem kollégám volt nemcsak a tollforgatásban, a csatatéren, ahol mint ellenfelek állottunk egymással szemben, hanem a fővárosnak egyik legrégebbi békés, nyugodt, neutrális kultúrintézményében is, a nemes tradíciójú belvárosi főreáliskolában, ahol néhány évig tanítottunk együtt, gyakran ugyanabban az osztályban is, ő a történelmet, én a magyar és német irodádat. Itt ismerkedtem meg Friedrich Istvánnal, aki Görcsöni Dénes néven már régen ismerősöm volt. Mikor első zsidótárgyú verseskötetemet megjelent, amikor kiadtam a Héber Költők első kisebb antológiáját, amikor megindítottam a Magyar Zsidó Könyvtárt, amikor a Kisfaludy-Társaságban bemutatták héber műfordításaimat, amikor a pesti hitközség

kiadta a templomai számára elfogadott ünnepi zsolozsmáimat, amikor az IMIT kiadta kétkötetes antológiát, sőt sokszor egy-egy cikkem után is, Görcsön i mindannyiszor hosszabban foglalkozott velem, szokása szerint dicsérte a munkákat, de reámutatott a «diadalmas zsidó szellem veszedelmes térhódítására» és a katolikus szellem folytonos elnyomására és kiszorítására. Támadásai legtöbbször élesek és kíméletlenek voltak és mingy árt az egész zsidóság ellen irányultak, úgyhogy sokan el sem képzelhették másképpen Görcsönit, mint afféle zsidófaló minotaurosnak, aki reggeli, ebédre, vacsorára és uzsonnára mindig néhány eleven zsidót nyel el. «Olvasta a mai Görcsönit?» — ezt a kérdést szinte napról napra intézték hozzám. És én olvastam Görcsönit, az ő «véresszájú» támadásait a magyar zsidóság ellen és gyakran elfogott a vágy, hogy beszélhesek azzal az emberrel, hogy megkérdezem tőle szelíden, négyszemközt: tulajdonképpen miéi is gyűlöli úgy az én fajtámat, a zsidókat?

És ekkor összehozott bennünket a sors. Nem is egy kis őszinte diskurzusra, hanem állandó együttműködésre. Alig hat éve, kézhez kaptam a diplomámat. Az államnál akkor Barkóczy báró uralkodott, aki kinevezés előtt keresztlevelet szeretett látni. A zsidó fiúárva-ház polgári iskolájában akkor megüresedett egy magyar-német tanszék, de ott nem akartak «akceptálni». Sőt hittani órákat sem kaphattam a hitközségnél, mert megjelent ugyan egy héber verseskötetem és egy-két rabbivizsgai dolgozatot is csináltam rendelésre már elsőéves szeminarista koromban, de — hittanári diplomám nem volt. És ekkor a fővároshoz fordultam, amely nobilisán, talán éppen zsidó irodalmi működé-

semet méltatva, mingyárt első iskolájához helyezett el. Mikor az akkori direktoromnak bemutattam a gróf Festetich akkori fővárosi közoktatási tanácsnoktól aláírt megbízó levelet, mosolyogva mondotta: «No, mától fogva be vagyunk biztosítva az antiszemitizmus vádja ellen. Hisz' összekerült az iskolánál Görcsöni Dénes és Patai József.»

*

A nagy «Hámán», a rettentő «zsidófaló», szerény, alacsony, törekeny kis emberke volt, csak erős kézszorítása árult el energiát, csak lángoló szeméből villogott harci kedv. De az iskolában csak az erős kézszorítás jutott érvényesülésre, itt, amint Bodnár kollégánk Görcsöni sírjánál mondotta, «meglágyultak arcának kemény vonásai», itt nem ismert felekezeti különbségeket, itt csak jó kolléga és jó tanár volt, vallásra és fajra való tekintet nélkül. Emlékszem, első szelid konfliktusom vele egy «szekunda» miatt volt, amelyet egy közös tanítványunknak a németből osztályrészül juttattam. Görcsöni volt az osztályfőnöke és ő, aki közéleti harcaiban könyörületet és kíméletet nem ismert, a konferencián szinte könyörgött, hogy kegyelmezsek meg a kis nebulónak, mert különben elveszti a tandíjmentességet, holott az apja egy szegény házalózsido, aki nem tudna tandíjat fizetni. Hogy mi volt a «konferencia» eredménye, arra már nem emlékszem, de véletlenül néhány napra reá valamelyik napilapban nagy cikk jelent meg arról, hogy Friedreich István alias Görcsöni Dénes főreáliskolai tanár mindenféle eszközökkel üldözi az iskolában a zsidó tanulókat, így pl. megengedte mint osztályfőnök, hogy a katolikus gyerekek a zsidó gyerekeket bármikor felpofozhassák.

Görcsöni az iskolában és a magánéletben tiszta jellemű, erkölcsös férfiú volt. És ez volt az ő közéleti ideálja is, amelyért minden erejével és minden tehetségével sikra szállt. De közéleti harcában egy végzetes tévedésnek esett áldozatul. Vallásos meggyőződésében azt a felfogást vallotta, hogy a korrumpált társadalmat csak az erős valláserkölcsei alapon való reorganizálás mentheti meg. Ennek a katolikus szervezkedésnek áldozta minden szabad idejét, katolikus népszöveget, katolikus legényegyleteket szervezett, minden héten másutt, járt, kelt, utazott, agitált, írt, szónokolt és feláldozta ennek a munkának az egészségét, az életét. De a vallásos alapon való szervezkedés léptenyomon beleütközött a kor szellemébe, minden lépésnél újabb meg újabb akadályok vetettek gátat vagy gáncsot, és Görcsöni lelkében az a balhiedelem támadt, hogy az ő munkáját ellensúlyozó erőt a zsidóság képviseli és ezentúl mint legfőbb ellenséget a zsidóságot kezdte támadni, majd egyetemlegesen, majd egy-egy exponált személyben. Pedig ugyanaz a korszellem, amely megnehezíti a Görcsöni Dénesek munkáját, amikor a katolikus társadalmat akarják valláserkölcsei alapon reorganizálni, gördít mérhetetlen akadályokat a zsidóság harcosainak a munkája elé is, amikor a zsidó társadalom nivóját akarják vallásetikai eszközökkel emelni. Görcsönit végzetes tévedése tette a zsidóság ellenségévé és a gyűlöletet, ami nála meggyőződésből fakadt, szították és élesztették a lelkében mindenféle mesterséges eszközökkel azok, akik az ő gyűlöletét ügyesen kamatoztatni és üzletileg kihasználni tudták.

*

Nincs módomban, hogy azokba a mahinációkba, amelyek Görcsöni jóhíszeműségét és katolikus lelke-

sedését tőkésíteni tudták, mélyebbre bepillantsak. De sokat sejtet az Alkotmánynak Görcsöni haláláról szóló vezércikke, amelynek a címe: «Az eszmék embere» és amelyben egyebek között a következő misztikus részletet olvashatjuk:

«Kikísértük a budai temető szerény sírgödreire között s mihelyt elhelyeztük, visszatértünk az életbe. «Borzasztó dolog ennyi értelmet földelni el», szolt az egyik. «Hacsak értelmet — szolt a másik —, de ennyi becsületes meggyőződést.» «ő az eszmék embere volt», szolt a harmadik. S ez a kijelentés közmegnyugvást keltett.

Becsületes, jóakaró emberek s mégis egy valótlan-sággal búcsúztak el tőle. Nem, nem ő volt az eszmék embere. Az eszmék emberei mindazok, akik kecses gloriattól tekintenek vissza arra a hajmeresztő hegyi útra, amelyen ők, a kis borostás állú halott vállán kapaszkodtak fel. Az eszmék emberei ők, akik hatóságilag körvonalozott pompában és nyugdíjjal egybekötött önfeláldozással aratják le a kis tanár termését. Akik minden egyes vérrel vegyült és százszor átkínlódott igazmondás után egy-egy csecsebecsével díszesebbek, egy-egy ráncsal kövérebbek és egy-egy takarékkönyvvel gazdagabbak. Igen, az eszmék emberei ők, de a mások eszméinek, a kis szürke halott eszméinek emberei.»

*

Prózába átültetve, az Alkotmányból vett idézet igen érdekes reflexfényt vet az antiszemitizmus laci-konyha iába. Görcsöni az «eszméért» küzdött, írásaiért vagy előadásaiért soha pénzt nem fogadott el, élet-halál-harcot vívott meggyőződéséért, szinte azt a valóban különösnek hangzó paradoxont lehetne róla mon-

dani, hogy «feláldozta az életét a zsidóságért», mert hiszen ebben a zsidóság ellen viselt harcban őrlődött meg gyenge fizikuma; a háta mögött pedig nagyképű apró emberek vigyorogtak, üzleti antiszemiták, akik az ő vállán kapaszkodtak fel, akik a markukba nevetve aratják le az ő termését és új takarékkönyvecskéket rejtegetnek kövér ráncaik közé. Istenem, de szép volna, ha az Alkotmány ugyanazzal az őszinteséggel és nyíltsággal leplezné le az antiszemitizmus eme parazitáit, amellyel oly kíméletlenül szokta «leleplezni» a — zsidókat.

*

Több mint három évig volt Görcsöni szabadságon mint súlyos és gyógyíthatatlan beteg. Ennyi ideig sorvadt a tüdeje, a gégéje, gyengült a szíve, fogyott az ereje és egyTe halkabb lett a hangja. Ennyi szenvedés kiengeszteli a legnagyobb tévedéseket, a legvégzetesebb tévelygéseket is. És ennyi szenvedés és a halál gyötrő sejtelve közelebb hozza az embert az igazsághoz, a nagy végtelenséghez, amelyben minden nemzeti, faji és vallási különbség láthatatlan atomként tűnik el. Görcsöni is a szenvedés éveiben megérezte az igazságot, hogy ő csak eszköz volt hatalmi érdekek kezében, hogy az ő meggyőzését, amelyet ő sohasem bocsátott áruba, apró pénzre váltják mások, akik nek az érdekeit akaratan kívül szolgálta. És Görcsöni megbánta egész életét és megsiratta élete munkáját. Egy forró augusztusi napon találkoztam vele a villamoson, a Wetenstein-szanatóriumba ment, ahol kezelték. Nehéz télikabátba volt burkolva, a nyakán meleg kendő és még így is csak dideregve tudott beszélni: «Kolléga úr, mondotta, ha újra kezdhetném az életet, de egész másképp csinálnám! ...» Ez a pár szó,

amelyet később direktorunk, Kopp Lajos dr. előtt is többször ismételt, fejezi ki legjobban és legkeserűbben Görcsöni Dénes életének egész tragikumát.

Villamoson, dideregve ment Görcsöni az orvoshoz, mert nem volt pénze arra, hogy az orvos ő hozzá járjon, sem arra, hogy a szanatóriumba egy gebés konflison menjen. Nem is szólva arról, hogy nem akad! püspök vagy kongregációs gróf, aki rendelkezésére bocsátotta volna a fogatát. A nagy katolikus harcos és organizátor, aki többet dolgozott a katolicizmus ügyéért, mint az ország húsz püspöke együttvéve, a zsúfolt villamosnak levegőtlen sarkában húzódott össze, szomorú látványul az útítársaknak. A kabát ga*··lérja fel volt gyűrve a füléig, a kalapja mélyen lehúzva a homlokára, beesett arcát sűrű bozontos szakáll borította, amelyet talán azért növesztett, hogy arcának szörnyű beesettségét palástolja. Az emberek reánéztek a furcsa kis emberkére és mosolyogtak vagy sajnálkoztak rajta. Itt-ott egy utas odaszólt a szomszédjához: «Te, az ott a Görcsöni Dénes.» És én elgondolkodtam a katolikus népszövetség fővezérének szomorú sorsán: Ez a közéleti működés vége! Tóul comme chez nous! És elgondoltam, hogy egy küzdelmes élet után szegényen fog meghalni az a férfiú, aki 30 év óta viaskodik tollával a magyar zsidóságért, betegen és elhagyottan él az a zsidó író, aki a magyar zsidó irodalomnak dicsőséget szerzett, s minden idők legnagyobb magyar zsidó tudósa még csak a hitközségi képviseletnek sem lett tagja; és visszagondoltam arra a fentebb említett álláskereső kálváriára, amelynek végállomásán összekerültem Görcsöni Dénessel.

És hogy meghalt Görcsöni Dénes, rendeztek neki

pompás dísztemetést. Eljöttek a v. b. t. t.-ok, a grófok, a bárók, az egyetem rektora és tanárai, a püspökök, a plébánosok és a reverendások nagy demonstrációs tömegei. A magyar katolikus egyház legnagyobb fia, Prohászka Ottokár mondotta a gyászbeszédet, amelynek egy gyönyörű mondata még most is a fülembé cseng: «És akiket megsértett, itt koporsója mellett zengjen az engesztelő szózat: justitia et pax osculatae sunt, a sír felett az igazság és a béke ölelkeznek». Magyarországon gyönyörűen tudnak temetni, katolikusok, protestánsok és zsidók egyaránt. És amint végignéztem a farkasréti temető dombjáról lefelé hömpölygő reverendás seregen, egy kolléga, akiben a humor sohasem szokott szenderegni, halkán odaszólt hozzám: «örülhetsz, Patai, a te temetéseden ugyanennyi zsidó rabbinus lesz jelen» . . .

MAJMONIDES ÉS A SZENTFÖLD

Az utóbbi évtizedben szinte évről-évre megadatott nekem, hogy Majmonidesz születésének hónapjában ott állhassak Izrael nagymesterének, a Nagy Sasnak sírján, Tiberiásban. A kis dombról fönt pompás panoráma nyílik a Genezáreth tavára, melynek meseszerű kék vizét átszeli a Felső Galileából leömlő Jordán zöld sávja. Északról idecsillog a Hermon havas csúcsa, keletről pedig a Hauran izzó hegyei tükröződnek a Tiberiás-tó hullámaiban. A Szentföldnek ezt a gyönyörű pontját, amelyről a régi legenda azt tartotta, hogy «*Tabur haarec*», a «Föld köldöke», kapta örök nyugóhelyéül Rabbi Móse Ben Majmun. Egyszerű, fehérre meszelt kötőmb jelzi a sírhelyet, és előtte magasan emelt kapu-íven ott díszesedik felírásul az a mondat, amellyel már kortársai zengték Majmuni nagyságát: «*Mi-Móse vedd Móse lo kam ke-Móse*». «Mózesről Mózesig nem támadt Mózeshez hasonló.»

Hogyan került Móse ben Majmun holtteste ide Tiberiásba? A napvilágot *Cordovában* látta meg, abban az andalúziai városban, amely most néhány évszázaddal a spanyol zsidók kegyetlen kiűzetése után Majmonidesz-utcát, Majmonidesz-teret nevez el és idegenforgalmi csalogatóul igyekszik felhasználni a nagy zsidó mester nevét, akinek magának is menekülnie kellett szülővárosából. Ifjúságát berberék földjén kellett töltenie, ahol átélte a száműzetésnek és hon-

talanságnak minden keservéi. Mikor menekülve Palesztinán át vezetett az útja, nem tudott itt rövid időre sem megpihenni. Folytatta vándorútját Egyiptomba. Ott, a régi zsidó rabszolgaság földjén emelkedett a szultán udvari orvosává. Férfikorának javát Ó-Kairóban töltötte, mint a gyógytudomány csodáinak legnagyobb ismerője. Itt is halt meg. De végrendeletben hagyta, hogy holttestét vigyék fel a Szentföldre és ott temessék el. Ám arról nem szólt, hogy hol legyen pihenőhelye. Es a legenda szötte tovább a szálat. A bölcsek vitakoztak, hogyan teljesítsék a nagy halott végső akaratát. És úgy döntöttek, hogy a megfajtást csodára bízzák. Rátették a koporsót a kocsira, eléje fogták a lovakat és elindították a szent frigidát, szabadon, irányítás nélkül, útjának. Majd csak jelentkezik valami égi jel. A lovak vitték a koporsót éjjel-nappal szüntelenül, míg Tiberiás elé értek. Útközben rablók támadták meg, akik azt hitték, valami rejtett kincset szállít a titokzatos kocsi. De ahogy a koporsóhoz nyúltak, megmerevedett a kezük és ijedten futottak el. Mikor a fogat a tiberiási domb alá ért, megállt. A lovak kitepték magukat hámjukból és ott hagyták a koporsót az úton. Ezt felső jelnek vették, hogy ez a hely van kiszemelve Majmun fiának örök nyugvóhelyéül. Csakhamar kiderült, hogy itt nyugszik *Rabbi Jochanan ben Zakáj* is, a zsidó tudás megmentője, a jabnéi iskola alapítója. Melléje temették.

Majmonidesz, mint a zsidó vallástörvények kodifikátora, a szent parancsolatok első sorába helyezte a «*Miczvát Jisuv Erec-Jiszaelt*, Izrael országának betelepítését, újjáépítését. Az a gondolat, hogy a Szentföld a zsidó tudásnak, a zsidó szellem megújulásának kisugárzó középpontja, Achad Haám szavával: «*kulturcentruma*» lesz, — található Majmonidesz írásai-

ban is. Szinhedrin Misna-magyarázatában írja: *«Azt hiszem, az összes bölcsek és tudósok egyet fognak érteni abban, hogy fejükké választják körükből azt, aki Erec Jiszráelben él és ő fogja majd a többieket felavatni a Bét-Din-Hagadói, a Nagy Törvénytanács tagjaivá, amely másképpen nem is alakulhatna meg soha, holott az Úr ígérete szól arról, hogy visszatérnek, amint írva vagyon: «Visszahelyezem bíróidat, mint régi időben és tanácsaidat, mint hajdanán». Ez kétségtelenül megtörténik, amikor a Teremtő, áldott legyen, megszilárdítja az ember fiainak szívét és megerősödik lelkükben a vágy a tudás után, mielőtt a Messiás jön.»*

És egyik responzumában, melyet tanítványának írt, Majmuni precizirozza, mit ért ő a Messiás eljövele alatt. Szórói-szóra ezt mondja: *«Akik azzal áztatják magukat, hogy helyükön maradnak, amíg eljön majd a Messiáskirály Nyugat országaiba és akkor felvonulnak vele diadalmasan Jeruzsálembe, azok Izrael megrontói és kárhóztatói. Az ilyenekre mondotta a próféta: És gyógyítani akarják népem leányának sebet, könnyedén, szólván: Béke van, holott nincs béke. Nincs meghatározott ideje a Messiás eljövételének, hogy reá lehetne mondani, közel vagy távol van az és a parancs teljesítése nem függ a Messiás jövetelétől.»*

A parancs pedig a «Miczvát Jisuv Erec Jiszráel», amelyről a Talmud bölcsei megállapították, hogy «sekulá keneged kol hamicvót», vagyis: fölér fontosságában, súlyában az összes többi parancsolatokkal.

Abban a responzum-gyűjteményben, mely Majmuni megtalált kézírataiból néhány hónappal ezelőtt megjelent, többször találunk döntéseket Palesztina telepítésének kérdésével kapcsolatban. És Majmuni mindig úgy döntött, hogy *a Jisuv kérdése mindennél fontosabb*. Gyakori eset, mellyel a középkori respon-

zum irodalomban sűrűn találkozunk: *a férj fel akar menni letelepedni Palesztinába, de a felesége ellenkezik és a döntés, hogy ilyenkor a férjnek jogában van az asszonytól elválni beleegyezése nélkül is.* Előfordult aztán az is, hogy a férj csak ürügyül vetette fel az «alija» tervét, hogy elválhasson a feleségétől. Ilyenkor Majmuni a fondorkodó ellen fordítja minden szigorát és védelmébe veszi a kijátszani kívánt asszonyt. És fordítva is: *Λα a feleség óhajt felköltözni a Szentföldre, és a férj nem akar, kényszeríteni lehet a férjet, hogy feleségét válólevéllel szabaddá tegye.*

Természetes, hogy Majmuni kodifikálja mindazokat a törvényeket, miket a Talmudban a Palesztina-építéssel kapcsolatban találunk. Például azt a csodálatos tételt, hogy palesztinai földvásárlás, földmegváltás érdekében szabad kisebb szombati tilalmakat megszegni, így szerződést kötni és íratni. A Szentföld visszaszerzése, a «kibus» háttérbe szorítja a szombatot. Hiszen *Jerichót is őseink szombaton foglalták el.*

Szinhedrin «Chélek»-fejezetében Majmuni kifejti a messiási idők reményének lényegét. Szinte lehozza a zsidó nép megváltás-reményét a csodák és titokzatosságok ködfelhőjéből a realitások szilárd talajára: *«A messiási idők csak azt jelentik, hogy Izrael visszakapja önállóságát, uralmát (malchut) és visszatérhet Izrael országába. A Szentírásnak minden idevonatkozó verse igazolja ennek sikerét. Amint bölcseink is mondták: nincs a mai világ és a messiási napok között más különbség, mint Izrael szolgálai megalázottságának megszűnése. Nem fog változni a természet valóságában semmi. Akkor is lesznek gazdagok és szegények, erősek és gyengék, csak könnyebb lesz megélhetést találni. Megszűnnek a gondok, enyhülnek a gyötrelmek és meghosszabbodik az emberi élet. Erre céloz*

bölcseink mondása, hogy «Erec Jiszraelben kész kalács és selyemruha fog teremni». Amint a nép szája mondani szokta a szerencse emberére, hogy mindig sült pogácsára talál. Mi nem azért vágyunk és sóvárogunk a Messiás napjaira, hogy nagy bőségben, gazdagságban legyen részünk, sem azért, hogy szép paripákon lovagolhassunk, vagy nóta mellett borozhassunk, ahogy a zavartagyúak gondolják. Hanem vágyódtak prófétáink és nagyjaink sóvárogva a messiási idők után, hogy igazak gyülekezete lehessünk jó és bölcs vezetés alatt, igazságos, egyenes uralom, Isten közelségét sugárzó tiszta szellem, kormányzata alatt.»

Ennél fenségesebben senki sem határozhatja meg a zsidó messiási vágy lényegét. És hogy az új Tisuv, a mai szentföldi élet ebben a szellemben fejlődik, ezt lélekemelően igazolják azok a felhívások, amelyek éppen az összes e havi palesztinai lapokban olvashatók: «*Chódes ha Sabbat*», «*A Szombat hónapja*» van most a Szentföldön. Mindenütt propagálják szóban és írásban, cikkekben, versekben, felhívásokban a Szombat szentségét. Hogy nem elegendő az, hogy Dántól Beér-Sebáig nincs nyitott zsidó üzlet, nincs szántó eke, nincs dolgozó-műhely szombaton (*tény, amit Jeremiás és Nehemiás idejében sem lehetett elmondani*), szükséges, hogy a szombat ápolását a szentség legmagasabb fokára emeljék. És Majmunira történik hivatkozás, akinek 800. születésnapját ünneplik egész Erec Jiszraelben. És idézik a «*Rambam*» szavait, hogy a szombatot nem a túlvilági jutalomért kell tartani, mert annak jutalma már e földi életben felülmúl minden túlvilági gyönyörűséget. A lelki koncentráció, a belső megújulás és elmélyülés a legmagasabb jutalom.

Így ápolják Majmuni szellemét a Szentföldön, ahol Majmuni porai pihennek.

RENDBEN VAN-E MINDEN?

(1918 JANUÁR)

Rendben van-e minden a zsidó berkekben úgy, ahogy van és csak a túlzók és rémlátók azok, akik vést jósló szemekkel néznek a magyar zsidóság jövőjébe? Aki az utóbbi időben részt vett valamely zsidó gyülekezet ülésén, láthatta, hogy alig múlik el egy is anélkül, hogy egy-egy lelkes, buzgó hang fel ne szólalna és a zsidóság vesztén keseregve, a zsidó közéletől valami pluszt ne követelne. Fanatikus ábrándozók, utópista rajongók, vagy hiú okvetetlenkedők-e ezek, amint azt némelyek elhitetni szeretnék, vagy csakugyan van a feljajduló panasznak alapja és jogosultsága, csakugyan történtek mulasztások a múltban, csakugyan van tespedés a jelenben, amit jóvá kell tennie a jövőnek?

Könnyű feladat az önelégedett örök ámentmondóknak leszólni nagy hangon azokat, akik «a fennálló rend ellen izgatnak». Az elégedetlenkedők, az izgatók mindig szembetalálták magukat az elégedett és nyugodt többséggel. Az újítók és túlkövetelők, a jelenből a jövőbe nézők mindenkor népszerűtlen ügyet képviseltek és könnyű dolog olcsó babért aratni ellenük. De sem a vallásban, sem a művészetben, sem a tudományban, sem a politikában, a kultúra egyetlen területén sem vitték előbbre az emberiség ügyét, a meglevővel megelégedtek és az ámentmondó nyugodtak, hanem mindenütt és mindenkor csak az « elégedetlen-

kedők» és «izgatók». A jelen kisebbsége lett a jövő többsége és amikor ez is nyugalomba tespedt, új kisebbség vette át és vitte a haladás zászlóját tovább az örök jövőndők felé.

Ha tehát a magyar zsidóság kebelében valami belső forrongás észlelhető, ha egyre többen és többen érző és értő intelligens magyar zsidók aggodalommal nézik a magyar zsidóság fejlődését, illetve fejlődéstelenségét, sőt hanyatlását, mindenesetre kötelességünk, hogy a dolgok gyökereit vizsgáljuk: nem ott állott-e már be a rothadás, amelytől a terebélyes fa törzse száradásnak indul, sűrű lombozata hervadtán lehull és leveleit széthordja a kósza szél?

Ötven éve, hogy a magyar zsidók emancipációját törvénybe iktatták és körülbelül ugyanannyi ideje, hogy a magyar zsidóság megteremtette a maga kongresszusi szabályzatát és szervezetlen szervezetét. Csinaljuk meg ennek a fél évszázadnak a biláncát, hivalkodás, önámítás nélkül és mondjuk meg őszintén, vajjon van-e okunk a megelégedésre? Nem magyar nemzeti szempontból gondolom. Ez teljesen rendben van. Ha nem is tartozom a nagyzolok közé és nem mondom, hogy zsidó Aranyt, zsidó Petőfit, zsidó Jókait, vagy akár zsidó Adyt, zsidó Móricz Zsigmondot adtunk a nemzetnek, de a mérleg minden tekintetben megfelelő és kielégítő. Az évszázados igazi nagyságok az ősi nemzeti talajból is csak nagyritkán nőnek ki, a magyar zsidóság pedig leróttta a maga pénz-, agy- és véradóját a legteljesebb mértékben. De nézzük a mérleget zsidó szempontból: mit alkottunk egy fél évszázad alatt a saját magunk megerősítésére, mit tettünk a zsidóság erőinek, eszméinek, vallásának, kultúrájának a konzerválásáért az ötven esztendő alatt? Hol vannak az erős várak, melyek a zsidó szellem védő-

bástyái lehetnek, hol vannak a szentélyek, melyekben a zsidóság örök mécsesei és hatalmas fáklyái lobognak?

A kongresszus után a magyar zsidóság kettészakadt. Ez nem is lett volna olyan nagy szerencsétlenség, ha mindegyik párt teljesíti a maga feladatait és halad azon az úton, amelyet a történeti fejlődés mindegyik számára megjelölt. Hiszen a konzervatív és haladó elemek szétválása a legtermészetesebb folyamat, amely előbb-utóbb mindenütt bekövetkezik és megvan az az előnye, hogy legalább nem gátolják egymást a fejlődésben a heterogén elemek. Az ortodoxia konzerválhatta volna a zsidó tradíciót, intézményeket teremthetett volna jesiváinak fenntartására és átalakítására, hogy a rohanó élet szekere ne gázolja le egészen a hagyományos könyvek jámbor, görnyedt bűvárait. A neológia pedig intézményesen biztosíthatta volna a zsidó haladást, modern szellemi kapcsolatot teremthetett volna az új zsidó generáció számára, amely a szertartásos vallási élettől eltávolodott ugyan, de a zsidó szellem örök kincsei iránt még fogékonyságot tanúsított, így lett volna kétféle zsidóságunk, amely egymást kölcsönösen kiegészítve, őszintén haladt volna a maga útján. Ehelyett mi történt? Az ortodoxia igyekezett bizonyítani, hogy van olyan haladó, mint a neológ és a neológia igyekezett bizonyítani, hogy ő jobban áll a Sulchan Aruch alapján, mint az ortodoxia. És az ortodoxia kibújt a konzerváló intézmények alkotása alól, amihez még az a kifogás is megvolt, hogy az anyagi javak a neológiának jutottak osztályrészül, az ortodoxok csak a túlvilágot tartották meg maguknak. (A háború mindenesetre sokat változtatott ezen is.) A neológok pedig tétlen várakozásban és várakozó tétlenségben egyre az ortodoxok szerelmét könyörögték és tö-

lük várták annak elismerését, hogy ők is zsidók. Mintha nem lett volna akár a Biblia, akár a Talmud, akár Majmonides, akár a Bal-Sem idejében is kétféle, sőt százféle zsidóság!

A régi talmudi mese jut eszembe a sántáról és a vakról, akik együtt őrizték a király kertjét és amikor a legszebb gyümölcsöt ellopták, mind a kettő védekezett: «Én vak vagyok, nem is láttam, hol van a gyümölcs.» «Én meg sánta vagyok, egy lépést sem tudok tenni egyedül.» A király pedig a sántát a vak nyakába ültette és így ítelt fölöttük egyszerre. Így lesz a testté! és a lélekkel is, folytatja a talmudi allegória; a túlvilágon védekezik a test: «En lomha, tehetetlen tömeg vagyok, engem nem terhel a bűn.» «Én meg röpke lélek vagyok, nem is tudok vétkezni.» De az Úr egygyé formálja a testet és a lelket és ítélkezik közös vétkük fölött.

Melyik a test és melyik a lélek a magyar zsidóság két pártja között? Sok lélek, fájdalom, sem itt, sem ott nem jut megnyilatkozásra. De ha együtt ítélünk fölötté, szomorúan kell konstatálnunk, hogy mind a kettőt nagy mulasztások bűne terheli. Az ortodoxia nemtörődősége válság elé sodorja a jesiváit és ezekkel a régi Tan, a Tóra művelőit, a neológia közönye pedig holt pontra juttatta a haladó zsidóság ügyét. Holt pontra, hol a halál megdermeszti a tagokat és kikezdi az egész beteg testet.

Ötven év múlt el és két generáció veszett el a zsidóság számára. Nincsenek óvodáink, hol magunkhoz édesgetjük a kisdedeket, hogy zsenge lelkükbe oltuk a zsidó vallás, a zsidó ünnepek költészetének dús szépségeit. Zsidó elemi iskoláink kipusztulófélben vannak, mert nem gondoskodtunk jövőjükről. Zsidó gimnáziumunk egyetlenegy sincs, az egyetlen zsidó reáliskolát,

a vágújhelyit, az államtól forszírozta ki buzgó igazgatója. Nincsenek középiskoláink, hol a jövőző intelligencia zsidó tudással és érzéssel egészítheti ki műveltségét. Zsidó tanítóképzőnket és rabbiképzőnket az állam alapította, ha régi zsidó sarcból is, és a magyar neológ zsidóság nemcsak hogy nem tette meg főiskoláját szellemi centrumává, mely az «alef-bész tudósok» és áltudákosok felburjánzását elnyomta volna, hanem még arról sem gondoskodott, hogy jövőző lelkipásztorai gondtalanul internátusban folytathassák tanulmányaikat és lelkük művelését, hogy ne legyenek kénytelenek megfojtott önérzettel és megalkuvásra fáradt idegzetten lépni zsidó hivatásuk göröngyös útjára. Vannak gyönyörű zsidó templomaink országSZerte, hatalmasan búgó orgonákkal, férfi- és női kórusokkal (némely kórusnak a költségeiből valóban kitalne egy zsidó középiskola fenntartása!), de a templomok egész éven át üresek. A legszebb egyházi koncertek és Semá Jiszroelra alkalmazott Mária-énekek sem csábítják az ájtatos közönséget a zsinagógába. (A pesti templomról, mely a sok idegen nézővel, no meg, mint egyetlen nagytemplom 200.000 pesti zsidó közt megtelik, ne beszéljünk.) Az öregek, kiknek a zsidóság még élet, ideál, hangulat és élmény volt, elhaltak, a pótlásról, az új generáció szervezéséről nem gondoskodtunk. Az új nemzedék felnevelkedik anélkül, hogy a zsidóság valami poétikus ifjúkori emlékeket hárfázott volna a lelkébe. A zsidó ifjúság kikerül a középiskolából, anélkül, hogy tudna egy héber mondatot tisztességesen elolvasni, anélkül, hogy ismerné népe múltját, történetét, kultúráját. Homeros, Horatius vagy egy görög bálvány nevét nem ismerni szégyenlené, Jesajást, Juda Halévit, prófétákat s héber költőket nem ismerni: sikk és virtus. Az ifjú kikerül az életbe, hol minden szinte

összeesküszik a zsidósága ellen és nem hozott magával semmit, ami megvértézné a lelkét, megacélosítaná az erejét, mikor minden szökésre csábítja. Nem dalolnak szívében zsidó melódiák, mik vissza-vissza ringatnák a múltba, a zászló mellé, amelyet évezredek vére és szelleme szentelt meg.

A zsidó ifjúság megszervezése és zsidó nevelése a rabbik és hittanárok feladata lett volna. De mit adott a neológ zsidóság a túlóráktól és anyagi gondoktól agyoncsigázott zsidó vallástanárnak és tanítónak, hogy a zsidó nevelés nehéz munkájában segítse? Szülők, papok és tanítók valami zsidó olvasmányt kérnek, keresnek az ifjúság számára és nem találnak. Akik tapasztalatból tudják, milyen mohón falja az ifjúság az olvasókönyveket, aki tudja, hogy egy-egy középiskola ifjúsági könyvtárából minden egyes osztály hány száz ifjúsági könyvet emészt meg, elgondolhatja, mit jelentett volna, ha az elmúlt ötven esztendő alatt évenként 10—12 kis zsidó ifjúsági könyv jelent volna meg és ma volna minden hitközségnek 5—600 kötetnyi ifjúsági könyvtára, amelyet minden zsidó tanító, minden zsidó vallástanár kioszthatna, akár mint kölcsönkönyvtárt, és a zsidó ifjúság megismerné belőle a zsidó történelem hőseinek alakját, korát, megismerné a költészet ragyogó köntösében a zsidóság múltját, eszméit, küzdelmeit és fellelkesülve szívna magába a zsidó élet levegőjét.

Semilyen intézményt sem teremtett a haladó zsidóság, hogy az ifjúságot, a jövő nemzedéket a zsidóság számára megmentse. Az úgynevezett zsidó közélet belső regeneráló munka helyett közjogi frázisok harcában és politikai jelszavak hangoztatásában merült ki, no meg a kellő körültekintő óvintézkedésben, nehogy egy-egy erősebb lendülettel kibontakozó zsidó

egyéniség megzavarja a holt vizek csendjét. És egyre ismétlődött a mindent eltakaró jajszó, hogy szét vagyunk szakítva, nem vagyunk unifikálva, nem csinálhatunk semmit. Valahogyan csodálatos asszimiláció műve volt, hogy amint a magyar közéletben minden stagnálást és tehetetlenséget Ausztriával és a dualizmussal mentegettek, a zsidó közélet halottasházában is egyre a zsidó dualizmust átkozták, mint a halál-angyalát. És egyre várták a segítséget a kormánytól. Mintha a kormányok feladata is az volna, hogy a magyar zsidóságot, mint zsidóságot megerősítse! Közben pedig folyton folyt az egymást gyengítő aknavető harc. A neológok be akarták bizonyítani, hogy ők is Sulchan-Áruch-ortodoxok, az ortodoxok meg összeszedték ellenbizonyítékul a neológ-vezetők «terítettasztal»-airól a sonkacsontokat. A neológok megírták, hogy az ortodox-vezetők tükör előtt rakják a fejükre a tefilint és hogy jesiváik szabadalmazott katona szabadító-intézetek, erre rekontrázott az ortodoxia, hogy a neológ-vezetők még tükör előtt sem raknak tefilint. a szeminárium pedig egy atheistákat és forradalmárokat nevelő «rabbigyár». így folyt a kölcsönös befektetés és denunciálás kifelé. Mellékesen azonban befelé a neológok boldogok voltak, ha egy ortodox áment mondott nekik és az ortodox templomban épp olyan kéjes öröm repesett végig, ha egy «nagy neológ» jelent meg az imánál, mint a vidéki neológ templomban, ha a keresztény szolgabíró vagy segéd jegyző tiszteli meg látogatásával a zsidó Isten házát.

Ez az unifikáció szomorú nótája. Erről szólt a gyűlések és «nagygyűlések» örökös programja, panasza és fájdalma. Ebben merült ki a «felekezeti energia». És demonstráció és bluff volt mindig az eredmény. Demonstráció a magyar zsidók hazafisága mel-

lett, mintha ez még ma is bizonyításra szorulna. Demonstráció a magyar zsidóság egysége mellett, ezt bizonyították aztán fényesen és folytonos zajos veszekedésekkel. És bluff az antiszemitizmus ellen, mintha a zsidógyűlöletet le lehetne győzni lármás, harcias argumentumokkal. Folyton csak kifelé dolgoztak. A zsidóság belső ügye, a jövő munkája szóhoz sem jutott.

És mert a szemek mindig kifelé voltak fordítva és a külső siker volt minden szomjúság csillapítója, magában a haladó zsidóságban és intézményei közt a legnagyobb széthúzást és unifikálatlanságot idézte elő a féltékenység, melynek főelve a «letromfolás» volt, vagy legalább a «se nekem, se neked ne legyen». Zsidó intézmények vezetői lettek zsidó ügyek kerékkötői. Pedig milyen hatalmasan fejlődhetett volna a haladó zsidóság igazi szellemi vezérek egységes irányú vezetése mellett!

Akadnak lelkes emberek, akik a regeneráció gigász munkáját vállukra akarták venni, de megtorpantak kellő segítség híján. Majdnem 25 éve, hogy megalakult az IMIT. Gyönyörű programmal indult útjának és annyi tagja sincs, ahány hitközség van az országban. Egy millió zsidó és sok zsidó milliomos között az IMIT. néhány forint híján kénytelen volt évekig kiadványokat, előadásokat szüneteltetni, éppen most, amikor úgy ácsorognak minden előadás jegyeiért, mint a dúsan telerakott élelmiszerüzletek előtt, ma, amikor minden könyv hetek, sőt napok alatt új kiadást ér és egynehány forint miatt, ma, amikor naponként százezreket dobnak ki «hitsorsosaink» egy kis törékeny porcellánért, egy kis valódi vagy hamis «régiség»-ért.

Majdnem tízéves az OMIKE. Itt kellene állania ma hatalmas zsidó kultúrpalotával és százezer taggal, hogy grandiózus programjának megvalósítása az

egész magyar zsidóság kultúrákaratának erőmegnyilvánulásaként lépjen fel. Ehelyett fesseme-e a valóság küzdelmes képét?

És így vagyunk a zsidóság minden intézményével. Országos irodáink vezetői panaszkodnak, hogy a legfontosabb ügyekben szétküldött körleveleik válasz nélkül maradnak. Zsidó intézmények élén álló férfiak «elvből» nem foglalkoznak «felekezeti» dolgokkal, sőt egyike-másika igen is foglalkozik felekezeti ügyekkel, amennyiben gyermekeit jobb felekezetbe keresztelteti át. Országos zsidó szervezeteinknek nincs tekintélyük felfelé, mert tudják, hogy nincs gyökerük lefelé a zsidóság széles rétegeiben. Mert elmulasztottunk új generációt nevelni a zsidóság számára. Az új nemzedéket semmi sem fűzi már a zsidósághoz. A régi vallási kapcsolatok meglazultak és újakat teremteni elmulasztottunk. És ma az egész zsidóság egy állandóan hömpölygő folyamat, amely a keresztelő medencébe torkollik. Az apa ortodox, a fiú neológ, az unoka kikeresztelkedik. Ez az út, az igazság, az élet. Ne igyekezzünk ezt a szomorú valóságot szépíteni. Gondoljunk csak arra, hogy a pesti nagy hitközség közgyűlését el kellett a minap halasztani, mert nem gyűlt össze 30—40 tag, a határozatképes szám. Zsidó nábobok kikeresztelkedéssel fenyegetőznek, ha néhány forinttal felemelik a kultuszadójukat. A zsidóság szellemi elitje távol áll minden zsidó ügytől. (De valljuk be, gyakran el is távolították, elidegenítették, degusztálták.) A hitközségi dísz-tisztességeket gyakran mint gazdátlan jószágot osztogatják, gyakran meg kézről-kézre kínálják, mint ahogy egykor a legenda szerint az Úr kínálgatta a Tórát a népeknek és oly nehezen akad egy «Izrael», aki vállalja, hogy néhány percet népe ügyének szenteljen. A rabbi pedig, akinek ez volna a hivatása és akinek aféle

egyházi elnöknek kellene lennie, ki van zárva a vezetésből és nem szerezhethet érvényt sem zsidó lelkesedésének, sem kezdeményező akaratának. A legnagyobb közösségek évekig állanak zsidó lelkivezetők, papok nélkül, mert a hitközség adminisztratív fórummá és adóhivatallá süllyedi, melynek lelki szükségletei nincsenek. Hát mit tettek a magyar-zsidó hitközségek ötven esztendő alatt a zsidó szellemért, a zsidó kultúráért, a zsidó irodalomért? Nem szégyen-e, hogy erre a kérdésre nem lehet felelni?

Igen, a jótékonyság. Erről majdnem megfeledkezünk. De a jótékonyság a zsidóságnak csak harmadrendű szurrogátuma, az általános jótékonyság pedig mindenképpen állami feladat. Itt pedig azt látjuk, hogy a zsidók a legnagyobb áldozatokat hozzák olyan intézményekért is, amelyekből a zsidók teljesen ki vannak zárva, míg a speciális zsidó intézmények túlnyomórészt a régi koldusnevelés és alamiznaosztogatás kezei között mozognak, anélkül, hogy a régi zsidó «cedoko» tradicionális, meleg szegény-szeretetét is megtartották volna. Profilaktikus, modern szociális munkára hiányzik az anyagi és szellemi erő egyaránt a zsidó jótékonyság épp oly szervezetlen, mint maga a zsidóság és igen gyakran szintén demonstrációra, már ványmutogatásra, bluffra van berendezve, mint az egész magyar-zsidó közélet. Vannak egyes tiszteletre méltóan működő jótékony intézményeink, de talán sehol sincs annyi apró-cseprő, liliputi zsidó egyesület mint nálunk. Elnökösdit játszó monstre-jótékonyságu urak és hölgyek kis egyesuletskéket csinálnak maguknak és néhány szegény gyermek felruházására vágjatetésére összecsdíteneik publikumot, sajtót, hatóságot, hogy a nyilvános megszegényítéstől a kis ártatlan «gyámolítottak» testén az ingyenruha kényszerzubb-

bonnyá szorul össze és megbámult szájukban méreggé fanyarodik az ingyenfalat. Nagystílú, igazi zsidó szellemű jótékonyág a ritkaságok közé tartozik. Nem szólva arról, hogy a magyar zsidóság teljesen kikapcsolódott az egyetemes zsidóság szociális munkájából; se Alliance, se Hilfsverein, se Bené Berith, se Palesztina-munka. Még a háborútól letiprott Galiciának kifosztott és lenézett zsidósága is többet áldoz univerzális zsidó célokra, mint a magyar Izrael; az egyetemes zsidóság nagy problémáit (cionizmus, fajkérdés, palesztinai kultúrcentrum stb.), melyek a külföldön a zsidóság legnagyobbjait foglalkoztatják, üres frázisokkal intézik el nálunk üres fejek, úgy, hogy a magyar zsidóság az egyetemes zsidóság megvetett renegátjaként szerepel a külföldön.

Rendben van-e hát minden? Nem hiszem, hogy ezek után valaki is igennel felelne. Megszoktuk, hogy nálunk a magyar zsidósághoz dicshimnuszokat zengetnek, hozsannákat énekelnek. Es ezt is a szükség és a szomorú viszonyok teremtették. Országok és nagy birodalmak gyepelőjét tartó kormányfők és államférfiak állandóan az ellenzék legsúlyosabb kritikája és korholása közepette végzik életbevágó munkájukat. «Ha nem volna ellenzék, teremteni kellene» — mondotta egy nagy államférfiú. A zsidó közéletben pedig minden vezető egyén jelszava, hogy «csak hódolat illet meg és nem bírálat» és ez a zsidóság tragédiája. Minden kritikai szó személyes sértés egy-egy képzelt zsidó «kisisten» ellen, aki esténként önelégedten «megtekinti azt, amit teremtett és íme jó nagyon». Aki zsidó ügyet vállal, nem érzi magában a nép megbízottjának lélekemelő lendületét, hanem valami leereszkedést és áldozatot mímel és az áldozati füstöt meg kell illatosítani állandóan fűszerrel és tömjénnel. Innen a felekezeti

élet hallatlan bizantinizmusa, émelyítően kultúrátlan személyi kultusza és ijesztő őszinteséghiánya. Szemben csupa olvadó dicséret és kint csupa hátamegetti leszólás. Zsidó közgyűlések lefolynak pár perc alatt és ezt a pár percet is a «köszönetszavazás» foglalja le. Nincs kritika és nincs javításratörekvés, nincs diagnózis és nincs orvoslás, nincs eszmecsere és nincs szellemi áramlás. És a levegő megposhad és az egész magyar-zsidó élet hideg, dohos kriptaszagot áraszt.

Quid nunc? Vájjon «nincs-e hát balzsam Gileádban, nincs-e többé orvoslás?» A zsidóság mindig megtalálta történeti útjának folyamán az eszközöket, melyek szívós életharcaiban fenntartották és tovább lendítették. Néhány generáció haMoklás és tespedés után jött ismét a reneszánsz, a virágzás. Ha az előadott szomorú negatívumokból levonjuk az önként következő pozitívumokat, megtaláljuk az utat, amelyen haladnunk kell:

Szakítani kell a meddő politikai harcokkal és jel-szavakkal és minden zsidó energiát és munkát a belső zsidó élet mélyítésére, a zsidó szellemi regenerációra kell fordítani.

Kultúrcentrummá kell tenni a zsidó hitközségeket, zsidó kultúrügyosztályt kell minden községben felállítani, melynek feladata lesz, hogy a zsidó intelligencia bevonásával kurzusokat, előadásokat rendezzen az ifjúság és a felnőttek között, zsidó szellemi életet és érdeklődést ébresszen és az országos zsidó kultúrintézményekkel és az egyetemes zsidóság vérkeringésével kapcsolatot teremtsen.

Demokratikus alapra kell fektetni a hitközségi választásokat, hogy szóhoz és befolyáshoz jussanak azok is, akik a zsidóságtól és a zsidó élettől még el nem távolodtak. A vezető állásokat pedig ne a vagyoni álla-

pot, hanem intelligencia, rátermettség és zsidó érzés alapján töltsék be.

Be kell választani az előjáróságokba a rabbikat, hogy alkalmuk nyíljon a vallási és szellemi élet irányítására, hogy az intézkedések iniciatíváiban is minél aktívabb részt vehessenek, ami kultúrmunkájuknak nagyobb lendületet és biztonságot adna.

Aktív és passzív választójogot kell adni a zsidó nőknek a hitközségben, hogy annak kulturális és szociális munkájában és különösen a zsidó nevelés kiépítésében tevékeny részt vehessenek és a zsidó közéleti munkát dísznek és megtisztelésnek tekintsék.

A zsidó nőegyleteket és leányegyleteket modernbb szociális irányba való terelés és országos szervezetbe való egységesítés mellett a zsidó tradíciók ápolóivá kell tenni, hogy zsidó felolvasó- és előadóesték rendezésével a zsidó kultúra lelkes hordozóivá váljanak.

Reorganizálni kell a zsidó ifjúsági nevelést, modernbé tenni a héber nyelvoktatást és vallástanítást. Zsidó óvodákat kell felállítani, zsidó elemi iskolákat megmenteni, zsidó középiskolákat, diákotthonokat alapítani és kurzusokat és ifjúsági köröket a zsidó kereskedelmi és ipari ifjúság számára is. A zsidó iskolák pedig ne csak névleg viseljék az «izr.» címet, hanem álljanak feladatuk magaslatán és legyenek valóban zsidók, hogy a zsidó ifjúság megismerje bennük a zsidó népnek minden felekezeti felülemelkedő halhatatlan kultúrértékeit, hogy a jövő zsidó generáció zsidó öntudatának teljében nevelkedjék fel és abban a meggyőződésben, hogy a zsidóság elhagyása nemcsak vallástalanságot jelent, hanem árulást ötezeréves kultúrájú népe, faja ellen.

Erősíteni kell az országos zsidó kultúrintézménye-

ket, kiépíteni és hatalmassá, munkaképesé tenni, hogy ezek legyenek a főerek, amelyeken a zsidó szellemi élet erőteljes pulzusa érzik.

Centrumot kell teremteni a zsidó jótékonyági intézmények számára, amely azoknak működését *egységesíti*, szociális kurzusok és egyéb modern eszközök segítségével a helyes irányba tereli. A zsidó jótékony intézményekben mindenesetre zsidó szellemnek kell uralkodnia, mert csak ez adhat szeparáltságuknak létjogosultságot.

Az Országos Magyar-Zsidó Irodalmi Alapot egyesek, községek és intézmények hozzájárulásával olyan nagyra kell tenni, hogy módjában legyen minél több zsidó művet, minél több ifjúsági munkát, minél több népszerű zsidó könyvet kiadni, a zsidó kultúra kincseit felszínre hozni és minél szélesebb néprétegekben elterjeszteni.

Két-három évenként országos kongresszusra kellene összegyűlni a hitközségek és intézmények delegátusainak, de nem holmi meddő közjogi viták és haszontalan külső demonstrációk céljából, hanem, hogy a zsidóság belső kérdéseit, a zsidó nevelés pedagógiai elveit és a zsidó élet irányításának módjait, a felvetődő aktuális problémákat, a legközelebbi és a távolabbi jövő feladatait megvitassák és tisztázzák.

A zsidóság két pártja közt be kell szüntetni «a békéért való áldatlan harcot» és ehelyett külön-külön fejlődni és belsőleg megerősödve delegációs alapon keresni az esetleges közös ügyekben való közös munkálkodás terepét, ami az erőszakos unifikáció rémének eltűntével akadályba ütközni nem fog.

Úgy a kongresszuson, mint a hitközségek és intézmények helyi gyűlésein a legliberálisabban kell szóhoz engedni és meghallgatni az ellenvéleményt, az «ellen-

zékét», a zsidó «túlkövetelőket». Valami pluszt talán teljesíteni is lehet és legalább az ideális követelések legyenek nagyok és messzemenők.

Nem először mutatok rá most ezekre a szempontokra és nem akarom itt részletesen elismételni a Múlt és Jövőnek kezdettől fogva vallott és melengetett programját, amely örvendetesen átszivárog és beszívódik a zsidóérzésű, művelt, új generáció szívébe-vérébe. Eredmény már az is, hogy ezekről a dolgokról immár nyíltan beszélhetünk, hogy átmegy a köztudatba, hogy egyáltalában nincsen rendben minden. A Béke nap-sugari új lehetőségek reményeit ragyogják be. Talán eljön az idő, hogy a zsidóságon belül igenis minden rendben lesz.

MEGNÉZTEM GRÜN LILIT

A Z S I D Ó MINT TÉMA

Azzal a szándékkal mentem el a színházba, hogy szabadon magamra árasztatom a darab irodalmi és állítólagos «faji» hatásait és megfigyelem majd magamon, hogy mint kultúrzsido érzek-e valami inzultust fajiságom vagy vallásom ellen és ha igen, ellensúlyozza-e a művészi érték olyan kvantitása, amiért, mint kultúrember, megbocsáthatok a szerzőnek, mint ahogy szívesen megbocsátottam Lyon Leának is, hogy nem áll egészen a Sulchan Áruch alapján, megbocsátottam neki az ő szomorú szépségéért. És végignéztem Grün Lilit és kérdeztem magamban a régi zsoltár szavaival: «Miért dühösködnek a pogányok, és a népek miért gondolnak hiábavalókat?»

Mert ugyebár, bizonyos, hogy irodalmi művet, vagy színművet elsősorban az irodalom és a szín szempontjából kell megítélni. Az író szuverenitását semmiféle «perzekutoresztétika» meg nem semmisítheti, abból az egyszerű okból, mert az üldözési szempontok máról holnapra, sőt máról mára, helyről-helyre változnak, ami pedig irodalomban, művészetben érték,

* Földes Imre darabja, «Grün Lili» 1916. elején került színre és nagy és heves disputát váltott ki. Főképp az állítólag visszatetsző zsidó témán ütköztek meg a zsidók és nem-zsidók, filozsemiták és antiszemiták egyaránt. A zsidó téma szabadságát világította meg az izgatott hangulattal szemben ez a cikk, mely egy ma is aktuális kérdést tisztáz.

az fennmarad és várhat a megértőkre s az igaz érték -
 lökre. Ha Shakespeare-t nem engedték volna szóhoz
 jutni, mert némely angol királyt igazán csúf maszk-
 ban vezet elénk, ha Dante nem mert volna bűnös ola-
 szokat telepíteni a Pokolba, ha Zolát antifraciának
 kiáltották volna ki, mert züllött, erkölcstelen franciá-
 kat mutat be a világnak, ha Petőfit bojkottálnók, mert
 a magyar nemeseket sok helyen «rossz színben» tün-
 teti föl és ha Ady nem írta volna meg a verseit, mert
 némely öregeknek nem tetszik, hogy maradi magyar
 gatyás bandáról is szól, egy szóval, ha az irodalom
 tekintettel lett volna ezekre a mulandó körülményekre
 és érdekekre, akkor ma ott tartanánk, hogy az ügyvédi
 kamara tiltakozna, ha véletlenül egy antipatikus ügy-
 védet mutatna be egy színműíró, a képviselőház bot-
 rányt csapna, ha valaki egy nem egészen önzetlen
 lelkű honatyát ábrázolna és a kefekötők céhe sztrájkot
 rendelne el egy ellenszenves kefekötőnek színpadi be-
 állítása miatt, — mi boldog és nyájas olvasók és né-
 zők pedig, ha már az életben nem is, de legalább köny-
 vekben és színpadokon mindenütt csupa aranyos,
 drága, édes, ideális embereket látnánk, hogy a szívünk
 szinte megolvadhatna, akárcsak a cukor a limonádé-
 ban. És akkor persze «zsidó irodalom» még mindig
 azok az együgyű históriák volnának, melyekben tud-
 valevőleg egy agyongyötrött báránylelkű izraelita min-
 dig megmenti az őt kínzó antiszemitának az életét.

Ma már egyáltalán nem lehet probléma az, hogy
 szabad-e erről vagy arról írni. Mindenről szabad, csak
 tudni kell. Ha pedig szabad különféle jellemű és kali-
 berű franciákról, németekről, angolokról, olaszokról
 írni és nem kell félni attól, hogy szüklátókörű emberek
 azt mondják, íme ilyen a német, ilyen az angol, ilyen
 a francia stb., világos, hogy mi zsidók, akik a liberá-

lizmusban mindig előljártunk, szintén nem állíthatunk fel inkvizíciót akkor sem, ha valamelyik — zsidó vagy nem zsidó — író nem rokonszenves zsidó alakok művészi ábrázolásával lépne fel és egyikünket-másikat, mondjuk, kellemetlenül érintene. Sőt mondjuk meg őszintén, annyira benne kell, hogy legyen már a lelkünkben a gettótúli öntudat, annyira benne kell, hogy forrjon vérünkben az autoemancipáció önérzete, hogy ne általánosítsunk legalább mi, ha itt-ott egy darab gettót mutatnak, itt-ott egy ellenszenves vagy akár bűnös zsidó lép a porondra. Hála istennek, a mi kriminál-statisztikánk nem áll rosszul, a mi etikai oszlopaink az egész világerkölcnek kidönthetetlen pillérjei, de ha évezredek kiválasztottjai vagyunk is, emberek vagyunk, van köztünk jó és rossz, kapzsi és pazarló, moliéri és shakespearei jellemek bősége, tragédiák és komédiák hordozóinak tarka, szomorú sokasága és annyira emancipálva érezzük magunkat, hogy eszünk ágában sincs azt gondolni, hogy minden csúnya dolognak okvetlenül — nem zsidóktól kell származnia.

Mi egy cseppet sem haragszunk a prófétáinkra, amikor az akkori nyilvánosság előtt a vétkeket ostromozták, sőt évezredekre halhatatlanná is tették ezeket a zsidó vétkeket, nem kerüljük a bibliát, amiért véres lapokat is megörökített Izrael történetéből, aminthogy nem haragszunk, mint magyarok, Kemény Zsigmondra vagy Eötvös Józsefre, hogy rettentő képeket nyújtottak a magyar közéletéről és nem bojkottáljuk a magyar krónikásokat, mint királygyilkosságok és egyéb öldöklések feljegyzőit.

A közállapotokkal való elégedetlenség, vétkek, félszegségek, kinövések észrevétele, festése, ostromozása, kigúnyolása, művészi ábrázolása sohasem vethet rossz fényt az illető nemzetre, hanem inkább mutatja az

ideált, magasabb felfogást, eszményi törekvést, amely a nemzet jobbainak lelkében élt. És a nemzetet a távoli utókor, de még a távoli jelenkor előtt is elsősorban ezeknek az ideáloknak a hordozói képviselik.

Ha tehát Salom Asch feltárja a közönség előtt az orosz zsidó gettó-élet sötét faltjait, ha Perez sok bájos zsidó idillje mellett egyik drámájában olyan Isten és Izrael ellen lázadó csodarabbit mutat be, akárcsak Bródy Sándor Lyon rabbija, amikor egyetlen kincséért, Leáért remegve, a földre csapja a szentírást, ha az orosz vagy magyar zsidó írók a gettó félszégeit, komikumait humorral vagy szatírával festik, egyáltalában nem tüntetik fel rossz színben a zsidóságot, hanem mutatják a fölényt, mellyel ezeket a dolgokat ma már nézni tudjuk, mutatják, hogy a betegség diagnózisa meg van állapítva és a gyógyulás szépen halad.

Roszhiszemű, rosszmájú és balítéletű emberek természetesen mindig készek az általánosítással. De ez igazán az ő bajuk és ezen mi nem segíthetünk. «Zsidóéknál ez így van», hallottam a szomszéd páholyból, amikor Grün Lili familiája és ellenlábasai a hozományon alkudoztak a színpadon. Bezzeg nem hangzott el ez az általánosító megjegyzés ugyanott, amikor a talpig becsületes férfiúként kibontakozó kereskedelmi utazó lemond minden hozományról, vagy amikor a megtört apa most már azért nem fogadja el ezt a lemondást, mert becsületében meggyanúsítottnak érzi magát. Akiknek az általánosítás a kenyerük, azokat mi nem fogjuk szimulált betegségükből kigyógyítani, bármit is teszünk. Azoknak megvan az általánosításra való médiumuk Shakespeare Shylockjában (ó milyen gyönyörűen naiv értekezések igyekeztek már ezt «megcáfolni») és ha ez nem elég, felcsapnak ők talmudistáknak is, kihalásztatnak valami babonát vagy kedvezőt-

len privátvéleményt a talmud tengeréből, aztán reáolvassák azoknak a zsidóknak is a fejére, akiknek már a nagyapja az utolsó fennmaradt talmudi lapba jomkipuri uzsonnára eltett sonkát csomagolt bele. Ezeknek az általánosítóknak írhat, kedves barátom, akármit, írhat magyar nemzeti hőseposzt, azt fogják mondani, íme a zsidó arrogancia, az Ördögre azt mondják, íme a zsidó Szentlélek, a Testőrré: íme a makkabeus vagy jebuzzeus, a Táncosnőre: mit ugrálsz, Rebekka. Ezek az urak zsidó kultúrának minősítenek mindent, amivel «izraelita vallású» írók, a zsidóság teljes kikapcsolásával, a magyar nemzeti kultúrát gyarapítják és ezek az urak zsidó sajtónak nevezik azokat a lapokat, ahol Mózeshitvallású írók túllicitálják keresztény kollégáikat a keresztény ünnepek himnuszainak buzgó, ájtatos zengedezésében.

Mi zsidók tehát mehetünk a magunk útján és nem kell törődnünk azzal, ami mindig a mi átkunk volt, hogy «mit fognak mondani a gójok?» Nekünk meglehetnek a saját szempontjaink és elég nekünk a tudat, hogy ezek a szempontok sehol és semmiben sem juthatnak összeütközésbe a magyarság szempontjaival, persze ha azokat igazságosan és józanul értelmezik. A Grünök és Grün Lilik, ha ma még törik a magyar nyelvet s hehezetesen beszélnek is, megteszik a kötelességüket épp úgy, mint az a tájszólású magyar, akinek a dialektusa szintén nem muzsika a pesti ember fülének, a Grün-fiúk most épp úgy védik a hazát, mint a Voeroeskhoey-fiúk és a Grünékről épp úgy lehet magyar irodalmat csinálni, mint Gyurkovicsékről. Sőt engedtesék meg nekem annak a különvéleménynek a kifejezése, hogy én a Grün Liliben, Simon Juditban, Lyon Leában stb.-ben a zsidó téma emancipációját látom a literatúrában. A zsidóság átalakulása, helyzetének gyö-

keres megváltoztatása az utóbbi pár évtizedben, a zsidóság áthömpölygése a gettóból a szabad életbe, az egymásután következő generációknak szinte egymással szemben való elhelyezkedése a lelki problémák nagy és változatos skáláját hozta felszínre, melyek az irodalomnak kimeríthetetlen kincsesbányául szolgálhatnak és valósággal irodalmi veszteség volna, ha ezt holmi elfogultságok és előítéletek lármájától visszariadva ki nem aknáznák.

Hogy vannak finnyásorrúak, vagy antiszemita-heccclaptulajdonosok, akik ezeket a dolgokat «undokok»-nak és ezzel kapcsolatban a zsidókat «undok nemzet»-nek, «undorító néptörzs»-nek titulázzák, aztán bele akarják ugratni a magyar zsidót, hogy ezekkel a színpadon kiélezett, stilizált alakokkal azonosítsa magát, az ez alatt az ürügy alatt reá mért antiszemita sértéseket komolyan vegye és tiltakozó népgyűlésekkel hangosítsa tele a fórumot, hogy aztán ők, mint nézők, a markukba röhöghessenek, — azt szinte természetesnek kell találnunk. De ne restelljük a dolgot akkor sem, ha azoknak az uraknak az undorodása nem műundorodás volna, hanem őszinte és szívből fakadó. Ne restelljük bevallani, hogy mi valóban nem undorodunk, pedig nekünk is volna állítólag valamilyes orrunk. Igen is, valljuk be őszintén, mi zsidók, írók, művészek, ügyvédek, tanárok, orvosok, bankigazgatók, egyetemet végzett papok, földbirtokosok, munkás, iparosok és kereskedők, egyszóval: mi kultúr-zsidók egyáltalában nem undorodunk, ha látunk a színpadon, vagy könyvben, vagy képen falusi zsidó miljót, galíciai zsidó lakodalmat, félszegen felmenő zsidó felszabadultakat, csendes falusi zsidó temetőt és hajlongva imádkozó tincses és szakállas régi zsidókat, nem undorodunk, sőt szeretjük is őket, mert nekünk

testvéreink és apáink. És ne restelljük testvéreim, ha akár Lyon rabbi vergődésének, akár Simon Judit lelki küzdelmének, akár Grün Lili bánatos megtérésének, akár más zsidótárgyú darabnak szemlélésekor vagy olvasásakor néhány pillanatra régi hazai hangok rezonáltak a lelkünkben s elvonult előttünk a falu képe, ahonnan mindnyájan jöttünk, a kicsiny és ósdi miljö, amelyből — hála a gondviselésnek — mégis csak fel tudtunk emelkedni a kultúra bérce magaslataira. Mi ezekről a «magaslatokról» lenézünk a kaftánban és pajeszben maradt testvérekre, szeretettel és sajnálattal simogatja őket tekintetünk és szeretnők őket magunkhoz emelni, tudjuk, hogy a kaftán alatt ötezeréves kultúrában ittasodó szívek dobognak, hogy a hehezetes kiejtésen át sokszor a lélek legszebb beszéde csendül ki, tudjuk, hogy gettójukat nem ők építették maguknak, hanem mások, és tudjuk, hogy az életnek csak egy tavaszi lehellete kell, hogy megcsapja ősi kultúrában átszellemült arcukat és a kaftán és gettó lakója csodálatos gyorsasággal a modern kultúra palotáinak öntudatos lakójává lendül. Hiszen bennünket mindnyájunkat is csak nem rég «emancipáltak». Mi még szeretjük a Reb Mayer Litvákat, akiknek unokái már új utakat törnek a magyar literatúrában, mi még tudunk gyönyörködni azokban a hangulatokban, amelyek a leomló, ódon gettóromokból áradnak.

Azok előtt pedig, akik undorodnak, vagy műundorodnak, — hiába zárjuk el a poézisnek eme csatornáit, azoknak lesz undorodásra alkalmuk elég. Hiszen mi nem titkolunk el semmit. Templomaink nyitva állanak mindenki előtt, nincs benne sem üveg vér, sem állatfej, ahogy évszázadok híresztelték, a púrими kindliből és a pészachi pászkából kap a keresztény szomszéd-asszony is, lakodalmunkat, temetéseinket nem tartjuk

földalatti katakombákban, a falusi nép látja a zsidó vallási szertartásokat, sokszor taliszban imádkozó zsidó szolgálja ki a boltban és Jomkipurkor bemegy a zsinagógába gyertyát igazítani, azért nem válik még antiszemitává, ellenkezőleg, bizalmasa, barátja a zsidó, az antiszemizmusa akkor kezdődik, amikor lejön az úr a városból és egy kis profit reményében keresztény fogyasztási szövetkezetet alapít és uszítja a népet a zsidók ellen. Ezeknek a városi antiszemita uraknak pedig nem a kaftános és pájeszes zsidó fáj (sőt ellenkezőleg, legtöbbször éppen ezek a kormányférfiaknak és antiszemita pártoknak is protegáltjai), hanem éppen azok a zsidók, akik már levetették a kaftánt és a pájeszt és felvették a versenyt közgazdaságban, közéletben, irodalomban, műveltségben, kultúrában.

Es hogy mennyire félrevezetik nálunk mindenben a józan gondolkodást a kicsinyes pártszempontok, arra szomorúan tipikus példa a Grün Lili esete, amely éppen azért, mert minden ok nélkül hiábavaló ütközőponttá vált, érdemes arra, hogy az egész idevágó kérdésnek tisztázására alkalmul szolgáljon. Az antiszemita lapok félreverték a harangot és siettek megmeníteni a zsidókat. A régi zsidó ima teljesült, «a vádlóból védő lett», az antiszemiták felcsaptak filoszemitáknak és miután többször «Földes Imre undok nemzetéről» csevegtek, felszólították a magyar zsidóságot, hogy tagadjon meg minden közösséget ezzel az undok nemzettel, mert hiszen a magyar zsidó mégis csak más. Ismerjük jól ezt a szólamot. «Hja, ha minden zsidó olyan volna, mint ön!» Én megnéztem Grün Lilit és kerestem az undokságokat, «kerestem és nem találtam». Egy becsületes, derék zsidó apa, ki egész életét gyermekeinek áldozta fel és becsületességében még abba sem egyezik bele, hogy több hozományról beszél-

jenek a vőlegény előtt, mint amennyit tényleg ad; egy leány, akinek gondolkodását a viszonyokon túlmenő nevelés kissé elferdítette, de tisztalelkű és jószívű és semmiféle erkölcstelen gondolat meg nem közelítheti; egy kereskedelmi utazó, akinek félszeg külsejéből csak lassan hámozódik ki az igazán derék és szeretetreméltó ember, és végül Simi bácsi, a család bölcse, aki csupa humor és jóság. Hol itt az utálatosság? Van-e itt egy atomja is annak az utálatosságnak, amit pl. francia vígjátékszerzők a cochoneriák halmozásával mívelnek? És mondták-e már az ilyen alkalomból, hogy a francia egy undok nemzet? Hogy a hozomány itt olyan fontos szerepet játszik? Nem történik-e ugyanez minden kis miliőben? Nem tagadja-e ki a magyar paraszt gyakran a fiát, mert elvesz egy lányt, akinek szülei egy holddal kevesebb földet szántanak? Auerbach falusi történeteiben az ilyesmit persze kedvesnek találunk. Vagy a Gyurkovics-leányok, ezek a hozománytalanságuk takargatásában versengő magyar dzsentrileányok és famíliájuk nem inkább mulatságosak-e, mint utálatosak?

Megnéztem Grün Lilit és elszomorodva konstatálhattam újra, hogy nálunk mindent pártviszályok sárába hurcolnak. Grün Lili szerzője nem akart zsidó literatúrai csinálni, magyar vígjátékot írt egy magyar színház részére és lett belőle felekezeti perpatvar. És így csinálnak nálunk felekezeti perpatvart mindenből, közgazdaságból és irodalomból, olcsóságból és drágaságból, békéből és háborúból. És ha van valami, ami valóban «undok és utálatos», — ez az éppen.

BERLINBŐL — TEL-AVIVIG

TEL-AVIV, 1933 JÚNIUS.

Jeruzsálemben és Tel-Avivban, Júdeában és Galileában egyre sűrűbben cseng a fülekbe a német szó, Lessing és Mendelssohn, Goethe és Heine nyelve, amelyen most egy új germán nemzedék másképp beszél. Nem először viszik most a Biblia gyermekei messzi határokba Germania nyelvét. Évszázadokon át keresztes hadjáratok, szörnyű vádak és rágalmak elől menekülve magukkal vitték üldözőik szókinsét — legtöbbször ez volt az egyedüli szerzett vagyon, amit elvihettek — és ragaszkodtak hozzá csodálatos hűséggel és kitartással, így lettek mindenek dacára a hazájukban rettenetesen megsanyargatott német zsidók a német kultúra hírvivői és terjesztői a legtávolabbi országokban. És a történelem fájdalmas ismétlődései folyamán ma megint bolyonganak, bolyonganak a német zsidó hajók a világ minden vizein. Nem várnak rájuk sehol mosolygó kikötők. Itt-ott fölcsendül egy-egy barátságos köszöntő szó, de csakhamar az is elhallgat. Az emberiség lelkiismerete csöndesen szendereg. Meg is szokta már a jajkiáltásokat, milliók vergődését, népek pusztulását. És az értelmetlen világ-káosszal szemben süket közömbösséggel vértette fel magát. Csak egy part van, ahol meleg testvéri kezek nyúlnak az érkező menekültek hajói felé: az ősök földjén, Haifa és Jaffa között.

Egy jeruzsálemi szobrásznő gyönyörű szimbólummá véste ezt az igazságot. Tel-Mondban, a Lord

Melchett óriási narancsos parcelláinak legmagasabb pontján áll a hatalmas szobor. A tenger felé néző alafé fölemelt kézzel int a messzeségbe. Mintha mondaná: Salóm, testvérek! Itt nincs félelem a versenytektől. Itt örömmel köszöntjük jöttötöket. Itt még építő kezekre van szükség, hogy még védettebbnek, még erősebbnek érezzük azt, amit eddig építettünk.

És a német zsidók kiszállnak a hajókból a palesztinai partra és látják a pompás utakat, amiket zsidó testvéreik törtek, egyengettek számukra, látják a narancsillatos zsidó kolóniákat, amiket verejtékes zsidó kezek varázsoltak elő sivatagos talajból, látják Tel-Avivot, a csodálatos várost, melyet «tetőtől talpig» zsidó energia emelt Izrael szétszórt fiainak menedékhelyévé. És sokakban megszólal az Európa hamis melódiáival elaltatott zsidó lelkiismeret: Ha idejekorán, bőség idején segítettünk volna mindannyian építeni, földet szerezni és beültetni, milyen áldás volna most, amikor bolyongó zsidóknak olyan drága kincs minden talpalatnyi hely.

Járnak-kelnek ámulva-bámulva német zsidó testvéreink Tel-Aviv utcáin és terein. Csodáikova nézik a héber cégtáblákat, miket legtöbbször közülük már elolvasni sem tudnak. Minek is tanultak volna héberül ők, akik a germán kultúra szerencsés örökösének tartották magukat? És apróbb csoportokba verődve betűzgetik a héber utcaneveket, a héberbetűs plakátokat és kirakati hirdetményeket. És valami megmozdul a szívükben, amely itt a Szentföldön feltárul minden zsidó tartalom előtt. És másnap már héber társalgófüzetekből beszédgyakorlatokat betűzve ülnek a Sédé-roth Rothschild pálmafasorai alatt. Szébb volt-e Berlinben az «Unter den Linden»? Régi fájdalmas emlékek szövődnek az új világ varázslatába. Amott egy

világhírű professzor mereng a kőpadon. Nem bántották, csak köriratot kapott: jelentse be, árja származású-e, hogy igénybevehetik-e szolgálatait? Mit tudta ő addig, milyen származású? Új számadás korszaka szakadt a beteg világra. És most itt ül a zsidó városban és fülébe zeng őseinek sokezeréves nyelve, júdeai próféták, látnokok szava. És magára eszmél: Ha előre sejtettük volna! . . .

És egy másik padon egy telavivi «őslakó» amerikai formátumú héber napilapot olvas. Elkapom a főcímetek: «Öt Nobel-díjas német tudós ajánlkozik a jeruzsálemi egyetemre». «A palesztinai kormány újabb ezer bevándorlási engedélye német zsidók számára.» Mégis csak csodálatos. Íme, a kis Palesztina, amelynek még alig van annyi zsidó lakója, mint Budapestnek, máris jelentős segítséget nyújthat zsidóüldözések idején. És mit nyújthatott volna, ha nem hangzott volna el sok intő szó mint kiáltás a pusztában!

Német zsidók járnak-kelnek a telavivi Herzl-utcán tágranyitott szemekkel. «Tudós» vezetőjük magyarázza nekik, mit jelent a legújabban kifüggesztett héber hirdetés: Dizengoff polgármester felhívja a város lakóit, «minthogy nincs elég hely a szállodákban az érkezők számára, mindenki, akinek rendelkezésre bocsátható szobája van, értesítse a várost és ajánlja fel olcsón, hogy a száműzetésből jövő testvéreink érezzék, hogy testvéreikhez jöttek». És az új plakát mellett ott a falon maradt régebbi hirdetés arról, hogy Purim előestéjén a nagy templom előtti téren fáklya-fény mellett, a szabadban fogják felolvasni a Megillát, a templomtérhez közel lévő utcákat pedig ezalatt a rendőrség elzárja a forgalom elől. Mintha álom volna. Elzárják az utcát, de nem zsidót hajszoló «razzia» végett: héber rendőrök szállják meg a környéket, hogy

az óriási arányúvá nőtt forgalom meg ne zavarja a fáklyafény mellett folyó Megilla-olvasást, Hámán mókásának és a zsidók szabadulásának héber előadását! Az alig húszéves Tel-Aviv, amely ma 75.000 lelket számlál és mire e sorok megjelennek, talán már újabb néhány ezer lélekkel növekedett, — már sok csodát látott. Mint «város az anya Izraelben» fogadta a Szét-szórtságból hazatérő gyermekeit a föld minden tájáról. Most «Galuth Germania» van soron. Most jönnek Berlinből és Breslauból, Leipzigból és Frankfurtból, a régi zsidó centrumokból, amelyeknek feldúlásától már senki se tartott többé. Németország elkényeztetett zsidói a legkeményebb fizikai munkák vállalására jelentkeznek. Majd gyökeret vernek az országban ők is és gyermekeik gyarapítani és erősíteni fogják azt a szabad nemzedéket, amely itt új centrumot teremt a világ zsidósága számára. Most már nemcsak szellemi centrumot, hanem anyagit is. Az álom valóság lett. Csak segítse az egyetemes zsidóság az építés szent munkáját. Ez most már nem pártkérdés, nem világnézet-kérdés. Az egész világ zsidóságának kell felelnie önmagáért és építenie — önmagának.

A PESTI HITKÖZSÉG SORVADÁSA

(1937 JÚLIUS)

«Minden dolognak rendelt ideje vagyon és ideje vagyon az ég alatt minden akaratnak. Ideje vagyon a hallgatásnak és ideje a szólásnak.»
(Kohelet, 4.)

Néhány esztendő óta a pesti izraelita hitközség évi jelentéseinek egyre ismétlődő nyitánya egy szomorú gyászinduló, melynek mélabús akkordjai mindig oly megindítóan zengenek-zsonganak, hogy szinte észrevétlenül elszongítják, elandalítják a lelket és a vissza-visszatérő futamok és szólamok hanghullámain elringatódzva előadó és hallgató lassan-lassan el-el-szenderedik és már nem is hallja a sirámok szövegét, csak a megindító melódiát, melynek szordínós elfoszlása mellett marad, maradhat minden a régiben.

Az évi jelentés gyászjelentése szól pedig arról a fájdalmas tényről, hogy *«hetven évvel az emancipáció törvénybeiktatása után* mind türelmetlenebbül mutatkoznak nálunk is azok az idegenből átplántált ártó és gyűlölködő mozgalmak, amelyek féktelen izgatásukkal mintha vissza akarnák forgatni az idők kerekét» ...

S szól a zsidók nincstelenségéről, mely felülmúlja országos arányszámukat. *És szól a belső sorvadásról is. A zsidóság természetes szaporodása teljesen megszűnt, 1930—35. évek átlaga szerint a magyarországi izraeliták körében a halálozások száma 21 százalékkal múlja felül a születések számát, mikor a többi felekezeteknél fordítva van, sőt 42 % -kal múlja felül a szüle-*

lések száma a halálozásokét. *Még nagyobb a sorvadás Pesten. Húsz évvel ezelőtt a pesti hitközség vallásoktatásában részesülő tanulók száma 30.407 volt, most pedig ez a szám 13.263 tanulóval, 17.154-re csökkent. Tavaly 2644 zsidó halálzással szemben áll 908 zsidó születés, 1621 új házaspár között csak 950 vette igénybe az egyházi esküvőt. A kitérések száma 1931-ben 387 volt. 1936-ban 921, tehát két és félszeresére emelkedett. Minden 100 zsidó házasságkötésre 35.5 ve-gyesházasság jut és ez esetek 59 százalékában a szü-letendő gyermekekre nézve a megegyezés a zsidó val-lás kárára történik.*

Mit mondanak, mit mutatnak ezek a számok? — veti fel a kérdést a pesti izraelita hitközség hivatalos jelentése. És mindjárt meg is adja a feleletet:

«Mutatják azt, hogy az úgynevezett zsidó jólét csak a gyűlölet propagandájában él, mutatják azt, hogy számunk folyton fogy, a zsidó anyák alig szül-nek gyermeket és a születési bejelentések elmaradása, az egyházi esketések csökkenése, főként pedig a kitéré-sek állandó növekedése *a zsidósághoz való tartozandó-ságnak oly fájdalmas lazulását mutatják, hogy csak-ugyan szinte úgy fest a helyzet — amint azt az egyik antiszemita lap cikke beállította — hogy a zsidóság úgyszólván maga kárhoztatja magát kihalásra.*»

Ez az utolsó mondat valóban megdöbbentően festi alá a magyar zsidóság tragédiáját. És talán felrázó hatással is lehetne az antiszemita lapból vett idézet, ha nem rombolná le minden értelmét a hozzá fűzött kö-vetkező mondat: «Csak éppen azt hallgatta el az illető antiszemita újság, *hogy ebbe az önmagát kihalásra kárhoztató helyzetbe az életlehetőségek mind kataszt-rofálisabb szűkebbreszorulása kényszeríti a magyar zsidóságot.*»

Hát ez a *materiális magyarázat az*, ami ellen a zsidó történelem ismerőjének a leghatározottabban til* takoznia kell. A zsidó kérdésnek ez az egyszerű átvitele az *anyagiság* terére, megtagadását jelenti annak a történelmi igazságnak, hogy a zsidóság *ideális* felfogásában, eszményi adottságában mindig ellentállt külső nyomásoknak és csábításoknak egyaránt. Minél nagyobb volt az üldöztetés, annál nagyobb volt az elszántsága a kitartásra, önfeláldozásra. «*Minél jobban sanyargatták, annál inkább szaporodott és annál jobban erősödött*» — beszéli a Biblia már az egyiptomi rabszolgaság koráról, amikor az «életlehetőségek bizonyára elég szűkre szorultak.» És vájjon a középkori zsidóban meglazította-e a zsidósághoz való tartozását a sok kegyetlen korlátozás, a megalázó sárga folt? Ellenkezőleg, a kitaszítottság csak közelebb hozta hitéhez, sorsközösségéhez, múltjához, kultúrájához, *amíg mindez eleven értéket jelentett neki, amely tartalmat adott életének, értelmet a küzdelmének és lelki felemelkedést a szenvedésének.*

A külső nyomás mint vaspánt fogta össze a zsidóságot. A bomlás mindig belülről jött.

Nem volt megkínzottabb, mint a keresztes vitézek zsidója a Rajna mentén, nem volt páriább mint a yemeni zsidó délarábiai cigánysátrában, nem volt nincstelenebb, mint a lengyel zsidó sötét ghejtőjében és nem volt jogfosztottabb, mint az orosz zsidó cári rayonjában. És mégis mindezek heroikus átmentői lettek a zsidó kultúrkincsnek, ápolói a zsidó hagyománynak, hősei a zsidó hűségnek és vérben, könnyben dalosai a zsidó feltámadás reményének.

Nem lehet a zsidó történéseket egyszerűen materiális tényezőkre visszavezetni és könnyedén megelégedni a *belső* bomlás *külső* magyarázatával. Nincs

veszedelmesebb a hamis diagnózisnál. Mert ez lehetlenné teszi a gyógyítást. *Nem lehet belső vérzést külső porhintéssel elállítani!* Bele kell tekinteni az organizmusba és keresni a baj forrását. A magyar zsidó bomlás betegségcsírája mélyen benn a szervezetben végzi pusztító munkáját. És ha így látjuk ezt, kötelességünk követni Kohelet tanítását: *«Ideje vagyon a hallgatásnak és ideje a szólásnak.»*

Huszonöt esztendeje annak, hogy a *Múlt és Jövő* hasábjain, az induló folyóirat első számainak egyikében, *Interpellációt* intéztem a pesti izraelita hitközség *leendő* elnökéhez. Senki se tudta akkor, hogy kicsoda lesz az, tehát a legtávolabbról se lehetett szó személyeskedésről. Amint hogy *teljesen távoí áll tőlem ez azóta is, ma is.*

«Elnök úr! — írtam akkor — a pesti izraelita hitközség, amelynek vezetése az Ön vállára fog nehezedni, számra az ország zsidóságának egynegyedét foglalja magában, súlyra, tekintélyre pedig az egész ország zsidóságának túlnyomó részét. És ennek a zsidóságnak a zöme mindenféle divatos mozgalmak áramlatának kitéve, céltudatosság nélkül tévelyeg a nagyváros szédítő forgatagában. A hit régi tradícióitól, szertartásaink poézisétől eltántorította a kegyetlen élet, az istentisztelet esztétikájától eltávolította más szépségeket kereső lelke, *a zsidóság múltját, eszméit, etikáját, tartalmát nem ismeri, a zsidóság jövődjében nem hisz és nincsen semmi, ami a zsidósághoz kapcsolná, csak az adó és egyéb teher, amely elől oly könnyű szívvel menekül.»*

Huszonöt éve, hogy ezek a sorok íródtak. És mintha semmi sem változott volna azóta a magyar zsidóság szellemképében. «Folyik az irgalmatlan testvérháború az egységért, szidjuk és gyalázzuk egy-

mást kint a fórumon az egységért, közben pedig hullnak, hullanak a felső rétegek és pusztítja keresztvíz, vegyesházasság, indolencia, tudatlanság és öngyilkosság.» Akkor az «egység-harc» az orthodox-neolog unifikációért dült, ma Buda és Pest unifikációjáért. És akkor is, ma is a magyar zsidóság szerencsétlen fátuma, hogy energiáját guerillaharcokra és lármás látszatsikerekre pazarolja, ahelyett, hogy csendesen dolgozna a zsidó tudás templomának megerősítésén. «Elvész az én népem, mert tudás nélkül való!» «A zsidó kultúrát kell az izraelita hitközségek alapjává tenni. Ez az egyedüli pozitívum, amely a neológ zsidóságnak létjogosultságot adhat.» És ez a pozitívum azóta is mint elhagyatott, árva Hamupipőke húzódik meg a hitközségi jelentések és számadások rengetegében.

Azokból a követelményekből, amelyeket akkor a hitközségi vezetéssel szemben felállítottunk, egyet-mást a megvalósulás irányába vittek ugyan. Akkor még követelnünk kellett kulturális és szociális ügyosztály felállítását, hitközségi könyvtár szervezését, a zsidó gimnázium felépítését, a rabbik és a zsidó szellem munkásainak nagyobb befolyáshoz juttatását. Botorság volna azt állítani, hogy nem történt azóta valamelyes igyekezet egyik-másik helyes útvonal felé. És a latin közmondás szerint: ha hiányzik az erő, dicséretreméltó az akarat. De ez az akarat is inkább külsőségek, *látszatok* hajszolásában nyilatkozott meg. Mutató «szép beszámoló» szerkesztése, dús «jelen-voltos» kommunikék központi gyártása szinte cél lett és nem eszköz. A hitközség folyton fogy, a tartalék, a jövő generáció folyton apad, csak egy nőtt: az előljárók száma. Szinte párhuzamosan a kitérések számával. Lerombolt iskolák padjaival tüzet lehet rakni,

de bővíteni kell az előjárói kerekasztalt és karosszékeket. Van kulturális-szociális ügyosztály, de ha levonjuk a könyvelési technika kedvéért odarakott tételeket, kiderül, hogy a többmilliós költségvetésnek egy negyed százaléka se jut kulturális célokra! *Egyetlen zsidó gondolatot*, egyetlen zsidó könyvet se lehet! kinyomatni és belevinni a betűszomjas tömegekbe. Mert «nincs fedezet». Amikor a *jóval szegényebb bécsi* hitközség például most adta ki a múltját feltáró történeti sorozatnak *tizenegyedik hatalmas kötetét!* Eppeler Sándor rámutatott, hogy a «zsidó szív» dacára; pesti zsidó szegénygondozás szinte utolsó helyen áll η felekezetek között. «Többnek kellene történni szociális téren» — mondotta. — Hát még kulturális téren! De nincs fedezet! A zsidó jövő építésének lázában ég a világ zsidósága és a magyar zsidóság izoláltan és lenézetten vigyáz legfőbb kincsére: a pénzügyi egyensúlyra. A hitközség *kitűnően gazdálkodott, de a zsidóság elsorvadt a keze alatt!*

A magyar zsidó közélet tengelyének teljes áttolódása a szellemiség teréről az anyagiság síkjára, vagy helyesebben lejtőjére, ez minden hanyatlás és zuhanás okozója. Nincs ideál, nincs áldozatkészség. Nincs értéke a zsidó múltnak és *nincs hit a zsidóság jövőjében*: miért áldozná valaki érte a jelenjét? *Hitközségnek* nem lehet egyedül csak a «pénzügyi egyensúly» a legfőbb irányító és mozgató elve. *Hitközség* nem vállalat és nem üzem, melyet elsősorban gazdasági szempontok vezetnek. *Hitközség* szubtilis lelki értékeken alapuló közösség, melynek anyagi megoldásai is kell hogy erkölcsi nevelő értékkel bírjanak. Imponderabiliák vannak itt, melyeket nem lehet hideg «mérleg» egyensúlya szerint latolgatni. Egy zászló egy darab rongy — és vért és aranyat és életet áldoznak érte

akik hisznek benne. És egy pergament-foszlány betűi szállnak, szállnak a máglyáról és betöltik az egész világot és túlélik mindazokat, akik a kegyetlen tüzet gyűjtötták.

A könyv népe voltunk mindig és nem a könyvelés népe!

Az anyagiság talajából burjánzott ki az a példátlan személyi kultusz, amely a zsidó közélet fórumait annyira hiúság vásárává alacsonyítja, hogy bizony sokakat, hivatottakat, elriaszt, akik az Úr csarnokának építői közé állnának. Elriasztja a fennhéjázás, mely a próféta szava szerint, azt hiszi: «Isten csarnoka — ők!» A személyi kultusz elnyomja a gondolat kiteljesedését és minden eszményt rút bizantinizmusba fullaszt. — Ez a bizantinizmus odáig fejlődött, hogy egy ünnepezt zsidó vezérférfiú «csillagokig» fokozni akarván az élő elnök érdemeinek dicsőségét, nyílt ülésen kijelentette: nagyon, nagyon kell becsülnünk a pénzügyi egyensúlynak ilyen tökéletes fenntartását, amikor nem is oly régen «tolvaj ült az elnöki székben». Remegő tollal lehet csak leírni ezt a rettentő mondatot, amely az élő körülhízelgésének kedvéért, így idézte a halott dr. Lederer Sándort, akit életében «a templómépítő elnök», a «közletteremtő Elnök» és hasonló glóriás címekkel és hetenként szobor- és képleleplezéssel tiszteltek. Es ott ültek a pódiumon többen, akik mellette, alatta, vele dolgoztak és szemrebbenés nélkül hidegen hallgatták a szörnyű szavakat, «véén póce pe umecafcéf» és senki se nyitotta ki száját, se szóra, se fütyre. Minden dicshimnusz az élőnek és minden kárhozat a halottnak, aki se védekezni, se jutalmazni nem tud. Így történhetett, hogy a dohányutcai templom mellett, ahol a halhatatlan Herzl Tivadar születési helyét egy tenyérnyi emléktábla se jelzi

még, — óriási márványfelületeken örökítettek meg egy egész lajstromot. Ott ragyog színaranyban sok derék név, mint «kortárs» a nagy építkezésnél, csak a templomhoz talán némileg közelebb álló *rabbik maradtak ki és csak annak a férfinak nem jutott pár centiméternyi hely, akinek az agyában ez az egész építkezési tervzet megszületett és aki az angol kölcsön felvételével hatalmas koncepcióját a megvalósulás útjára vitte!* Csoda-e, hogy Friedmann Ignác felszólalásában reámutatva a díszterem egyik homályos sarkában az ajtó mögött meghúzódó portrére, így szólt: S ott a sarokban a gyűlésnek hátat fordítva mosolyog vissza Lederer Sándor: *ma nekem, holnap neked!*» — Vájjon ki tudja-e számítani a hitközség valószínűség-matematikusa a pontos időt, amikor majd új rezsim alatt új titokzatos tétel fog szerepelni: *«Márványablák és arany nevek lecsiszolásának költségei?!»*

Ennek a fékevesztett bizantinizmusnak köszönhető, hogy a magyar zsidó közéletben, de különösen a pesti hitközségben már eleve *elnémulásra van ítélve minden kritika*. Kritika nélkül nincs gondolatgazdagodás, nincs helyzettisztázódás. Minden közéletben kell hogy legyenek, akik felvetik az örök kérdést: *«Rendben van-e minden?»* A magyar zsidó közélet pedig csupa hódolásból és hízelgésből áll, amely elposványosít mindent. Esztendőnként egy délelőtt túlsók a 62.000 adófizető és ötmillió pengős költségvetés sorsának eldöntésére. Csupa feszültség és türelmetlenség; csak mielőbb befejezni, megszavazni, megdicsérni és hazasietni! Szomorú látvány egy-egy közgyűlésen az elől neszelő *«várakozók kara»*, amint figyelve, szimatolva lesik, nem hangzik-e el valamely bíráló szó, hogy rácsaphassanak, felugorva, lármázva és hadonászva. Hál még ha valaki valamilyen pénzbeli elszámolást rekla-

mái betekintés végett. Mintha nem járt volna elől ebben *Mózes*, aki a tizenkét törzsfő szentélyi adományát *külön-külön tizenkétszer* felsorolta, pedig valamennyié egyenlő volt, ugyanannyi ezüst, ugyanannyi arany, ugyanannyi olaj és lángliszt, mégis kényelmes «detto» helyett külön *nyilvános felolvasásra* szánt Tóra-fejezetet szentelt a pontos *részletezésre*, összeadásra és elszámolásra! Miért volna hát lázadás és rendbontás, ha egyre többen kívánják, hogy úgy mint Bécsben, Berlinben és azelőtt Budapesten is szokásos volt, minden bevétel, kiadás, síb. *teljes* elszámolása kerüljön a közgyűlés nyilvánossága elé, nem bizalmatlanságból, hanem hogy bázisul szolgáljon megtárgyalásnak, — ahogy boldogult Kaszab Aladár mondotta — «nyitott ablakok mellett»?!

Az anyagi síkon mozgásnak eredménye, hogy a hitközségi jelentés vállalatoknál és üzemeknél szokásos elképesztő szám-produkciókkal operál, úgy hogy sokszor valósággal bluffnak hat. Ilyen az egész fejezet *az ifjúság felkarolásáról*. A szomorú valóság, hogy az ifjúság érdekében alig tett vagy tehetett valamit a hitközség. Nem is tehet róla, nincsenek eszközei hozzá. Csak ezzel a szép mondattal ajándékozhatta meg a munkát, elhelyezést kereső fiatalokat: «A zsidóvallású munkaadók támogatására számítunk, akiktől mindenestre *gerincességet* kell kérnünk a lelkiismereti kérdés megszívlelésére. » De honnan vegyenek gerincességet? Amikor a jelentés is csak ilyen misztikus elmosottsággal mer rámutatni az égbekiáltó tényre, hogy *zsidó* cégfőnökök, bankvezérek, sőt hitközségi előkelőségek *érdemeket szereznek kifelé azzal*, hogy nem adnak zsidónak alkalmazást? Ezzel szemben pedig már szinte humorosan hat a jelentés passzusa a szerencsésen felállított «ifjúsági kataszterről, amely

64.000 kartotékot tartalmaz és 0 évestől 15 éves korig magában foglalja hitközségünk egész ifjúságát.» Mármost nyugodtan pihenhet a 0 éves csecsemő a bölcsőjében és ha nyugtalanzkodnék, elviszik neki a kartotékját, hogy játszadozzék vele. És ha majd Isten segítségével nagyra nő és nem rántották ki alóla a hajlékát, kap a kartotékcím alapján meghívót egy ifjúsági estre, ahol foxtrottot és tangót táncolhat.

Szomorú Jeremiádot zeng az évi jelentés a *kitérések rohamos szaporodásáról. Majdnem ezren estek el egy év alatt csak a Dunán inneni pesti hitközségben.* És fájó szívvel kell megállapítani, bizony nem a «férge hull», hanem színe-java, ifjúságunk virága, intelligenciája, kiket semmivel sem tudtunk és talán nem is próbáltunk a zsidósághoz fűzni, kapcsolni. Idegenül álltak a széleken és nem is vetettünk reájuk tekintet, amikor önkéntelenül és tudatlanul elsodródtak. Akik pedig számításból léptek át a túlsó partra, azok, sajnos, jól számítanak. Mert látják, hogy a kitérés, a hűtlen elhagyás egy árnyalattal sem csökkenti a becsületüket a zsidóknál. Semmit se veszítettek. Ellenkezőleg, mintha még nőne a respektusuk a hivatalos zsidóság szemében. Mi másképp magyarázhatnák azt, hogy *kitért zsidók szónokolhatnak a rabbik helyén az Úrnak frigysekrenye előtt?* Kell-e hathatósabb propaganda a *kitérések mellett?* Nincs az a «hitmélyítés» és ezer rabbiprédikáció, amely az ilyen mélyen bevéődő, romboló nevelési momentumot ellensúlyozhatná! *Térj ki, fiatal zsidó testvér,* — zúg feléje a zsinagóga mélyéből —, *térj ki testvér,* miért szenvednél az itt a hátam mögött rejtett avult Tóratekercsért? Künn szabad az élet, nyitott minden pálya és ha odaá4 sikert aratsz, ideál Ihatsz te is gúnyképül a Frigyláda elé és hódol előtted egész Izrael!»

Szinte a tollra szalad a groteszk gondolat: ha ez így megy tovább, lehetséges még az is, hogy egy legmagasabb pozíciót elért kitért zsidó kedvéért megváltoztatják az izraelita alapszabályokat, hogy őt választassák meg hitközségi elnökül, — ha csak a keresztény kormány nem fog ez ellen tiltakozni . . .

«*Ebben az ostromlott állapotban*, melyben a magyar zsidóság ma leledzik — hallatszik sokfelé — vigyáznunk kell, hogy kifelé a teljes harmónia képét mutassuk, tehát hallgasson el minden kritikai szó, tegyünk félre minden véleménynyilvánítást jobb időkre.» Talán arra az időre, amikor a magyar zsidóság sorvadása még rettentőbb arányokat ölt, amikor mint oldott kéve pusztulunk, veszünk. Amikor már azt sem mondhatjuk majd: «beszélj a fákhöz és a kövekhez», mert minden fa elkorhadt és minden kő szertemállott.

Vájjon hogyan cselekedett a jeruzsálemi «ostromlott állapotban» *R. Jochanan ben Zakkaj? Megalapította Jabnét*, a zsidó Tanítás házát, védő, óvó bástyául. Külső veszedelmek idején belső megerősödés. És hogyan cselekedtünk mi a pesti «ostromlott állapotban»? Mikor az Úr építeni engedett, nem lettünk Nehémiás kőműveseivé, egyik kézben védő kard, másikkal vakolókanál, hanem egyik kézzel építettünk és másikkal romboltunk. *Fölépült* a zsidó gimnázium, melynek eladását riasztó vészkiáltással kellett megakadályoznunk és ugyanakkor «*leépültek*» a zsidó polgári iskolák. Megszüntették a zsidó nevelésnek két legfontosabb centrumát, melyre ma oly szükség volna, mint a kenyérre, ebben az elproletárosodott időben. Zsidó tanházakat romboltak le, amikor arról kesereg a Jeremiád, hogy a zsidó gyerekeknek több mint 87 százaléka nemzsidó iskolába jár! Nem erről szól-e a vezetőkre szerkesztett, látszólag ellentétes szombati áldás-

ima, hogy *«mindazoknak, kik hűségesen sáfárkodnak a közösség szükségleteivel, az Úristen adja meg jutalmukat és bocsássa meg minden bűneiket»?!* így lehel hűségesen gazdálkodni és mégis bűnöket elkövetni a zsidóság ellen. Iskolákat romboltak le és árkádokat építettek és orgonákat, hogy zengjenek a sípjai elől és hátul az Úrnak és *építőinek* dicsőségére, amikor a *zsidó hagyomány szerint el kell adni templomot és kezgszereket, ha iskola fenntartása forog veszélyben!*

Távol áll tőlem megtagadni a pesti hitközségtől az elismerést ott, ahol valóban szépet, nagyot alkotott. Van az évi jelentésnek egy fejezete, amelyet csak örömmel és büszkeséggel lehet elolvasni: *a zsidókórház fejlődése.* Nem a feladatom, hogy a zsidókórháznak és nagyszerű orvosi karának befelé és kifelé betöltött misszióját méltassam. Mikor egyszer a berlini hitközség elnökével végiglátogattuk a pesti zsidó intézményeket, elámult a zsidókórház párvárat ritkító teljesítményein. Mégis mikor látogatásaink befejeztével összefoglalta benyomásait, így szólt: *«Gyönyörű dolgokat épített a pesti zsidóság betegek és gyógyíthatatlanok, aggok és vakok, süketek és némák számára, de mit épített az egészségeseknek? Mivel köti magához a jövő generációt?»*

Akkor már a Harmadik Birodalom Moloch ja vetette előre az árnyékát. És a berlini elnök érezte, mennyit mulasztott a német zsidóság is ezen a téren. Akkor már világos volt, hogy *filantrópiával a zsidóságot fenntartani, megmenteni nem lehet.* Eszmei tartalom kell. Nem jelszó, nem demonstráció, nem káprázat, hanem ideál! Akkor már a német zsidó ifjúság ezrei visszatárláltak az elidegenedésből a zsidósághoz és különböző Hachsara-telepeken készültek elő az át-retegződésre, a jövőndő új életre. Mialatt a pesti hit-

köztség évi jelentései túlzott gondossággal vigyáztak arra, nehogy a *Lord Melchett* és *Marshall* elhalálozásának illő megemlézése alkalmával kiderüljön, hogy ezeknek a nemes férfiaknak valamelyes köze volt Palesztina felépítéséhez, vagy nehogy *Baltazár* Dezső püspök hatalmas előadásáról, melyet szintén illik megemlíteni, kitűnjön, hogy a Szentföldről szólt és a Pro Palesztina Szövetségben tartotta az áldott emlékü, Cijon-rajongó egyházfejedelem.

Örvendetes haladást jelent mindenesetre és örvendetes, hogy rokonszenves visszhangra talált a közgyűlésen is, hogy az idei évi jelentésben már van egy kis fejezet ezzel a címmel: «A Palesztina-munka» — még hozzá — «*melyet a mai viszonyok között mi is rendkívül fontosnak tartunk.*» Szegény kicsiny fejezet, amely remélhetőleg meg fog még nőni. Egyelőre várakozó álláspontra kell helyezkedni egy kezdő ígérettel szemben. Kétségtelenül sajnálatos, amit a jelentés szerint is «sajnálattal kell megállapítanunk», hogy «*cionista hittestvéreinkkel sikertelenül kíséreltük meg oly megoldás létesítését, amely a Palesztina-munka tekintetében egyöntetű eljárást tett volna lehetővé.* Ily körülmények között szükségesnek mutatkozott, hogy a Palesztina-munkát *a hazai zsidóság hivatalos vezetői önálló alapon* megszervezhessék és így lehetővé váljék, hogy az e célra gyűjtött pénzekből elsősorban Palesztinába kivándorolni akaró *hazai* hittestvéreinket lehesse megsegíteni és őket ottani új exisztenciát alapító törekvésükben támogatni. E célra alakult hitközségünk beható részvételével *a Magyar Izraelita Szentföldi és Egyéb Településeit Támogató Egyesület.*»

Kár volna most firtatni az okokat, melyek az «egyöntetű eljárást» megghiúsították. A cionistákat és nemcionistákat egybefogó Pro Palesztina Szövetség

vezetősége nevében *Pfeifer* Ignác professzor és *Hatvany* Bertalan báró, akkori elnöktársaimmal együtt sokat buzgólkodtunk a békés megegyezés létrehozásán. És kár volna elébevágni a reménynek, melyet a hitközségi jelentés is kiemel, hogy «*az egyesület keresni fogja az összhangzatos együttműködést a Palesztina-munka nagy központi intézőivel is, de elsősorban a magyar gazdasági cél fogja vezetni, hogy hazai hittestvéreink jussanak a magyar zsidó pénzek támogatásával a Szentföldön újabb existenciához.*»

Ezzel a hitközségi jelentésben Palesztinával kapcsolatban is mindenütt annyiszor és fölöslegesen aláhúzott és ritkított *hazai* és *magyar* kihangsúlyozással szemben le kell szögezni két egyszerű és reális tényt:

1. A Cionista Világszervezet, illetve Jewish Agency eddig is a magyarországi zsidóságtól kapott pénzeszegeket messze *többszörösen felülmúló arányban* küldött certifikátokat és adott letelepedési lehetőséget, földet és felszerelést magyar kivándorlóknak. Mert úgy a *Keren Kajemeth*, mint a *Keren Hajeszod* a Palesztina-munkát zsidó nemzetépítő feladatnak tekintik és nem osztályozzák *hazai magyar, hazai lengyel, hazai német, hazai amerikai, hazai délafrikai és hazai honolului gazdasági célok* szerint.

2. Ha a Szentföldi és Egyéb stb. új egyesület a «do ut des» üzleti alapján akarja megoldani a «*hazai gazdasági*» célt, hogy amint Stern Samu mondotta: jövök a Jewish Agencyhoz, gyűjtöttem ennyit, kérek érte ennyi certifikátot, vagy elküldöm az ifjakat Argentínába, — akkor bizony igen kevés *hazai magyar ifjú fog új existenciához jutni. Amint hogy a tavalyi nagyünnepi «hivatalos és országos» akciónak egész eredményéből egyetlenegy embert se lehetne kitelepíteni, pedig olyan riasztó, ijesztő felhívással indult a*

gyűjtés, közvetlen a zavargások után, mint óvó akció, «ne hogy a szegény, nyomorgó szentföldi hitfelek tömegesen hazaözljenek» a hazai izraelitaszág nyakára. A Palesztina-építés — illik végre tudni — nemcsak gazdasági, hanem elsősorban ideális kérdés!

És be kell végre fejezni egyszer azt a méltatlan játékot, hogy akár a cionizmussal, akár a Pro Palesztinával szemben folyton kiritkítsák és kisűrésítsék a «hazai magyarság» mellverdeső izraelita patentjét. Ez semmiképp nem fogja leszerelni a zsidógyűlöletet sem Bécsben, sem Budapesten. Az ilyen felkínálkozó túlbuzgóság *nem csökkenti, hanem csinálja* az antiszemitizmust! *Minden zsidó jó hazafi mindenütt és ez nem érdem, hanem jog és kötelesség.*

Mi hát a teendő? — kérdezhetik joggal azok, akiket szívük mélyéig megdöbönt a most már hivatalosan is ismételtelen feltárt katasztrófális helyzet.

Ha a hamis diagnózissal szemben felismertük a bomlás belső bacillusait, talán sikerül a «javallás» terén is egyet-mást megállapítani.

Mindenekelőtt vissza kell helyoznünk a hitközségi életet az anyagiság lejtőjéről a szellemiség magaslatára. Innen kell nézni elsősorban a zsidó közélet problémáit, melyeknek megoldásába bele kell vonni a zsidó szellemi munkásoknak minél szélesebb rétegeit, de nem örök ámen-mondásra, hanem a kérdések őszinte, komoly megvitatására.

A zsidó közélet centrumává a zsidó kultúrát keli tenni. *Fel kell építeni a lerombolt iskolákat* és mindenütt szaporítani a zsidó nevelés intézeteit és nem csökkenteni. A két polgári iskola újjáépítése és megfelelő szakiskolákkal való kiegészítése példaadás lesz a vidéki hitközségeknek is, amelyek eddig csak az iskolamegszüntetés példáját követték gyors tanulékonyság-

gal. Az anyagi fedezet csak másodlagos kérdés lehet, melyet megoldottak *hittel hívő őseink sokkal sújtottabb időkben is, mikor a száraz falatot vonták meg a szájuktól a zsidó iskolák fenntartására és lelket tápláló, zsidó könyvek, irások beszerzésére!*

Ki kell nyitni az ablakokat, hogy az izoláltság és szűklátókörűség négy fala között tespedő magyar zsidó közéletet átjárja *az egyetemes zsidóság* szellemi áramlatainak felfrissítő szele, hogy új levegőben új lélegzethez jusson a tágabb horizontok után vágyódó lélek és a zsidó ifjú szeme zsidó voltának szélesebb-tisztább értelmezését lássa.

5 ki kell nyitni az ajtókat! Hogy a zsidó közéletből künnrekedtek ezrei bejöhessenek és bekapcsolódhassanak. Talán éppen azoktól kaphatunk új erőforrásokat, akiket a zsidó katasztrófa szemléleténél számba sem vettek. *«Vigyázzatok a szegények fiaira, mert tőlük származik a Tanítás»* — mondták bölcseink. *Ki mondhatná, hogy a zsidó közéleti vezetés egyedüli képesítője a vagyon?*

Meg kell reformálni a választói jogot! Hogy modern lajstromos rendszer alapján képviselve legyenek azok a tömegek is, amelyek a mostani diktatórikus választórendszer folytán teljesen távortartják magukat a hitközségi élettől. Színigazság, amit *Vázsonyi János* mondott, hogy lehetetlenség, hogy más választójogot követeljünk odakünn a politikai életben és mást valósítsunk meg idebenn saját zsidó fórumokon. Nem lehet kifelé jogegyenlőséget, jogbővítést és demokráciái követelni és befelé álarisztokráciát és jogfosztást játszani. Az az indítvány, amelyet dr. *Friedmann Ignác*, dr. *Miklós Gyula* és társai előterjesztettek, helyesen mutat reá arra a tényre, hogy íme az unifikáció hívei csak úgy juthattak be a budai hitközség képviselőtáborába.

hogy modern lajstromos választójoga van, melynek lényege, hogy egy 51 százalékos többség nem szoríthat ki teljesen egy esetleges 49 százalékos kisebbséget, mint a pesti hitközségben.

A választójog ret'ormálása *új vérkeringést* fog hozni a zsidó közélet petyhüdttségébe, fel fogja frissíteni az érdeklődést azokban, akik a zsidó ügyektől elkedvetlenedtek és meg fogja indítani a vezetésben a váltakozó rendszert, mely minden közéletnek egészséges alapja. És meg fog szünni az a groteszk állapot, hogy *a pesti hitközség vezetőségének választásában* a pesti zsidóságnak alig 5 százaléka vesz részt, úgyhogy *csak elenyésző töredék bizalmából kormányoznak*.

Meg kell szüntetni a renegátkultust és a kikeresztelkedés melletti zsidó propagandát, amelyet a hitközség és a zsidó intézmények nyilvánosan üznek azzal, hogy jóváhagyják, szentesítik, sőt szentté avatják a kitérést, amidőn minden rituális ünnepségen, gyászban és örömben szószéken és asztalfőn renegát zsidókat juttatnak szerephez és köztisztelethez. Mint ahogy a napokban is történt a Zsidókórháznak egyébként lélekemelő Stiller-centennáriumán, hogy *kitért notabilitás szónokolt az izr. gyülekezetnek*, mialatt koszorút tettek le a *kitért művész által készített szoborra*.

A zsidó ifjúságot nemcsak szép szavakkal, hanem nagyarányú *tettekkel* kell támogatni. *Elhelyezési lehetőségeket teremteni* és állandó társadalmi akciókkal, sőt *nyomással* odahatni, hogy amint ne lehessen kifelé kitéréssel érvényesülni és befelé «kövedet keresni», éppúgy ne lehessen kifelé *zsidó alkalmazottak mellőzésével érdemeket szerezni* és befelé a zsidó ifjúság gondozásáról virágos szólamokat hintegetni.

Módot kell találni, hogy legyen fedezet a sokmillió költségetében zsidó *kulturális* céloknak is!

S elsősorban ifjúsági kulturális céloknek! Ex a kultúra pedig csak zsidó tartalmú, zsidó múltban gyökerező lehet, — ha nem holmi örökbólogató, bizantinus test-örvség szervezése a cél, hanem önérzetes, gerinces, zsidó jövőt építő ifjúságnak nevelése!

Le kell építeni a papírlábon forgó *kommuniké-zsidóságot hetenkénti halhatatlansághirdetéseivel* és felépíteni a szilárd benső tartalommal áthatott *valóság-zsidóságot!*

A hitközség, ha élni akar és nem halódni, nem mondhat le a Palesztina-építés gondolatában és valóságában rejlő nagy értéktartalékról, önérzetforrásról és lelki felemelkedésről. Nem lehet a zsidóságot mint poros archeológiát, mint múzeumi régiséget átvinni az ifjúság tudatába, amikor szemeink előtt — ha szántszándékkal be nem hunyjuk — igenis, szemeink előtt folyik a héber nyelv feltámadásának, a héber kultúra újjászületésének, a zsidó renaissancenak történeti csodája. Be kell vezetni az élő új héber nyelvet minden zsidó iskolába és életet vezetnek beléje!

Biztosítani kell a zsidó közéletben befelé a kritika jogát, a szabad véleménynyilvánítást, hogy odakünn a zsidóság kritikáját és véleményét komolyan vegyék. A magyar zsidóság, az itteni cionista hivatalos állásfoglalás szerint is, csak vallási kisebbség, de mindenképpen kisebbség, mely egyenjogúságáért kénytelen küzdeni a hatalmat bíró többséggel szemben. Márpedig az a kisebbség, amely saját kebelében a hatalom eszközeivel elnyomja a saját belső kisebbségét, — pusztulásra van ítélve, mert elveszti az erkölcsi talajt, melyen jogait teljes szabadsággal, benső gátlások nélkül, rendületlenül védelmezheti!

„A HANG JÁKOB HANGJA“

Az előző kritikai fejtegetés a pesti hitközség sorvadásáról» hosszú ideig viharos viták tárgya volt úgy a sajtóban, mint a zsidó közélet főru main országszerte. Stern Samu udvari tanácsos, a pesti hitközség és az Országos Iroda elnöke a Bethlen-téri templomkörzet ünnepi fehérasztalánál fejtette ki ezzel szemben álláspontjai. Erre volt válasz alábbi felszólalás.

Testvéreim! Elfogadtam a meghívást ehhez a fehér asztalhoz, *habár tudtam, hogy az ünnepi lakoma rendjén föltálatásra kerül az én kritikai írásom «o pesti hitközség sorvadásáról»,* amellyel annyi vihar! arattam, — magam sem tudom, miért? — A fehér asztalnál ülnek a viharok, letompulnak az ellentétek élei és közelebb jutnak egymáshoz azok is, akiket különböző meggyőződések világa választ el. Nem volt mélyebb ellentét a zsidó történelemben, mint Sammaj és Hillel házai között és összejöttek a vita csarnokai-ban és a fehér asztalnál felzengett a zsoltár verse: «íme mily szép és mily kedves, ha együtt ülnek testvérek».

A zsidó tradíció nagy jelentőséget tulajdonított mindig a hívek közös testvéri lakomájának. Szinte ebben látta a túlvilági jutalom szimbólumát. És a zsidó képzelet tündöklő keleti színekkel festette le az igazak lakomáját az Éden kertjében. Az asztali áldás után az Úr elhozza a Tórárt, ölébe veszi és becézi és olvas belőle törvényeket és tanításokat, Dávid, Izrael királya megpengeti hárfáját és zsoltárokat énekel,

befejeztével felkel Zerubábel, a második Szentély építője és elmondja a mesterek kadisát: «*Jiszgadal vejiszkádás*» ... és hangja elhallatszik a világ végétől a világ végéig. És nincs szükség fűszerekre és szagos olajokra, mert az északi szél és a déli szél felsöpri és magával sodorja a Gan-Éden minden mirrha és aloé virágának illatát és az egész mindenség megtelik a béke lehelletével. . .

Ilyen értékelési nyert a zsidó hagyományban a «szeudáth micva». És a Talmud egyik bölcse hozzáfűzi: «*Gdólah szeudah*». — *Nagy dolog a közös lakoma, mert megakadályozza a vérontást...*» És levezeti ezt a *bibliai József esetéből*, akit testvérei — ne méltóztassanak célzásnak venni — meg akartak ölni «*al chalomóthav veal dvarav*», «álmai miatt és szavai miatt». Talán mert álmodott napról, holdról és csillagokról és kénékről, mik kalászaikat lengetik a magasság felé ott az Émekben, a Karmel mögötti völgyben, vagy talán mert túlsókat kereste testvéreit «*veeth selom hacón*» és a nyáj üdvét, amit a nyájörzők hivalkodó «ellenőrzésnek» véltek. És bedobták Józsefet a verembe, melyről az írás mondja: *nem volt benne víz, de voltak benne kígyók és skorpiók...* És a testvérek leültek lakomához és mikor áldásba fogtak, megszólalt Jehúda: «*Lelket akarunk ölni és Istent áldjuk?*» . . . És hang hallatszott a magasból: «*A hang Jákob hangja és a kezek Ézsau kezei!*» . . .

Ez a mondás lett a zsidó nép történetének örök mottója. Ézsaué az erőszak, Jákobé a szó. Nincs az a hatalom és külső erő kifejtés, amely úgy óvhatná, védhetné a zsidóság jövőjét, mint a belső megmerülés az Igében, az írásban. «*Mindaddig, amíg Jákob hangja csicsereg gyermekei ajkán a Tanítás házaiban, nincs hatalma rajta Ézsau kezének.*» Ezt hirdették

bölcseink. És nem először történik, hogy ezt jelöltem meg zsidó közösségeink munkájának vezérfonalául. Nem először szögezem le, hogy a zsidó élet jövődjének legbiztosítóbb sziklavárai a zsidó kultúra intézményei.

S ne vegye zokon az ifjúság szónokája, ha az ő szépen kifejtett programjával szemben én ezúttal is hangoztatom meggyőződésemet, hogy annál a numerus claususnál, melyet kívülről erőszakolnak reánk, sokkal katasztrofálisabb az a másik numerus clausus, amelyet magunk idéztünk elő: *hogy a zsidó ifjúságnak 5%-a sem érti már a héber betűt! Minden zsidó ifjúsági munkának értéke attól függ, hogy milyen mértékben ápolják a zsidóság kultúráját.* Vannak egzisztenciális, életbevágó kérdések, amelyekkel természetesen foglalkozni kell. Az ifjúságért küzdöttem mindig egész szívemmel, övék az ígért földje a tűnő sivatag-nemzedék után. De az egyetemes zsidóság jövődje szempontjából csak akkor bástya és védővár, ha a zsidó szellem szolgálatába szegődik. Ha kitépődnek a gyökerei a zsidó kultúra talajából, hiába való minden. Elsodorja az első vihar és elvész menthetetlenül.

Nem először fejtettem ki ezt fiataloknak és öregeknek egyaránt. És valóban nem tudom, miért keletkezett annyi port és homokot fölkavaró szélvész írásom körül éppen most, amikor a zsidóságnak annyi más viharzás ellen kell feszítenie vitorlát? Mielőtt idejöttem, olvastam el először újra cikkemet a sok pergőtűz folyása óta. És igazán nem látok benne semmi mást, mint *tárgyilagos megvilágítását egy tragikus folyamatnak*, melynek tudata mindnyájunkban oly fájdalmasan sajog. *Nem volt megállapításomban semmiféle személyeskedés* és ha ilyennek hatott volna,

fájlalnom és sajnálnom. Nem lehetett sebző szándéka szavamnak a férfiú felé, aki mély gyász sebéet hordja szívében a drága asszony után, akit én is megindultan láttam sokszor betegágyán hímezni és horgolni az Úr templomának díszzeit. De szomorúságban és örömben egyaránt fölötte lebeg mindennek a zsidó nép félelmetes, végzetes sorsa.

Nem helyi jelenség a sorvadás, a lemorzsolódás. Egyetemes tragédiája lett ez a zsidóságnak az egész szétszórtságban, hol az asszimiláció pusztító munkáját végezte és végzi. Bejártam Európát, nyugaton és északon és délen, Németországban és Franciaországban, Dániában és Svédországban, mindenütt a zsidó nép döbbenetes gyökértelenedéséről, sorvadásáról számoltam be.

És ha mindenütt ilyen hatást keltett volna szavam, mint idehaza, bizony elsöpört volna engem a nagy vihar és forgószél és nem maradt volna belőlem az a porszem sem, mely az elnök úr szavai szerint, a szembe megy és nem lehet tőle dolgozni. Am Elnök úr, mindnyájan porszemek vagyunk Isten szemében s az Úr maga mutatott példát, hogy nem parancsszóval, hanem így szól Izraelhoz: *«Lechu na venivachecha*»*. *Jertek hát és vitatkozzunk!»*

Az ellenvélemény nem ellenségeskedés és a kritika nem ártó cselekedet. Szükség van nézetek és felfogások összemérésére és tisztázására a közösség keretében. Ez adja a lüktető elevenséget, mely nélkül a zsidó közélet halott massa volna. A bírálat fokozza a tetterőt és nem csökkenti. «Községvezér, tedd füledet tölcsérré, hogy halljad a helyeslők és helytelenítők szavait» — tanítják bölcseink. — «Csak a hízelgőkkel kell kipellengérezni, rontásuk miatt.»

A zsidóság testi és lelki sorvadása a világ népei

között, villantotta fel Herzl agyában Palesztina újjáépítésének nagy gondolatát. Itt látom a fehér asztalnál Eppler Sándor főtitkárt és feleségét és még sokakat testvéreink közül, akik velem együtt járták be mint zarándokok a Szentföldet. Tegyenek tanúságot, hogy könnyező meghatottsággal szemlélték a veszélyben, vérben és verejtékben folyó heroikus építőmunkát az ősök földjén, mely kétezer esztendő hontalanság után visszaadja a becsületét Izrael népének és önérzetét ég és föld között lebegő ifjúságának.

És bármennyire az egyetemes zsidóság szemszögéből nézem mindig a történeéseket, érzem magam annyira a magyar zsidó történelem részesének, hogy *szégyenpír szökik arcomba, valahányszor a Szentföldön, vagy bárhol a külföldön járva, hallanom kell, milyen lenézéssel beszélnek mindenütt a magyar zsidóságról, mint elszáradt ágról, mely letöredezik Izrael fájáról. Lehetetlen, hogy ez így maradjon tovább!* A magyar zsidóságnak bele kell kapcsolódnia az egyetemes zsidóság szellemi áramlatába és örömmel hallottam az imént az Elnök úr beszámolójából az intenzívebb Palesztina-munkának felvetett szándékát.

Elnök úr, deres fővel állunk itt mindketten egymással szemközt; én már dértelennel. Ilyenkor elérkezik az idő, hogy az eseményeket *az örökkévalóság szemszögéből* nézzük, abból a magasabb szférából, melyben minden helyi és személyi szempontok eltűnnek.

Egyikünk sem «*Chaszán Berésith*», jegyese a Kezdesnek, aki a szenvedély szekeren száguldhat előre. «*Chaszán Maftir*» vagyunk, amikor már fölemelik és begöngyölitik a Tórapergamentet és befejező fejezeteket olvasunk és próféta-látomást és áldásokat,

melyek között fülünkbe cseng: «*Rachém el Cijon ki hi beth chajénu*». — «Irgalmaz Cijonnak, mert életünk háza az.» — S ha újra szóba került itt is, hadd szögezzem le újra, hogy *Cion szeretete nem csökkenti szeretetünket a haza iránt, melynek nyelvében, kultúrájában, történetében gyökerezünk*. S ez nem közhely. Mikor az örök karaván csengetyűinek csilingelését hozza már felénk a szél, megjelenik előttünk az Absolutum, melyhez mérnünk kell életünket és igazságainkat. Politikai áramlatok jönnek és eltűnnek, de a zsidóságnak fenn kell maradnia örökké.

Testvéreim! Ilyenkor, Szombat este, mikor a zsidó kilép egynapos királyságából és a Királynő búcsújának lakomája után elébe néz a küzdelmes hétköznapoknak, melyekben lépten-nyomon feléje acsarkodnak Ézsau fenyegető kezei, éneket hall a magasból: *Al tira avdi Jaakob*. «Szól az Úr Jákobnak: *Ne félj szolgám, Jákob!*» És végigzeng az egész alfabétán: «*Megváltja Isten Jákobot, ne félj szolgám, Jákob!*» *Csillag száll fel Jákobból, ne félj szolgám, Jákob!*» És befejeződik: «*Titén emeth le jaakob. Igazságot adsz Jákobnak, ne félj szolgám, Jákob!*» De ahhoz, hogy ezeket az égi visszhangokat halljuk, kell, hogy a szívünkben éljen az ige. «*Hakól kól Jaakob*.» Testvéreim, az én hangom Jákob hangja és az én köszöntésem: «Salom!» Béke!

EMBERSÉGET A JÓTÉKONYSÁGBAN!

Nincs szó intézményekről, nincs szó emberekről. Senkit sem akarunk sem személyében, sem tevékenységében megbántani. Csak úgy általánosságban állítjuk fel a kategorikus imperativust: Emberséget a jótékony-ságban! Mert a panaszok napról-napra halmozódnak és porig alázott sok testvérünk vére kiált fel a földről. «Aki felebarátját megszégyeníti, olyan, mintha véré-t ontotta volna!» — mondja a Talmud bölcese. «Helyesen beszélsz» — toldotta meg egyik társa — «mert akit megszégyenítünk, annak arcából kifut a vér pirossága és elfoglalja helyét a sápadt fehérség.» A jótékony-ság az emberi szívnek legpompásabb hajtása, az emberi szolidaritásnak egyik legszebb kivirágzása. Miért akar-nák egyesek ezt a virágot vérrel beszennyezni? A régi zsidó etika a jótékony-ságnak titokban való gyakorlását hirdette a legszentebb ideálnak. Mert a legfőbb szem-pont az volt, hogy az, akinek adnak, meg ne alázta-sék. «Matan beszéter.» Ha ez a szempont figyelmen kí-vül marad, akkor a jótékony-ság nem jótékony-ság többé, hanem játék, gyakran gonosz játék, akkor nem érdemli meg a «humanitás» nevet, mert akkor nem emberiség, hanem embertelenség!

Ezt hangsúlyoztuk már évekkal ezelőtt is, amikor még az volt a divat, hogy nyolc-tíz szegény gyermek felruházásához, vagy megebédeltetéséhez összecsdítet-

tek a jótékony urak és hölgyek nyolcszáz nézőt, akik kinézték a szegény gyermekek szájából a falatot és kényszerzubbonnyá változtatták testükön a megbámult ingyenruhát. A jótékonyosság aféle «úri sport» volt, ahol mindennek megvolt a maga fontos szerepe, fontos volt az adományozó, az adomány-gyűjtő, az adományt közvetítő, az adományt kiosztó, fontos volt a jótékonyági ünnepély, a jótékonyági bankett, a felkösöntő, a «miseberach», a hírlapi nyugtázás és a hízegő hírlapi himnusz, szóval fontos volt minden és mindenki, csak egy nem volt fontos, — az, akin a jótékonyágot gyakorolták! De ha ez így volt is évekkal ezelőtt, nem lehet így ma, amikor a jótékonyág nem «snorrer-tenyésztés» többé, hanem valóban nagyfontosságú szociális munka, amely széles társadalmi rétegeket ölel fel.

Az elveszett háború, a forradalom, az ellenforradalom, a szétszakadás és egyéb katasztrófa — ami nem is volt «istencsapás», hanem «embercsapás», mert emberek zúdították egymás fejére a bajt — egy egész társadalmi osztályt emelt ki sarkaiból. A saját hibájukon kívül tönkrement existenciák ezrei és tízezrei vesztettek el a talajt és mint valami rettenetes földrengés után, kábultan járnak a bizonytalan ma és még bizonytalanabb holnap szakadékai között. Az azelőtti «középosztály», a polgári jómód kiválasztottjai zuhanva hullanak alá a szédítő meredekséggel emelkedő drágaság lejtőjén. Holmijuk, dísz tárgyaik, szőnyegek, könyveik, szebb napok drága kincsei, utazások és kultúrémények kedves emlékei zálogházakon, aukciókon és vagyonmentő vásárokon keresztül átvándorolnak a háború egyes spekulánsaihoz, a konjunktúra kitűnő kihasználóihoz. És amikor a fájdalommal elszakított szeretett holmik elfogynak és elfogy az értük kapott

értéktelen pénz is, jön a jótékonyság, amelyet ma a régi szellemi arisztokrácia is, nagycímű tisztségek viselői, nagyhírű tudósok, költők, írók és művészek is kénytelenek igénybe venni. Olyanok is nyújtják ma kezüket segítség után, akiknek alkotásaira, műveire vagy hőstetteire mintegy büszke védekezésül hivatkozik a zsidóság. Olyanok, akiknek a neve élni fog akkor is, amikor a jótékonyság sporttelepeinek és sportolóinak rég nem lesz se híre, se hamva.

Ilyen körülmények között, a jótékonyságot valóban ki kell emelni a sport köréből és a komoly munka kultuszává avatni. Aki ma egy humánus akcióban résztvesz, akár tiszteletből, akár tiszteletdíjért, akár mint önzetlen vezető, akár mint fizetett hivatalnok, annak át kell éreznie egész szívével, egész lelkével, hogy egy különösen szent ügy szolgálatában áll, amit nem szabad se rideg szóval, se sértő tekintettel, se bántó fölényességgel profanizálni! Nem szólva arról, hogy jótékony intézményben nem lehet helye durvaságnak, brutalitásnak, hogy a humanitás műveiben nem harapózhat el a korrupció és protekció, e legkártékonyabb bacillusok, mik nálunk a közéletet szinte gyógyíthatatlan beteggé tették. Nem lehet továbbá egy híres tal mudtudóst vagy akademikust órákig vagy napokig vártni az ajtóban, szidalmazó szolgák között, mert a sz rencsés időben valutázás helyett tudományos vagy szent könyvekben búvárkodott. És nem lehet egy nagy író feleségét, áldott állapotának kilencedik hónapjában kérvénye «elintézése» végett egy «választmányi hölgy» elé idézni, aki be sem ereszti, köszöntését se fogadja, hanem nyitott ajtó előtt kijelenti neki, hogy «most nem érek reá, jöjjön máskor!»

«Ne rabold meg a szűkölködőt, mert szűkölködő az és ne alázd meg az ínségben szenvedőt a kapuban!»

mondja a példabeszéd. És a midras bölcse hozzáfűzi: Hogyan lehet megrabolni azt, akinek nincs semmije?

A szűkölködőnek rablója az, aki ad neki, de úgy adja, hogy az még jobban kifosztottnak érzi magát.

«Üdv annak, aki ért a szűkölködőkhöz» — szól az írás. És a régi exegéta kiegészíti: Nem «üdv annak, aki ad a szűkölködőnek», hanem «üdv annak, aki ért hozzá, hogyan kell adni, hogy az adás jótett legyen és ne bűncselekedet.» Rabbi Józsau, amikor látott valakit, aki jobb napokat élt és most elszegényedve szégyenkezik segítséget elfogadni, elment hozzá és így szólt: «Hallottam, hogy örökséget kapsz a tengerentúlról, tartsd meg ezt az összeget és ha majd nagy kereseted lesz, visszaadod nekem.»

«Titkos fíTke volt a Szentély előterén — beszéli a Talmud. — Aki adni akart, bement és letette ott adományát és aki elfogadásra szorult, bement és láthatatlanul vett be'öle. És az adakozó nem tudta, kinek adott és az elfogadó nem tudta, kitől kapott. És senki se tudta, hogy a bemenő adakozó-e vagy elfogadó» . . .

Ez volt a zsidó jótékonykodás eszményképe.

«Szemlélődtem én és láttam az összes cselekedeteket, melyek történnek a nap alatt és íme, valamennyi hiábavalóság és szélkergetés» — mondja bölcs Salamon. «Az összes cselekedetek hiábavalók? — kérdi a Zohár. — Vájjon a *jótékonyság cselekedetei* is hiábavalók?» És a zsidó miszticizmus Bibliája a következő gyönyörű magyarázattal felel: «Jer és nézd mélyebbről, mit mond az írás: Láttam az összes cselekedeteket, melyek *a nap alatt* történnek, a jótékonyság cselekedetei pedig *a nap fölött* vannak!»

Ilyen magas régióba emeli a Kabala a jótékony-ságot. Miért akarják e tiszta szférákból a föld sarába rántani?

A nagy Majmonides nyolc fokot állapít meg a jótékonyágban. 1. A legmagasabb fok az ingó exisztencia helyreállítása, hogy ne szoruljon adományra. 2. A második fok, ha az adakozó nem tudja, kinek adott és a szükölködő nem tudja, kitől kapott. 3. Ha az adakozó tudja, de a szegény nem tudja, ki tett vele jót. 4. Ha a szegény tudja, de az adakozó nem. 5. Ha valaki ad, még mielőtt kérnek. 6. Ha csak akkor ad, amikor kérnek. 7. Ha kevesebbet ad, mint kellene, de barátságosan ad. 8. A nyolcadik, vagy utolsó fok, ha bármenynyit ad, de ridegen. És jaj annak, aki megszégyeníti a segítségre szorulókat. Ez az utolsónál is utolsóbb!

Így gondolkodtak a zsidó etika képviselői. Ezeket az elveket kellene az összes jótékony intézmények falaira márványba vésni. Ez talán stílusosabb és zsidóbb dolog volna, mint amikor pár forintért mindenki jogot vásárolhat arra, hogy nem mindig ragyogó neve aranybetűkkel ékeskedjen egy zsidó intézet vagy templom falán. A napokban végigszemléltem egy zsidó jótékonyintézeti templom márványtábláinak névsorát és amint egymásután olvastam a neveket, szomorúan állapítottam meg, hogy majdnem valamennyinek utódai kikeresztelkedtek, sőt részben maguk az alapítványozók is már «kitértek». Nem volna-e szebb és méltóbb, ha az ilyen nagy márványtáblákra rávésnék Majmonides gyönyörű etikai tanításait, mik örökké élnek és örökké zsidók maradnak!

Z S I D Ó K U L T Ú R A

MEGNYITÓ A «MÚLT ÉS JÖVŐ» KULTÚRESTJÉN. 1920. OKTÓBER

Mikor a Múlt és Jövő egy évtizeddel ezelőtt útnak indult és zászlajára a zsidó kultúra programját tűzte ki, zsidó testvéreink is sokan csodálkozva kérdezték: Mi az a zsidó kultúra? Hát van-e zsidó kultúra? Hiszen a zsidó alkotóerő szétforgácsolódott a különböző népek és nemzetek között, a zsidó szellem alámerült és eltűni a világkultúra hullámaiban. Sőt voltak — zsidók, vagyis inkább «izraeliták», — akik egyenesen szemünkre hányták, hogy új ghettót építünk a zsidó szellemnek, amikor a ghettókat már rég lerombolta «az újkor dicső szelleme!»

Hölgyeim és Uraim! Évtizedekkel ezelőtt valóban még kultúrtörténeti és pszichológiai fejtegetésekkel kellett felelni a kérdésekre és szemrehányásokra egyaránt. Ma, amikor egymásután jelennek meg a világ minden nyelvén a zsidó sajátosságokkal telített irodalom nagyszerű termékei, ma, amikor az újjáéledt héber nyelv és irodalom fejlődése beláthatatlan magasságok felé lendül, ma nem kell elméleti szóvitába bocsátkozni. Ma egyszerűen rámutathatunk egész könyvtárakra, halhatatlan zsidó művek sokaságára: Ez mind a zsidó kultúra, ez mind a zsidó géniusz teremtése. Íme az élő bizonyosság, hogy a Bibliától kezdve, az ókori babyloni Talmudon, a középkori spanyol héber költőkön, az újkor bölcseken és kabalistákon keresztül egészen a

nagy Bialikkal és a többi héber poétákkal megáldott napjainkig sohasem apadt ki a zsidó kultúra forrása. A zsidó szellem él és élni fog örökké!

De az utóbbi évtized eredményei és eseményei megtanítottak bennünket arra is, hogy a régi ghettoa-
kat még egyáltalán nem rombolták le. Csak optikai
csalódás volt és nem vettük észre, hogy míg az egyik
oldalon döngetik a régi falakat, a másik oldalon már
új falak emelkednek a magasba. Sokan nyitott szem-
mel láttuk az új falak emelkedését és a zsidóságnak
erős szellemi fegyverzettel való felszerelését sürgettük:
sokan azonban behunyták szemeiket és azt mondták:
nem látunk semmit, nincs szükségünk semmire. A
f.zsidó kultúra ápolása azonban nem függhet a véletlen-
től, amely most — fájdalom — a nyitott szeműeknek
adott igazat. A *mi* értékeinkről van szó és azokat lát-
nunk kell mindenkor! A külső ghetto alá van vetve
az idők változásának, majd porba hull, majd újjáépül,
az egyik országban ledöntik, a másikban építik, a
«szellemi ghetto»-nak gúnyolt zsidó szellem azonban
az, ami nem függ a külvilág szeszélyétől, viharaitól.
Belülről épül és épít, belülről szilárdul és szilárdít és
dacol az idők minden változásával. Ez a «szellemi
ghetto» az, ami a zsidóságot a testi ghettoiban fenntar-
totta és felemelte a porból, mert büszkén érezte, hogy
nagy kincset rejteget, nagy kincset, mely az övé, mely-
ről prófétája káprázatos víziót látott, hogy «népek fog-
nak járni világosságánál és fejedelmek az ő sugarai-
nak ragyogásánál ...»

Mert a zsidó nép prófétái is, mint minden nemzet
nagyjai, népükön keresztül az egyetemes emberiség
ideálját szolgálták.

Vádolhatja a rosszakarat és rágalmazhatja a gyű-
lölet a zsidó szellem örökkévaló terméseit, a zsidóság

lelke nem hiábavaló apológiára termett, hanem arra, hogy a maga szférájában szabadon fejlődve az egyetemes emberi szellem értékeit növelje, gyarapítsa. Értékei tehát egyetemes értékek. És egyetemes szempontból nincs semmi különbség az egyik nép vagy a másik nép kultúrája között. Ha szellemi ghetto az egyik, szellemi ghetto a másik is. Mindegyiknek csak a sajátos, egyéni értéke adhatja meg a létjogosultságot. Az egyetemes világkultúra a különböző fajok és népek differenciálódott egyéni kultúrájából kristályosodik ki és a zsidó kultúra folyama is abba a tengerbe torkol, ahol a népek lelkeinek hullámai tornyosulnak.

Beléje torkol, de nem tűnik el. Minden hullámcsúcs más-más tükrözésben ragyogtatja a színek szivárványát, de valamennyi egy és ugyanazon Isten napjának a sugarait veri vissza. És ezeknek a különböző csillogású hullámcsúcsoknak csodálatos összejátékából csendül ki a tenger végtelen, fenséges harmóniája.

A zsidó kultúra egyáltalában nem jelent szellemi elzárkózást. Mikor a zsidó nép még mindenütt testi gheetőban tespedt, szelleme szabadon szárnyalt kifelé a világba. Mózes népe Rómában csak a Tiberis túlsó partján üthetett tanyát, de Mózes márványalakja ott büszkélkedett a kőtáblákkal a «San Pietro in Vincoli», a leláncolt Szent Péter templomában. A judai próféták ivadékait kirekesztették a társadalom kapuiból, de a próféták képei ott lebegtek a sixtusi kápolna mennyezetén, ahogy Michelangelo fantáziájában újjászülettek. És egy régi olasz krónikás elmondja, hogy a római zsidók alkonyatkor kilopóztak a gheetőből, hogy saját szemükkel lássák, hogyan hódolnak az ő Mózesüknek a keresztények templomában, ahol a zsidó Dávid király zsoltárait éneklük és hogyan tisztelik az ő Jesásukat, Jeremiásukat, Ezékieljüket a pápa Vati-

kánjában! Ami nagyot teremtett a zsidó géniusz, az közkincse lett az egész emberiségnek.

És viszont a zsidó szellem nem zárkózott el semmitől, ami általános emberi. Gabiolt, Gothét, Petőfit sokszor fűti költészetükben ugyanaz az általános emberi eszme, vagy érzés. Az ember múlandósága, a világgosság áhítása. Manuello épp úgy korának gyermeke, mint Dante vagy Boccaccio s szinte hihetetlennek látszik, hogy a szent nyelven, héberül írta ledér verseit. A zsidó népdal épp úgy zeng szerelemről, hűségéről, mint minden más nép dalai. A zsidó galuth-énekek és borongó kurucdalok fájdalma sokszor egy és ugyanazon forrásból fakad. Volt idő, mikor a magyar honfibu allegorikusán Jeruzsálem vesztén kesergett c« Sión siralmaival zokogta el a bujdosó bánatát. Ezerféle sebből vérezhetünk és akármilyen okozta a sebet, a vér. amely belőle folyik, mindig emberi.

Es ha a zsidó szellemet így az általános emberi szempontjából nézzük, szinte magától érthető és természetes, hogy a zsidó kultúra programja semmiképpen sem jelentheti azt, mintha a zsidó akárcsak részben is lemondana annak a nemzetnek a kultúrájáról, amelyben él és amelyet felépíteni segített. És ezt különösen ma kell hangsúlyoznunk, amikor hivatalosan is a «zsidó faj» etnikai különállását politikai kívülállásnak szeretnék minősíteni. Lehet törvényeket hozni, törvényeket változtatni, a törvény változó és mulandó, mint az ember, de a lelkünket a hazai kultúrához való jogától többé megfosztani nem lehet, mert mi igaz lélekkel teljesítettük és teljesítjük a hazai kultúra iránt való kötelességünket!

A spanyol pogromok és «egyéni akciók» sem tudták a zsidókat elidegeníteni a spanyol nyelvtől és kultúrától, amelyhez még kegyetlen kiűzetésük után is

évszázadokig ragaszkodtak. De ha a zsidóság nem mond le sehohol ahhoz a kultúrához való jogáról, amelynek fejlődésében, fejlesztésében él, annál kevésbé mondhat le ötezer éves ősi kultúrájáról, amelynek fejlesztése és ápolása nemcsak joga és kötelessége, hanem gyönyörűsége és emberi önérzetemelője is!

«Mert ez a ti bölcsességetek és megértésiek a népek előtt», akiktől csak akkor várhat a zsidóság megbecsülést, ha önmagát becsüli, ha saját múltját, kultúráját ismeri és ismerteti.

Hölgyeim és Uraim! A mi halhatatlan nagy kölönk és mesterünk, Kiss József, mai esténk felolvasó vendége, gyönyörű szimbólumát adta az ő Legendáiban a magyar és a zsidó lélek találkozásának. A Litvák, aki a végtelen időkből jön sűrű ködön át, néhány zengő tömör strófába sűrűsíti a zsidóság egész történelmét, szenvedéseit és apothéozisát. Az örök zsidó mentent a maga útján. Nem riasztotta vissza se martírmáglya, se cirkuszporond, se milliók vádja és gúnyja: bízott Istenében, aki vigyáz reá és bízott a maga erejében, amelyről «nagy eszmék és tettek sora számol — Betűzzétek csak jól a históriát!» — Tudta, hogy a történelem forrongó sodrán, hol «népek sorsa eldül és a halál örök folyama szakad», a zsidó népet csak az menti meg az elmerüléstől, hogy hű marad önmagához, a maga hitéhez, a maga szelleméhez, a maga kultúrájához. És akkor «korok jönnek és korok ismét mennek», a zsidóság emelt fővel, emelt lélekkel megtisztulva kerül ki minden megpróbáltatásból:

*«-Én — én vagyok, bármennyire tapostak,
Az idők mindig mind tisztábbra mostak!»*

DR. BLAU LAJOS

(1936)

A templom mélyébe nein vitték utolsó útja előtt, hogy a rabbik rabbijának lelke halk áhítattal elbúcsúzzon a zsinagóga örök mécsesétől. A koporsóját nem tették a szent frigyláda elé, mondván: életében és életével hirdette azt, amit mögötte rejt a drága pergament. Sűrű sokaság nem tolongott utcán és téren, hogy tömegkíséretet adjon a távozó Mesternek. De a megdöbbsent kiválasztott kis csapat, mely künn a gyász házában, az örökkévalóság pitvarában, dr. Blau Lajos rektor ravatalát körülállta, tudta, hogy a magyar zsidóság legnagyobb halottját siratja, aki szellemi alkotásaival a zsidó egyetemességet és halhatatlan tudományát szolgálta és nevével kifelé presztízst adott ennek a lenézett magyar zsidóságnak, amelynek kapcsolata a zsidó szellemmel egyre bizonytalanabb lett.

A tanítványok, akik «a Mester térdein nevelkedtek», jutottak legközelebb az ő egyéniségének igazi megismeréséhez. A kívülállók, akik műveiből ismerik, csak azt tudják és csodálják, milyen messze kiterjedésű az a terület, melyet tudományos kutatásaival átfogott. A Biblia ősi korából kereste a héber könyv formáit, de a forma mögött mindig éles tekintettel meglátta a lényegét. Behatolt a héber lélek világába és megvilágította fejlődésének sok misztikus vonását. A régi zsidó életre vonatkozó forrásokat új fénybe helyezte. Ódon egyiptomi papyrusok beszédes levelei-

ből közelebb hozta a hősi kort, amikor zsidó vitézeket hívtak a Fáraók országába határaik megvédésére. De foglalkozott a késői középkor dokumentumaival is, melyek közül sok értékeset ő maga hozott felszínre.

Csodálatos volt, ahogyan a Talmudot tudta magyarázni. Fölemelkedik előttem a Mester emléke több mint három évtized kódéből. Amint a húsz ti jesiva padjaiból felkerült halvány ifjú ámulva nézte azt az erőtől duzzadó hatalmas férfiút, aki fekete szakállával és villogó szemeivel úgy állt a katedrán, mint egy tűzhányó hegy, szikrázva és parácsolva. Dr. Blau Lajos épp úgy szerelmese volt a Talmudnak, mint nagy jesivabeli mesterei. Mégis más szerelem volt ez. Amint más a szentnek naiv lobogása és más az «amor dei intellectualis». Dr. Blau az intellektuson keresztül szerette a zsidó eszmevilágot, melyet mindenk fölé emelt. «Nem értik a Talmudot sem zsidók, sem keresztények» — mondotta, mikor utoljára beszélgettünk pasaréti villalakásának könyvtárában. — «Még csak ezt az egy művet szeretném befejezni, amely a Talmudot igazi lényegének ragyogásában mutatja.»

Szomorúan néztünk a Mesterre, ki ekkor már az utolsó ajándék-ötesztendő terhét hordozta. Többször megoperált szemei már inkább csak befelé világítottak, kezeit írásra már csak nagynehezen mozgatta. És mert a szelleme az utolsó percig megőrizte teljes frissességét, csak diktálta a gondolatait a bibliai asszonyok heroikus, nemes szépségével mellette álló hitvesének, így keletkeztek azok a kisebb tanulmányok, melyek mint dr. Blau Lajos utolsó munkái a Múlt és Jövő hasábjain láttak napvilágot. A legutolsó, fájdalom, már csak a Mester halála után.

Dr. Blau Lajos állandó kapcsolatot tartott a Szentföld tudósaival, akik az utolsó időben aggódva

lestek a betegágya mellől jövő híreket. A jeruzsálemi Egyetem megszületését és gyors fejlődését ujjongó örömmel kísérte. Minden érdekelte, ami «onnan» jött. Mint hajdan Babylonia bölcseit. Mikor tavaly Budapestén járt dr. Kiéin Sámuel, a jeruzsálemi Egyetem professzora, valóságos izgalommal várta a vendéget és alig akarta elengedni, csakhogy minél többet hallhasson Jeruzsálemről és főiskolájáról. «Ez fogja visszaadni a zsidóságnak a becsületét a világ előtt» — mondta Blau rektor — «és rá fogja szoktatni újra az elanyagiasodoti zsidókat is szellemi értékeik megbecsülésére, ami ellen különösen a magyar zsidóság annyit vétkezik.»

Magas szempontjai voltak dr. Blau Lajosnak a múlt és a jelen megítélésénél egyaránt. Sokszor azt a látszatot keltette, mintha a zsidó reneszánsz világa idegen volna neki. De aki közel állott hozzá, akkor is megismerhette nemes szándékait, amikor a magyar zsidó sorsot talán speciális szemszögből nézte, de mindig ott járt a tekintete az egyetemesség széles horizontján.

A Z S I D Ó K ÚTJA

(19 17 Á P R I L I S)

Ide s tova három éve, hogy levelet kaptam dr. Ágoston Péter nagyváradi jogakadémiai tanártól, hogy egy körülbelül húszíves könyvet írt a zsidókérdésről és felajánlja műve kiadását a Múlt és Jövőnek, amelynek a zsidó problémák tudományos tárgyalása a programjába tartozik.

A «zsidó problémák tudományos tárgyalása». Őszintén bevallom, borzongás fut végig rajtam, ha arra gondolok, hogy kiteeretnek engem egy hideg, keskeny operatőri asztalra, aztán jön a tudós profesz-szor fehér műtőköpönyegben, kirakja mellém olcsón vásárolt műszereit, felveszi arcára a műtőmaszkot, nehogy a bacillus őt is megfertőzze; a szeme is alig látszik a halálos álarc mögül, következik az elaltatás, a narkotikum, a meggyőződés, hogy a delinkven s már félig-meddig tetszhalott, egy nyisszentés és a profesz-szornak gratulálnak a fényes sikerhez. Brrr . . . Háromszáz és egynéhány oldalon tapogatják végig a tagjaimat dermesztő fagyos ujjakkal. Istenemre mondom, borzadok a gondolattól is. Mennyi könyvet írtak már össze a zsidó kérdésről, olyanok, akiknek ez a kérdés nem szívük ügye, nem lelkük része és mindezek a könyvek egy lépéssel sem vitték se előbbre, se hátra a zsidó kérdés megoldását. A zsidó nép él, ha nem is «él és virágzik», de él és dolgozik és mosolyogva néz a nekigyürköző tudós operatőrökre, akik nem is őt

boncolják, hanem csak az ő ruháját, vagy legfeljebb az ő ruhájába bujtatott viaszbabut, afféle homunculus, akiről szegények azt hiszik, hogy az örök zsidó az, pedig neun egyéb, mint az örök gólem, az agyagember, mit a népek maguknak a bolyongó rémről formáltak és akire reáaggatták a zsidó szakállát és ijesztő hosszú tincset.

Hogy Ágoston Péter az ő műve kiadását a Mull és Jövőnek ajánlotta fel, megnyugtatót aziránt, hogy jóhiszemű könyvről van szó, a zsidó kérdés komoly tárgyalásáról, ha el is voltam készülve az elmaradhatatlan naivitásokra és bájos tájékozatlanságokra. Aminthogy mint magyarok megbocsátjuk pl. jámbor német írónak, akiknek jóhiszemű magyar-ismerteléseiből is kibúvik mindig a Mikosch, a fokosch meg a «villogó gatyá». Egyszerre csak azt olvasom, hogy Ágoston Péter könyve megjelent és nagy felekezeti harcok gyújtópontjává lett, a vidéki sajtóban gyors támadások jelennek meg az «antiszemita szerző» ellen, röpiratok röpködnek országszerte és Ágoston Péter doktort majdnem mártírrá avatják. — És itt újra egy vallomással tartozom. Gyanúval szoktam fogadni, ha valakire antiszemitizmust kezdenek kiabálni. Magam több ízben mutattam reá, hogy az «antiszemitizmus» még nem gazemberség, hanem csak egy álláspont, amely ha őszinte, még becsületes is lehet. Az antiszemitizmussal számolni kell mint állandó tényezővel, de nem kell okvetlenül minden elejtett bíráló szóval szemben «a zsidóságot megmenteni». Elvégre mindenki akad megítélni, sőt elítélni való. A nem-zsidóknak nincs privilégiumuk az összes bűnök elkövetésére, mi pedig nem váltottunk privilégiumot arra, hogy kritikamentesek legyünk. Épp ezért türelmetlenül vártam Ágoston Péter könyvét, amelyet objektíve, tudo-

mányos tárgyilagossággal, a tudós szerző pozíciójához mértén első helyen akartam méltatni. És hogy Ágoston művéről a «Tollhegyről» rovatban kell megemlékez-nem, mutatja, mennyire csalódtam, mennyire nem ko-moly munkáról van szó.

Bizonyos, hogy Ágoston Péter könyve, amint most megjelent, nem azonos azzal, amit a szerző a Múlt és Jövőnek ajánlott fel. Józan ésszel nem tételezhető fel, hogy valaki egy ilyen könyvet zsidó folyóiratnak ajánl fel kiadásra. Kétségtelen, hogy a mű kézírata a háború három éve alatt folyton kiegészült, módosult, átgyúró-dott, változott, amint a szerző lelkében változott a han-gulat a zsidósággal szemben. Szorgalmas filológusok-nak való munka volna a régi kódexek módjára anali-zálni Ágoston Péter könyvét és kimutatni, melyik rész való az első fogalmazásból és melyik íródott hozzá ké-sőbb. Mintha két könyv volna itt egymásba olvasztva. Rekonstruálni lehetne belőle egy teljes könyvet, amely szinte kizárólag a zsidóság védelmére íródott és egy másik könyvet, amely a zsidógyűlölő Pfefferkorn leg-borsosabb pamflettjeire emlékeztet. Éppen ezért nehéz is Ágoston Péter könyvével polemizálni. Mert bár-milyen állítást vetne szemére az ember, ő rámutat-hatna, hogy annak az ellenkezőjét is állította, csak pár oldallal később vagy előbb. Mint új talmudistának a talmud lebeghetett szeme előtt, amelyből mindenki idézhet tetszés szerint a zsidóságot dicsőítő és a zsidó-ságot kompromittáló részleteket. Ágoston könyvéből is sokat fognak idézni, de leginkább kompromittáló rész-leteket. «Hiszen benne van a talmudban», — Ágoston Péter, a szabadkőműves és progresszív, ergo félig zsidó szerző haiachikus művében. Sőt lesznek, akik meg-teszik majd Ágoston Pétert egyszerűen zsidónak, hogy

zsidóellenes tendenciái minél súlyosabban essenek latba. Ahogy Ágoston Péter megteszi a fajgermán Werner Sombartot zsidónak (161. L), csakhogy jobban bizonyíthasson vele.

«Es ist Verderbtheit und nicht Mangel an Verstand, wenn der Mensch keine neuen, ihm unbequemen Gedanken in sich aufnehmen will, — Stupidität, wenn sie vor ihm treten und er nicht merkt, dass es neue sind, — höchste Infamie erkennt er sie und leugnet sie doch.» Rachel Varnhagen eme szavait választotta Ágoston Péter könyve mottójául. Hogy is mondtotta Lessing? «Niemand wird es leugnen? . . . Ich bin dieser Niemand! . . . Magamra sütöm a «romlottság, stupiditás és infámia» bélyegét és merem állítani, hogy Ágoston Péter könyvében egyetlen «neuer Gedanke», egyetlen új gondolat sincs.

Sem új gondolat, sem új megállapítás, de még új megérzés sem. Tudománytalanul, szárazon összegereblyézett halmaza ezerszámra elmondott és ezerszer megcáfolt adatoknak, amelyekkel újból foglalkozni valóban idő- és papírpocsékolás, különösen ezekben a nagy időkben és ebben a rettentő papírdrágaságban. A hozzáértőnek csak egy pillantást kell vetnie Ágoston Péter könyvébe és láthatja, hogy a szerző, aki folyton talmudot és héber szavakat idéz, előtte teljesen ismeretlen talajon mozog, hogy a héber ábécét sem ismeri és csak tizedrangú forrásokból szedte össze szomorú kompilációját. A talmudot összekeveri csekély 1500 évvel később írott munkákkal, a talmud traktátusainak teszi meg a Chisuk emuna, a Sefa tal, Sene Luchoth Haberit stb. könyveket, beszél a «Kolnidre és Mipné darke szalom»-féle zsidó intézményekről, «melyről sokan azt mondják» stb., «viszont a zsidók

azt mondják». «Azt mondják, hogy a zsidók vallása szerint pénzzel mindent jóvá lehet tenni. Mi sem természetesebb, minthogy náluk ilyen vallási tétel kialakult» (141. l.). Azt mondják, azt mondják. Ilyen «azt mondják»-féle pletykákból és napilapok riportereinek összeszedett frázisaiból áll az Ágoston Péter «tudománya». Könnyű volna gyönyörű csokrot összerakni a tudós tudatlanságnak illatos virágaiból. De valóban kár a helyért. Mert Ágoston könyve egy nívón áll Dudinszky Nesztor rutén könyvével, amely szintén hamis idézetekkel és talmuddal operál, de neki meg lehet bocsátani, mert Dudinszky csak rután demagóg és nem «szociológus», nem «tudós», nem jogakadémiai tanár és nem liberális, radikális szabadkőműves.

A zsidók útja sokezer éves, története le van rakva a Bibliában, amely az egész emberiség útját megszabta és irányította és irányítja ma is. Nyitott könyv ez az út, amelyet emberfeletti heroizmus, prófétai lángolás, martírvér, könny és szenvedés jelez. Erről az útról nem téríthette le őket sem gyilkos inkvizíció, sem édes csábítás. Ellenben érdekes volna megismerni Ágoston Péter útját, mely a szabadgondolkodás és polgári radikalizmusból a korlátolt gondolkodás és klerikális antiszemitizmushoz vezette. Micsoda átalakulás és forrongás mehetett végig a lelkében, hogy a Múlt és Jövőnek felajánlott, tehát kétségtelen filozemita vagy legalább is objektív tartalmú könyvét zagyva antiszemita pamfletté torzította? Hogy ő, aki könyvének első fogalmazásában, nevezzük codex filosemiticusnak, megállapította, ami különben szintén régi dolog, hogy «a zsidóellenességnek legközönségesebb oka gazdasági, a zsidógyűlölő vagy a versenytársat gyűlöli a zsidóban, aki

szerencsésebb, mint ő, vagy irigyli a zsidónak sikereit és anyagi boldogulását», könyvének második fogalmazásában, nevezzük codex antisemiticusnak, keserűen kifakad a zsidók ellen, akiket kizsákmányolóknak, önzőknak, haszonlesőknek, csalóknak, könnyen és főleg dologtalanul keresőknek, a munkátlanok nemességének nevez ki, akiknek e privilégiumát sokáig egy nemzet sem tűrheti meg. (Mintha egész nap üzletben állni, bankban ülni, páciensekhez szaladgálni, okiratokat szerkeszteni, kéziratokat olvasni: nem volna épp olyan munka, mint egész nap krumplit kapálni vagy béresekre felügyelni!) Ő, aki codex filosemiticusában azt állítja, hogy *«az a keresztény kultúra nem is keresztény, amely harcot hirdet más felekezett ellen»*, könyve végén, codex antisemiticusában Bangha páter zelótaságával vetekedve keresztes háborút hirdet a zsidók ellen, akiket erőszakkal szeretne megkeresztelni? ő, aki codex filosemiticusában kifejti, hogy a zsidónak nincsenek külön faji tulajdonságai, minden hibája a társadalmi viszonyokból folyik és épp úgy a nemzsidók hibája is, sőt *«a zsidók legtöbb tulajdonságát a mai társadalmi berendezkedés alapján állva érénynek kell látni»*, codex antisemiticusában végtelenül hosszú bűnlajstromban kéjeleg és beszél zsidó gyávaságról, zsidó bujkálásról, zsidó cinizmusról, mely még az anyját is kicsúfolja (Az anyával kombinált cifra káromkodások tudtommal nem zsidó eredetűek!), zsidó alacsonyrendűségről, amely nem képes egy eszméért igazi áldozatot hozni. (Egész szenvedésük egy eszméért volt, egyetlen szóval megszabadulhattak volna minden kínzástól!), formátlan zsírpárnáskezű, dologtalan zsidó-asszonyokról, mint kéjgépekről, (ó, reggeltől estig a pult mögött álló, író- és varrógép mellett ülő szegény kéjgép!-ek, a zsidó kereskedők önző munkáskiuzsorá-

zásáról, a nemeslelkű őstermelők idealizmusával szemben, (mintha nem az agrárok fizettek volna napi 15 óráért évtizedeken át 30 krajcár napszámot a munkásaiknak!), zsidó szabadkőművesekről, akik bizonyára ezt a szervezetet is csak üzletkötésekre használják fel, aminthogy vallási szervezeteikben is csak egyéni előnyt keresnek a zsidók és zsidó szocialistákról, kik csak azért szocialisták, mert mint pártvezérek jól keresnek és kényelemben élhetnek!

Igen gyakori az Ágoston Péter könyvében a «sokan azt mondják...»-féle «tudományos bizonyítás». Mit szólna, ha konkrétan leírnók, amint «sokan azt mondják», hogy Ágoston Péternek, a történeti materialistának pálfordulása is materiális okokból táplálkozott, nevezetesen abból az elkeseredésből, hogy a háború első krízisének idejében érzékeny anyagi veszteséget szenvedett egy «zsidó bank» bukásánál, ami a tudóst szerfölött megszorította. De hiszen ugyanakkor odaveszett sok «kapzsi zsidó» pénze is!

*

Általában úgy látszik, a háború volt az, ami Ágoston Péter gondolkodásában olyan feltűnő eltolódásokat okozott. A lateiner-osztály, melynek jövedelme értékben harmadára vagy ötödére csökkent és a nagy drágaság folytán a legválságosabb helyzetbe került, irigykedve néz ma a kereskedelemre, amely minden áremelkedést a fogyasztókra tud hárítani és a kedvező konjunktúránál fogva még fokozhatja is jövedelmeit. Ebből kifolyólag némely helyen valóságos pogromot indítottak a kereskedelem ellen, amelyet aztán néhány elvetemült hadseregszállító hitványsága miatt egyszerűen zsidónak mondtak. De Ágoston Péternek, a szociológusnak tudnia kellene, hogy a háború gazda-

sági átkát a zsidó lateiner-osztály ép úgy nyögi, mint a nem zsidó. Aminthogy a zsidóság általában életben és vagyonban annyit áldozott, amennyit csak elbírt. Az «Ubi, bene, ibi patria», amit Ágoston a zsidókra ráolvas, talán Ágoston szerint sem talmudi idézet és ha nem is tud héberül, tudhatja, hogy ez nem héber közmondás. Zsidó áruló sehol sem akadt egyetlen egy sem. Nálunk épp úgy, mint a külföldön, mindenütt megtették a zsidók hazafiúi kötelességüket, sőt majdnem mindenütt külön kiemelték a cionisták harci lelkesedését, akik bebizonyították, hogy ők nem irredenták, ahogy Ágoston nevezi őket, mert hiszen ők nem akarnak «meg nem váltott területeket» szomszédállamhoz csatolni, nekik nincsenek külön nemzetiségi aspirációik, ha lelkesíti is őket az ideál, hogy az ősi földet, Ciont üldözött zsidókkal, hontalan testvéreikkel telepítsék be. Hogy voltak zsidó bujkálok, akik nem szerettek sem ölni, sem meghalni? Voltak ilyenek bőven nem zsidók is, katonaszökevények, akik bujkáltak és megszöktek, nem a fegyver elől, hanem a fegyverrel, amellyel aztán a front mögött gyilkoltak és ékszerboltokat és kocsmákat raboltak ki. «Mint ahogyan mindenki kénytelen a bujkálásnál egyszerűen zsidót mondani» — írja Ágoston Péter — «Pedig a hősiességnek olyan példáját mutatták a zsidók, hogy díszére válik minden népnek.» Hát akkor miért nem mondanak egyszerűen zsidót a hősiességnél is? Miért általánosít Ágoston Péter holmi hecckáplánok és Frey Jánosok módjára a zsidók hibáinál és nem általánosít a zsidók erényeinél?

*

A zsidók útjaul Ágoston Péter a tömeges kitérést jelöli meg. Nem új ez az út. Évezredek óta próbálták a zsidókat erre az útra tüzzel-vassal, máglyával és kín-

paddal reákényszeríteni. Hiábavaló volt minden. Nem kell féltelnünk a zsidóságot Ágoston Péter gyöngé szavától sem. Mégis érdekes, hogy az ő ideálja azok a zsidók, akik elszakadnak testvéreiktől, akik megtagadnak minden közösséget elnyomott, üldözött fajukkal, akik áruba bocsátanak mindent és sietnek az aklok felé, hogy jóllakjanak, hamisan esküsznek és eladják a lelküket, hogy könnyen, küzdelem nélkül boldogulhassanak, megszöknek gyáván a harc elől és nem hallják elárult testvéreik jajkiáltásait. Ágoston Péter szerint a zsidónak kötelessége ez. Kötelessége elszakadni azoktól, akik kaftánt és pajeszt viselnek. Ugyanúgy kötelessége volna a nadrágos úri magyarnak elszakadni az ingujjas és bundás magyar paraszttól. (Meg is tették elég sokáig, de nem hiszem, hogy ez volna a *demokrata* Ágoston Péter nemesi ideálja!) Amellett a hasonlat még nem is vág, mert a kaftán és a pajesz még nem jelent parasztságot, vannak kaftános filozófusok, tudósok, modern gondolkodók és jogászok, akár csak Ágoston Péter, aki ugyebár akkor is Ágoston Péter volna, ha véletlenül európai ruha helyett, mondjuk atillában és csizmában járna. A kaftán és pajesz csak viselet és még csak vallásosságot sem jelent mindig. A gettóból «kikerült» zsidónak pedig az a kötelessége, hogy ne szakadjon el, hanem emelje magához kultúrával és szeretettel azokat, akik «a gettóból kiszabadulni» nem tudtak. Világosságot és fényt kell vinnie a gettók falai közé és munkálkodni a csiszolatlan kövön, hogy a kultúra tornyai emelkedjenek mindenütt. A szabadkőműves zsidónak pedig bizonyára nem az az első kötelessége, hogy kilépjen a hitközségből, ahogy Ágoston Péter mondja; ez annak a zsugori gazdagnak az eljárása volna, aki elkergeti a szegényeket, mert «megszakad a szívem, ha rájuk nézek». Már pedig minden-

kinek abból kell adakoznia, amit Isten adott, ha a szabadkőművesnek világossága van, kötelessége, hogy benn maradjon a hitköztségben és terjessze a világosságot, a liberalizmust, a gondolat és érzés szabadságát. A vallást és a rituális életet pedig tekintse kiki magánügyének és ne akarja a saját vallási közömbösségét, vagy akár meggyőződését rátukmálni azokra, akiknek minden zsidó hagyomány vagy szertartás szent és komoly ügy. Hiszen a zsidó vallásnak egyetlen megnyilatkozása sincs, amely antiszociális és amely ellen küzdeni kellene.

Sőt, mert a zsidó már a Bibliával szívta magába a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméit, mert a zsidó lélek a próféták könyvéből évezredekken keresztül átittasult az emberi egyetemesség gondolatával és mert emellett évezredekken át üldözött és elnyomott volt, — fogékonyabbá vált az elnyomottak szociális problémái iránt és egész szívével, lelkével fordul azok megváltása felé. Ez itt nálunk a zsidók útja. Magasabb nívóra segíteni az ország alsó néposztályait és így előmozdítani a nagy ellentétek nivellálódását. Megteremteni a demokratikus Magyarországot, a nép millióinak kulturális és gazdasági fellendülésével, amelyben a zsidóság is arányosabban és harmónikusabban fog elhelyezkedni. Ez azonban nemcsak a zsidók, hanem az egész világ útja is. A zsidók pedig, amikor ezen az úton haladnak, nem feledkezhetnek meg éppen legközelebbi rokonaikról, saját fajtájuk elnyomottjairól. Nem feledkezhetnek meg arról a folyton kanyargó útról, amely az egész zsidóságot közös sorsával és változó végzetével egybekapcsolta és amely emberi kötelességükké teszi, hogy az egyetemes zsidóság nagy problémáival, a zsidó nép jövőjének életbevágó kérdéseivel szívvel-lélekkel foglalkozzanak.

KRAUSZ LÁSZLÓ SÍRJÁNÁL

EGY EL NEM MONDOTT HALOTTI BESZÉD

Tragikus sorsodtól megilletődve, a Sors kérésselhetlen végzésétől megdöbbenve állok itt a te sírodnál, fiatal életednek és győzelmes pályafutásodnak oly fájdalmas, korai befejezésénél! Oh, hogy becézett, hogy dédelgetett az Élet, suhogó selyemmel borította be bölcsőd, bársonyos lágy kezekkel simogatta gyermeki orcáid és ifjúságod útját telehintette rózsákkal és illatos virágokkal. És amikor teljes pompájában reád ragyogott a tavaszi nap sugara, amikor feszült izmokkal, ürge inakkal verőfénytől mámorosan kellett volna nekilendülnöd a diadalútnak, melyet a nagy Jövő gyönyörű perspektívája tárt eléd, te egy döbbenetes lépéssel beledobtad magad az örök mélységbe, ahol az élet zúgó habjai helyett a halál sötét rejtelve fogadott ölébe...

Te menekültél, Krausz László! Ki elől, mi elől futottál? Ki üzött, üldözött téged, Krausz László, aki nek útját az Élet legmagasabb csúcsáig egyengették gyöngéd szülői kezek? Puha szőnyegeken, kavicsot, csalánt nem ismerve haladtál azokon az ösvényeken, melyeket ezren meg ezren, erősek és értékesek, verejtékes hajszával, vérük hullatásával, testük és lelkük meg-alázó sanyargatásával is oly nehezen tudnak elérni. Irigy szemek szegeződtek száguldó szekeredre és a te szemed a szakadékba meredt és önkezeddal félrerántottad a gyeplőt, hogy a mélységbe zuhanj... Ki elől,

mi elől menekültél, Krausz László, hogy ilyen korán pihenni küldted gyermeki tetemed az áldott anyaföldre, e kis sírhant alá, amelyet egyszerű kis *kereszt* jelöl? . . .

Vagy talán éppen a *kereszt* elől menekültél?

Nem is olyan régen, alig több mint tíz esztendeje, ott álltál a dohányuccai templomban a Tóra előtt, mint a Törvény új fia; az egész község szeretettel becézte körül a kis «barmicva» sűrű fűrtös fejét, nyílt homlokát és lelkesedéstől égő fekete szemeit. A főrabbi lélekemelő beszédet mondott a zsidóság hivatásáról és arról, hogy méltó fia leszel apádnak, akit a magyar zsidóság nagyjai közt tisztel. És megáldott: Légy hasonlatos atyádhoz, *Krausz Simonhoz*. Te hálás tekintettel néztél a főpapról és megfogadtad héber és magyar nyelven, hogy hű fia leszel Izrael vallásának örökké. Abban a pillanatban büszkeséggel töltött el a zsidóságod, amely élt és lobogott benned, mint egy világító fáklya.

És a zsinagóga várt, várt, hogy újra eljön az Ő új fia . . .

A te nagy szombatod elmúlt. Mint szürke hétköznapok multak szombatok szombatok után, tűntek ünnepek ünnepek után és téged senki sem vitt többé a zsinagógába, hogy lelked összeforrjon a közösséggel; amely annyi szeretettel fogadott. Az iskolában mindenféle tudással töltötték meg fejedet, csak a zsidóság tudását hanyagolták el, mindenféle ismeretek gyülemlettek fel fogékony agyadban, csak a zsidóság ismeretét nem vitte belé senkisé. Távoli törzsek történetét tanultad és a saját néped ötezeréves históriájára senki sem oktatott. Barbár civilizációk elemeit, álművelt nemzetek kultúráit gyömöszölték beléd és az etika tiszta levegőjű magaslatain járó zsidó kultúrának létezéséről nem is tudtál.

A zsinagóga hiába várt, de te azért jó zsidó maradtál. Önérzetes és büszke, mint fiatal lélekhez illik. Téged talán kíméltek iskolatársaid csúfolódásai, egyenesen tefeléd talán nem repültek a «Zsidó-bilidó» vagy az «Erger-berger» nyilai. Hiszen téged mint páncél és pajzs védett atyád hatalmának nimbusza. De a te ifjú szíved megvonaglott, ha láttad, hogy mást bántanak csak azért, mert zsidó. Olykor azonban felvillant agyadban a lázító gondolat: mi köt engem ehhez a zsidósághoz, amelyet nem is ismerek? Nem élhetek-e nyugodtabban, nem biztosabb, szilárdabb-e a jövőm, ha elhagyom hitemet?

És a zsinagóga sírt, mint mindig, amikor veszendőbe indul egy-egy gyermeke . . . Oh sokakat nem lát a barmicva után esztendőkön keresztül, míg egyszerre csak kifényesednek nagy szemei, az ívlámpák megtelnek ragyogó világossággal, nász-nép tolong a rózsakoszorúkkal díszített templomban és az elveszettnek hitt ifjú eljön szívének fehérruhás jegyesével . . . Krausz László, te más mátkát kerestél, te eljegyezted magad a Halállal. És elhoztak halkán, csendben, titokban, hogy lefektessenek a síri ágyba, a — keresztes fejével jelölt hant alá . . .

Ki láthatja a végzet kifürkészhetetlen útját? Ki kötheti meg a Sorsot, hogy engedelmes rabszolgája legyen egész életén át? És a hiú emberek biztosítani akarják a jövőt, amikor a jelennek egyetlenegy perce sincs a kezükben! Szétszakíthatod a kötelékeket, amelyek hitedhez, népedhez kapcsolnak, de szőheted-e bizony sorsod fonalát akárcsak vékony pókhálószálnyira is? Nem emlékeztek-e az apára, — jámbor ősök ivadéka — ki nemrég egyetlen fiát a matúra előtt keresztvíz alá vitte, hogy érettségi bizonyítványában már ne mint zsidó szerepeljen és még az érettségi előtt a torna-

órán a nyújtófán a fiú elvesztette egyensúlyát, fejére bukott és szörnyet halt! Nem kell babonásnak lenni, amikor az ilyen esetek elég sűrűn gondolkodásra intenek. De vájjon nem szimbóluma-e éppen az ilyen eset annak, hogy ahelyett, hogy biztosítanak a gyermek jövőjét, amire emberi hatalom amúgy is képtelen, inkább kirántják lába alól a talajt, széjjeltépik ősi gyökereit, megingatják lelkének egyensúlyát és csak bukását készítik elő?!

Érdi Krausz László, te is elindultál új hiteddel új pályádon, de a lelked elvesztette egyensúlyát. Hiába akartál a zsidóságod elől menekülni. Az követett mint az árnyék, utánad suhant minden lépteden és nem lúdtál tőle szabadulni soha és sehol. Az élet feltárta előtted minden szépségét és örömét, mely megszokottá vált, de lelked tiszta harmóniáját visszaadni nem tudta többé semmitem. Körülötted új élet zúgott, de hívott, hívogatott a Múlt. Sokszor meg éppen az új életed hullámai vetettek vissza régi forrásodhoz. És láttad, hogy hiába vontad le az asszimiláció legvégső következményeit, mégis csak zsidónak néznek, mint zsidót néznek le. Még akkor is, ha a csatamezőn hazádért ontod véredet és új uniformisodhoz új hitet is viszel magaddal. És te gyökértelenül állsz az új társadalomban, amelybe egész szívvel, egész lélekkel beleolvadni akartál. És hiába szakadtál el régi talajodtól, mégis még a széttépett gyökerek is oda húznak, oda vonzanak. És ha bántják előtted a zsidót, most is felsajog a lelked, mint azelőtt, mert tudod, látod, hogy ártatlanul bántják. Neked azonban magadba kell fojtanod a fájdalmadat és nem könnyíthetsz magadon, hogy szavakba fakasztasd, nehogy mondják: nem őszintén hagytad el hitedet és még most is zsidó vagy!

És meghasonlott lélekkel jártál a gasteini hegyek

között. Talán visszaidézted olykor emlékezetedbe a gyönyörű barmicva ünnepet a zsinagógában és a nostalgia hívott, hívott visszafelé. De dacos ifjúi szived nem tudott visszafordulni. És feltárult előtted a benső küzdelmek kínzó hosszú útja, melyen nem ad többé csillapítást a gyönyör s üdülést az életöröm. Es mentél, mentél elmerülve az alkonyi homályban fölfelé a hegyi úton és olykor elfogott a vágy: milyen jó volna meghalni és csendesen eltemetkezni. Aztán megvillant a gondolat: díszes temetés az idegen temetőben. A koporsó után részvétlen idegen hangok: *zsidó!* És megütöző zsidó hangok: *kitért!* És amikor ama sziklahídhoz értél, lepillantottál a mennydörgő zuhatag iszonyatos mélységeibe és átvillant agyadba: Itt a rejtelmes mélység, az örök titokzatosságú hullámsír, se zsidó, se keresztény jellel, a természet engesztelő öle, tisztavízű menedéke, csillagos sötét éjbe nyúló ősi sziklafészke...

Halkan, csendben, titokban hozták ide soknapi nyugtalan keresés után megtalált tetemedet, Krausz László. Nem te vetettél véget életednek, a kor betegsége ölt meg tégedet. Mert beteg a mi korunk és a betegség a mi népünk fiait, jövődönk reményeit pusztítja el. «Engem elhagynak, az élő vizek forrását, hogy fürjének maguknak ciszternákat, repedező ciszternákat, mik nem tartják a vizet.» Zsidók tanácsában ülő férfiak elidegenítik gyermekeiket népüktől, ahelyett hogy lelkükbe vésnék, milyen emelkedett élettartalmat adhat a zsidóság annak, aki benne él. Az egész közösség bűnét hordják a sorvadó palánták, miket kertészeink elhervadni, elszáradni engednek . . .

Nagy ünnepek, bűnbánatos szent engesztelő napok fuvalmát hozza az Új Esztendő. A halál mindent megengesztel, menj, lépj fehéren az Úr ítélőszéke elé s kérj bűnbocsánatot a beteg magyar zsidóságnak . . .

S Z O M O R Ú S É T A A Z S I D Ó M Ú Z E U M B A N

Mikor huszonöt évvel ezelőtt meglátogattam az akkor kialakuló Magyar Zsidó Múzeumot, holdutcai kis, háromszobás lakásának kedves, intim zűrzavarában a kezdés ünnepi hangulata lebegett. Olyan volt, mint a sebtiben összekapott falusi péntekesti szoba, melyben a gazdasszony, a tele boltból loholva, gyorsan «szombatot csinált», minden sarokban otthagynya egy-egy heverő darabot, hétköznapi holmit, de a fehér asztalon már áhítatosan sorakoznak a fehér gyertyák, meggyújtásra és áldásra várva. . . Akkor mindenki boltból jött, vagy bolt után futott kipirult arccal, teli reménységgel. A magyar égbolt ki volt szögezve a liberalizmus csillagaival és a magyar izraelita keble csupa bizakodó optimizmustól dagadozott. E nagyszerű hangulatban vetődött fel néhány álmodozó agyban az eszme: összegyűjteni a fölfelé ívelő út emlékeit, az egyenjogúsításért folytatott küzdelem papírfegyvereit, az első sikerek győzelmi ereklyéit és mindazokat a relikviákat, amelyekhez a gettó küszöbén való átlépéskor egy-egy derűs, vagy borús mozzanat fűződött ... Mi lehetett a Magyar Zsidó Múzeum más népek hatalmas gyűjteményeihez képest? Mit szedhetett össze ebből az átmeneti időből? Bizony csak néhány lim-lomot, mint az a mesebeli meggazdagodott szegény ember, aki tarisznyába tette régi koldusholmi-

ját és olykor előszedte emlékeztetésül: «Köho lachmo anjo». «*Ilyen* volt a szegénység kenyere...» Ki gondolta akkor, hogy olyan gyorsan el íog érkezni az idő, amikor visszafordul a sors kereke és ismét valósággá válik az emlék és át kell majd vésni a múzeumi szédertálak kvadrátbetűs feliratait: «*Ho* lachmo anjo». «*Ez az* inség kenyere ...»

Ki gondolta volna akkor, hogy a Magyar Zsidó Múzeum szebb és impozánsabb palotája ahelyett, hogy a jó napokban őrizné a közeli múlt rossz napjainak emlékeztetőit, súlyos megpróbáltatások idején válik majd vigasztalóvá eltűnt szép napok emlékeivel? Ki gondolta volna, hogy a magyar zsidó intellektuellek fénykorában büszkén felkutatott «*első* magyar zsidó doktori diploma» alig huszonöt év múlva már azt az érzést fogja kelteni a szemlélőben, hogy vajjon nem kerül-e nemsokára a vitrinbe melléje «*az utolsó* magyar doktori diploma»? . . . Ahogy a falon már ott ereklyéskedik az első és utolsó magyar zsidó miniszter egy személyben, az első és utolsó zsidó államtitkár két személyben, stb. Vagy talán beigazolódik itt is a boldogult Bodnár Zsigmond hullámelmélete az idealizmus és realizmus váltakozásáról a történelemben és pár évtized múltán újra jön egy új hullám, amely a reakcióval szemben újra reakciót hoz felszínre új liberalizmus alakjában és újra kezdődik előlről a harc emancipációért, recepcióért stb.

A huszonöt év előtti kicsiny magyar zsidó múzeumból szombatot köszöntő péntekesti hangulat áradt. A mai üvegmennyezetű, színes ablakú tágas termekből a szombattól búcsúzó «havdala» elkülönítés, szomorúsága száll. Amikor a nemzetiszínre festett fonott viaszgyertya ott fekszik lángtalanul az asztalon, a fűszertartó üres. a borosserleg kiömlött s a zsidó

kinéz a csillagtalan éjszakába és nem tudja, mit hoz a holnapi nap.

*

Bizony, szomorú egy ilyen séta a Magyar Zsidó Múzeumban. Mintha romok között járnánk. Romok között, miknek nincs megváltó bolyongó Illés próféta-juk, csak a bűgő galambot hallani, amely a pusztulást siratja, mint a hajdani héber legendában. Romok a falakon köröskörül és romok a vitrinüvegek alatt. Más múzeumok a nép fölfelé vivő fejlődési vonalait mutatják, hogyan lett a kicsinyből nagy, a töredékekből egész, az építőkövekből épület. Itt meg le-elé konyuló, fordított görbét látunk, miként törede-zett szét a zsidó törvény sok táblája, miként lett a rítusból «régiség», a meleg élettartályból hideg múzeumi edény, miként hullott le és mállott szerteszt a vakolat, mely a zsidó épület tégláit együvé tartotta. És hogyan lett papírrongy a sok szép okmányból, be-adványból, reményből, melyet kongresszushoz, eman-cipációhoz, recepcióhoz fűztek. Hogyan lett minden emelkedés elszakadásnak forrása és minden kérés-nek lemorzsolódás az eredménye.

A főfalon diszelgő összes zsidó nagyságok utódai-ból alig lehetne egyetlen zsidó minjant kiállítani. Leg-többnyire már a közvetlen második generáció ki-keresztelkedett. Az egyik falon régi héber hímzésű pólya. Hányan tudják még a látogatók közül a héber neveket kibetűzni? És hányan tudják, hogy a pesti neológ zsidó iskolásgyerekek száma e múzeumi kor-szak huszonöt éve alatt a felére csökkent és hogy a pesti zsidók száma a születések folytonos csökkenése és a kitérések folytonos emelkedése miatt évről évre tetemesen fogy és csak a zsidó temető nő, mint ezek

a sírkövek itt, melyek egyre sűrűbben lepik be a múzeum lépcsőházát új «sir hamaaloth» «lépcsődalokat» mormolva mindennek elmúlásáról?

Ha így megy ez tovább, bővíteni fog kelleni a Magyar Zsidó Múzeum kereteit és áttörni a falakat a nagy zsinagógához és a szép árkádokon át a Hősök templomához és föl a Goldmark-teremhez és a hitközségi irodákhoz ...

*

A második emeleten új terem nyílt, *Perlmutter Izsák* pompás hagyatékából. A korán elhunyt mester legszebb alkotásai láthatók a falakon, szép művészi keretekben. Értékes gyűjtemény ez, kétségkívül. De mingyárt fölvetődik a kérdés: Miért éppen csak Perimutter? És mi lesz a többi magyar zsidó művész halhatatlanságával? Itt van Bihari Sándor arabos önarcképe: kitért. Itt van Katona Nándor gyönyörű portréja, melyet a kitért László Fülöp festett. De mi lesz, ha majd a profán múzeumok München, Berlin módjára sorra idedobálják, vagy ideutalják az összes kitért és ki nem tért zsidó művészek műveit? Merre fog bővülni ez a Magyar Zsidó Múzeum, hogy a szét-szórtságot befogadja, ha ez lesz a zsidó művész alkotásainak egyetlen menedékhelye?

Talán kissé túlpesszimizisztikus gondolatok szálltak meg a Magyar Zsidó Múzeum látogatásakor. A Harmadik Birodalom ötödik esztendejébe léptünk; és ha pusztulásra lett ítélve az a zsidóság, mely a német műveltség csúcsain, a világ zsidóságának élén járt, ha elpusztult a héber kultúra szempontjából legértékesebb többmilliós orosz zsidóság, ha múzeumi ereklyévé kal-

lódott gyönyörű bezárt templomainak némaságával az olasz zsidóság — honnan táplálkoznék az optimizmus a végzetes lejtőre került magyar zsidóság sorsát illetően, amely évtizedek óta kápráztató külsőségekben, kifelé szóló szaválásokban és színes szappanbuborékok játékában éli ki magát?

*

De ezek az aggódó gondolatok természetesen nem érintik és nem homályosíthatják el a hálát és köszönetet, mellyel mindnyájan tartozunk a Magyar Zsidó Múzeum lelkes vezetőségének: a mindig agilis és áldozatkész *Wertheimer* Adolf elnöknek, a műörténész dr. *Munkácsi* Ernő igazgatónak és a hűséges öröknek, dr. *Fürst* Aladár és dr. *Grünwald* Fülöp professzoroknak, akik mind szívvel-lélelkel dolgoznak a múzeum méltó kiépítésén, fejlesztésén, gyarapításán.

A Z S I D Ó DAL ÚTJA

MEGNYITÓ A MÚLT ÉS JÖVŐ KAMARAESTJÉN

Ilyenkor, szombat este, régi vallási miliőben élő zsidók titokzatos félhomályban, áhítatos összehajolásban ülnek az asztal körül a Szombat királynő harmadik lakomájánál és dalolják, dalolják halkán, letompítottan a régi korok szent, patinás énekeit. Majd az egyik, majd a másik sarokban hangzik fel egy-egy dal és egyik a másiktól veszi át az énekek feldobott szálait és szövögetik tovább, tovább a misztikus körben. Az alkony egyre mélyebben ereszkedik alá és a csillagok is leszállnak és betekintenek az ablakokon, mint Nadzsara szombati énekeinél az égi angyalok. A hívek szinte eggyé olvadnak, szájról szájra száll az ének. És mindenki érti a szöveget és mindenki érzi a melódiát és mindenki ismeri a dal erejét. És mind átérzik, hogy ebben az órában a világ minden szélén felhangzanak ezek az énekek és szálak szövődnek és átfonják a szétszórt népnek gyermekeit. Izrael gyülekezete egyesül a Sechinával és a föld és az ég megtelik dallokkal és szombati melódiákkal.

Egyetlen nép sem helyezte olyan magas piedesztálra a dalt, mint Izrael. Hihetetlen becézését találjuk itt az énekek, mint legfelsőbb emberi és isteni megnyilatkozásnak. *«És szól a Legszentebb, áldott legyen — mondja a Midrás —, ha nem volna dal és ének, nem teremtettem volna a világot.»* A dal az egész

teremtésnek értelme. A *«Perek Sirah»* szerint minden egyes teremtménynek, állatnak, növénynek, kőnek is megvan a maga külön éneke. És ebben a nagy Minden-ség-dalorcheszierben a legfontosabb szerep jut Izraelnek. *«A szolgálat angyalai nem kezdenek a dalba odafönn, amíg Izrael nem fog énekbe ideleln, amint írva van: midőn együtt dalolnak a hajnal csillagai.»*

Már az első ember dallal köszönte meg teremtését az Úrnak. A hatodik napon teremtett Ádámnak tulajdonítja a zsidó legenda az első szombati zsoltárt. Az ember lelkének legfelsőbb hullámrezgése a dal ritmusa. És amint a fajok és törzsek között felütötte fejét a háborúskodás, Izrael a hangot választotta fegyveréül. Ennek szimbólumát látja a zsidó exegézis abban a bibliai mondatban: *«A hang Jákob hangja, míg a kezek Ézsau kezeid És szól a magyarázat: «Mindaddig, amíg Jákob hangja csicsereg, nincs Ézsauinak uralma rajta.»* És az idegenségben is a dal hatalma, ami vissza-hozzáköti a zsidó szívet az ősi földhöz. Mikor Jákob elküldte fiait Egyiptomba, szólt hozzájuk: *«Vigyetek a föld terméséből: Mizimrat haarec.»* De ez a szó *«zimra»*, éneket is jelent. Vigyenek magukkal a föld énekeiből és az vissza fogja őket hozni a szülőföldre. És ha ott, a Nílus partján elkallódott testvérük hallja majd a föld dalát, vonzani fogja lelkét és vissza-hazahívja.

És szállt a dal az egyiptomi rabszolgaságban is és szövögette a jövendő álmok szálait. A felszabadulás-kor nemcsak a tengeren *«dalolt Mózes és az egész nép»* és a túlsó parton Mirjam és a hála-táncot lejtő asszonyok, hanem dalra tanította maga a törvényhozó az Úr szolgálait: *«Mennyit fáradozott Ámrám fia, amíg megtanította az énekekre a levitákat.»* A jövendő zálogát látta a zsidó tan mellett a zsidó dalban.

Az «Ének a Tengeren» nemcsak hogy a Törvény könyvének egyik fejezete lett, hanem külön ünnepélyes melódiájával is kiemelkedett a Tóra soros szöveg-olvasásából. Mintegy szimbóluma lett Isten és Izrael frigyének és később a gyermek frigybefelvételének általában. S egyben jelképe a vezér és a nép dalos lelke egybeolvadásának. Pészach ünnepén a keletlen kenyér és a keserű gyökér mellett felcsendülnek az ősi ritmusok, mik régi korok elnyomottságának és a szabadság felé szárnyalásának hangulatait idézik fel. Ezekből szállt át sok motívum a levitákra, kik százfajta hangszerrel tudták kíséreni az öröm és bánat, szenvedés és megváltás énekeit. A dal a lélek hídja magasságok és mélységek felé. Melódiával olvasák Mózes öt könyvét otthon és a gyülekezetben, ősi daltörödékek kísérik a Szentírás minden recitálását. (Ami a galuthban a gúnyolt éneklőbeszéddé torzult.) A zsolttáros király, mikor a legszebbet, a legbecézöbbit akarta mondani, így szólt: «*Dalokká lettek nekem törvényeid*». Az ihletett próféták is «*éneket hallottak a föld széleiről*».

Ügy érezte magát Izrael, mint örök dalforrás. így dédgelgeti is a zsolttárának: «*És dalosok és táncosok minden forrása benned vagy on.*» És szól a Midrás: «Miként a forrás folyton új vizet bugyogtat, *Izrael is új dalt énekel minden órában ...*»

És száll a dal nemzedékről nemzedékre, országból országbá. És a dal átvonul a népek kapuin és mindenütt otthonra talál. És vándorlása útján idegen hangfoszlányok, idegen árnyalatok tapadnak hozzá, majd újra vissza-visszatér megtisztulva, megszépülve, új gyöngyökkel felékesítve. A leviták jeruzsálemi énekei elvándorolnak *Róma* keresztény templomaiba és dalolják Júda dalait minden egyház áhítatos gyü-

kekezetében. Miként a zsidó nép tanításai, közkinccsé válnak dalai is. Emberi öröm és bánat, ujjongás és fájdalom kifejezőivé. A XIII. században alkalmazza a római *Manuello* a keresztény énekművészetre Józsefnek bibliai mondását: «*Elloptak engem a héberek országából.*» Az óhéber ének ma is él a gregoriánus énekekben, egyházi dalokban és recitatívákban.

És a zsidó jövőendő reményét is a dal feltámadásában látta a zsidó fantázia: «*A jövőendő világban — szól a legenda — Isten egymás mellé állítja a Szináj, Karmel és Tábor hegyét, föléjük építi a Szentélyt és azok dalba kezdenek és mind a hegyek zúgják rá a refrént.*»

És száll a dal újra országból országba. Új melódiák a zsidó nép újjáépülésének és a zsidó föld reneszánszának melódiái. Kigyulladnak messze hegyeken és völgyekben és repülnek Júda és Galilea felé és visszaszáll a sugaruk a Szentföldről a szétszórtságba. A zsidó dal is megváltódik a Galutból, újjászületik, erőre kap. ősi szikrák pattannak ki belőle s tüzet fog. És felmelegíti a szíveket és felgyújtja a lelkeket. Teljesedésbe megy az ige: «*A dal legyen nektek, mint az ünnep-est megszentésülése.*» És fölmagasztosul a föld széleiről együttzengő ének és kicsendül belőle a zsidó remény, a zsidó feltámadás szimfóniája.

HÁROM ARCKÉP ALÁ

Elém tettek egy megfellebbezhetlen szerkesztőségi határozatot: Annyi éven át a munkatársak engedelmeskedtek a szerkesztőnek, a jubiláris számnál, mondják, fordítva van rendjén. És elembe tették három régi képet. Tessék szöveget írni alája. Igen, szöveget. És reá nézek a három képre és káprázatos víziók lépnek elém. Mint a próféta látomásában, sűrű ködfátyol mögül halvány rejtelmes alakok bontakoznak ki. És megszólal egy hang: «Embernek fia, vájjon tudod-é, kik ezek?» És megforgatom az emlékezet köszörűkövét és szikrák pattannak ki és bevilágítanak a homályos ködbe.

Emlékszem. Kis vidéki városka gettójában görnyedt egy nagy fóliáns fölött. Talmud volt-e, vagy későbbi kommentár, ki tudja még, de barátja volt és lelke élt benne. És hívta, hívogatta a messze város, mely úgy élt az ifjú képzeletében, mint egy tündéri Ninive, mint egy keleti csoda. A hömpölygő folyam mentén hatalmas paloták emelkednek a magasba és egy titokzatos nagy kapu alól misztikus alakok lopóznak ki, földigérő fekete ruhában surrannak végig a néma hársak közt és hiúz szemekkel lesik, nem jön-e feléjük ifjú ember, kinek arcán még Isten ábrázata ragyog? És csábítják, csalogatják és leviszik a titkos rejték helyre és lecsillapítják éhségét tiltott eledelkkel és szomjúságát tiltott tudománnyal. Aztán kiküldik:

«Menj és rontsd Izraelt!» Így vésték az ifjú képzeletébe a szeminárium városát és a lelke borzadozott. De e város mint egy óriás Lilith, kinyújtotta karjait és magához ölelte. És az ifjú felocsúdott álmából, kinyitotta szemeit és látta, íme nincs itt csoda, csak verejtékes vergődés, nincs itt varázslat, csak szemfényvesztés, nincs itt titok, csak szomorúság, szegénység és szolgaság. Kemény fekhelyükön siratják éjjel a napot és lihegik nappal az éjt. És amint kalaplevéve járt az utca kemény kövén, valami mély bánat nehezült a szívére. Szomorúan ült Babel vizein. Sűrű haját az ég felé borzolta, nemrég csak oldalt, a halántékain lengethette le-hullámozó két fürtjét a szél, most a homloka fölött, ágaszkodott ifjú oroszlán-sörénye; hadd nőjjön minél magasabbra, minél magasabbra! A szél dagasztotta vékony kabátját, mint valami vitorlát, a nyakán a fekete csokor két szárnya mintha repülni készülne a végtelemben. Szűk kis szobában, valahol künn a külvárosban, a Gát-utcában lakott ötödmagával. Asztalfiókjában héber verseket rejtegetett és várt és várt. . . Egyszer, amint iskolatársaival sétált, szemük elé ötlött egy hirdetés: «Hat miniatűr-fénykép egy korona!» A leckékért ugyan egy egész hónapon át csak tíz koronát kapott, de ebből is szabad áldozni egy koronát — a halhatatlanságért. — Emlékszel-e még a képre? Te voltál-e az? És jött a másik kép. Az ifjú férfiúvá érett. Nagy tervek, nagy ideálok. A népért, az örök Népért, az örök bolygóért. Szépnek találni mindent, ami belőle sugárzott, nagyinak, mi belőle sarjadt, illatosnak, mi belőle áradt. És így feltárni mindent a világ előtt, a népnek: «Jertek és lássátok, ez mind a tietek. A szépség üdítő forrásai, patakjai és folyamai zúgnak itt, nem kell idegen forrásokhoz zarándokolnotok». És feszült idegekkel fogott a hódító munkába és zsidó szépségekben itta-

sult lélekkel indult a töretlen útra. És közben hullottak, hullottak a hajfürtök, mint a nyárfalevelek az úton és egyre gyérült az oroszlán-sörény . . . Emlékszel-e még a képre? Te voltál-e az?

És a harmadik kép . . .

Zug az erdő, hull a levél.

Kopasz tölgyek

Rám röhögnek:

Ifjú! hová lettek fürtjeid"?

Varjú károg, kacajja kél,

Oh, az álnok

Csalfa álmok!

Oh, a balga, dőre hit!

Emlékszem, gyermekkoromban apám házában láttam egy képet, mely az emberi életet ábrázolja. Fellemenő lépcsőzetben áll az ember különböző korszakában, tíz-tíz évvel gyarapodva fölfelé és fogyva lefelé. Mindegyik kép alatt egy kis héber vers volt. Ekkor nem tudtam még, később megállapítottam, hogy Ábrahám Ibn Ezra nyolcszázéves verse ez. «Madrégóth snóth haadam». מדרגות ושנת האדם «Az ember éveinek fokai» a címe és folyton az elmúlás rezignációs refrénjéhez visszatérve, leírja egy-egy versszakában az emberi élet egy-egy szakát. Az anyja emlőjén pihenő kisdedet, az apja vállán lovagló becézett gyermeket, a minden kötelék ellen lázadó húszévest, a szerelem hálójába esett harmincast, a gondoktól terhelt küzdő negyvenévest, a hiúságok hiúságára eszmélő, mindent mindegynek valló ötvenest, a gyengülő testű hatvanast, az összegörnyedt hetvenévest és a gyermekeinek is már terhére váló nyolcvanévest. Böcklin és Lesser Ury. triptichonjának elég három fokozat az egész életre. Három kép egybeolvadva. De a költő előtt a nyolc is

oly kevésnek tűnik! Szinte minden nap, minden óra, minden hangulat új kép, amely gyakran percenként változik, elrobog a szemeink előtt és eltűnik örökre.

Hol van a kép, amikor a boldogan ragyogó gyermeknek csodálatos meséket mesél az édes anyja szent könyvekről és szent férfiakról?

Hol van a kép, amikor a tízéves gyermeket az apja elviszi Hevesből Szabolcsba, a messzehírű chéderbe és a fiú arca lángol az örömtől, hogy ennyi Tóra jut neki osztályrészül?

És hol van a kép, amikor a gyermek idegen asztaloknál eszi a galuth kenyéréi, melyre sokan még a keserűség sóját hintették?

És hol a kép, amikor a fiú alig érte el a törvény fokát és a nagy rabbi, a kabbala mestere a házába fogadja a fia mellé, kivel együtt merülnek el a széni könyvekbe hajnalokban és hajnal előtt?

És hol a kép, mikor az ifjú forrongva és lázadva le akarja vetni láncait.

*És érzi, ereje hogy fogy hiába . . .
S két szeme, mely minden-látásra termett,
Mely láthatná az egész dus világot,
Fagyosan, szomjan semmiségbe dermed
Es elsötétül és semmit se látott. . .*

És hol a kép, melyen a jesivából menekült érettségiző ifjú büszkén együtt ül tanáraival, a piaristákkal? És a kép az indexből, az egyetemről a súlyos pályaválasztási harc után, melynek végén diadalmaskodott az ideál: generációt nevelni. Oh pedagógia, mit az Istenek is gyűlölnék! És a kép, amelyen az ifjú máifent ül fanyar mosollyal a «mesterek» között és lábai előtt az éret, sokszor túlérrett tanítványok?

Hol a kép, amikor a poéta a Tudomány babérjai

után nyúl és szomjú szívvel, aszkéta lélekkel fólián-
sok és pergamentek közé temetkezik.

*Rég eltűnt élet romjai közt járva
Fosztó hálókat sző, miként a pók?*

És hol a kép napkeleti pálmás ligetekben, a Liba-
non cédrusai között, a Jordán-parton, a Sáron-völ-
gyében, az Olajfák hegyén, a virágos út Sulamithoz,
az Énekek Énekének forró látomásaival:

*Felöltöm fehér főpapi palástom,
És megállok a Templom udvarán:
Jövel Arám!*

És hol a kép, mit a «nagy idők» káosza, népek
gyűlölködése és öldöklése vetített vászonra, reá-
árnyalva a gondok és féltések sötét felhőit?

És hol a többi kép, mind, mind? A «Visszatérés a
zsidósághoz», örök békéről álmodó szent prófétákhoz
és poétákhoz. És a nagy vászon, a «Menekülés a poli-
tika elől.» Amikor felvillan a valóság, hogy a politika
mindenütt hamisság, ámitás és önámítás viaskodása,
mulandó embereknek mulandó játéka. És az elcsigá-
zott lélek esek egy nyugvópontot talál: az Istentől ih-
letett művészetet. Egy dal, egy akkord, egy vers, egy
ima, egy ecsetvonás, egy vésőfaragás, egy gondolat —
ez a Halhatatlanság birodalma. A többi mind a
Halalé. . .

T A R T A L O M

	Oldal
A modern zsidóság útja	3
Pészachi interpelláció Sándor Pálhoz	16
Válasz a válaszra	28
Új vita Sándor Pállal	30
Jászai Mari emléke a Múlt és Jövő Kultúrestjén	36
Látogatás a németországi testvéreknél	39
Bevezető 'Baltazár Dezső püspök előadásához	53
Baltazár püspök leveleiből	56
Nyílt levél budai Goldberger Leóhoz	73
Csak néhány dal, ami megmarad	86
A zsidó asszimiláció	89
Cion és a zsidó kultúra	102
Schönfeld József	112
Nyílt válasz Szabó Dezsőnek	115
A zsidó ifjúság nevelése	129
A magyar zsidó költészetéről	136
A zsidókérdés Magyarországon	143
Nyílt válasz a Múlt és Jövő visszaküldőjének	151
A zsidók mint faj és kultúrnép	161
Nyílt levél Kaszab Aladárhoz	180

	Oldal
Az antiszemitizmus Magyarországon, a galíciaiak és a morál	186
Levél egy zsidógyűlölő zsidó asszonyhoz	194
Baracs Károly hagyatéka	202
Egy becsületes antiszemita	212
Majmonides és a Szentföld	220
Rendben van-e minden	225
Megnéztem Grün Lilit	240
Berlintől — Tel-Avivig	249
A Pesti Hitközség sorvadása	253
«A hang Jákob hangja»	271
Emberséget a jótékonyásban!	277
Zsidó kultúra	282
Dr. Blau Lajos	287
A zsidók útja	290
Krausz László sírjánál	300
Szomorú séta a Zsidó Múzeumban	305
A zsidó dal útja	310
Három arckép alá	314